

DÜNYA UŞAQ ƏDƏBİYYATINDAN SEÇMƏLƏR

MARK TVEN

ŞAHZADƏ VƏ DİLƏNÇİ

OSKAR UAYLD

XOŞBƏXT ŞAHZADƏ

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”

BAKI-2005

*Bu kitab “Mark Tven. Seçilmiş əsərləri” (Bakı, Gənclik, 1984) və
“Oskar Uayld. Xoşbəxt şahzadə” (Bakı, Yazıçı, 1986)
nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərcümə edənlər:

**İsgəndər Nəfisi
Elçin Şıxlı**

808.3 - dc 21

AZE

Mark Tven. Şahzadə və dilənçi.

Oskar Uayld. Nağıllar.

Bakı, “Öndər nəşriyyat”, 2005, 336 səh.

“Dünya uşaq ədəbiyyatından seçmələr” silsiləsindən olan bu kitaba milli Amerika ədəbiyyatının yaranması, inkişafı və təşəkkülündə əvəzsiz rol oynamış Mark Tvenin “Şahzadə və dilənçi” əsəri və görkəmli ingilis yazıçısı Oskar Uayldın nağılları daxil edilmişdir.

“Şahzadə və dilənçi” povestində balaca, özündən bədgüman və əsl həyatın nədən ibarət olduğundan xəbəri olmayan bir şahzadənin başına gələn macəralardan bəhs edilir.

Uayld nağılları isə özünəməxsus üslubu ilə oxucusunu vəcdə gətirir, oxuduqlarının gerçək olmadığını bilə-bilə onu gözəl sözlün sehiylə bu uydurma tarixçələrə inandırır.

ISBN 9952-416-57-0

© “ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”, 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

Mark Tven

MARK TVEN VƏ QƏHRƏMANLARI

XIX yüzil Amerika (ABŞ) ədəbiyyatının təşəkkül dövrüdür. Bu dövrdə Amerikada bir tərəfdən Qərb (Köhnə dünya) mədəniyyəti davam və inkişaf etdirilir, digər tərəfdən isə Yeni dünyanın (ABŞ-ın) artıq yaranmaqda olan özəllikləri, özünəməxsus xüsusiyyətləri özünü göstərməyə başlayır. Avropada olduğu kimi Amerikada da bu əsrdə həm romantizm, həm də tənqidi realizm ədəbi cərəyanları mövcud olmuş və bu ədəbi hadisələr, demək olar ki, əsasən oxşar istiqamətlərdə inkişaf etmişdir. Bununla belə, inkişaf etməkdə olan Amerika ictimai mühiti və reallığı bir çox cəhətlərinə görə Avropadan seçildiyinə görə, burada özünəməxsus dünyagörüşü, fərqli psixologiya və insan tipi formalaşır ki, bu da tədricən bədii ədəbiyyatda öz əksini tapmağa başlayır. Bu baxımdan, həm Amerika romantizmi, həm də tənqidi realizmi yarandıqları ilkin anlardan başlayaraq milli səciyyə daşımağa başlamış və Avropada olan analoji ədəbi cərəyanlardan fərqlənmişdir.

Milli Amerika ədəbiyyatının yaranmasında ilk növbədə Amerika romantiklərindən N.Hotornun, V.İrvinqin, H.Lonqfellowun, E.-A.Ponun, G.Melvilin və C.F.Kuperin xüsusi rolunu qeyd etmək lazımdır. Bu ədiblərin yaradıcılığında çoxsaylı Amerika həyatını əks edən milli xüsusiyyətlər kifayət qədər olsa da, yenə də bu ədəbi nümunələrdə müəyyən qədər Avropa (Qərb) ədəbiyyatının – romantizminin təsirlərini açıq-aydın şəkildə müşahidə etmək mümkündür. Amerika realist ədəbiyyatı bu baxımdan xeyli fərqlidir və Avropa realist ədəbiyyatından müəyyən qədər uzaqlaşaraq, daha çox milli səciyyə daşır. Belə ki, milli Amerika realist ədəbiyyatının yaranmasında, inkişafında və formalaşmasında, xüsusilə Mark Tvenin rolu əvəzsiz olmuşdur. Dünya ədəbiyyatının nəhənglərindən biri olan Mark Tven çoxsaylı roman və povestlərin, hekayə və novellaların, elmi və publisistik əsərlərin müəllifi olsa da, ədəbiyyat tarixində ilk növbədə Tom Soyer və Heklberri Finnin başlarına gələn macərələri qələmə alan yazıçı kimi tanınmışdır.

Mark Tvenin dünyasını dəyişməsindən yüz ilə yaxın bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, onun əsərləri öz ilkin təravətini, aktuallığını

qoruyub saxlamaqda davam edir. Bir əsrə yaxın bu dövrdə dünya ədəbiyyatı böyük bir inkişaf yolu keçsə də, yeni-yeni ədəbi üslublar, cərəyanlar, ifadə formaları yaransa da, Mark Tvenin əsərləri öz bədii əhəmiyyətini itirməmişdir. Yazıcının qələmə aldığı problemlər bu gün də bəşəriyyəti narahat edir, onun satira atəşinə tutduğu, incə yumor hissi ilə tənqid etdiyi problemlər hələ də qalmaqdadır.

Mark Tven (Semuel Lenqhorn Klemens) 1835-ci ildə Missuri ştatının Florida adlı kiçik kəndində bir əyalət hüquqşünası və dükançısı ailəsində dünyaya göz açmışdır. Onun əsl adı Semuel Klemens (qısaca Sem) olmuşdur. Mark Tven bir müddət dənizçi (losman) işləmiş, öz ləqəbini də o, dənizçilərin tez-tez işlətdikləri “mark tven! – ikini işarə et!” ifadəsindən götürmüşdür (İki, yəni iki sajen (on iki fut – dörd metr dəniz dərinliyi deməkdir) ki, bu da ən böyük gəmilərin hərəkət edə biləcəyi yer sayılırdı). 1863-cü ildən etibarən Semuel Klemens əsərlərini artıq Mark Tven ləqəbi ilə çap etdirməyə başlamışdır.

Hələ lap körpə olan vaxt Mark Tvenin ailəsi Missisipi çayının sahilində yerləşən Hannibal adlı bir qəsəbəyə köçmüş, gələcək yazıcının uşaqlıq illəri də elə burada keçmişdir. Dörd tərəfi çay və meşə ilə əhatə olunmuş bu qəsəbə gələcəkdə yazıcının yaradıcılığında önəmli yerlərdən birini tutacaq. Belə ki, onun ən məşhur əsərləri olan “Tom Soyerin macəraları” və “Heklberri Finnin macəraları” povestlərində təsvir olunan hadisələr məhz burada cərəyan edir. Təsadüfi deyil ki, M.Tven yaradıcılığının demək olar ki, bütün tədqiqatçıları bu əsərlərin qəhrəmanlarının real həyatdan götürüldüyünü, hətta müəyyən qədər avtobioqrafik səciyyə daşdığını söyləyirlər. Mark Tven öz uşaqlıq illəri haqqında çox əsər yazmışdır. Yuxarıda adları çəkilən povestlərdən başqa, Mark Tven “Qızıl suyuna çəkilmiş əsr”, “Xəfiyyə – Tom Soyer”, “Tom Soyer xaricdə”, “Sadəlövh – Vilson”, “Öz bioqrafiyam” əsərlərini və “1840-43-cü illərdə kənd əhalisi”, “Hek Fin və Tom Soyer hindular arasında”, “Hannibalda müəmmalı tanış” və “Helfayr Hoçkis” kimi oçerk və hekayələrində təkrar-təkrar bu mövzuya qayıtmışdır.

“Tom Soyerin macəraları” povestində haqqında bəhs olunan Sent-Pitersburq qəsəbəsinin yaxınlığında olduğu kimi Hannibal qəsəbəsinin də yanında sirlə bir mağara var idi və əsərdə təsvir edilən bir sıra macəralar da məhz bu mağarada cərəyan edir. Bu mağara qaranlıq və sanki sonsuz olduğuna görə adam orada asanlıqla aza bilirdi, necə ki,

Tom Soyer və Bekki azırlar. Mark Tven uşaqlıq illərində bu yerlərdə keçirdiyi hissləri, romantik əhval-ruhiyyəni, ağuşunda böyüdüüyü gözəl təbiəti, Missisipi çayının cazibədarlığını, Kardif dağının əzəmətini, bakirə meşələrin tərəvətini heç vaxt unutmamış, ayrı-ayrı əsərlərində dönə-dönə bu yerlərə qayıdaraq onları təsvir etmişdir.

Mark Tvenin uşaqlıq illəri Hannibalda keçmişdir. Ucqar əyalətdə yerləşən bu yaşayış məskəni öz qeyri-adiliyi ilə seçilirdi. Bir tərəfdən kənd mühiti, digər tərəfdən böyüməkdə olan qəsəbədə yaranmaqda olan şəhər vərdişləri, bir tərəfdən idillik həyat tərzini, digər tərəfdən cina-yətkarlığın artması bu yerin ziddiyyətlərini və kontrastlarını müəyyən edirdi. Mark Tven hələ lap uşaq yaşlarından başlayaraq bədii ədəbiyyata, xalq yaradıcılığına böyük maraq göstərirdi. Daim aşağı təbəqənin, kəndlilərin, xidmətçilərin, qulların əhatəsində olan Tven onların həyatına və dünyasına yaxından bələd olmuş, onlara böyük rəğbətlə yanaşmışdır. Hələ uşaq yaşlarından zənci balaları ilə dostluq edən, onlarla durub-oturan Mark Tvenin sonralar da bu məhəbbəti soyumamış və zəncilər arasında həmişə onun yaxın dostları olmuşdur.

Sem hələ lap uşaq yaşlarından başlayaraq zənci folklorunu, nağıllarını və lətifələrini nəğmələrini sevmiş, bu nəğmələrə qulaq asmış, hətta özü də böyük məhəbbətlə onları ifa etmişdir. Sonralar yazıçının qızlarından birinin dediyi kimi, Tvenin ifasında bu zənci nəğmələri sanki “ürəkdən gələn iniltilərə bənzəyirdi”.

Mark Tven uşaq yaşlarından etibarən bədii əsərləri oxumağa başlamışdır. O dövrdə Hannibalda, əsasən, V.Skottun, C.F.Kuperin, C.H.Bayronun, Ç.Dikkensin əsərlərini oxuyurdular. Müasirlərinin dediyinə görə, Mark Tven Kuperi və Skottu elə də sevmir, ingilis poeziyasına çox da maraq göstərmirmiş. Bir müddət sonra o, M.Servantesin “Don Kixot” və C.Sviftin “Qulliverin səyahəti”, D.Defonun “Robinzon Kruzo” romanları ilə tanış olur. Bundan sonra onun dünyagörüşündə əsaslı dönüş baş verir və yazıçının bütün yaradıcılığında bu əsərlərə xas olan kəskin ictimai satira və incə yumor başlıca yerlərdən birini tutur. Xüsusilə, Mark Tvenə C.Svift satira və D.Defonun macərə üslubları daha doğma görünürdü. Belə ki, bu görkəmli ingilis mütəfəkkirləri dərin məzmunlu maarifçilik ideyalarını bir tərəfdən macərə formasında, digər tərəfdən də incə yumor üslubunda ifadə etmişdir.

Bununla belə, Mark Tvenin yaradıcılığına milli yumoristik folklor nümunələrinin də böyük təsiri olmuşdur. Məlum olduğu kimi, dünya-

nın hər yerində yetkin, püxtələşmiş, formalaşmış xalq yaradıcılığı çox-sox qədim zamanlarda yaranmağa başlamış və bu günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Amerika qitəsində məskunlaşmış ağ adamların (Avropa mənşəli amerikalıların) folkloru isə, heç şübhəsiz ki, çox-çox sonralar yaranmışdır. Əlbəttə, bu folklor nümunələrinin yaranmasında Avropa folklor ənənələrinin təsirlərini inkar etmək olmasa da, burada yaranan əsərlər başlıca olaraq milli səciyyə daşıyırdı. Bu folklor nümunələri, əsasən, Amerikada məskunlaşmış və artıq özlərini amerikalı sayan avropalıların məişəti, konkret həyat hadisələri əsasında yaranırdı. Əlbəttə, bu şifahi xalq yaradıcılığının formalaşmasında afrikalı zəncilərin də müəyyən qədər rolu olsa da, hər halda, başlıca olaraq yerli hindu folklorunun xüsusi yerini və əhəmiyyətini qeyd etmək lazımdır. Mark Tven məhz belə bir özünəməxsus beynəlmiləl folklor ənənələrindən qidalanaraq tipik milli Amerika ədəbiyyatını yarananlardan biri və yaxud birincisi olmuşdur.

Ölkənin qərb bölgələrində, qeyri-adi xüsusiyyətlərə malik olan qəhrəmanlar və onların haqqında ağlasığmayan macərələr yaratmaq meyli güclü idi. Bu qəhrəmanlar nəhəng bədən quruluşuna malik olsalar da, bir elə yüksək tərbiyələri və təhsilləri ilə seçilmirdilər. Bu qəhrəmanlar, eyni zamanda, öz komik səciyyələri ilə də fərqlənirdilər. Belə qəhrəmanlardan matros Finki, xüsusilə də Kroketi göstərmək olar. Xalq ədəbiyyatının bu sevimli personajları Mark Tven qəhrəmanlarının yaranmasında əhəmiyyətli rol oynamışdır.

Mark Tven yaradıcılığa çox erkən yaşlarından başlamışdır. İlk əvvəl o, bir sıra yumoristik məktublar yazaraq, onları qəzetlərdə (“Kresçent” qəzeti) çap etdirir, sonra isə çoxsaylı məqalə, yumoriska və hekayələr yazmışdır. 1863-1864-cü illərdə o, San-Fransiskoda məşhur “Morninq xoll”, Sakramentoda “Yunion” reportyor kimi və “Qəzəl əsr” jurnalının müxbiri kimi fəaliyyət göstərir. 1867-ci ildə müxbir kimi Avropaya, Fələstinə və Kırma səfər edir. O, 1870-ci ildə varlı daş kömür taciri qızı Oliviya Lendqonla evlənilir. Bu illər ərzində o, Amerikanın məşhur yazıçıları Bret Qartla, Orfeus Kerrlə, Xaokin Millerlə, Harriet Biçer-Stou və Çarlz C.Uornerlə tanış olur. 1874-cü ildə M.Tven Amerika ədəbiyyatının yaşlı nəslinə mənsub olan Uitterlə, Lonqfello ilə, Emersonla, Louellə və Holmsla tanış olmuşdur. Avropada olarkən isə o, məşhur ingilis yazıçıları Ç.Dikenslə, C.M.Uistlerlə və Henri Ceymslə tanış olmuşdur.

1873-cü ildə o, qonşusu istedadlı yumorist Çarlz Uornerlə birgə “Qızıl suyuna çəkilməmiş əsr” romanı üzərində işləməyə başlayırlar və həmin ilin sonunda əsəri yazıb bitirirlər. Romanın ilk on bir fəslini Mark Tven yazmışdır. Əsərin bu hissəsində fermer Xokinsin faciəli həyatından bəhs olunur. Bu, M.Tvenin uğurlu qəhrəmanlarından biri sayılır. Ümumiyyətlə, bu roman yazıçının yaradıcılığında əhəmiyyətli yer tutur və onun gələcək povest və romanları “Tom Soyerin macəraları”, “Heklberri Finnin macəraları” və “Konnektikutlu yankilər Kral Arturun sarayında” əsərlərinin yaranmasında xüsusi rol oynamışdır.

Mark Tven “Tom Soyerin macəraları” povestini 1876-cı ildə yazıb bitirir. Bir sual yazıçının özünü də daim narahat edirdi – “bu əsər kimin üçün, böyüklər ya uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur?”. Nəhayət, o, bu suala cavab tapır – “bu əsər həm uşaqlar, həm də böyüklər üçündür”. Yazıçının fikrincə, bütün yaşdan olan oxucular bu kitabda öz istediklərini tapa bilərlər. M.Tven bu və bunun kimi bir sıra əsərlərini yazarkən, məhz F.Rablenin “Qarqantua və Pantaqrueel”, M.Servantesin “Don Kixot”, C.Sviftin “Lemuel Qulliverin səyahəti” və D.Defonun “Robinzon Kruzo” romanlarının ümumi səciyyəsinə, bədii üslubunu örnək kimi götürmüşdür. Belə ki, bütün bu əsərlər eyni zamanda həm yaşlı, həm də gənc oxucular tərəfindən eyni rəğbət və maraqla qarşılanırlar.

Bu povestdə həm macəra romanlarına xas olan xüsusiyyətlər, həm tənqidi realizm üslubunda yazılmış əsərlərdə olan dərin psixologizm, incə yumor və realist, işəədici təsvirlər geniş şəkildə yer almaqdadır. Povestin elə səhifələri də var ki, burada yazıçı kəskin satirik kimi çıxış edir. O, bu sakit şəhərcikdə yaşayan bir sıra adamların mənəvi-ruhi məhdudiyətini, ikiüzlülüynü, riyakarlığını ifşa edir. Ancaq əsərin əsas qəhrəmanları – Tom Soyer, Heklberri Fin, Bekki Tetçer, hətta Polli xala müəllif tərəfindən böyük rəğbətlə qələmə alınmışdır.

Tom Soyer – balaca bir oğlanın canlı bir obrazıdır. O, dayəsi Polli xalanı incitməsinə, ona qulaq asmamasına, öz qeyri-adi şıltaqlıqları ilə ətrafdakıları bezdirməsinə baxmayaraq, oxucu ona böyük rəğbətlə yanaşır, getdikcə bu balaca dəcəl oğlanın şıltaqlıqlarına alışır, hətta onu sevməyə başlayır. Çünki o, bütün hərəkətlərində son dərəcə səmimi, mənəvi cəhətdən safdır. Əgər o, bir tərəfdən uşaqlara məxsus fantaziyalar aləmində yaşayırsa, digər tərəfdən həyatın acı, əzablı reallığından da qaca bilmir. Hətta, fantaziyasında belə tragik-komik səhnələr quraşdırır: Tom, öz öyüd-nəsihətləri, ciddi nizam-intizamı ilə onu tənqəd götürən Polli xalanı belə cəzalandırmaq haqqında düşünür:

budur onun meyitini evə gətirirlər və Polli xala “Tomun cəsədi üzərinə sərilir, onun göz yaşları çay kimi axır”.

Balaca qız Bekki Tomun xoşuna gəlir. Onun nəzərləri daim bu qızı axtarır, öz qeyri-adi hərəkətləri ilə qızın diqqətini özünə cəlb etməyə çalışır, məqsədinə nail olmadıqda isə ovqatı təlx olur. Xüsusilə onların mağarada azıb qaldıqları səhnə böyük məharətlə təsvir edilib və oxucunu tam gərgin vəziyyətdə saxlayır.

Bazar günü məktəbinin dərslərində darıxan Tom dəniz quldurları, xeyrixah qaçaqlar haqqında oxuduğu ədəbiyyatın təsiri altında macərə həvəsi ilə yaşayır və xalq məsəlində deyildiyi kimi, niyyəti hara idisə, mənzili də ora olur. O, həqiqətən də uşaq oyunundan əsl macərəni şahidi və iştirakçısı olur. Xəzinə tapmaq ümidi ilə yaşayan Tom həqiqətən də belə bir xəzinəyə sahib olur.

Mark Tvenin özünün də dediyi kimi, bu romanda təsvir olunan hadisələrin böyük əksəriyyəti real həyatdan, hələ bəlkə də yazıçının uşaqlıq illərində baş vermiş hadisələrdən götürülmüşdür. Ancaq, yazıçı deyir ki, Tom Soyer bir nəfərin deyil, onun yaxşı tanıdığı üç yeniyetmənin (çox güman ki, bu yeniyetmələrdən biri onun özü idi) bir yerdə proobrazı idi. Mark Tven öz uşaqlıq illərini romantik, ülvi cizgilərlə təsvir etsə də, bir realist yazıçı kimi, dövrünün, mühitin sət reallıqlarından qaça bilməmiş, əksinə, əlinə imkan düşən kimi, cəmiyyətdə baş verən neqativ hallara bəzən incə yumorla, bəzən də kəskin satira ilə öz münasibətini bildirmişdir.

Mark Tven “Avropada piyada” əsərini yazdıqdan sonra, xeyli müddətdən bəri onun yazı masasında yarımçıq qalmış Tom Soyer haqqında hekayətin davamı olan Heklberri Finn və Şahzadə və dilənçi əhvalatına qayıtmaq qərarına gəlir və 1882-ci ildə “Şahzadə və dilənçi” povestini qələmə alır. Bu povestdə hadisələr orta əsrlərdə Avropada cərəyan edir. Bu əsər bir nağıl alleqoriyadır. Hadisələr uzaq keçmişdə uzaq Avropada cərəyan etsə də, heç şübhəsiz ki, Amerika reallığı ilə səsleşirdi. Müəllif düşündüyü ideyanı ifadə etmək üçün qeyri-adi bir mövzu seçmişdir. Bu mövzu zahirən ağlabatan olmasa da, oxucu onun reallığına inanır, çünki bu bir nağıldır, nağılda isə hər şey mümkündür.

“Şahzadə və dilənçi” povestində balaca özündən bədgüman, özü-özünə aludə olan, əsl həyatın nədən ibarət olmasından xəbəri olmayan bir şahzadənin başına gələn macəralardan bəhs olunur. Əsərin süjet xətti müəyyən qədər görkəmli Azərbaycan dramaturqu və maarifçi-

realist yazıçısı M.F.Axundzadənin “Aldanmış kəvakib” povestini xatırladır. Bu əsərdə şahla adı xalq arasından çıxmış Yusif Sərracın yeri dəyişdirildi ki, Mark Tvenin povestində də şahzadə ilə dilənçinin yeri dəyişdirilir.

Povestin baş qəhrəmanlarından biri Tom Kentidir. Onun atası oğru, anası isə dilənçidir. Bununla belə, Mark Tven üçün Tom Kentinin obrazı daha doğma və əzizdir. Tom və onun əkiz bacıları sədəqə yığmaqla dolanırlar. Qoca ruhani Toma yazmaq və oxumaq öyrədir, ona nəhəng məxluqlar və sehrbazlar, krallar və şahzadələr haqqında maraqlı rəvayətlər danışır. Tom əsl şahzadə olmaq arzusu ilə yaşayır, dostları ilə saray oyunları oynayır, özünə şahzadə rolunu seçir, öz davranışları ilə həm uşaqları, həm də böyükləri təəccübləndirir.

Günlərin bir günündə, xoş təsadüf nəticəsində xəyalpərvər, sadə adamlar arasından çıxmış, yoxsul bir London ailəsində doğulmuş, dilənçi Tom Kenti, həmyaşıdı, Uels prinsisi, ingilis taxt-tacının gələcək vəliəhdi şahzadə Eduard Tyüdor ilə görüşür, onlar bir müddətliyə palatlarını və rollarını dəyişmək qərarına gəlirlər və bu vaxt o da məlum olur ki, bu uşaqlar bir almanın iki üzünü kimi bir-birlərinə oxşayırlar. Beləliklə, bir anın içərisində şahzadə dönüb dilənçi, dilənçi isə dönüb şahzadə olur.

Bu süjet öz bədii səciyyəsinə görə daha çox Şərq ədəbiyyatının motivlərini və xalq nağıllarının məzmunlarını xatırladır. Məlum olduğu kimi, dünyanın bir çox xalqlarının, o cümlədən də Azərbaycan xalqının nağıllarında, aşağı təbəqədən çıxmış qəhrəmanın bir sıra çətin sınaqlardan çıxdıqdan sonra hökmdar olması, eləcə də “Min bir gecə” nağıllarında olan məşhur “Bir saatlıq xəlifə” nağılına süjeti bu povestlə, demək olar ki, uyğunluq təşkil edir. Müəllif özü də bu əsərini nağıl kimi nəzərdə tutmasına baxmayaraq, bu fikrə zidd olaraq povestin girişində yazır: “Ola bilsin ki, bu tarixi faktdır, ancaq ola da bilər ki, – rəvayətdir. Çox güman ki, bütün bunlar olub, yaxud çox güman ki, heç olmayıb, hər halda olmaya da bilər”. Bununla müəllif, təsvir etdiyi hadisənin reallığına işarə vurur və oxucusunu bütün bunlara inanmağa çağırır.

Povestin digər qəhrəmanı sadə insanların həyatı haqqında təsəvvürü belə olmayan şahzadədir O, bir müddət adı xalqın arasında yaşamağı olmur. Londonun evsiz-əşiksiz səfillər və dilənçiləri onu tanımadan, kimliyindən asılı olmayaraq ona qayğı göstərir və səmimi münasibət bəsləyirlər. Valideynlərinin nazı ilə böyüyən bu uşağın gözləri

qarşısında məhrumiyyətlər, yoxsulluq, dilənçilik həyatı sürən insanların güzəranı canlanır. Bu zaman o, dövlət qanunlarının ədalətsizliyini və sərtliyini hiss edir.

Şahzadə görür ki, adi kəndli əzablı, məşəqqətli həyat sürür. Fermer Yokel necə dilənçi olmasını belə təsvir edir: bir vaxtlar o da əmin-amanlıq içərisində yaşayırdı, onu sevən arvadı və uşaqları var idi. İndi heç kimi və heç nəyi yoxdur. Arvadı və uşaqları çoxdan ölüblər, çox güman ki, ya cənnətdə, ya da cəhənnəmdədirlər, bircə İngiltərədə deyillər!

Əsərin xüsusi kinayə ilə yazılmış bir yerində isə göstərilir ki, şahzadə fikirləşir ki, Tomun da bacılarına xidmətçilər xidmət göstərməlidir. Tom isə onların heç bir xidmətçisi olmadığını deyir. Onların arasında belə bir söhbət olur:

“– Elə isə, lütfən deyin görüm, – şahzadə Tomdan soruşur, – bəs onlar xidmətçilərsiz necə keçinirlər. Kim onlara yatmazdan əvvəl paltarlarını soyunmağa kömək edir? Səhər yuxudan duranda onların paltarını kim geyindirir?”

Tom belə cavab verir:

“– Heç kim, ser. Siz istəyirsiniz ki, gecələr onlar paltarlarını soyunub heyvanlar kimi lüt yatsınlar?

– Lüt nə üçün, bəyəm onların elə bircə dənə donu var?” və s.

Müəllifin xüsusi rəğbət bəslədiyi Tom Kenti bir çox müsbət xüsusiyyətləri özündə cəmləşdirmişdir. O özünün ayıq düşüncə tərzi, həyata dərinədən bələdliyi ilə seçilir və hər an sarayın yüksək rütbəli, xüsusi təlim keçmiş əyanlarından yüksəkdə dayanır. Təsadüfən kral olan dilənçi Tom kralın və onun əyanlarının malik olmadığı müdriklik və böyüklük nümayiş etdirir, əsl insanpərvərlik göstərir, bütün dövlət məsələlərini ədalətlə həll edir. Özünəməxsus M.Tven utopiyası olan bu roman gənc oxucuya həyatdakı ziddiyyətləri görmək və dərk etməkdə kömək edir.

“Şahzadə və dilənçi” povestini yazıb bitirdikdən sonra Mark Tven yenidən bir neçə il yazmağa başladığı “Hekliberri Finnin macəraları” povestini bitirməyə çalışır. 1880-ci ildən etibarən üzərində işlədiyi bu əsəri yazıçı nəhayət ki, 1883-cü ildə yazıb başa çatdırır. “Tom Soyerin macəraları” povestinin davamı kimi düşünülmən bu povest üzərində müəllif daha böyük məsuliyyət hissi ilə işləmiş və qeyri-adi bədii dəyərə malik olan bir əsər yazmışdır. Bu əsər, heç şübhəsiz ki, M.Tven yaradıcılığının zirvəsini təşkil etməklə yanaşı, həm Amerika, həm də bütün dünya ədəbiyyatı tarixində xüsusi yer tutur.

“Heklberri Finnin macəraları” romanı öz bədii məziyyətlərinə və səciyyəsinə görə həm M.Tven yaradıcılığında, həm də bütün Amerika ədəbiyyatında yeni bir hadisə idi. “Tom Soyerin macəraları” povestinin yazılmasından sonra on ilə yaxın bir vaxt keçmişdir və bu illər ərzində M.Tven dünyanı görmüş, başı daşdan-daşa dəymiş, bir insan kimi yetişmiş, bir yazıçı kimi daha da püxtələşmişdi.

“Heklberri Finnin macəraları” romanı tam mənasında “Tom Soyerin macəraları” əsərinin davamıdır. Bu əsərdə hadisələr onunla başlayır ki, indi də dul qadın Duqlasın himayəsi altında tərbiyə alan Hek darıxır və bu yaşayış tərzinə alışa bilmir. Bu zaman Tom yeni bir macərə təşkil etmək qərarına gəlir.

Bu povestin də başlanğıcı Tom Soyerin macəralarına bənzəyir. Burada da iki yeniyetmə macərə axtarır, bir sıra qəribə hadisələrin iştirakçısı olur. Müəllif yenə öz bədii üslubuna və yazı manerasına sadıq qalaraq çoxlu yumoristik vəziyyətlər təsvir edir və bu yolla bəzi ictimai, dini və məişət məsələlərinə öz tənqidi münasibətini bildirir. Ancaq tezliklə məlum olur ki, bu povestdə təsvir olunan Tomla Hek heç də bir-birinə bənzəmir. Tom daha çox oxuduğu kitabların təsiri altında macəralar xülyası ilə yaşayırsa (Donkixotluq edirsə), Hek real həyata can atır, o, sərbəst olmaq, azad yaşamaq istəyir. Tom özünün uydurduğu dünyada yaşayır, ona elə gəlir ki, meşədə gəzintiyə çıxmış şagirdlər varlı ərəblərin karvanıdır. Hekin həyatında isə romantik uydurma yoxdur. O, real həyatla yaşayır, o, həyati realizmi, tənqidi realizmi ifadə edən ən tipik bir obrazdır.

Nəhayət, Hek zənci Cimlə qaçmaq qərarına gəlir. Cimin də qaçmaq üçün əlində əsası var idi: çünki, onu da hansısa bir fermerə satmaq istəyirdilər. Onlar bu yerlərdən çox-çox uzaqlara qaçıb getmək istəyirlər. Zənci Cim obrazı ilə də yazıçı o dövrün ən vəhşi hadisəsi olan qul alverini və irqi ayrı-seçkilik problemini böyük ustalıqla təsvir etmişdir. Ümumiyyətlə, M.Tven əsl insanpərvər kimi insanlara dərilərinin rənginə, irqinə görə fərq qoymur, daim onların tərəfində dayanır, hüquqlarını müdafiə edir. Yerli hinduların başına gətirilən bəlalara etirazını bildiren yazıçı, qaniçən gəlmələri lənətləyir və deyir: “Mənim birinci amerikalı əcdadım, centlmenlər, hindu olub, qədim hindu! Sizin əcdadlarınız onun dərisini soyublar və mən yetim qalmışam”.

Əsərin bir yerində verilmiş kiçik dialoq o vaxt zəncilərə olan münasibəti açıq-aydın göstərir. Hek fermer Felipsin arvadı ilə söhbətində deyir ki, gəminin silindirinə başlığı partladı:

“ – Allah, keç günahımızdan! Kiməsə bir ziyan dəydi?
– Xeyr, heç kimə. Ancaq bir zəncini öldürdü...
– Hə, yaxşı bəxtiniz gətirib, çünki, hərdən elə olur ki, adamlara da ziyan dəyir”.

Əsərin maraqlı mövzularından biri də Heklə Cimə rast gələn “kral” və “hersoq”la bağlıdır. Bu personajlar, çox güman ki, ilkin Amerika yumoristik qəhrəmanlarının obrazlarından götürülmüşdür. Həddindən artıq çevik və ağıllı olan bu qəhrəmanlar öz adlarını məşhur aktyorların adlarından götürüblər: “Kiçik-Devid Harrik” və “Böyük-Kin Edmund”. Bu qəhrəmanlar əsl firıldaqçıdırlar. Onlar sadələvh xalqı min cür kələklərlə aldadırlar. Onların biri “kral”, o birisi isə “hersoq”dur. Bu obrazlardan istifadə edərək müəllif sərbəst şəkildə bütün kral və hersoqların kələkbaz olduqlarını deyə bilmişdir.

1889-cu ildə Mark Tven özünün məşhur əsərlərindən biri olan “Konnektikutlu yankilər Kral Arturun sarayında” adlı romanını yazıb bitirir. Bu əsərdə deyilir ki, Konnektikut ştatının Hartford zavodlarının birində adi usta işləyən, adi bir şəhər sakini, on doqquzuncu yüzilliyin sonlarının bütün sivilizasiya atributlarına bələd olan əsl bir yanki, yuxuda orta əsrlərdə mövcud olmuş Kral Arturun uydurma dövlətinə düşür. O, orda çoxlu bədnam hadisələrə rast gəlir, onları və ümumiyyətlə bütün feodalizm quruluşunu məhv etmək istəyir, lakin məğlub olur. Bu romanda müəllif yanlış olaraq orta əsrlərin idealizə olunmasının əleyhinə çıxır və göstərir ki, krallar və əyanlar, cəngavərlər və qəhrəmanlar hamısı yalançıdır, ikiüzlüdür və riyakardır.

Mark Tven ömrünün sonuna qədər yumor hissini itirməmiş, cəmiyyətdə olan nöqsanları, yaramazlıqları daim kəskin satira atəşinə tutmuşdur. Ömrü boyu mənəvi saflıq, daxili gözəllik, insanlara hədsiz məhəbbət hissi ilə yaşayan yazıçı 1910-cu ildə aprelin 21-də vəfat etmişdir. Onun əsərləri bütün dünyada, eləcə də Azərbaycanda sevilə-sevilə oxunur.

Cəlil Nağıyev

ŞAHZADƏ VƏ DİLƏNÇİ

*Ehey! Mərhəmətdə iki qismət var:
Mərhəmət göstərən; mərhəmət görən;
Güclü əllərdə də o, güclü olar.
– Elə çoxalır ki, bu qismət müdam,
Artıqdır krallar taxt-tacından!*

Şekspir. “Venetsiya taciri”

BİRİNCİ FƏSİL

ŞAHZADƏ İLƏ DİLƏNÇİNİN DOĞULMASI

Bu əhvalat on altıncı əsrin ikinci rübünün axırlarında olmuşdur.

Payız günlərinin birində, qədim London şəhərində, yoxsul Kentinin ailəsində, bu ailədə heç kəsə lazım olmayan bir oğlan uşağı doğuldu. Həmin gün Tüdorovların zəngin ailəsində, təkcə bu ailəyə deyil, bütün İngiltərəyə lazım olan hamının arzu etdiyi və gözlədiyi başqa bir uşaq da dünyaya gəldi. İngiltərə çoxdan bəri onun həsrətini çəkir, onu arzulayır, ondan ötrü allaha dua edirdi. O, dünyaya gəldikdə xalq sevincindən az qala dəli olmuşdu. O gün uzaq tanışlar belə bir-birinə rast gəldikdə qucaqlaşır, öpüşür və ağlaşırdılar. Heç kəs işləmirdi. Hamı bayram edirdi. Yoxsullar da, varlılar da, adi adamlar da, kübarlar da kefir, oynayıp, oxuyur, şərab içirdilər. Bu kefir arası kəsilmədən bir neçə gün davam etdi. Gündüzlər Londonun çox gözəl mənzərəsi olurdu: hər eyvanın, hər damın üstündə bayraqlar yellənir, küçələr-

dən bayramsayağı bəzənmiş şən dəstələr keçirdi. Axşamlar da tamaşa etməli şeylər olurdu: hər tinbaşı böyük tonqallar yanırdı, yığın-yığın adamlar bu tonqalların ətrafında şənlik edirdilər.

İngiltərənin hər tərəfində ancaq körpə Uels şahzadəsi¹ Eduard Tüdüron söhbəti gedirdi. O isə ipəyə və batistə bürünmüş halda bu şənlikdən, adlı-sanlı lordların və ledilərin ona dayəlik etdiklərindən xəbərsizdi, – bu şeylərin onun üçün heç bir əhəmiyyəti yox idi. Cır-cındıra bürünmüş Tom Kentidən isə heç kəs danışmırdı. Yalnız dilənçi və miskin bir ailədə ondan söhbət gedirdi. Onun dünyaya gəlməsi bu ailənin qayğısını artırırdı.

İKİNCİ FƏSİL

TOMUN UŞAQLIĞI

Bir neçə ilin üstündən keçək.

London artıq on beş əsr ömr sürmüşdü və o zamanın böyük şəhəri idi. Onun yüz min, bəzilərinin fikrinə görə, bəlkə də ikiqat artıq sakini vardı. Şəhərin, xüsusən Tom Kenti yaşayan hissəsində, London körpüsünün yanında, küçələr dar, əyri və pəlçikli idi. Evlər taxtadan idi; evlərin ikinci mərtəbəsi birincidən qabağa çıxmışdı, üçüncü mərtəbəsi öz dirsəklərini ikincidən xeyli irəli uzatmışdı. Evlər yüksəldikcə enlənirdi. Evlərin skeleti üst-üstə çarpaz qoyulmuş möhkəm tirlərdən qayrılmışdı. Bu tirlərin arasına möhkəm materialla doldurulub üstündən suvaq çəkilmişdi. Tirlər, ev yiyəsinin zövqünə görə qırmızı, göy və qara rənglə boyanmışdı; bu da evlərə gözəl görkəm verirdi. Pəncərələr kiçik idi, qapı kimi həngamə üzərində bayıra açılırdı; şüşələri də xırda və çoxuşəli idi.

Tomun atasının yaşadığı ev Qarınqulular küçəsinin dal tərəfindəki üfunətli dalanda idi. Dalana “Törtöküntülər Həyəti” deyirdilər. Yoxsul adamlarla dolu olan bu ev kiçik, köhnə, sınıq-

---

¹ Uels şahzadəsi – İngiltərə vəliəhdinə verilən fəxri addır.

salxaq bir ev idi. Kenti ailəsi üçüncü mərtəbədə bir otaqda yaşayırdı. Otağın küncündə Tomun atası ilə anasının çarpayısı oxşar bir şeyləri vardı; Tomun, nənəsinin, Bet və Nen adlı iki bacısının isə müəyyən bir yeri yox idi; bütün döşəmə onların ixtiyarında idi, kefləri istədiyi yerdə yata bilirdilər. Onların bir və ya iki yorğan parçası, bir necə qucaq köhnə, çirkli küləsi vardı; bunları heç də yataq adlandırmaq olmazdı, çünki səhərlər hamısını bir yerə yığırdılar, axşam da hər kəs istədiyini götürürdü.

Bet və Nen on beş yaşında əkiz, mehriban və pinti qızlardı. Paltarları cırım-cındır, özləri çox avam və nadandılar. Ana da onlardan geri qalmazdı. Lakin ata ilə nənə lap pis idi. Onlar harada oldu içib keflənər, bir-birilə, ya da qabaqlarına çıxan hər kəslə dalaşardılar; istər kefli, istərsə də ayıq vaxtlarında addımbaşı söyüş söyər və and içərdilər. Con Kenti oğru, ana isə dilənçi idi. Onlar uşaqlara dilənməyi öyrətmişdilər, oğruluğu isə öyrədə bilmirdilər.

Evi dolduran kasıb-kusubun arasında kral tərəfindən bir neçə qara puldan ibarət təqaüdlə kilsədən çıxarılmış mərhəmətli qoca bir keşiş yaşayırdı. O, tez-tez uşaqları öz evinə aparır və atalarının gizli onlara yaxşı şeylər öyrədirdi. Toma o yazmaq və oxumaq öyrətmişdi. Tom ondan latın dilinə aid bəzi məlumat almışdı. Qoca, qızlara da savad öyrətmək istəyirdi, lakin qızlar qəribə görünən bu alimliyi rəfiqələrinin lağa qoyacaqlarından qorxurdular.

Bütün Törtöküntülər Həyəti də, Kentinin yaşadığı ev kimi, arı yuvasına bənzəyirdi. Sərxoşluq, savaşımaq və dalaşmaq burada adi bir hal idi. Belə hallar hər gecə baş verir və səhərə kimi davam edirdi. Burada baş yarmaq, aclıq kimi, adi bir hadisə idi. Bununla belə balaca Tom özünü bədbəxt hiss etmirdi. Bəzən çox çətinlik çəkirdi, ancaq bu onu heç də darıxdırmırdı: axı Törtöküntülər Həyətinə bütün uşaqlar bu cür yaşayırdılar. Ona elə gəlirdi ki, elə belə də olmalıdır. Axşam evə əliboş qayıdanda bilirdi ki, atası onu söyəcək və kötəkləyəcək, nənəsi də ona əl gəzdirəcəkdir. Gecəyarısı, həmişə ac olan anası, xəlvətə onun yanına gələr, özü yeməyib onun üçün saxladığı quru çörək qırığını və ya süfrə

artığını ona verərdi. Ananın bu cür əlaltı hərəkətinin üstü çox vaxt açılmış və ərindən möhkəm kötəklər yemişdi.

Yox, Tom, xüsusən yayda, o qədər də pis yaşamırdı. O yalnız evdə döyülməkdən yaxasını qurtarmaq üçün dilənirdisə də, bu işə heç həvəsi yox idi, çünki dilənçilik əleyhinə olan qanun çox ağırdı və dilənçilərə şiddətli cəza verilirdi. Vaxtının çoxunu keşiş Endrünün yanında keçirir, onun divlər və cırtıdanlar, sehrbazlar və pərilər, tilsimli saraylar, əzəmətli krallar və şahzadələr haqqında söylədiyi nağıllara böyük maraqla qulaq asırdı. Onun xəyalı bu cür gözəl nağıllarla dolu idi; çox zaman gecə seyrək və bərk küləşdən olan yatağında yorğun, ac və əzgin yatdıqda, xəyala dalar, kral sarayında bir şahzadənin gözəl həyatının şirin lövhələrini təsəvvür edər, təhqirləri və ağırları tezliklə yadından çıxarırdı. Onun həmişə bircə arzusu vardı: öz gözlərilə əsl şahzadəni görmək. Bir dəfə o, bu arzusunu Törtöküntülər Həyətindəki yoldaşlarına söylədi, lakin onlar Tomu elə lağa qoydular ki, o öz arzularını bir daha heç kəsə söyləməyib ürəyində saxladı.

Tom keşişin qədim kitablarını tez-tez oxuyar, anlamadığı cümlələrin mənasını keşişdən soruşar və oxuduğu hadisələri öz hekayələrilə tamamlamasını ondan xahiş edərdi. Yavaş-yavaş bu kitablar və arzular onun həyatında böyük dəyişiklik əmələ gətirməyə başladı. Onun şirin xəyallarının qəhrəmanları o qədər gözəldilər ki, o öz cındır paltarından, öz səliqəsizliyindən sıxılmağa başladı. Təmiz olmaq və yaxşı geyinmək istədi. Doğrudur, o indi də tez-tez palçıqla oynayır və bundan çoxlu ləzzət alırdı. Lakin indi Temzada yalnız əylənmək üçün çimmirdi; təmiz olmağın da indi onun üçün böyük əhəmiyyəti vardı.

Tom hər zaman Çipsaydda may dirəyi¹ yanında və ya bazarda tamaşa etməli şeylər tapardı. Bundan başqa, o arabir, bütün londonlular kimi, quru yolla və ya qayıqla məşhur, lakin bədbəxt bir adamı Tauer¹ həbsxanasına apararı hərbi hissənin rəsmi-keçidinə

¹ May dirəyi – İngiltərədə çiçək və bayraqlarla bəzənmiş hündür dor ağacına deyilir. Bu dirəyi adətən böyük bir çəməndə dik basdırır və ətrafında may şənliyi edirlər.

maraqla tamaşa edərdi. Tom yaz günlərindən birində Smitfilddə zavallı Enn Eskünün² və onunla bərabər üç adamın tonqalda yandırıldığını görmüşdü; keçmiş baş keşişin onlara uzun-uzadı vəz etdiyini də eşitmişdi, lakin bu vəz onu az maraqlandırmışdı. Ümumiyyətlə, Tomun həyatı olduqca maraqlı və xoş keçirdi.

Oxuduğu kitablar və saray həyatı haqqındakı xəyalları Toma o qədər təsir etmişdi ki, o özü belə duymadan özünü şahzadəyə oxşatmağa başlamışdı. Onun danışiq və hərəkətləri çox ədalətli idi. Küçə yoldaşları Tomun saray əyanlarının təmtəraqlı danışığına və hərəkətlərinə məhərətlə təqlid etdiyini gördükdə həm təəccüb etdilər, həm də sevindilər. Tomun öz yaşadlarına olan təsiri günü-gündən artırdı, onlar getdikcə Toma yüksək bir şəxsiyyət kimi hörmət etməyə başladılar. O çox-çox şeylər bilirdi. Çox qəribə işlər görməyi və danışmağı bacarırdı. Özü də nə qədər ağıllı və bilikli idi. Uşaqlar Tomun hər işini, hərəkətini öz böyüklərinə söyləyirdilər. Nəhayət, böyüklərdə Tom Kentinin çox istedadlı və qeyri – adi bir uşaq olması təsəvvürü oyandı. Onlar çətin hallarda Tomla məsləhətləşməyə başladılar və çox zaman onun dərrakəsinə, ağıllı hökmlərinə heyran qalırdılar. O, bütün tanışları arasında bir qəhrəman kimi şöhrət qazanmışdı; ondakı qəribə halları yalnız öz ailəsində görənlər yox idi.

Çox keçmədi, Tom özü üçün bir kral sarayı düzəltdi. O özü şahzadə olmuşdu; yaxın yoldaşları onun gözetçiləri, saray xidmətçiləri, mehtərləri, saray əyanları, saray xanımları və kral ailəsinin üzvləri olmuşdular. Hər gün yalançı şahzadəni Tomun kitablarda oxuduğu qayda ilə qarşılayırdılar: onun düzəltdiyi padşahlığın saray şurasında hər gün böyük məsələlər həll olunurdu: əlahəzrət yalançı şahzadə hər gün xəyali ordulara, donanmalara, vəzirlərə fərmanlar verirdi.

---

¹ Tauer – lordların, hersoqların və hətta kralların, həbs də saxlandığı London qalasıdır. Bu həbsxanada cinayətkarlara işgəncə verirlər; burada məhkumlara edam cəzası da verilir.

² Enn Eskü (1521-1546) – “bir para məsələlərdə inad və yola gəlməməzlik göstərdiyi” üçün protestant kimi həbsə salınmışdı: ona işgəncə verildikdən sonra Smitfilddə yandırılmışdı.

Sonra da cındır paltarda dilənməyə gedir, güclə bir neçə fartinq¹ dilənir, quru çörək gəmirir, öz adi kötək payını alır və bir qucaq üfunətli küləş üstündə uzanaraq, özünün şahənə əzəməti haqqında şirin xəyallara dalırdı. Ömründə bircə dəfə də olsa əsl şahzadəni görmək arzusu getdikcə ürəyinə daha dərin yerləşirdi; nəhayət, bu arzu bütün başqa istəklərinə üstün gəlib həyatının yeganə arzusu oldu.

Bir gün yanvar ayında, həmişəki kimi, dilənmək üçün səfərə çıxmışdı. Bir neçə saat ayaqyalın, üşüyə-üşüyə Minsinq Leynin və Littl İst Çipin ətrafında məyus-məyus dolandı; aşxanaların pəncərələrindən baxdı, oraya düzölmüş ləzzətli donuz əti qutablarını, insanı heyran edən xörəkləri görüb ağzı sulandı; ömründə bu yeməklərin dadına da baxmamışdı; ancaq iyindən hiss edirdi ki, bunlar mələklərə layiq cənnət yeməkləridir. Hava soyuqdu. Narın yağış çisələyirdi: tutqun və qəmgin bir gün idi. Tom islanmış, yorğun, ac axşamüstü evə gəldikdə, atası da, nənəsi də özlərinə görə, onun halına acıdılar: əlüstü onu kötəkləyib yatmağa göndərdilər. Bədəninin ağrıməsi, bir yandan da qonşuların deyişməsi və dalaşması uzun zaman onu yatmağa qoymadı, nəhayət, fikri uzaq gözəl aləmlərə uçdu və başdan-ayağa qızıla, qiymətli daş – qaşlara qərq olmuş şahzadələrin arasında yuxuya getdi. Şahzadələr dəbdəbəli saraylarda yaşayırdılar; onlar, ikiqat olub təzim edən, işarə verən kimi əmri yerinə yetirməyə cuman nökrənaiblərlə əhatə olunmuşdular. Tom, həmişəki kimi, yuxusunda da özünün şahzadə olduğunu gördü. Bütün gecəni kral dəbdəbəsilə məst oldu: bütün gecəni adlı-sanlı ledilər və lordlarla əhatə olundu; o, parlaq işıq altında gəzinir, gözəl qoxular duyur, valehedici musiqidən nəşələnir, kənara çəkilib ona yol verən izdihamın hörmətli salamlarına gah təbəssümlə, gah da iltifat buyurub başını azca əyməklə cavab verirdi.

Səhər oyanıb yenə əvvəlki həyatı gördükdə, hər şey ona daha çətin göründü. Ürəyi acı-acı sızıldadı, gözləri yaşla doldu.

---

¹ Fartinq – qəpikdən az mis puldur.

ÜÇÜNCÜ FƏSİL

TOMUN ŞAHZADƏYƏ RAST GƏLMƏSİ

Tom yuxudan ac qalxdı və ac da evdən çıxıb getdi; bütün fikri axşamkı yuxusunun xəyali gözəlliklərilə məşğul idi. O, hara getdiyini, ətrafında nələr olduğunu hiss etmədən Sitini dolaşırdı. Bəziləri onu itələyir, bəziləri də söyürdü; lakin heç bir şey görmür, heç bir şey eşitmirdi. Nəhayət, Temil Bar darvazasının yanına çatdı. İndiyə kimi o, bu qədər uzaqlara getməmişdi. Dayandı, hara gəldiyini bir dəqiqə fikirləşdi: sonra yenə də xəyal onu bürüdü. Londonun kənarına necə gəlib çıxdığını heç özü də bilmədi. O zamanlar Strend artıq kənd yolu deyildi, hətta küçə hesab olunurdu, ancaq, etiraf etmək lazımdır ki, bu çox qərribə bir küçə idi, çünki bir tərəfdə evlər sıra ilə düzülmüşdüsə də, o biri tərəfdəki evlər bir-birindən çox uzaq idi; bunlar, çaya baxan gözəl bağlarla əhatə olunmuş, ən dövlətli zadəganların dəbdəbəli sarayları idi. Bizim zəmanəmizdə bu bağların yerində daşdan və kərpicdən tikilmiş, insana kədərverici evlər vardır.

Tom gəlib Çerinq kəndinə çatdı, dincəlmək üçün gözəl bir xaçın dibində oturdu, bu xaçı keçmiş zamanlarda taxtdan düşmüş bir kral qoydurmuşdu. Sonra gözəl, tənha yol ilə tənbel-tənbel yeriməyə başladı, kardinalın bəzəkli sarayını keçdi, ondan daha bəzəkli və əzəmətli Vestminster sarayına doğru yollandı. O, ətrafında müxtəlif imarətlər tikilmiş bu böyük daş binaya, möhtəşəm bürcələrə, qüllələrə, zərli barmaqlığı olan darvazaya, qranitdən qayrılmış böyük şirlərə və ingilis kral hakimiyyətinin başqa abidələrinə heyrətlə baxır, baxdıqca da özünü xoşbəxt hesab edirdi. Görəsən o öz arzularına çatacaqmı? Bura kral sarayıdır. Əgər bəxti gətirsə, təsadüfən əsl şahzadəni görə bilməzmi?

Zərli darvazanın hər iki tərəfində heykəl kimi hərəkətsiz iki əsgər durmuşdu; bunlar başdan-ayağa par-par parıldayan polad geyim içində idilər. Gözlərinin ucu ilə də olsa kral ailəsindən bir nəfəri görə bilmək ümidilə, bir dəstə kəndli və şəhər əhli uzaqdan, kənardan baxırdılar. Qəşəng geyimli ağaları gətirən faytonlar

saray h y tinin darvazalarından girib- xırdılar; bu faytonların ayaqyerliyində bəzəkli xidm t cil r durmuşdular.

Zavallı balaca Tom cındır paltarda, maraqla tamaşa edən izdihama yanaşdı v  yavaş-yavaş, qorxa-qorxa g z t cil rin yanından keçdi; ürəyi bərk d y nd  və onda ümid oyandı. Birdən zərli m h cc rin arasından gördüyü mənzərədən o qədər f r hl ndi ki, az qala  ıgıracaqdı. Hasarın o tayında açıq havada oyunlardan v  m şql rd n rəngi qaralmıř, ipək v  atlas geyinmiř, bahalı dař-qařla parıldayan gözəl, biçimli bir ođlan durmuşdu; belindən dař-qařla b z nmıř kiçik bir qılnc asılmıř, kəmərinə isə xəncər taxılmıřdı; ayaqlarında qırmızıdabanlı q ř ng   km , bařında lələkləri çiyinlərinə qədər tökülən, qiymətli iri dařla b z nmıř gözəl qırmızı papađı var idi. Yanında çox d b-d b li geyinmiř bir neçə adam durmuşdu, yəqin bunlar onun xidm t cil ri idi. H , bu, əlbəttə, řahzad nin özüdür, əsl canlı řahzad dir. Buna heç bir ř bh  ola bilməzdi. Nəhayət, dilənçi uřađın arzusu yerinə yetmiřdi.

Tom tez-tez nəfəs almađa bařladı. T ecc bd n v  sevincdən gözləri b r ldi. Bu dəqiqə onun qəlbində hər řey  üstün g l n yalnız bir istək var idi: řahzad y  yaxınlaşmaq və ona doyunca tamaşa etmək. N  etdiyini d ř nm y  macal tapmadan darvazanın m h cc rin  sıxıldı. Lakin bu anda əsgərlərdən biri onu kobudcasına kənara əkib kənd avaralarının, London t nb ll rinin arasına elə q vv tl  tulladı ki, uřaq fırfıra kimi fırlandı.

–  z yerini bil, avara!

Camaat qəhqəhə əkib g ld , lakin kiçik řahzad  pul kimi qızarmıř halda darvazanın yanına sıçradı, onun gözlərindən qəzəb yađırdı; řahzad   ıđırdı:

– Sən nə cürətlə bu zavallı uřađı incidirs n? N  cürətlə atam kralın təbəələrinin  n miskini ilə də olsa bu cür kobud rəftar edirsən? Darvazanı a , burax gəlsin!

Bu yelbeyin, ikiüzlü camaatın bařlarını necə a dıđını bir g r y-diniz; “Yaşasın Uels řahzad si!” – deyə necə sevinclə bađırdıqlarını eřid ydiniz.

Əsgərlər təbərzinlərilə təzim edərək darvazanı açdılar, cırcındıra bürünmüş Dilənçilik şahzadəsinin onların yanından keçərək, hədsiz-hesabsız Sərvət şahzadəsinə əl verdiyini gördükdə, yenidən təzim etdilər.

Eduard Tüdor dedi:

– Sən ac və yorğun görünürsən. Səni incitmişdilər. Gəl dalımca.

Nədənsə, yarım düjünə qədər saray xidmətçisi qabağa yeridi; şübhəsiz, onlar Tomu kral sarayına buraxmaq istəmirdilər. Lakin şahzadə, əlinin padşahlara layiq bir hərəkətilə onları rədd etdi; onlar o saniyə heykəl kimi donub yerlərində qaldılar. Eduard Tomu sarayın qəşəng bəzənmiş bir otağına – öz kabinetinə apardı. Onun əmrilə yemək gətirdilər; bu cür yeməkləri Tom ömründə görməmişdi, bu barədə yalnız kitablarda oxumuşdu. Eduard, məzəmmətedici nəzərlərilə onun həlim qonağını utandırmasınlar deyə xidmətçiləri şahzadələrə yaraşan bir nəzakətlə otaqdan çıxartdı, özü isə Tomun yanında oturdu və yedikcə ona suallar verməyə başladı.

– Adın nədir, ay oğlan?

– Bəndənizin adı Tom Kentidir.¹

– Qəribə addır... Harada yaşayırsan?

– Cənabınıza ərz olsun ki, mən Londonda yaşayıram, Qarınqulular məhəlləsinin dalında Törtöküntülər Həyətidə.

– Törtöküntülər Həyəti! Daha bir qəribə ad!.. Ata-anan varmı?

– Ata-anam var; bir nənəm də var ki, onu o qədər də sevmirəm. Bu günah işdirsə, Allah məni bağışlasın... Bir də Nen və Bet adlı iki əkiz bacım var.

– Yəqin nənən sənə o qədər də mehriban deyil, eləmi?

– Əlahəzrətə cürət edib deyirəm ki, mənim nənəm heç kəsi sevmir. Ürəyində mərhəmət deyilən şey yoxdur. Bütün günü şər işlərlə keçirir.

– Səni incidirmi?

– Yalnız yatanda və ya beynini şərəblə məst edəndə məni incitmir. Elə ki, başı ayıldı, məni ikiqat artıq döyür.

---

¹ Kenti (canty) – ingiliscə nəşəli, canlı deməkdir.

Balaca şahzadənin gözləri qəzəblə parladı.

Çığırdı:

– Necə? Döyür?

– Bəli, bəli, cəsərət edib sizə ərz edirəm, əlahəzrət!

– Döyür! Bu cür kiçik və zəif uşağı döyür! Qulaq as! Axşama kimi onun əl – qolunu bağlayıb, Tauerə salarlar. Kral, mənim atam...

– Cənab, unutmayın ki, mənim nənəm aşağı təbəqədənir. Tauer isə əsilzadələrin həbsxanasıdır.

– Düzdür! Bu mənim ağıma gəlməmişdi. Lakin ona nə cür cəza verməyi düşünürəm. Atan necə, sənə mehribandırmı?

– O nənəmdən də pisdir, cənab.

– Deyəsən, bütün atalar bu cür olur. Mənim atamın da xasiyyəti həlim deyil. Onun əli ağırdır, ancaq mənə toxunmur. Danlamağa gələndə isə xəsislik edən deyil. Bəs anan sənə necə rəftar edir?

– O mənə sevir, cənab; heç vaxt mənə incitmir və kefiyə dəymir. Nənə Bet də mənə anam kimi mehribandırlar.

– Onların neçə yaşı var?

– Hər ikisinin on beş yaşı var, cənab.

– Mənim bacım ledi Yelizavetanın on dörd yaşı var. Əmim qızı ledi Cen Qrey mənimlə yaşıddır; onlar ikisi də sevimli və xoşxasiyyətdir, ancaq o biri bacım ledi Merinin üzü elə qaşqabaqlı və acıqlıdır ki... De görüm, xidmətçi qızlar günaha batmasın deyər, bacıların onlara gülməyi qadağan edirmi?

– Bacılarımmı? Siz, cənab, elə zənn edirsiniz ki, onların xidmətçiləri var?

Kiçik şahzadə bir dəqiqə kiçik dilənçiyə məğrur bir dalğınlıqla baxdı, sonra dedi:

– Lütfən, söylə görüm, onlar xidmətçisiz necə dolanırlar? Gecə paltarlarını soyunmaqda onlara kim kömək edir? Səhər yuxudan qalxanda onları kim geyindirir?

– Heç kəs, cənab. Yoxsa siz istəyirsiniz ki, onlar gecə paltarlarını çıxarıb heyvan kimi çılpaq yatsınlar?

– Çılpaqmı? Məgər onların bir dəst paltarları var?

– Ah, hökmdar, artıq paltar nələrində lazımdır? Hərəsinin iki bədəni yoxdur ki.

– Nə qəribə, əcaib bir fikir! Kinayəli sözlərimi mənə bağışla: mən sənə qəlbinə toxunmaq istəmirdim. Sənə mərhəmətli bacılardan Nen və Betin kifayət qədər paltarları və xidmətçiləri olacaq; özü də tez bir zamanda: bu barədə xəzinədarım lazımı sərəncam çəkər. Yox, bunun üçün mənə təşəkkür etmə, bu boş işdir. Sən çox yaxşı danışırısan, aydın və gözəl danışırısan. Elm öyrənmisənmi?

– Bilmirəm, cənab. Mərhəmətli keşiş Endrü yaxşılıq edib öz kitablarından mənə dərs vermişdir.

– Latınca bilirsənmi?

– Biliyimin çox az olmasından qorxuram, cənab.

– Öyrən, əzizim, – bunu öyrənmək əvvəllər adama çətin gəlir. Yunan dilini öyrənmək daha çətinidir. Ancaq nə latın dili, nə də yunan dili ledi Yelizaveta və bibim qızı üçün heç bir çətinlik törətmir. Bu gənc xanımların özgə dillərdə danışmalarına qulaq asaydın! Lakin sən mənə öz Törtöküntülər Həyətindən danış. Orada günün xoşmu keçir?

– Doğrusu qarnım tox olanda, keşim kök olur. Bizə Panç və Cedi¹, bir də meymun balaları göstərilər. Ah, onlar əlvan və məzəli geyimlərilə nə qədər gülməlidirlər! Bundan başqa, bizə teatr tamaşası da göstərilər: aktyorlar oynayır, çığırır, dalaşırlar, sonra bir – birlərini öldürür və ölü kimi düşüb qalırlar; tamaşa etmək elə ləzzət verir ki... özü də cəmisini bir fərtinq verirsən. Ancaq, cənablarımıza ərz olsun ki, bəzən bu fərtinqi qazanmaq çox çətin olur.

– Yenə danış!

– Biz uşaqlar Törtöküntülər Həyətində arabir əlimizə ağac alıb, usta şagirdləri kimi vuruşuruq.

Şahzadənin gözləri parladi:

– Bax, buna mən varam. Yenə danış!

---

¹ Panç və Cedi – ingilis xalq kukla teatrının qəhrəmanlarıdır.

– Biz keçdi-keçdi oynayırıq, cənab. Bir-birimizi ötüb keçirik.
– Bu da mənim ürəyimdəndir! Sonra?
– Biz yayda, cənab, suyun içində ayaqyalın gəzirik. Arxlarda və çaylarda çimirik, bir-birimizin üstünə su sıçradırıq, bir-birimizin yaxasından yapışıb suya batırıq, üzürük, qışqırırıq, atılıb-düşürük...

– Mən bircə dəfə bu əylənməyə atamın bütün səltənətini verərdim. Sən Allah, yenə danış!

– Biz Çipsayda may dirəyi ətrafında oxuyub-oynayırıq: bir-birimizi torpağa basdırırıq; palçıqdan qutab qayırıq. Ah, gözəl palçıq! Dünyada bizə palçıqdan çox ləzzət verən şey yoxdur. Bağışlayın, cənab, biz hər gün palçığın içində eşələnirik.

– Xahiş edirəm, daha danışma! Bu lap qiyamətdir. Mən sənəin paltarın kimi bir paltar geyə bilsəydim, ayaqqabılarımı çıxarıb, heç olmasa ömrümdə bir dəfə də olsa, heç kəs məni qınamadan və mane olmadan, palçıqla oynayıb ləzzət ala bilsəydim, bunun əvəzində, mənə elə gəlir ki, bütün taxt-tacımdan həvəslə əl çəkərdim.

– Mən isə... cənab, heç olmasa ömrümdə bir dəfə, ancaq bircə dəfə sizin kimi geyinə bilsəydim...

– Aha, arzun budurmu? Nə eybi var, qoy sən deyən olsun. Əynindəki cır-cındırı çıxart və mənim bəzəkli paltarlarımı geyin. Bizim xoşbəxtliyimiz çox çəkməz, lakin ömrü az da olsa, bizi sevindirir. Əlimizdə fürsət olduqca əylənərik, sonra başqaları gəlib bizə mane olmadan yenə paltarlarımızı dəyişərik.

Bir neçə dəqiqədən sonra balaca Uels şahzadəsi Tomun cır-cındırını geydi. Balaca Dilənçilik şahzadəsi isə dəbdəbəli şahənə paltar geyindi. İki də böyük güzgüyə yanaşdı, nə qərribə görünüş. Onlara elə gəldi ki, guya paltarlarını heç dəyişməmişlər. Gözlərini bir-birinə dikdilər, sonra dönüb güzgüyə baxdılar, sonra yenə də bir-birinə nəzər saldılar. Nəhayət, heyrətdə qalmış şahzadə dedi:

– Sən bu barədə nə düşünürsən?

– Ah, cənab, bu suala məndən cavab tələb etməyin. Mənim kimi miskin bir adama o cür sözlər danışmaq yaraşmaz.

– Onda bu barədə qoy mən deyim. Sənin saçların, gözlərin, səsin, yerişin, boyun, duruşun, üzün lap mənimki kimidir. Əgər biz soyunub bayıra çıxsaq, heç kəs bizlərdən kimin sən, kimin Uels şahzadəsi olduğunu bilməz. İndi sənin paltarlarını geyindiyim zaman, o kobud əsgərin səninlə necə rəftar etdiyini mən daha yaxşı hiss edirəm... Bura bax, deyəsən, əlin göyərmişdir.

– Boş şeydir, hökmdar. Cənabınız bilir ki, o bədbəxt gözətçi... Balaca şahzadə yalnız ayağını yerə döyüb çığırdı:

– Sus! O səninlə çox həyasızcasına və kobud rəftar etdi. Əgər kral... Mən qayıtmayınca yerindən tərpənməyəsən! Əmrim budur!

Şahzadə dövlətin nəzərində böyük əhəmiyyəti olan bir şeyi bir an içində masanın üstündən götürüb gizlətdi və qapıdan bayıra sıçrayaraq, əynində cır-cındır geyim olduğu halda saray içində yüyürməyə başladı. Üzü od kimi yanır, gözləri parlayırdı. Böyük darvazaya çatdıqda, dəmir barmaqlıqdan yapışib çığırdı:

– Ah! Darvazanı aç!

Tomu incidən əsgər onun tələbini cəld yerinə yetirdi: şahzadə şahənə qəzəbdən nəfəsi təngimiş halda böyük darvazadan çıxdıqda, əsgər ona elə şapalaq vurdu ki, şahzadə hərlənib yerə yıxıldı.

– Al payını, dilənçi nacins, sənin üstündə əlahəzrətin mənə qəzəbi keçdi.

Camaat qəhqəhə çəkib güldü. Şahzadə palçığa batmışdı.

O, ayağa qalxdı, hirslə gözətçinin üstünə cumdu və bağırırdı:

– Mən Uels şahzadəsiyəm, mənim şəxsiyyətim müqəddəsdir, mənə toxunmağa cürət etdiyün üçün səni asarlar.

Əsgər təbərzi ilə ona təzim edib gülə-gülə dedi:

– Əlahəzrət şahzadə sağ olsun!

Sonra qəzəblə çığırdı:

– Rədd ol buradan, axmağın biri axmaq.

Camaat qəhqəhə çəkərək bədbəxt balaca şahzadənin başına yığırdı. Onu şəkkiyə basaraq yolla qovmağa başladılar.

– Əlahəzrət şahzadəyə yol verin! Uels şahzadəsinə yol verin!

DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ŞAHZADƏNİN UĞURSUZLUĞU BAŞLANIR

Camaat saatlarla şahzadənin dalınca düşüb onu hoydu-hoyduya götürdü. Sonra geri dönüb onu tək buraxdılar. Şahzadə onu amansızcasına təqib edənlərdən gücü çatdığı qədər özünü qoruyur, onları öz şahlıq qəzəbilə hədələyir və şahanə səs ilə əmrlər verir, bu, xalqı əyləndirirdi; lakin axırda yorğunluğundan susmağa məcbur olan şahzadə, onu incidənləri nəzərində bütün qiymətini itirdi və onlar özlərinə ayrı əyləncə axtarmağa getdilər. Bu zaman şahzadə ətrafı nəzərdən keçirdi, lakin bu yerləri tanımadı; yalnız Londonda olduğunu bilirdi. Məqsədsiz baş götürüb getdi; bir azdan sonra evlər seyrəkləşdi və gediş-gəliş azaldı. Qana bulaşmış ayaqlarını indi Fərinqdən-stritin olduğu yerdən axan çayın suyunda yudu, bir neçə dəqiqə dincəldi, sonra yenə yola düzəldi. Bir az sonra o, böyük bir açıqlığa çatdı, açıqlıqda nizamsız tikilmiş bir neçə evdən və böyük bir kilsədən başqa heç şey yox idi. Kilsəni tanıdı. Kilsə hər tərəfdən meşə ilə əhatə olunmuşdu, burada çoxlu fəhlə qaynaşırdı. Kilsədə əsaslı təmir işləri aparılırdı. Şahzadə o saat ürəkləndi. O hiss etdi ki, artıq uğursuzluğunun sonu çatmışdır. Öz-özünə dedi: “Bu qara rahiblərin köhnə kilsəsidir. Kral, mənim atam bu kilsəni onların əlindən almış və ona yeni, “həzrəti İsa yurdu” adı verərək, yoxsul və sahibsiz uşaqların sığınacaq yerinə çevirmişdir. Buranın yetirmələri, əlbəttə, onlara səxavət və alicənablıq göstərən bir adamın oğluna böyük həvəslə xidmət edirlər. Halbuki, bu oğul da indi özünə burada sığınacaq yeri tapanlar və gələcəkdə tapaacaq olanlar kimi sahibsiz və yoxsuldur”.

Bir azdan sonra o, bir dəstə uşağın içinə düşdü. Bu uşaqlar qaçır, tullanır, top-top, eşşəkbeli sındırdı oyunu oynayır, çox səs-küy salırdılar; hər kəs istədiyi kimi əylənirdi. Onların hamısı bir cür, o zaman usta şagirdlərinin və nöqərlərin geyindiği kimi geyinmişdi. Hərəsinin təpəsində nəlbəki böyüklükdə heç bir şeyə yaramayan qara, yastı papaq vardı; bu papaqlar çox balaca

olduğu üçün başı qorumur və ona heç bir yaraşlıq vermirdi, papaqların altından alınlarının ortasına dəyirmi vurulmuş və tağ ayrıl-mamış saç tökülürdü; boyunlarındakı yaxalıq keşiş yaxalığına bənzəyirdi; bunların bədənə kip yapışan və dizə kimi uzanan gen qollu göy arxalığı, enli qırmızı kəməri, dizdən yuxarı çəkilib bağlanmış sarı corabları, enli dəmir toqqalı ayaqqabıları vardı. Bu çox eybəcər paltar idi.

Uşaqlar oyunlarını buraxıb, şahzadənin başına yığışdılar. Şahzadə fitri bir ləyaqət hissi ilə dedi:

– Mərhəmətli uşaqlar, öz böyüyünüzə deyin ki, Uels şahzadəsi Eduard onunla danışmaq istəyir.

Bu sözlər səs-küylə qarşılandı. Acıdil bir oğlan ona dedi:

– Ay cındırpaltar, olmaya sən əlahəzrətin elçisisən?

Şahzadənin üzündə qəzəb parladı, qılıncını siyirmək üçün əlini yanına atdı, lakin heç bir şey tapmadı. Hamı qəhqəhə çəkib güldü; Eduard dedi:

– Bəli, mən şahzadəyəm, mənim atamın sədəqəsilə dolanan sizlərə mənimlə bu cür rəftar etmək yaramaz.

Bu sözlər uşaqlara çox məzəli gəlirdi, onlar mehribancasına gülüşdülər. Hər kəsdən əvvəl söhbətə qarışan oğlan öz yoldaşlarına çığırdı:

– Ey əlahəzrətin kral atasının çörəyilə dolanan donuzlar, qullar! Adəti yadınızdən çıxartmısınız, nədir? Tez olun, diz çökün və alnınızı yerə bərk-bərk döyün! Onun şahənə görkəmi və şahənə cır-cındırı qarşısında təzim edin!

Hamı qəhqəhələr içində boğularaq, diz çökdü və qərribə işə düşmüş oğlanın qarşısında baş əyərək onu ələ salmağa başladı.

Şahzadə yaxında duran uşağa bir təpik vurdu və hirsindən çığırdı:

– Sabaha qədər bu sənənin payın! Sabah isə səni dar ağacından asdıraram.

Daha bu zarafat deyil! Belə zarafat olmaz! Gülüş bir anda kəsildi və qəzəblə əvəz oldu. On adam birdən çığırdı:

– Yapışın yaxasından! Sürüyün onu gölməçəyə! İtlər hanı? Aslan, bura gəl İtidiş, bura gəl!

Sonra İngiltərənin heç vaxt görmədiyi bir mənərə əmələ gəldi: rəiyyətlər vəliəhdin müqəddəs şəxsiyyətinə əl atdılar və itləri onun üstünə qışqırdılar, itlər az qala onu parçalayacaqdı.

Axşamçağı şahzadə gəlib şəhərin ən gur yerinə çatdı. Bədəni gömgöy, əlləri qan-qeyсан idi, əynindəki cır-cındır palçığa bulanmışdı. Qəzəbli halda küçələri dolaşır, yorğun və zəif olduğu üçün ayaqlarını güclə çəkərək, get-gedə harada olduğunu belə düşünə bilmirdi. Daha yoldan ötənlərə sual vermirdi, çünki onlar cavab əvəzində onu söyürdülər. O öz-özünə mırıldanırdı:

“Törtöküntülər Həyəti! Taqətdən düşənədək özümü birtəhər oraya yetirməyə gücüm çatsa, canım qurtarar. Onun qohum-qardaşı məni saraya aparıb onların ailəsindən olmadığını və əsl şahzadə olduğumu sübut edərlər, onda yenə əvvəlki kimi yaşaram”.

Hərdən də “həzrəti İsa yurdu”ndakı uşaqların onu nə cür incitdiklərini xatırlayır və öz-özünə deyirdi:

“Mən kral olanda yemək və mənzildən başqa onlara kitab da oxutduracağam, çünki ağıl və ürək ac olduqca, tox qarından bir şey çıxmaz. Bu gün aldığım dərs hədəf getməsin deyər, bunu yaxşı yadda saxlamalıyam. Bilik ürəyi yumşaldır, mərhəmət və incəlik hissələrini tərbiyə edir”.

Bəzi pəncərələrdə çıraqların zəif şöləsi əks olundu, birdən yağış yağdı, külək qalxdı, soyuq, tufanlı bir gecə başladı. Yurdsuz şahzadə, İngiltərə taxt-tacının sərgərdan vəliəhdi, dilənçilik və bədbəxtlik mənbəyi olan daxmaları bir-biri üstünə qalandığı palçıqlı küçələrin dolanbaclarında gözdən itdi.

Birdən yekəpər bir sərxoş kobudcasına onun yaxasından yapışdı.

– Gecənin bu vaxtında yenə veyllənirsən, evə isə bir dəne fərtinq də gətirməmişən. Pulsuz olsan, vay halına. Əgər sənin sür-sümüyünü sındırmasam, mən Con Kenti deyiləm.

Şahzadə, Con Kentinin toxunmaqla murdarladığı çiyini qeyri-ixtiyari silə-silə, sərxoşun əlindən çıxdı və hirsle dedi:

– Aha, sən onun atasısanmı? Şükür sənə, ilahi. Məni öz atamın evinə apar, onu isə oradan çıxart!

– Onun atasımı? Bilmirəm sən nə danışırısan. Ancaq bunu bilirəm ki, mən sənın atanam... Sən buna tezliklə əmin olarsan...

– Zarafatı burax, biclik eləmə, yubanma! Yorulmuşam, yaralıyam, dözməyə taqətim qalmamışdır. Məni atam kralın yanına apar, o sənə, heç yuxuda da görmədiyın xəzinə bağışlar. İnan mənə, inan, mən yalan demirəm, əsl həqiqəti deyirəm! Mənə kömək əlini uzat və məni qurtar. Mən əsl Uels şahzadəsiyəm.

Con Kenti gözlərini təəccüblə uşağa zillədi və başını tərpedərək, dodaqaltı mırıldandı:

– Aqlını itirib, dəli olub!

Sonra yenə uşağın yaxasından yapışdı, xırıltı ilə güldü və söydü.

– Aqlını itirdin, itirmədin təfavütü yoxdur. Nənənlə birlikdə sənın bütün qabırğalarını qırmasaq, mən adımı Con Kenti qoymaram.

O, inad edən, bərk hirsələnmiş şahzadəni güclə sürüyərək dallarınca düşən küçə avaralarının şən çığırıtları altında yaxın həyətlərin birində gözdən itdi.

BEŞİNCİ FƏSİL

TOM ŞAHZADƏ ROLUNDA

Şahzadənin otağında tək qalmış Tom Kenti öz təkliyindən çox yaxşı istifadə etdi. O öz dəbdəbəli paltarından həzz alaraq, böyük güzgünün qarşısında əzilib-büzüldü, sonra nə cür təsir bağısladığını bilmək üçün, gözünü güzgüdən ayırmadan şahzadənin nəcib yerişini təqlid edərək yana çəkildi. Gözəl qılıncını siyirdi, ikiqat əylərək qılıncın dəstəsindən öpdü və döşünə sıxdı. Bunu o, beş-altı həftə bundan qabaq görmüşdü; adlı-sanlı lordlardan Norfolk ilə Serreyi həbsxanaya təhvil verəndə nəcib bir cəngavər Tauer komendantına təzim edərək, onun gözü qabağında bu cür etmişdi.¹ Tom belindən asılmış bəzəkli xəncərin

¹ Norfolk hersoqu Tomas Hovard (1473-1554) hökumətə xəyanət üstündə ittiham olunaraq həbs edilmişdir. Onun oğlu Henri Hovard, lord Serrey onunla bir yerdə həbs edilmiş və 1546-cı ildə edam edilmişdi.

bahalı qaşları ilə oynayır, səliqəli və gözəl döşənmiş otağı göz-
dən keçirir, zinətli kresloların üstündə növbə ilə oturur və düşü-
nüdü ki, əgər Törtöküntülər Həyətinin uşaqları, bir anlığa bura
baxsaydılar və onu bu dəbdəbə içərisində görsəydilər, o nə
qədər fəxr edərdi. Görəsən, evə qayıdandan sonra danışacağı bu
qəribə nağıla onlar inanardılar, yoxsa başlarını bulayar və deyər-
dilər ki, Tom xəyalat aləminə dalmağın təsiri altında axırda
ağlını itirmişdir.

Yarım saat bu cür keçdi. O, ancaq indi, birdən şahzadənin nə-
dənsə çox gecikdiyini düşündü və özünü yalnız hiss etdi. Çox
çəkmədən ətrafdakı gözəl oyuncaqlar onu maraqlandırmadı; hər
səsə diqqətlə qulaq asırdı; əvvəlcə özünü narahat hiss etdi, sonra
bir az həyəcanlandı, axırda lap darıxdı. Birdən bir adam içəri girsə
və onu şahzadə paltarında görsə, necə olar... Şahzadə də yoxdur,
heç kəs məsələnin nə yerdə olduğunu onlara izah etməz. Onlar
birdən, Allah eləməmiş, onu elə buradaca asarlar, işin əslini isə
sonra öyrənərlər. Onun nigarançılığı get-gedə artırdı; bədəni əsə-
əsə yavaşca dəhlizin qapısını açdı. Tezliklə şahzadəni axtarıb
tapmalıdır. Şahzadə onu müdafiə edər və buradan azad edər.
Şahzadənin altı nəfər çox gözəl geyinmiş xidmətçisi ilə pərvanə
kimi bəzəkli iki gənc pəj sıçrayaraq ayağa qalxdılar və ona baş
əyidilər. Tom cəld geri çəkilib qapını örtüdü. Öz-özünə dedi:

“Onlar məni ələ salırlar! Bu saat gedib əhvalatı danışacaqlar.
Ah, niyə mən bura gəlib, özümü məhv etdim”.

O, təsviredilməz bir qorxu ilə bu küncdən o küncə addımla-
mağa başladı. Ətrafa diqqətlə qulaq asır və hər bir cüzi səsdən
diksinirdi. Birdən qapı taybatay açıldı və ipək paltarlı pəj dedi:

– Ledi Cen Qrey.

Qapı örtüldü, çox qəşəng və bahalı paltar geyinmiş bir qız atıla-
atıla onun yanına gəldi. Birdən qız dayandı və qüssə ilə dedi:

– Niyə belə qəmginсэн, mənim şahzadəm!

Tom donub qaldı, lakin birtəhər var qüvvəsini toplayıb dili
dolaşa-dolaşa dedi:

– Ah, mənə yazığın gəlsin! Mən şahzadə deyiləm, mən Siti-
dəki Törtöküntülər Həyətidən zavallı Tom Kentiyəm. Xahiş edi-

rəm, şahzadəni görməyə mənə icazə verəsən. Qoy o mərhəmət edib cır-cındırımı özümə qaytarsın və buradan sağ-salamat getməyə mənə icazə versin. Ah, mənə rəhmin gəlsin, məni xilas et!

Tom yalnız sözlə deyil, nəzərlərilə də yalvararaq və əllərini qıza sarı uzadaraq, diz çökdü. Qızın dəhşətlə seyr etdiyi bu mən-zərədən əvvəlcə dili tutulan kimi oldu, sonra heyrətlə çığırdı:

– Ah, milord, sən mənim qarşımda diz çökürsən!

O, həyəcan içərisində otaqdan qaçdı. Tom isə böyük bir ümitsizlik içində yerə sərilərək öz-özünə dedi: “Heç bir kömə-yim və ümidim yoxdur. Bu saat gəlib məni aparacaqlar”.

Tom burada dəhşət içində uzandığı zaman qorxulu xəbər bütün saraya yayıldı. Bu xəbər xidmətçidən xidmətçiyə, lorddan lediyə keçdi, uzun dəhlizləri dolaşdı, mərtəbədən mərtəbəyə, salondan salona yayıldı: “Şahzadə dəli olub! Şahzadə dəli olub!” Ancaq bu barədə heç kəs bərkədən danışmağa cəsəret etmirdi. Tez bir zamanda bütün qonaq otaqlarında, bütün mərmər dəhlizlərdə, par-par parıldayan lordların, ledilərin və onlardan az dəbdəbəli geyinməyən, lakin rütbəcə aşağı olan şəxslərin kiçik dəstələri toplandı; hamı bir-birilə pıçıldışırdı; hamısının üzündə kədər vardı. Birdən bu dəstələrin arasında çox dəbdəbəli geyinmiş saray ağası görüldü və yavaş addımlarla hamının yanından ötərək təntənə ilə elan etdi:

“KRALIN ADINDAN ƏMR OLUNUR!”

“Bu yalan və mənasız xəbəri dinləmək, təhlil etmək və saraydan kənara yaymaq ölüm qorxusu altında qadağan edilir!” Pıçılı o saat kəsildi, elə bil pıçıldeşanların hamısı birdən-birə lal oldu.

Tezliklə dəhlizlərdə arı vızıltısı kimi bir səs yayıldı:

– Şahzadə! Ora baxın, şahzadə gəlir!

Zavallı Tom, ona baş endirən saray adamlarının yanından yavaş-yavaş ötür və onlara eyni qayda ilə təzim edərək cavab verməyə çalışırdı, bütün bu qəribə mühitə şaşqın, yazıq nəzərlərlə baxırdı. Onun hər iki tərəfilə iki əyan gedirdi, bunlar Tomun

yerişinə möhkəmlik vermək üçün onun qoluna girmişdilər. Arxadan saray həkimləri və bir neçə xidmətçi gəlirdi.

Bir azdan sonra Tomu çox zəngin döşənmiş bir otağa gətirib, qapını bağladılar. Tomla gələnlər onu dövrəyə aldılar. Qarşıda, otağın o başında taxtın üstündə çox yekə, çox kök, enlisifət, üzgözü qırışlıqlı, sərtbaxışlı bir kişi dirsəklənib uzanmışdı. Onun yekə başı ağappaq idi; bıığı-saqqalı da tamam ağ idi. Əynindəki paltarı çox bahalı parçadan tikilmiş, ancaq çox geyilmişdi, hətta bəzi yerlərinin zağı getmişdi. Ayaqları şişmişdi; ayaqlarının biri cuna ilə sarınmış və balıq üstünə qoyulmuşdu. Otaqda dərin bir sükut vardı, bu kişidən başqa hamı hörmətlə başını aşağı dikmişdi. Bu sərtüzlü şikəst zəhmli VIII Henrix idi.

O, danışmağa başladı və üzündə birdən-birə mehribanlıq ifadəsi göründü.

– Hə, necəsən, milord Eduard? Sənə nə olmuş, mənim şahzadəm? Səni sevən və nazlayan mərhəmətli kral-atanı bu cur şit zarafatla ələ salmaq sənin fikrinə haradan gəldi?

Zavallı Tom, düzgün vəziyyəti imkan verdikcə bu nitqin başlanğıcını dinlədi, lakin “mərhəmətli kral-atan” sözləri qulağına dəyəndə lap öldü və güllə dəymiş adam kimi dizi üstə yığıldı. Əllərini yuxarı qaldırıb dedi:

– Sən kralsanmış! Elə isə mən, doğrudan da, məhv oldum.

Kralı elə bil ildırım çaldı. Onun nəzərləri şaşqınlıqla saray adamlarının üzlərində dolaşdı və nəhayət uşağa zilləndi. Dərin bir ümitsizliklə dedi:

– Heyhat, mən düşünürdüm ki, danışılan sözlər həqiqətə uyğun deyil, lakin qorxuram ki, yanılmış olam.

O, dərindən ah çəkdi və həlim bir səslə dedi:

– Atana yaxın gəl, bala, sən xəstəsən?

Ayağa qalxmaq üçün Toma kömək etdilər, o titrəyə-titrəyə sakitcə əlahəzrət İngiltərə kralına yaxınlaşdı. Kral, onun başını əlləri arasına aldı və ağlının qayıtması əlamətlərini axtarırmış kimi, üzünə məhəbbətlə baxmağa başladı, sonra onun qıvrırcıq başını öz döşünə sıxdı və incə-incə sığalladı.

– Məgər sən öz qoca atanı tanımırısan, mənim balam? – dedi.
– Mənim bu qoca qəlbimi parçalama, söylə ki, məni tanıyırsan. Axı sən məni tanıyırsan, elə deyilmi?

– Bəli, sən mənim böyük hökmdarım kralısan. Allah amanında olasan!

– Doğrudur, doğrudur... Bu yaxşıdır... Sakit ol, əsmə, burada heç kəs səni incitməz; burada səni sevirilər. İndi özünü yaxşımı hiss edirsən? Pis yuxular başından çıxır, elədirmi? Kim olduğunu tanımağa başlayırsan, deyilmi? İndicə mənə xəbər verildi ki, sən özünü ayrı adla adlandırmısan. Daha özünü özgə adam kimi qələmə verməyəcəksən ki?..

– Səndən xahiş edirəm, mərhəmətli ol, mənə inan, mənim böyük hökmdarım; doğru deyirəm: mən sənin təbəələrinin ən alçağıyam. Mən anadan dilənçi doğulmuşam; doğrudur, heç bir nalayiq iş tutmamışamsa da, kədərli və ağır bir təsadüf məni buraya gətirmişdir; mənim ölməli vaxtım deyil. Gəncəm. Sənin yalnız bircə sözün məni qurtara bilər. Ah, cənab, bu sözü söylə!

– Ölməkmi? Bu barədə danışma, əziz şahzadəm, sakit ol! Qoy sənin həyəcanlı qəlbin sakit olsun! Sən ölməyəcəksən.

Tom şad halda bağıraraq diz çökdü:

– Ah, mənim kralım, bu mərhəmətin üçün Allah sənin mükafatını versin! Məmləkətin rifahı üçün ömrün uzun olsun!

Tom ayağa qalxdı və onu müşayiət edən iki lorda şən-şən üzünü tutub dedi:

– Eşitdinizmi? Mən ölməyəcəyəm, – bunu kral özü söylədi. Hamı qüssəli bir hörmətlə başını aşağı saldı, lakin heç kəs bir kəlmə danışmadı və yerindən tərpənmədi. Azacıq pərtləmiş olan Tom bir qədər susduqdan sonra krala tərəf dönərək, qorxa-qorxa soruşdu:

– İndi gedə bilərəmmi?

– Getməkmi? Əlbəttə, istəsən gedə bilərsən. Ancaq getməyə nə üçün tələsirsən? Hara getmək istəyirsən?

Tom gözlərini aşağı dikdi və mülayim səslə dedi:

– Ola bilsin mən səhv etmişəm: lakin mən özümü azad hesab etmişdim, dilənçilik içində doğulub böyüdüyüm və indi anamın,

bacılarımın yaşadığı daxmaya qayıtmaq istəyirdim: o daxma mənim evimdir, bütün bu təntənə və dəbdəbəyə isə adət etməmişəm... Ah, mərhəmətli hökmdar, icazə ver, gedim.

Kral bir az sükut edib fikrə getdi. Onun siması get-gedə artan mənəvi iztirab və həyəcanı ifadə edirdi... Lakin danışmağa başlayanda səsində bir ümid hiss olundu.

– Bəlkə o yalnız bu fikir üzərində aqlını itiribdir, ayrı şeylərdən bəhs olunanda isə aqlı yenə də əvvəlki kimi sağlam qalıb. Allah eləsin ki, belə olsun! Bu saat onu sınayarıq.

Kral Toma latınca sual verdi. Tom ölüm-zülüm latın cümləsilə ona cavab verdi. Kral buna bərk sevindi və sevincini gizlətmədi. Lordlar və həkimlər də bundan şad olduqlarını göstərdilər.

Kral:

– Təhsili və qabiliyyətinə görə o daha yaxşı cavab verə bilərdi, ancaq bu cavab göstərir ki, onun şüuru yalnız zədələnmiş, tamamilə xarab olmamışdır. Siz nə cür düşünürsünüz, cənab? – deyə həkimlərdən birinə müraciət etdi.

Həkim baş endirib cavab verdi:

– Sizin zənniniz doğrudur, hökmdar, mənim fikrimlə düz gəlir. Görünür, kral, mütəxəssisin onun fikirlərini bəyənməsindən xoşlandı və daha sevincək halda davam etdi:

– Çox gözəl! Hamınız diqqət edin. Onu yenə imtahan edək.

Kral Toma fransızca bir sual verdi. Hamı gözlərini ona dikdiyi üçün Tom utandı, bir az susdu, sonra utana-utana dedi:

– İcazənizlə, ərz edirəm ki, cənab, mən bu dillə tanış deyiləm.

Kral arxaya, taxtın balışı üzərinə yıxıldı. Bir neçə xidmətçi köməyinə yüyüdü, lakin o, xidmətçiləri rədd edib dedi:

– Məni narahat etməyin, bu bir dəqiqəlik zəiflikdən başqa bir şey deyil. Məni qaldırım! Bax, belə, kifayətdir! Bura gəl, bala; öz yazıq xəstə başını atanın sinəsinə qoy və sakit ol! Tezliklə sağalacaqsan; bu sənin xəyalının öteri bir şıltağıdır, keçər gedər. Qorxma! Tezliklə sağalacaqsan.

Sonra o, qalan adamlara nəzər saldı, mehriban üzü bir an içində dəhşətli şəkil aldı, gözlərində şimşəklər oynadı.

– Hamınız qulaq asın! Mənim oğlum dəli olmuşdur, ancaq bu sərsəmlik müvəqqətidir. Bu dəlilik onun qüvvəsindən xaric olan məşğələlərin və qapalı həyatın nəticəsidir. Rədd olsun bütün kitablar, rədd olsun müəllimlər! Onu oyunlarla əyləndirin, açıq havada faydalı əyləncələrlə məşğul edin! Bu onu sağaldar!

Kral balışların üzərində bir qədər də dikəldi və qətiyyətlə sözüünə davam etdi:

– O dəlidir, ancaq mənim oğlumdur və İngiltərə taxt-tacının vəliəhdidir; ağıllı olsa da, dəli olsa da, o, padşahlıq edəcəkdir! Dalına qulaq asın və mənim bu sözlərimi hər yanda yayın: hər kəs onun bu xəstəliyi haqqında danışsa, Britaniya dövlətinin əmniyyət və asayişinə sui-qəsd etmiş olacaq, ona görə də dar ağacından asılacaqdır... Mənə su verin! Yanıram; dörd axırıncı qüvvəmi əlimdən alır... Belə. Qabı aparın! Məni saxlayın! Belə, yaxşı! O, dəlidirmi? Nə olsun? İstər bundan da min qat artıq dəli olsun, yenə Uels şahzadəsidir, mən kral da bütün camaat qarşısında bunu təsdiq edəcəyəm. Bu gün o, bütün köhnə adətlər və ənənələr üzrə öz kral rütbəsində təsdiq ediləcəkdir. Milord Hertford, əmr edirəm, tezliklə işə başlayınız!

Lordlardan biri kralın taxtı qarşısında diz çökərək dedi:

– Əlahəzrət krala məlumdur ki, İngiltərənin irsi hofmarşalı Tauerdə həbs edilmişdir. Məhbusa yaramaz ki...

– Sus! Mənfur adla mənim qulaqlarımı qıcıqlandırma. Əcəba, bu adam daima yaşayacaq və mənim arzularıma daima əngəlimi törədəcək? İngiltərədə şahzadəni kral rütbəsinə qaldırmağa layiq, xəyanətlə ləkələnmiş bir marşal yoxdur deyə, şahzadə təsdiq olunmamışmı qalacaq? Allaha and olsun ki, yox! Mənim parlamentimə xəbər ver ki, gün çıxanadək o Norfolkda edam hökmü çıxartsın, yoxsa ona baha oturur.¹

¹ Bu zaman kralın son günləri idi. Norfolkun ondan yaxasını qurtaracağından qorxaraq, kral nümayəndələr palatasından tezliklə hökm çıxartmağı xahiş etmişdir. Kralın əsaslandığı bəhanə bu idi: Norfolk oberhofmarşal vəzifəsindədir. Uels şahzadəsini kral rütbəsində təsdiq etmək lazım gəldiyindən, təntənə mərasimində iştirak etmək üçün Norfolkun yerinə mütləq yenisi təyin edilməlidir (*Yum. İngiltərə tarixi, c.III, səh.307*).

Lord Hertford:

– Kralın iradəəsi qanundur! – deyə ayağa qalxdı və əvvəlki yerinə qayıtdı.

Kralın üzündəki qəzəb ifadəsi yavaş-yavaş yumşaldı və:

– Öp məni, şahzadəm! – dedi, – Bax, belə! Nədən qorxursan! Mən ki sənin atanam. Səni atanam. Səni sevirəm.

– Mənim kimi ləyaqətsiz adama qarşı sən çox mərhəmətli-sən. Qadir və rəhmli hökmdar; bu, doğrudan da, belədir. Ancaq... ancaq məni bir fikir kədərləndirir ki, mənim üstümdə bir adam ölməlidir...

– Aha, bu sənsən, bu xalis sənə oxşayır! Mən bilirdim ki, şüurun zədələnmiş olsa da, ürəyin əvvəlki kimi qalıb; sənin ürəyin həmişə mərhəmətli olmuşdur. Lakin bu hersoq sənin şərəflərə nail olmağına əngəl törədir. Mən onun yerinə, öz böyük rütbəsini xəyanətlə ləkələməyəcək başqa bir adam təyin edəcəyəm. Sakit ol, əziz şahzadəm, öz zavallı başını əbəs yerə bu işlə yorma...

– Hökmdarım, onun tez ölməsinə səbəb mənniyəm? Mən olmasaydım, onun ömrü çox olardımı?

– Onun fikrini çəkmə, şahzadəm. O, buna layiq deyil. Məni bir daha öp və yenə də şən və nəşəli ol! Xəstəliyim məni əldən salmışdır; yorulmuşam; mənə istirahət lazımdır. Öz dayım Hertfordla və məyyətinlə get; canım rahat olandan sonra yenə gələrsən!

Tom qəmgin halda kralın yataq otağından çıxdı, artıq azad ediləcəyinə ümid bəslədiyi halda, kralın bu son sözləri bu ümidə ölüm cəzası verdi. O, yenə sakit səslərin vızıltısını eşitdi: “Şahzadə, şahzadə gəlir!”

İki sıraya düzülüb ona baş endirən dəbdəbəli saray adamlarının arası ilə keçdikcə, özünün burada əsir olduğunu və bəlkə də heç vaxt bu qızıl qəfəsdən çıxma bilməyəcəyini düşündükcə daha da ruhdan düşürdü.

Hara çevrilirdisə utandırıcı nəzərlərlə ona baxan böyük Norfolk hersoqunun havada uçan kəsik başı və hafizəsində yaşayan siması görünürdü.

Onun xülyaları nə qədər şirin idi; həqiqət isə bunca kədərli və dəhşətli oldu!

ALTINCI FƏSİL

TOM TƏLİMAT ALIR

Tomu qəbul salonuna gətirib oturdular. Lakin o, oturmağa utanırdı, çünki dörd bir yanında qocalar və zadəganlar ayaq üstə dayanmışdılar. Tom onların da oturmalarını xahiş etdi, lakin onlar təşəkkür əlamətilə baş əyir və ayaq üstə qalırdılar. Tom öz xahişini bir də təkrar etdi, lakin “dayısı” qraf Hertford onun qulağına pıçıldadı:

– Xahiş edirəm, təkid eləməyəsən, milord, onlara sənin hüzurunda oturmaq yaramaz.

Lord Sent-Conun gəldiyini xəbər verdilər. Lord Toma baş əyib dedi:

– Kral məni gizlin bir iş üçün göndərmişdir. Əlahəzrət şahzadə, qraf Hertforddan başqa burada olanların hamısını azad etmə-niz münasib olmazmı?

Hertford sezdi ki, Tom saray adamlarını azad etməyin qaydasını bilmir, ona görə əyilib qulağına bu sözləri pıçıldadı: danışmağa həvəsi yoxsa, əli ilə işarə etsin, bu kifayətdir.

Şahzadənin məyyəti çıxıb gedəndən sonra lord Sent-Con dedi:

– Əlahəzrət kral əmr edib ki, dövlət nəzərində mühüm və dərin mülahizələrə əsasən cənab şahzadə xəstəliyi qurtarınca və əvvəlki vəziyyətinə qayıdıncaya qədər mümkün olduqca xəstəliyini gizlətsin: Kral əmr edir ki, şahzadə heç bir kəsin qarşısında özünün şahzadə və İngiltərə taxt-tacının vəliəhdi olduğunu danmasın, hər zaman özünün əsilzadə ləyaqətini gözləsin, həm qədim adətə görə, həm də hüquq üzrə ona yaraşan bütün itaət və hörmət əlamətlərini dinməz-söyləməz qəbul etsin; şahzadə özünün aşağı təbəqədən və alçaq hüquqa malik olduğu barədə heç kəsə bir söz deməsin, çünki bu cür sözlər onun yorğun xəyalının uydurmasından başqa bir şey deyildir, şahzadə tanış adamların simasını yadına salmağa çalışsın, bunu mümkün edə bilmədiyi təqdirdə, heç bir heyrət və yaddaşsızlıq əlaməti göstərmədən sakit dayansın; rəsmi qəbul zamanlarında isə nə danışsın, nə

edəcəyini bilməyərək, çətinliyə düşərsə, maraqlanan camaat qabağında həyəcana düşməsin və lord Hertfordla, ya da şahzadənin sadıq nökrəi olan mənimlə məsləhətləşsin. Çünki qrafla mən məxsusi bu iş üçün şahzadənin yanına təyin edilmişik və nə qədər ki, kral öz əmrini dəyişdirməmişdir, biz, şahzadənin əli altında olacağıq. Əlahəzrət kral bu cür əmr edir və, sizə, möhtərəm şahzadə, salam göndərərək dua edir ki, Allah özü mərhəmət edib sizə şəfa versin və ömrünüzü uzun eləsin.

Lord Sent-Con baş əyib kənara çəkildi. Tom itaətlə cavab verdi:

– Kral belə əmr etmişdir. Kralın əmrlərinə itaət etməmək və onu öz mənfəəti üçün istədiyi kimi pozmaq ixtiyarı heç kəsə verilmir. Kralın arzusu yerinə yetiriləcəkdir.

Lord Hertford sözünə davam etdi:

– Əlahəzrət kral sizi kitablarla və bu kimi başqa ciddi işlərlə yormamağı buyurduğundan, cənabınız ziyafətə qədər yorulmaq və səhhətinizi pozmamaq üçün vaxtınızı əyləncələrdə keçirsəniz, daha faydalı olmazmı?

Tomun üzündə heyrət əlaməti əmələ gəldi; o, sualedici nəzərlərlə lord Sent-Conun üzünə baxdı və onun məhzun baxışlarla özünə baxdığını görüb qızardı.

Lord dedi:

– Hafizəniz, yenə sizi aldadır, ona görə də sözlərim sizə təəccüblü gəlir; ancaq qəm yeməyin; siz sağalmağa başlayan kimi bu keçib gedəcəkdir. Milord Hertford Sitidəki ziyafətdən danışır: iki ay bundan qabaq kral vəd etmişdi ki, siz, cənab, o ziyafətdə olacaqsınız. İndi yadınıza düşdümü?

Tom tərəddüdedici bir səslə:

– Təəssüflə etiraf edirəm ki, bu əhvalat, doğrudan da, yadımdan çıxıb, – dedi və yenə qızardı.

Bu zaman ledi Yelizaveta ilə ledi Cen Qreyin gəldiyini xəbər verdilər. Lordlar mənalı baxışlarla bir-birlərinə baxdılar və Hertford cəld qapıya tərəf getdi. Şahzadə qızlar qrafin qabağından keçdikə, o, yavaşca onlara dedi:

– Ledilər, sizdən xahiş edirəm, özünüzü elə göstərin ki, guya onun qəribəliyini hiss etmirsiniz, yaddaşı pozulduqda təəccüb etməyin. Siz onun yaddaşının pozulduğunu təəssüflə görəcəksiniz.

Bu zaman lord Sent-Con Tomun qulağına pıçıldayırdı:

– Xahiş edirəm, cənab, əlahəzrətin əmrinə tamamilə əməl edin. Bacardığınız qədər hər şeyi yadınıza salın: özünüzü elə göstərin ki, guya hər şey yadınızdadır. Nə qədər dəyişdiyinizi onlara sezdirməyin. Şahzadə xanımların sizi nə qədər sevdiklərini və bu əhvalatın onları nə qədər qüssələndirdiyini görə bilərsiniz. Cənab, mənim və dayınızın burada qalması sizə faydalı olmazmı?

Tom işarə ilə razılığını bildirdi və dodaqaqltı nə isə mırıldandı. Deyilən sözlər artıq kar eləmişdi; o, safdilliklə qət etdi ki, grafin əmrini mümkün qədər vicdanla həyata keçirsin.

Əvvəlcədən görülmüş bütün tədbirlərə baxmayaraq, Tom ilə şahzadə qızlar arasında gedən söhbət bəzən çox çətinləşirdi. Doğrusunu desək, Tom bir neçə dəfə işi korlayaraq, özünün bu əzablı rolu oynaya bilməyəcəyini az qala elan edəcəkdə; lakin hər dəfə şahzadə Yelizavetanın ağıllı hərəkəti onun canını qurtarırdı.

Hər iki lord da göz-qulaqda idi və guya təsadüfən atdıqları iki-üç kəlmə sözlə onu çətinlikdən qurtarırdılar. Bir dəfə kiçik ledi Cen Toma verdiyi belə bir sualla onu lap ruhdan salmışdı:

– Milord, əlahəzrət kraliçaya bugünkü borcunuzu vermək yadınızdan çıxmamış ki?

Tom özünü itirdi, cavab verməkdə yubandı və ağına gələni deyəcəkdə ki, lord Sent-Con onun imdadına çatdı; o, hər cür çətin və dolaşq vəziyyətdən çıxış yolu tapmağa adət etmiş bir saray ağası kimi çəkinmədən Tomun əvəzinə cavab verdi:

– Bəs necə, miledi! Kraliça həzrətləri əlahəzrət kralın səhəti haqqında ona təskinlik vermişdir. Elə deyilmi, cənab?

Tom nə isə dodaqaqltı pıçıldadı; onun pıçılığını lordun bu sözlərini təsdiq əlaməti kimi qəbul etmək olardı. Tom çətinliyə düşdüyünü hiss etdi. Bir azdan sonra söhbət zamanı şahzadəyə müvəqqəti olaraq dərsi atmaq lazım gəldiyindən danışıldı.

Kiçik şahzadə qız səsləndi:

– Ah, heyf, heyf! Sən nə qədər sürətlə irəli gedirdin. Ancaq eybi yoxdur, səbir elə, bu çox çəkməz. Sən hələ bol-bol kitab oxuyub, alim olmağa vaxt tapacaqsan və atanın bildiyi qədər də əcnəbi dillər öyrənəcəksən.

Tom öz vəziyyətini unudub səsləndi:

– Mənim atam mı? O öz ana dilində də elə pis danışır ki, onun dilini ancaq donuz damındakı donuzlar başa düşə bilər; o ki qaldı onun alimliyi... Tom başını qaldırdı və lord Sent-Conun ciddi xəbərdarlıqedicisi nəzərinə rast gəldi. Tom sözünü kəsdi, rəngi qızardı, sonra yavaşca və qüssə ilə sözünə davam etdi: – Ax, xəstəliyim yenə mənə əziyyət verir, başımdakı fikirlərim bir-birinə dolaşmışdır. Mən əlahəzrətin şənini toxunacaq sözlər deməzdim.

Şahzadə Yelizaveta:

– Biz bunu bilirik, ser, – deyərək “qardaşının” əlini ovucları arasına aldı. – Qəm etmə! Taqsır səndə deyil, sənə xəstəliyindir.

– Sən təsəlli verməyi bacarırsan, əziz ledi, – Tom etiraf etdi, – ona görə mən ürəkdən sənə təşəkkür edirəm.

Söhbət arasında dəcəl ledi Cen Toma yunan dilində sadə bir söz atdı. Fərasətli Yelizaveta hədəfin üzündəki məsum şaşqınlıqdan sezdi ki, ox hədəfə dəyməmişdir, ona görə Tomun əvəzində bir neçə cingiltili yunan ibarəsilə Cenə cavab verdi; sonra söhbəti o saat dəyişdilər.

Vaxt xoş keçirdi, söhbət ümumiyyətlə, yaxşı gedirdi. Suallı qayalıqlara və dayazlıqlara az-az rast gəlirdilər, Tom da, hamının ona kömək etməyə və səhvlərini görməməyə çalışdığını görüb sıxılmırdı. Axşam lord-merin¹ yanında olacaq ziyafətə gedərkən şahzadə qızların onu müşayiət edəcəkləri məlum ol-

---

¹ Lord-mer – bələdiyyə rəisi. Qədim adətə görə, London Sitisinin ticarət şirkətləri hər il lord-mer seçirlər. Noyabrın 9-da yeni seçilmiş lord-mer və ticarət şirkətlərinin nümayəndələri dəbdəbəli tarixi paltarla Sitisinin küçələrində təntənəli yürüş edirlər. Yürüş bələdiyyə idarəsinin binasında ziyafətlə qurtarır.

duqda Tomun ürəyi sevinclə döyündü, yad adamların məclisində yalqız olmayacağını hiss edib, yüngülcə nəfəs aldı, halbuki, bir saat bundan qabaq şahzadə qızların onunla bərabər gedəcəyini düşünsəydi, onu dəhşət bürüyərdi.

Tomun mühafizəsi olan lordlar bu söhbətdən, başqalarına nisbətən, az zövq aldılar. Onlar özlərini, böyük bir gəmini qorxulu bir boğazdan sağ-salamat keçirməyə çalışan kapitan kimi hiss edirdilər; həmişə göz-qulaqda idilər, vəzifələri özlərinə uşaq əyləncəsi kimi gəlmirdi. Belə ki, gənc ledilərin Tomu ziyarətləri başa yetdikdə və lord Hilford Dadlinin gəldiyi xəbər verildikdə, lordlar özlərini çox yorğun hiss etdilər və ürəklərində düşündülər ki, indi yeni bir təhlükəli səyahətə başlamaq və gəmini sağ-salamat öz yerinə gətirib çıxartmaq onlar üçün çətin olacaqdır. Ona görə Toma hörmətlə məsləhət gördülər ki, lord Hilforddan üzr istəyib ziyarətini rədd etsin. Bu təklifdən Tom özü də razı qaldı, ancaq ledi Cen, qəşəng oğlanın qəbul edilməyəcəyini bildikdə qaş-qabağını tökdü.

Aranı sükut bürüdü. Hamı, bir şey gözləyirmiş kimi, susdu. Tom bu sükutun səbəbini anlamırdı. O, lord Hertforda baxdı, lord ona işarə etdi, lakin Tom bu işarəni də başa düşmədi. Ledi Yelizaveta öz fərasətilə onu yeni çətinlikdən çıxartmağa tələsdi. Ledi Toma təzim edib soruşdu:

– Mənim hörmətli qardaşım, bizim getməyimizə icazə verirsinizmi?

Tom cavab verdi:

– Sözü düz, miledi, siz məndən arzu etdiyiniz hər şeyi istəyə bilərsiniz, lakin isbatı-vücudunuzun bəxş etdiyi ziya və sevincdən özümü məhrum etməkdənsə, sizin hər bir başqa xahişinizi imkan daxilində kəməli-məmnuniyyətlə yerinə yetirərdim. Bununla belə yolunuza çiçək səpilsin, göz üstə gəldiniz! Allah amanında olasınız!

Tom ürəyində gülüb öz-özünə dedi: “Öz kitablarımda yalnız şahzadələr məclisində olub, qəribə və təmtəraqlı ibarələr öyrəndiyim əbəs deyilmiş!”

Şahzadə qızlar getdikdə, Tom öz qəyyumlarına dönüb dedi:
– Hörmətli milordlar. Mənə lütf edib, burada bir guşədə bir az istirahət etməyə icazə verərsinizmi?

Lord Hertford:

– Əlahəzrətini işi əmr etmək, bizimki isə itaət etməkdir, – deyə cavab verdi. – Sizə istirahət etmək, doğrudan da, vacibdir, çünki sizə bir azdan sonra Sitiyə səyahət etmək lazım gələcəkdir.

Lord zəngi basdı; xidmətçi hazır olub, Vilyam Herberti çağırmaq əmrini aldı. Cənab Vilyam Herbert dərhal gəldi və Tomu sarayın yataq otaqlarından birinə apardı. Tom otağa girən kimi su fincanına əl atdı, lakin məxmər və ipəkdən paltar geymiş xidmətçi o saat fincanı götürüb bir dizi üstə çökərək, onu qızıl nəlbəki içində Toma təqdim etdi.

Suyu içdikdən sonra yorğunlaşmış əsir, qorxaq baxışla icazə diləyərək, ayaqqabısını çıxartmaq istədi, lakin birincisi kimi bərbəzəkli paltar geymiş digər bir xidmətçi, Tomu bu işdən azad etmək üçün, onun qarşısında diz çökdü. Tom bir neçə dəfə başqasının yardımından istifadə etməməyə təşəbbüs etdisə də, onu hər dəfə qabaqladılar. Nəhayət, o təslim oldu və müti bir səsle mırıldandı:

– Vay mənim halıma! Bircə o qalib ki, mənim əvəzimə nəfəs də alsınlar!

Tom ayaqlarında tufli, əynində yaraşılıq xalat, nəhayət, dincəlməyə uzandı, lakin yata bilmədi: başı cürbəcür fikirlərlə, otaq isə adamla dolu idi. Bu qarışıq fikirləri bir ləhzə başından qova bilmirdi; öz xidmətçilərini otaqdan çıxartmağı bacarmırdı; bu hal isə həm Tomu, həm də xidmətçiləri narahat edirdi.

Tom gedəndən sonra nəcib lordlar, onun qəyyumları ikilikdə qaldılar. Bir zaman hər ikisi susdu, onlar fikirli-fikirli başlarını yırğalayır və otaqda o baş-bu başa gəzişirdilər. Nəhayət, lord Sent-Con sözə başladı:

– Düzünü de, sən bu barədə nə düşünürsən?

– Düzünə qalsa, iş belədir: kralın ömrünə az qalmışdır, bacım oğlu isə şüurunu itirmişdir, – o, taxta dəli olaraq oturacaq və dəliliyində də baqi qalacaqdır. Allah İngiltərənin dadına çatsın.

– Doğurdan da, bu gerçəyə oxşayır. Lakin... Səndə şübhə oyanmırmı ki...

Danışan lord birdən-birə sözünü kəsdi: məsələ çox əngəlli idi. Lord Hertford onun qarşısında durub aydın, açıq nəzərlə onu süzərək dedi:

– Danış, danış! Sənin sözlərini məndən başqa kimsə eşitməz. Dediysin şübhə nə barədədir?

– Beynimi işğal edən fikri sözlə ifadə etməkdə çox çətinlik çəkirəm, milord, sən onun yaxın qohumusan. Səni təhqir edirsən, məni bağışla, lakin aqlını itirməsi onu bu qədər dəyişdirirdi sənə qəribə gəlmirmi? Sözümdə deyil ki, onun danışığında və ya duruşunda şahənəlik qalmayıb, lakin bunlar gözə az çarpan cüzi təfərrüatla, onun qabaqkı davranışından fərqlənir. Ağılsızlığının onun hafizəsindən atasının belə simasını silib aparması qəribə deyilmə? O, hətta ətrafdakıların ona qarşı göstərdikləri adi hörmət əlamətlərini belə unutmuşdur; latın dilini zehmində saxladığı halda, yunan və fransız dillərini unutduğu da qəribə deyilmə? Sözlərimdən incimə, milord, ancaq qəlbimi sıxan ağırlıqdan məni qurtar və səmimi təşəkkürümü qəbul et! Onun şahzadə olmadığını etiraf edən sözləri mənə rahatlıq vermir...

– Bəsdir, milord, sus! Sənin dediysin sözlər xəyanətdir. Sən kralın əmrini unutmusan! Bunu bilməlisən ki, səni dinlərkən mən işlədiyini cinayətə şərik oluram.

Sent-Conun rəngi qaçdı və cəld dedi:

– Mən səhv etdim, bunu özüm də etiraf edirəm. Mərhəmət edib məni ələ vermə, bundan belə bu barədə nə fikirləşərim, nə də danışaram. Mənimlə sərt rəftar etməyin, ser, yoxsa məhv olaram.

– Sözlərin məni təmin etdi, milord, hərgah sən öz təhqiramiz niyyətini bir daha nə mənə, nə də başqasına təkrar etməzsənsə, mən sənin sözlərini deyilməmiş hesab edəcəyəm. Öz boş şübhələrini başından at. O mənim bacım oğludur: onun səsi də, üzü də, vücudu da mənə ta beşikdən məlumdur. Ağılsızlıq onda, müşahidə edildiyi kimi, nəinki ziddiyyətli qəribəliklər, hətta daha kəskin hallar doğura bilər. Xatırındadırmı, qoca baron Marli,

ağlını itirəndən sonra altmış il ərzində tanıdığı öz sifətini belə unutmuşdu və hamını inandırır ki, guya o, Mariya Maqdalinanın oğludur, başı da İspaniya şüşəsindən qayrılmışdır, gülməli də burasıdır ki, ehtiyatsız əl başını sındırır deyər heç kəsi yaxınına buraxmazdı. Mənim mərhəmətli milordum, bu cür şübhələri beynindən çıxart! O, həqiqi şahzadədir, onu məndən yaxşı kim tanıya bilər? Çox çəkməz o sənənin kralın olar. Xəm xəyallarla məşğul olmaqdan, belə düşünmək sənənin üçün daha faydalı olardı.

Söhbət əsnasında lord Sent-Con söylədiyi səhv sözlər üçün təkrar-təkrar üzr istəyir və bir daha belə şübhələrə düşməyəcəyinə inandırır; lord Hertford bir az da danışdıqdan sonra onunla vidalaşdı və yatan şahzadəni qorumaq üçün tək qaldı. Çox çəkmədən o, dərin düşüncələrə daldı və düşündükcə rahatsızlığı daha da artırdı. Nəhayət, ayağa qalxıb otaqda var-gəl etməyə başladı.

“Səfeh sözdür! O, şahzadə olmalıdır! – deyər lord Hertford öz-özünə mırıldanırdı. – Bütün məmləkətdə iki yad oğlanın bir-birinə əkiz kimi bu cür eynən oxşamasını iddia edən bir adam tapılmaz. Tutaq ki, eynən bir-birinə oxşadılar! Təsadüfən onları dəyişik salması daha qəribə bir möcüzə olardı. Yox, bunu iddia etmək ağılsızlıqdır!”

Bir azdan sonra lord Hertford öz-özünə dedi: “Bir də o, yalançı şahzadə olub, özünü şahzadə adlandırmağa can atsaydı, bu ağlabatan şeydir, bunun az-maz mənası olardı. Lakin elə yalançı şahzadə kim eşidib ki, istər kral, istərsə saray əhli, istərsə də hər kəs onu şahzadə adlandırdığı halda, öz rütbəsini inkar etsin və ona qarşı göstərilən şan-şərəfi rədd etsin. Müqəddəs Svitinə and olsun ki, yox! O, ağlını itirmiş əsl şahzadədir!”

YEDDİNCİ FƏSİL

TOMUN İLK KRAL NAHARI

Gündüz saat birə yaxın Tom nahar üçün paltarı dəyişmək işgəncəsinə şikayətsiz dözdü. Ona yenə qabaqkı kimi dəbdəbəli paltar geyindirildilər, yaxalıqdan coraba kimi əynində hər nə varsa, hamısını dəyişdilər. Sonra böyük təşrifatla onu zəngin döşənmiş geniş bir salona gətirdilər, burada bir adam üçün üstünə süfrə salınmış masa vardı. Süfrədəki qab-qaşiq xalis qızıldandı və üzərində çəkilmiş naxışlar onları daha qiymətli edirdi, çünki bu Benvenuto Çellininin¹ işi idi.

Otaq yüksək nəsilədən olan xidmətçilərlə dolu idi. Kapellan² dua oxudu, bərk acmış olan Tom yeməyin üzərinə atılmağa hazırlaşdı, lakin milord qraf Berkli mane olub, onun boynuna dəsmal bağladı; Uels şahzadələrinin boynuna dəsmal bağlamaqdan ibarət olan şərəfli vəzifə bu lordun ailəsində irsi idi. Onun yanında saqi durmuşdu, o, Tomun hər dəfə özünə öz əli ilə şərab tökmək cəhdlərini qabaqlayırdı. Xörəyin dadına baxan lord da burada idi. Həşəmətli Uels şahzadəsinin yanında onun xidməti, tələb edilən zaman şübhəli xörəklərin dadına baxmaqdan ibarətdi, beləliklə, onun xörəkdən zəhərlənmək qorxusu vardı. O zamanlar xörəyin dadına baxan kral yeməxanasında gərəksiz bir bəzəkdi, çünki ona öz vəzifəsini tez-tez yerinə yetirmək lazım gəlmirdi; lakin VIII Henrixdən bir necə nəsil qabaqkı vaxtlarda xörəyin dadına baxmaq vəzifəsi çox qorxulu idi, ona görə də bu şərəfli rütbəyə nail olmağa az adam can atırdı. Qəribədir ki, bu vəzifəni bir itə, ya kimyagərə həvalə etmirdilər – kral adətlərinə kim bir söz deyə bilər.

Birinci saray xidmətçisi lord d'Arsi də burada idi. Onun nə səbəbə, nə kimi ehtiyac üzündən burada olması bəlli deyildi, an-

---

¹ Benvenuto Çellini (1500-1571) – məşhur italyan höykəltəraşı və metal nəqqası.

² Saray keşişi.

caq burada idi, nə etməli? Saray ağası da burada idi. O, Tomun arxasında durub mərasimin bütün təfərrüatıyla yerinə yetirilməsinə nəzarət edirdi. Nahar mərasimini, yaxında duran lord baş lakey və lord baş kuxmister idarə edirdilər. Bunlardan başqa, Tomun üç yüz səksən dörd nəfər də xidmətçisi vardı, lakin, bəlli işdir, bunların hamısı bu saat yeməxanada deyildi; onların dördüdə biri də bu naharda iştirak etmirdi. Tom bunların varlığından belə xəbərdar deyildi.

Burada olanların hamısına əvvəlcədən xəbərdarlıq verilmişdi; onlara tapşırılmışdı ki, şahzadədə müvəqqəti şüur zəifliyi olduğunu unutmasınlar və onun qəribə hərəkətlərinə təəccüb etməsinlər.

Tezliklə Tomun bu “qəribə” hərəkətləri onlara tamamilə aşkar oldu, lakin bu hal xidmətçilərdə gülüş törətmədi, onların şahzadəyə daha da yazıqları gəlirdi. Onlar sevimli şahzadələrinin bu cür ağır bir xəstəliyə tutulduğuna acıyırdılar.

Zavallı Tom yeməyi əli ilə götürüb yeyirdi, lakin heç kəs buna gülmürdü; hamı özünü elə tuturdu ki, guya onun bu hərəkətini heç görmür. Tom öz dəsmalına böyük bir maraqla tamaşa edirdi; dəsmal zərif bir parçadandı və gözəl toxunmuşdu. Nəhayət, o, sadəilcəsinə dedi:

– Xahiş edirəm, bu dəsmalı aparın, yoxsa bilməyib ona ləkə salaram.

İrsi dəsmalbağlayan dinməz-söyləməz hörmətlə dəsmalı alıb apardı.

Tom turpa və kahıya çox maraqla baxırdı, sonra soruşdu ki, bunlar nədir və yemək olarmı? Turp və kahını o zamanlarda ləzzətli bir çərəz kimi yenicə Hollandiyadan gətirib İngiltərədə əkməyə başlamışdılar.¹ Heç bir təəccüb əlaməti göstərmədən

---

¹ İngiltərədə VIII Henrixin padşahlığının sonuna qədər kahı, kök, turp və bu kimi tərəvəz əkməzdilər; hər cür tərəvəz Hollandiya və Flandriyadan gətirilirdi, bu tərəvəz çox ləzzətli bir çərəz hesab edilirdi. Kraliça Yekaterinanın xətrinə kahı düşəndə Hollandiyaya xüsusi çapar göndərməli olurdu (*Yum. İngiltərə tarixi, səh.324*).

onun sualına itaətlə və çox ciddi bir əda ilə cavab verdilər. Tom çərəzi yeyib qurtardıqdan sonra ciblərini qozla doldurdu; heç kəs bu hərəkətə təəccüb etmədi, hamı özünü görməməzliyə vurdu.

Tom özü isə nalayiq iş gördüyünü hiss edib utandı, çünki bütün nahar zamanı birinci dəfə idi, ona öz əllərilə hərəkət etməyə icazə vermişdilər; ona yəqin oldu ki, kral oğluna yaraşmayan çox ədəbsiz bir hərəkət etmişdir. Bu zaman burnunun əzələləri gicişdi. Burnunun ucu qırışdı və yuxarıya dartıldı. Bu hal xeyli davam etdi və Tomun həyəcanı get-gedə artdı. O, yalvarıcı nəzərlərlə məyyəət üzvlərindən gah birinin, gah digərinin üzünə baxdı; hətta gözləri yaşla doldu. Lordlar kədərli üzlə ondan iztirabının səbəbini yalvara-yalvara soruşdular. Tom, doğrudan da, əzab çəkdiyini əks edən bir səslə dedi:

– Milordlar, üzr istəyirəm; mənim burnum yaman qaşınır. Belə hallarda hansı qayda və adətlərə riayət olunur? Xahiş edirəm, tez cavab verin, dözə bilmirəm!

Heç kəs gülümsünmədi; hamının üzü kədərli və qayğılı idi. Hamı kömək və məsləhət istəmək niyyətilə utana-utana bir-birinə baxırdı. Lakin onların qarşısında böyük bir dağ durmuşdu və İngiltərənin bütün tarixində bu dağı necə aşmağın qaydası göstərilmirdi. Baş təşrifatçı yox idi, ona görə də heç kəs bu məchul dəniz səfərinə çıxmağa cəsəret etmirdi, heç kəs bu ciddi və mühüm məsələnin həllinə girişmirdi. Heyhat, İngiltərədə irsi burunqaşyan mənəsbəi yox idi. Bu müddətdə Tomun göz yaşları həddini aşıb yanağına axdı. Burunu getdikcə daha çox qaşınırdı, nəhayət, təbiət bütün saray ədəb qaydalarını alt-üst etdi və Tom burnunu şəxsən öz əli ilə qaşdı; bu zaman Tom, əgər bu hərəkətilə müyyəən edilmiş qaydaları pozursa bağışlanması üçün ürəyində dua edirdi, Tomun, nəhayət, əzabdan xilas olması yaxın adamlarının həyəcanla dolu ürəklərinə təsəlli verdi.

Nahar bitdi; lordlardan biri Tomun qarşısına əl yumaq, ağız yaxalamaq üçün ətirli qızılgül suyu ilə dolu və xalis qızıldan qayrılmış kiçik bir tas gətirdi; dəsmal bağlamaq mənəsbəini irsi olaraq daşıyan şəxs dəsmalı hazır tutaraq Tomun hüzurunda durdu.

Tom heyrətlə tasa tamaşa etdi, sonra onu əlinə alıb çox ciddi bir tərzdə dodaqlarına yaxınlaşdı, bir qurtum içdi və o saat qızıl qabı masanın yanında duran lorda qayıtdı:

– Yox, milord, bu mənim xoşuma gəlmir. İyi yaxşıdırsa da, tünd deyil.

Şahzadənin ağlının çəşmiş olduğunu göstərən bu yeni ədəbsiz hərəkət heç kəsi güldürmədi; belə acı bir mənzərə qarşısında hamı kədərlandı, hamının şahzadəyə ürəyi yandı.

Bunun ardınca Tom özü hiss etmədən, bir səhv də buraxdı; saray ruhanisi yerindən qalxıb onun kreslosu arxasında əlləri yuxarı, gözlərini göyə dikərək şükran duası oxumağa hazırlaşdığı anda, Tom süfrədən qalxıb kənara çəkildi. Lakin burada da şahzadənin ədəbi pozduğunu sanki heç kəs görmədi.

Sonra bizim balaca dostumuzu, təkidlə xahiş etdiyinə görə Uels şahzadəsinin kabinetinə apardılar və öz ixtiyarına buraxdılar. Kabinetin yarıya qədər pəliddən olan divarlarındakı xüsusi qarmaqlarda qızıldan qəribə haşiyəsi olan parlaq polad silah və geyimlər asılmışdı. Bu hərbi silah və geyimlər şahzadənin idi, bu yaxınlarda kraliçə tərəfindən ona bağışlanmışdı.

Tom zirehli paltarları, qolçaqları, lələkli dəbilqəni və özgəsinin köməyi olmadan geyilə biləcək bütün şeyləri əyninə taxdı; bəzəyini tamamlamaq üçün köməyə adam çağırmaq fikrində idi ki, nahardan gətirdiyi qozlar yadına düşdü və bu qozları izdihamın gözündən uzaq, ona təmənnəsiz xidmətlərilə əzab verən irsi lordlar olmadan yeməyin nə qədər ləzzətli olacağını düşündü. Ona görə də bütün bu gözəl geyimləri yerindən asmağa tələsdi. Tezliklə qozları sındırıb ötürməyə başladı və Allah-taala, günahları qarşısında cəza olaraq onu kral oğlu etdikdən bəri ilk dəfə özünü az qala xoşbəxt hesab etdi. Qozlar yeyilib qurtardıqdan sonra, o, kiçik bir şəkfdə cəlbedici sərlövhləri olan kitablar gördü, bu kitablardan biri də İngiltərə sarayında ədəb qaydaları haqqında idi. Bu qiymətli bir tapıntı idi. Tom bəzəkli divanın üstündə oturdu və böyük bir səylə kitabdakı qaydaları öyrənməyə başladı. Tomu müəyyən bir zamana qədər burada buraxaq.

SƏKKİZİNCİ FƏSİL

MÖHÜR MƏSƏLƏSİ

Saat beşə yaxın VIII Henrix ağır mürğüdən ayıldı və öz-özünə mırıldandı:

– Qorxulu yuxular görürəm, qorxulu yuxular! Ömrümün axırı yaxınlaşmışdır, gördüyüm yuxular bunu qabaqcadan xəbər verir. Zəifləşən nəbzim yuxuların doğruluğunu təsdiq edir.

Birdən kralın gözlərində kinli bir alov parladı, o güclə eşidiləcək səslə dedi:

– Lakin o məndən qabaq öləcəkdir.

Saray əyanları kralın oyandığını duydular, onlardan biri əlahəzrətin, qonşu otaqda gözləyən lord-kansleri qəbul etməyi münasib görüb-görmədiyini xəbər aldı.

Kral coşqun səslə çıxırdı:

– Qoy gəlsin! Qoy gəlsin!

Lord-kansler içəri girdi və taxtın qabağında diz çökərək dedi:

– Mən sizin iradəinizi yerinə yetirdim. Əlahəzrətin fərmanına görə krallıq perləri Norfolk hersoqunu ölümə məhkum edərək, rəsmi libaslarda bu dəqiqə məhkəmə salonunda durub hörmətlə sizin əmrlərinizə müntəzirdirlər.

Kralın üzündə vəhşicəsinə bir sevinc ifadəsi göründü.

– Qaldırım məni! – deyə o səsləndi. – Mən öz parlamentimin qarşısında öz əllərimlə hökmə möhür basacağam. Bu hökm məni...

Onun sözü yarımçıq qaldı; yanaqlarındakı qırmızılıq kül rənginə çevrildi. Saray əyanları onu balışa söykədilər və dərmanla huşa gətirməyə başladılar. Bir az keçdikdən sonra kral qəmgin-qəmgin dedi:

– Ah, mən bu şirin saati nə qədər arzu edirdim, lakin o çox gecikdi. Həsrətimdə olduğum hadisədən ləzzət almaq mənə qismət deyilmiş. Get, tez get! Qoy ifasına aciz qaldığım bu şərəfli vəzifəni başqaları yerinə yetirsinlər. Öz böyük möhürümü xüsusi dövlət komisyonuna etibar edirəm; bu komisyonu təşkil edəcək lord-

ları sən özün seç və dərhal işə girişin. Tələs, deyirəm sənə! Gün batıb-çıxana qədər onun başını mənə gətirin ki, tamaşa edə bilim.

– Kralın əmri yerinə yetiriləcəkdir. Bunu həyata keçirmək üçün böyük möhürün mənə təqdim edilməsinə dair əlahəzrətin buyruğunu gözləyirəm.

– Möhürümü? Möhürü ki, sən mühafizə edirsən.

– Bağışlayın, əlahəzrət! İki gün bundan əvvəl möhürü siz özünüz məndən aldınız və alarkən dediniz ki, öz kral əllərinizlə Norfolk hersoqunun ölüm hökmünü möhürləməyincə, heç kəs ona əl vurmamalıdır.

– Doğrudur, yadımdadır, doğrudan da, aldım, – xatırlayıram... Bəs mən onu hara qoydum?.. Mən o qədər zəifləmişəm ki... Son günlər hafizəm o qədər zəifləmişdir ki... heç bir şey anlamıram, bilmirəm...

Kral ağarmış başını yırğalayaraq möhürü hara qoyduğunu əbəs yerə düşünməyə çalışdı və nə işə anlaşılmaz sözlər mırıldandı.

Nəhayət, lord Hertford diz çökərək ona xatırlatmağa cəsarət etdi:

– Əlahəzrət, cürət edərək sizə ərz edirəm: burada bir çoxları, o cümlədən mən də, xatırlayıram ki, siz böyük dövlət möhürünü həşəmətli Uels şahzadəsinə verdiniz. Şahzadə möhürü o zamana qədər özündə saxlamalı idi ki...

– Düzdür, lap düzdür, – deyərək kral səsləndi, – gətir onu! Tez ol, çünki vaxt keçir!

Lord Hertford Tomun yanına cumdu, lakin tezliklə qəmgin halda əliboş geri qayıtdı və:

– Hökmdarıma ağır və kədərli bir xəbər verməliyəm, – dedi.
– Allahın iradəsilə şahzadənin xəstəliyi hələ keçməmişdir və böyük möhürün ona verilib-verilmədiyini xatırlaya bilmir. Mən əlahəzrətə bu xəbəri yetirməyə tələsdim; mənə elə gəlir ki, möhürü şahzadəyə məxsus olan geniş otaqlarda axtarmaqla məşğul olmaq yersizdir. Beləliklə, qiymətli vaxt itirilmiş olardı.

Kralın iniltisi onun sözünü kəsdi. Kral dərin kədərlə dedi:

– Onu incitməyin! Zavallı uşaq. Allah onu imtahana çəkir. Ona olan məhəbbətim qəlbimi parçalayır, o rahat və məsud ol-

sun deyə, onun ağır yükünü öz qoca, taqətsiz çiyinlərimə ala bil-mədiyimdən iztirab içərisində yanırım.

Kral gözlərini yumdu, nə isə anlaşılmaz sözlər mırıldandı və susdu. Bir azdan sonra göz qapaqları yenidən açıldı. Bulanıq nəzərlərilə ətrafa göz gəzdirdi, nəhayət, gözü, diz üstə durmuş lord-kanslərə sataşdı. Bir an içində üzündə qəzəb parladı.

– Necə, sən hələ buradasan? Allaha and olsun, bu gün xainin işini bitirməsən, sabah öz başınla cavab verəcəksən!

Kanslerin bədəninə lərzə düşdü, o:

– Əlahəzrət, mənim kralım, mərhəmət edin! Mən krallıq möhürünü istəyirəm, – deyə fəryad etdi.

– Əzizim, sən, deyəsən, aqlını itirmisən! Həmişə yanımcə özgə ölkələrə apardığım kiçik möhür xəzinəmdədir. Əgər böyük möhür yox olmuşsa, kiçiyi sənə kifayət deyilmi? Get! Onun başını gətirmədən qayıtma!

Zavallı kansler tələsik kralın dəhşətli qəzəbindən qaçdı: komisiyon da yaltaq parlament tərəfindən çıxarılmış hökmü təsdiq edib, İngiltərənin birinci peri bədbəxt Norfolk¹ hersoqunun edamını sabahı günün səhərinə təyin etməkdə gecikmədi.

DOQQUZUNCU FƏSİL

ÇAYDA RƏSMİ KEÇİD

Axşam saat onda sarayın çay tərəfə çıxan hissəsi şən işıqlarla parladı. Çay göz işlədikcə başdan-başa balıqçı qayıqları və əyləncə gəmilərilə dolmuşdu. Rəngbərəng fənərlərlə bəzənmiş bütün bu donanma xəfif-xəfif yırğalanır, yay küləyindən dalğalanan əlvan bir çiçəkliyə bənzəyirdi. Aşağı, suya doğru gedən

---

¹ Lordlar palatası, müttəhimi dindirmədən, heç bir sübut tapmadan məhkəməsiz edam haqqında qanun qəbul etdi və bu qanunu nümayəndələr palatasına göndərdi. Qul kimi müti olan nümayəndələr palatası sözsüz krala tabe oldu. Kral xüsusi komisiyon vasitəsilə bu qanunu təsdiq etdi və Norfolklu yanvarın 29-da səhər edam etməyi əmr etdi (*Yum. İngiltərə tarixi, c.III, səh.306*).

daş pilləkənli eyvan nə qədər gözəldi. Bu eyvan elə böyük idi ki, alman knyazlıqlarından hər hansı birinin ordusu burada yerləşə bilərdi. Burada parlaq hərbi paltar geymiş mizraqlı kral əsgərləri düzülmüşdü, böyük bir xidmətçilər dəstəsi tələsik son hazırlığı görürək o yan-bu yana gedib-gəlirdi.

Birdən kiminsə əmri eşidildi, bir an içində eyvanda bir nəfər də qalmadı. Sanki bütün hava gərgin intizar içində donub qalmışdı. Bütün çayın üzəri, qayıqlarda ayaq üstə durub fənərlərin və məşəllərin gur işığından qorunmaq üçün əllərini gözləri üstünə qoyub saraya baxan adamlarla dolu idi.

Eyvanın pillələrinə bir-birinin dalınca zərli saray gəmiləri yan alırdı. Bunların sayı qırxdan, əllidən çox olardı. Gəmilərin burnu dik idi, dal tərəfində gözəl naxışlar işlənmişdi. Bəziləri kiçik bayraqlarla, bəziləri üzərində sülalə nişanı tikili zərxara və rəngbərəng parçalarla, bəziləri isə ipək bayraqcıqlarla bəzənmişdi. Bu ipək bayraqcıqlardan çoxlu gümüş zınqırovlar asılmışdı. Xəfif külək bunlardan ətrafa fərəhli musiqi təranələri yayırdı. Uels şahzadəsinin məiyyətinə lordlara məxsus qayıqlar daha ala-bəzəkdi: bu qayıqların yanlarından gözəl dövlət nişanları çəkilmiş lövhələr asılmışdı. Kral ailəsinə məxsus hər gəmini kiçik bir gəmi yedəyinə almışdı. Gəmilərdə avar çəkənlərdən başqa başlarına polad dəbilqə qoymuş, zireh geyimli cəngavərlər və çalğıcılar oturmışdular.

Baş giriş yolunun geniş darvazasında gözlənilən mərasim alayının önündə gələn mizraqlı əsgərlər dəstəsi göründü.

“Mizraqlı cəngavərlər qara-qırmızı zolaqlı şalvar, yanları gümüşü güllərlə bəzənmiş məxmər papaq və tünd-qırmızı və göy mahuddan tikilmiş arxalıq geymişdilər. Bu arxalığın ortasında və döşündə şahzadənin nişanı olan üç lələk güləbətənlə tikilmişdi. Mizraqların ağacına qızıl mıx vurulmuş qotazlı qırmızı məxmər çəkilmişdi. Mizraqlı cəngavərlər pillənin hər iki tərəfində saray darvazasından ta suya qədər iki uzun cərgə ilə düzülülər. Şahzadənin zərbaftalı paltar geyinmiş xidmətçiləri bu iki cərgənin arasına yumşaq və zolaqlı xalça döşədilər. Bu iş görü-

lən kimi sarayda şeypur səsləri eşidildi. Gəmilərdəki çalğıcılar xoru şən bir nəğmə başladı və əllərində ağ əsa olan iki qapıçı ahəstə və əzəmətli addımlarla daş qapıdan çıxdı. Onların dalınca biri əlində bələdiyyə idarəsinə məxsus əsanı, digəri bələdiyyə qılıncını ehtiramla gətirməkdə olan iki zabit çıxdı; sonra tam rəsmi formalı, qollarında nişanları olan şəhər mühafizə dəstəsinin bir necə serjantı, polad geyimin üstündən mantiya geyinmiş, döşündə sarğı ordeni olan heroldmeyster, sonra qolları ağ krujevalı, hamam¹ ordeni taxmış bir neçə cəngavər, onların dalınca da silah daşıyanlar, sonra qırmızı mantiyalı və şapkalı hakimlər, sonra sincab dərisi ilə haşiyələnmiş, al-qırmızı mantiya geymiş İngiltərə lord-kansleri; açıq-qırmızı plaş geymiş şəhər camaatının nümayəndələri və nəhayət rəsmi forma geymiş mülki cəmiyyətlərin başçıları çıxdılar. Sonra da bəzəkli paltar geymiş on iki fransız əyanı görüldü; bunların əynində zərli zolaqları olan ağ ipək arxalıq, abı rəngli tafta ilə işlənmiş qırmızı məxmərdən qısa mantiya vardı. Əyanlar yavaş-yavaş pillələrdən enməyə başladılar. Bunlar fransız səfirinin məiyyəti idi. Bunların dalınca da İspaniya səfirinin məiyyətindən olan on iki zadəgan gəlirdi. Onlar heç bir bəzəyi olmayan qara məxmər paltar geyinmişdilər. Onların dalınca da bir neçə adlı-sanlı ingilis əyanı öz məiyyətilə bərabər gəlirdi”.

Sarayda şeypurlar gurladı, şahzadənin dayısı, sonradan böyük hersoq Somerset adını alacaq olan Hertford qapıda görüldü. “Əynində zərli qara parçadan arxalıq, gümüş şəbəkə və zərli çiçəklərlə toxunmuş qırmızı plaş vardı. O, geriyyə döndü, lələkli şapkasını çıxartdı, hörmətlə ikiqat əyildi. Hər addımda təzim edərək dal-dalı pillələrlə düşməyə başladı.

Onun dalınca gurultulu şeypur səsləri ucaldı, hər tərəfdən; “Həşmətli və qüdrətli lord Eduarda, Uels şahzadəsinə yol verin!” – səsləri eşidildi. Sarayın uca divarları üstündə alov dilləri uzandı, gurultu qopdu, elə bil göy gurladı, böyük xalq izdihamı

---

¹ IV Henrix tərəfindən 1399-cu ildə təsis olunmuş cəngavərlər ordeni. Bu ordenin verilməsi çimmək mərasimi ilə əlaqədar idi.

şahzadəni təbrik edərkən çaya səs düşdü; bütün bu təntənənin qəhrəmanı və müqəssiri olan Tom Kenti eyvanda göründü. O, başını şahənə bir əda ilə əydi.

Tom qəşəng atlazdan ağ arxalığ geymişdi. Arxalığın üstündən, üzərinə almaz tozu səpilmiş al parçadan döşlük taxılmışdı. Arxalığın üstündən ağ zərli parçadan plaş salınmışdı; plaşın üstündə üç lələkdən ibarət nişan vardı, nişanın kənarına abı atlaz tikilmiş, mirvari və qiymətli daşlar düzülmüş və brilyant toqqa bağlanmışdı. Şahzadənin boynundan sarğı ordeni və çoxlu əcnəbi ordenlər asılmışdı. “Hər dəfə onun üstünə işıq düşəndə qiymətli qaş-daşlar gözqamaşdırıcı işıq saçırdı”. Daxmada doğulmuş, London xəndəklərində böyümüş, cır-cındır, palçıq içində, dilənçiliklə keçinən Tom Kentinin indi görkəmi belə idi.

ONUNCU FƏSİL

ŞAHZADƏNİN BAŞINA GƏLƏN SƏRGÜZƏŞT

Biz Con Kentini, onun əsl şahzadəni Törtöküntülər Həyətinə sürüdüyü vaxt onların dalınca düşən camaatın səs-küyü içərisində tərk etmişdik. Əsiri döyülməkdən qoruyan ancaq bircə adam tapıldı, lakin bu adama heç kəs qulaq asmadı, adamların çığırbağrından onun sözüne qulaq asmaq mümkün deyildi. Şahzadə isə çırpınıb xilas olmağa can atır, onunla belə kobud və amansız rəftar edilməsinə qəzəblənərək öz azadlığını müdafiə etməyə çalışırdı. Nəhayət, Con Kenti təbiətin ona verdiyi azacıq səbri də itirərək qəzəblə əlindəki dəyənəyi şahzadəyə qolayladı. Uşağı müdafiə etmək istəyən yeganə adam dəyənəyi tutmaq istədikdə, qoluna bir zərbə dəydi.

Con Kenti qışqırdı:

– Sən nə üçün özünü ortaya soxursan? Al, bu da sənin payın.

Şahzadəni müdafiə edənin başına dəyən ağır dəyənək zərbəsi onu sarsıtdı, zarıltı eşidildi, meyit, yığışan camaatın ayaqları

altında yerə sərilirdi. Bir dəqiqə keçməmiş ətrafdakı adamlar dağılmışdı; bu hadisə camaatın kefini pozmadı; öldürülmüş adam qaranlıqda tək qaldı.

Bu zaman şahzadə Con Kentinin daxmasına girmişdi. Bayır qapı başqa adamların üzünə bağlı idi; şahzadə butulkaya keçirilmiş piy çırağın saldığı zəif işıqda bu çirkin mağaranı və onda yaşayanların üzünü güclə ayırd edə bildi. Divarın dibində, küncdə heyvana oxşar, üz-gözü çirklə, əziyyətlərə alışmış iki qız və ortayaşlı bir qadın oturmuşdu; indi onlar döyüləcəklərini gözləyir və çox qorxurdular. O biri küncdən üz-gözündən qəzəb yağan bir qarı çıxdı.

Con Kenti ona müraciətlə dedi:

– Sən kənar dur, mane olma! Qəribə bir oyuna düşmüşük ki, gəl görəsən. Ancaq sən gözlə, doyunca əylənmək üçün hələ işə qarışma, sonra isə istədiyən qədər onu döy. Balaca, bir bura gəl! O axmaq sözləri yadından çıxartmamınsansa, bir də təkrar et! Adın nədir? Sən kimsən?

İncidilmiş gənc şahzadənin yanaqları yenidən qızardı, nəzərini Conun gözünə zillədi və dedi:

– Sən nə qaba adamsan? Sən mənə əmr edə bilməzsən. Dediklərimi bir daha təkrar edirəm: mən Uels şahzadəsi Eduardam.

Qoca qarı bu cavaba mat qaldı, elə bil ayaqları yerə yapışdı, hətta nəfəsi də kəsildi. O, qəribə bir heyretlə gözlərini şahzadəyə zillədi, bu, onun rəhmsiz oğluna o qədər məzəli gəldi ki, qəhqəhə ilə gülməyə başladı.

Lakin şahzadənin sözləri Tom Kentinin anası və bacılarına tamamilə başqa cür təsir etdi; bir dəqiqə əvvəl onlar qorxurdular ki, atası o bədbəxti döyəcək, indi isə bu qorxu başqa bir hiss ilə əvəz olundu. Onlar kədərli və dəhşətli bir səslə şahzadənin üstünə cumub hamılıqca birdən səsləndilər:

– Ah, yazıq Tom! Yazıq uşaq!

Tom Kentinin anası şahzadənin qabağında diz çökdü, əlini onun çiyinə qoyub, göz yaşları tökə-tökə həsrətlə onun gözlərinə baxdı və dedi:

– Mənim yazıq balam! Sənin axmaq kitabların nəhayət elədiyini elədi: ağlını başından çıxartdı. Nə üçün onlara bu qədər uydun? Dəfələrlə mən sənə xəbərdarlıq etdim. Sən mənim ana ürəyimi parçaladın.

Şahzadə onun üzünə baxdı və nəvazişlə dedi:

– Mərhəmətli qadın, sənin oğlun sağ-salamatdır və ağlını itirməmişdir. Sakit ol! Məni indi onun olduğu yerə, saraya apar, mənim atam kral onu həmin saat sənə qaytarar.

– Kral, – sənin atan! Ah, mənim balam! Amandır, səni və bütün sənə yaxın olanları ölümə məhkum edə biləcək bu sözləri bir daha təkrar etmə. Bu nəhs yuxunu başından çıxart! Yaddaşın azmışdır, onu həqiqi yoluna sal! Bir mənə bax. Səni doğan və sevən ana mən deyiləmmi?

Şahzadə başını yırğaladı və könülsüz cavab verdi:

– Allah özü şahiddir ki, səni kədərləndirmək mənə ağır gəlir, doğrusu, mən sənin üzünü heç vaxt görməmişdim.

Qadın yenə yerə oturub ürəkyaandırıcı hıçqırıqlarla ağlamağa başladı.

Qəzəblənmiş Kenti:

– Komediyanı davam etdirin! – deyər qışqırdı. – Ay Nen, ay Bet! Şahzadənin hüsurunda niyə belə durmusunuz? Nə tərbiyəsizsiniz! Dilənçi uşağı, diz çökün, təzim edin, – deyib yenidən qəhqəhə ilə güldü.

Qızlar qorxa-qorxa qardaşlarını müdafiə etdilər. Nen:

– Ata, qoy gedib yatsın, – dedi, – yatıb dincəlsə ağı başına gələr. Tapşır, tezliklə yatsın.

Bet:

– Ata, onu burax, – dedi. – Görmürsən ki, o, bu gün həmişəkindən daha çox yorulmuşdur. Sabah o, evə əliboş qayıtmaz.

Bu sözlər atasını ayıldı, bir anda nəşəsi qaçdı. Fikri əsl mətləbə keçdi.

O, üzünü şahzadəyə çevirib hiddətlə dedi:

– Sabah bu mağara sahibinə iki pens kirayə pulu verməliyik. Yarım il üçün... bu, xeyli puldur. Yoxsa bizi bayıra atarlar. Bu

gün yığdığı pulları çıxart görək! Sənin kimi tənbəlin heç dilənməyə də həvəsi yoxdur.

Şahzadə dedi:

– Öz çirkin sözlərinlə məni təhqir etmə! Sənə bir daha təkrar edirəm, mən kralın oğluyam.

Şiddətli bir zərbə səsi eşidildi: Con Kentinin ağır əli qolaylanıb şahzadənin çiyinə dəydi. Tomun anası onu tutmasaydı, yıxılacaqdı; Tomun anası şahzadəni bağına basaraq, onu yağın təpik və zərbələrdən qorumaq üçün, sinəsini qabağa verdi. Qorxmuş qızlar küncə qısıldılar, lakin üz-gözündən qəzəb yağın qarını oğlunun dadına çatdı. Şahzadə Kentinin arvadının əlindən çırpınıb çıxdı və çıxırdı:

– Sən məndən ötrü nə üçün əziyyət çəkəsən! Qoy bu donuzlar acıqlarını tək məndən çıxsınlar.

“Donuzlar” bu sözü eşitcək elə hirsələndilər ki, vaxt itirmədən yenə şahzadənin üstünə düşüb onu amansızcasına döyəclədilər, qızları və ananı da, şahzadəyə yazıqları gəldiyi üçün döydülər.

Kenti əmr etdi:

– Hə, indi hamınız gedib yata bilərsiniz! Bu komediya məni lap yordu.

İşıq söndürüb yataqlarına uzandılar. Con ilə qarı yuxuya getdikdən sonra, qızlar yavaşca şahzadənin uzandığı yerə getdilər, soyuq dəyməsin deyə onun üstünü həşəm və cır-cındırla örtülər. Sonra qızların anası ona yaxınlaşıb saçlarını tumarlaya-tumarlaya ağladı və qulağına təsəlliverici sözlər pıçıldadı. O, şahzadə üçün bir qədər yemək saxlamışdı, lakin uşaq ağrının gücündən iştahasını itirmişdi – bir də quru, dadsız çörək qırıqları onun heç də xoşuna gəlmədi. Şahzadə, onun halına qalan və cəsərlə onu müdafiə edən qadının bu hərəkətindən çox mütəəssir oldu və nəzakətli ibarələrlə razılıq edərək ona yatmağı və bütün dərdlərini unutmağı məsləhət gördü. O, əlavə etdi ki, atası kral onun sədaqətinin və yaxşılığının əvəzini çıxar. Uşağın yenidən “dəliliyə” qayıtması yazıq ananın ürəyinə od vurdu; o yenidən

şahzadəni bağına basdı və nəhayət, gözündən qanlı yaşlar axa-axa öz yerinə qayıtdı.

O, ağıllıq baş vermiş hadisələri düşünməyə başladığında, başına bir fikir gəldi, uşaqda nə isə anlaşılmaz, sezilməyən bir hal var. Tom Kentidə isə, istər ağıllı olsun, istərsə dəli, belə şeylər yoxdu. Ana bunların nə olduğunu deyə bilmirdi. Lakin incə ana duyğusu bu uşağın nədənsə yad olduğunu ona deyirdi. Bəlkə, doğrudan da, bu uşaq onun oğlu deyil? Ah, bu axmaq sözdür! O bütün həyəcan və dərdlərinə baxmayaraq, az qala bu fikrə güləcəkdə. Lakin bu zəhlətökən fikir ondan əl çəkmirdi. Bu fikir onu izləyir, acıqlandırır, yorurdu, bu fikri başından çıxartmağa imkanı yoxdu. Nəhayət, qadın uşağı sınaqdan keçirməyincə və bu uşağın, doğrudan da, onun olub-olmadığını öyrənməyincə rahatlıq bilməyəcəyini düşündü, yoxsa yaxasını darıxdırıcı və dözülməz şübhədən qurtara bilməyəcəkdə. Əlbəttə, təlaşdan xilas olmaq üçün bu yaxşı üsul idi, elə o saatca uşağı necə sınağa düşündü, nə qədər fikirləşdisə, ağılına gələn sınaqların heç biri doğru və etibarlı çıxmadı. Etibarsız sınaq isə ona yaramırdı. Görünür, o, nahaq yerə baş sındırırdı, bu təşəbbüsdən vaz keçmək lazımdı. Lakin, belə bir kədərli nəticəyə gəldiyi dəqiqədə yatan uşağın nəfəsini eşitdi: nəhayət, uşaq yatmışdı. O, uşağın rahat nəfəs almasına qulaq asmağa başladı: uşaq birdən qorxulu yuxu görmüş adam kimi, həyəcanla yavaşca səsəndi. Bu təsadüf dərhal ananın ağılına mötəbər bir plan saldı. O, tələsik, lakin ehtiyatla ayağa qalxıb şamı yandırdı və öz-özünə mırıldandı: “Mən onu o dəqiqədə görə bilsəydim, o saat işin əslini öyrənərdim. O, lap balaca ikən gözü qabağında barıt partlamışdı, ondan sonra əli ilə gözünü tutmaq onda bir adət olmuşdu, gözünü başqaları kimi ovcunun içi ilə deyil, əlinin dalı ilə tutardı. Yatdığı və ya fikrə daldığı vaxt onu diksindirən, o mütləq bu qərribə hərəkətini bürüzə verərdi. Mən onu yüz dəfə belə görmüşəm: o həmişə eyni hərəkəti təkrar edirdi. İndi bilərəm, indi bilərəm”.

Qadın şamın şöləsini əli ilə tutdu və yavaşca yatan uşağa yanaşdı, ehtiyatla onun üstünə əyildi, həyəcanından nəfəsini gizlə-

dərək, şamı lap onun gözləri qabağında tutdu və əlini işıqdan çəkdi, sonra onun qulağının dibində barmağı ilə döşəməni tapqıldıtdı. Yatmış uşaq gözlərini geniş açdı, təəccüblü nəzərlərlə ətrafına göz gəzdirdi, ancaq heç bir qəribə hərəkət göstərmədi.

Yazıq qadın heyrət və kədərdən az qala huşunu itirəcəkdi, lakin öz həyəcanını gizlədə bildi və uşağı sakitləşdirdi, uşaq yenə yuxuya getdi: o, uşaqdan ayrıldıqda öz sınağının acınacaqlı nəticələri haqqında qəmli-qəmli düşündü. O, özünü inandırmağa çalışırdı ki, Tom dəlilikdən özünün əvvəlki hərəkətlərini yaddan çıxartmışdır, ancaq heç cürə inandıra bilmirdi. O deyirdi:

“Yox, ola bilməz, əlləri ki, dəli deyil. Onlar qısa müddətdə köhnə adətdən əl çəkə bilməz. Bu gün mənim üçün nə ağır bir gündür”.

Lakin indi onun ürəyindəki tərs şübhələr eynən tərs ümidlə əvəz olundu. O, indi gözü ilə görüb inandığı həqiqətlə razılaşa bilmirdi. “Yenidən imtahan etmək lazımdır, bu uğursuzluq təsadüfidir”. O, iki-üç dəfə qəflətən uşağı oyatdı, lakin uşaq birinci dəfə olduğu kimi, yuxulu halda əli ilə heç bir hərəkət göstərmədi. Ana özünü yatağa saldı və tamamilə əzgin halda yerində uzandı.

“Lakin mən ondan ayrılı bilmirəm. Yox, ayrılı bilmirəm. Mən bunun özgə uşağı olduğunu heç cürə kəsdirə bilmirəm”.

İndi yazıq ana şahzadəni daha narahat etmədiyindən, oğlanın iztirabları yavaş-yavaş azalmağa başladı, dəhşətli yorğunluq qalib gəldi, gözlərini yumub dərin, sakit yuxuya getdi. İndi o, sanki ölüm yuxusuna dalmışdı. Dörd-beş saat belə keçdi. Sonra əl-qolunu buxovlayan ağır hisslər zəiflədi, o qımıldandı və yuxulu-yuxulu mırıldandı.

– Ser Vilyam!

Bir dəqiqədən sonra yenə:

– Ser Vilyam! – dedi və sonra da:

– Bir bura gəl, qulaq as, gör nə qəribə yuxu görmüşəm... Ser Vilyam, eşidirsənmi? Yuxuda gördüm ki, məni dəyişmişlər, mən dilənçi olmuşam və... hey, bura gəl! Keşikçi! Ser Vilyam! Necə? Burada növbətçi, xidmətçi də yox imiş! Yaxşı, görərsiniz! Mən sizə göstərəm...

– Sənə nə olmuşdur? – deyə kim isə pıçıldadı. – Kimi çağırırsan?

– Ser Vilyam Herberti. Bəs sən kimsən?

– Mənmi? Burada bacın Nədən başqa kim ola bilər? Ah, Tom, yadımdan çıxdı... Axı sən hələ dəlisen! Yazıq. Səni dəli görməkdənsə, kaş yuxudan durmayaydım. Ancaq səndən xahiş edirəm, dilini saxla, yoxsa bizim hamımızı ölüncə döyərlər.

Mat qalmış şahzadə qalxmaq istədi, lakin döyülməkdən hiss etdiyi şiddətli ağrı onu ayıltı və inilti ilə dala, çirkli həşəmin üstünə düşdü və qışqırdı:

– Ey-vah! Gördüklərim yuxu deyilmiş.

Dərin yuxuda olduğu zaman tamamilə yaddan çıxartdığı bütün həyəcan və kədərləri yenidən qayıtdı; artıq xalqın pərəstiş etdiyi kralın sevimli oğlu deyil, dilənçi, səfil, üst-başı cır-cındır, heyvanlara məxsus bir yuvada, oğrular cəmiyyətində əsir olduğunu xatırladı.

Bu qəmli fikirlərə dalmış olduğu halda, bir neçə dəfə fərqli səs eşitdi. Bu səslər yaxından, qonşu evlərin birindən gəlirdi. Bir dəqiqə keçmiş qapı bərk döyüldü. Con Kenti xorultusunu kəsib çığdı:

– Qapını döyən kimdir? Nə lazımdır?

Kim isə cavab verdi:

– Dəyənəklə vurub yıxdığın adamın kim olduğunu bilirsənmi?

– Bilmirəm. Heç bilmək də istəmirəm.

– Bir azdan sonra başqa hava çalarsan. Başını qurtarmaq istəyirsənsə qaç. Ancaq qaçmaqla canını qurtara bilərsən. O Adam can verir, O bizim keşiş Endrüdür.

– Ay Allah, sən saxla! – Kenti səsləndi.

O, bütün ailəsini oyatdı və xırıltılı səslə:

– Cəld qalxın və qaçın! Burada qalsanız, məhv olacaqsınız, – deyə əmr etdi.

Beş dəqiqə keçməmiş Kentinin bütün ailəsi öz canlarını qurtarmaq üçün küçə ilə qaçdı. Con Kenti şahzadənin əlindən tutub qaranlıq döngələrə çəkib aparırdı.

– Bax, dəli sarsaq, dilini saxla, bizi öz adlarımızla çağırma. Bu itlərin, polislərin əlindən qurtarmaq üçün öz adımları dəyişəcəyəm. Sənə deyirəm, dilini saxla!

Bu tapşırığı ailənin o biri üzvlərinə də verdi.

– Bir-birimizi itirsək, qoy hər kəs London körpüsünə tərəf getsin, qurtaracaqda bəzzaz dükanına çatanda orada başqalarını gözləsin. Sonra hamımız Sautvorka gedərik.

Bu vaxt Kentinin ailəsi gözlənilmədən qaranlıqdan işıqlı bir yerə çıxdı və çayın sahilinə yığılmış camaatın içərisinə düşdü. Adamlar oxuyur, oynayır, çalır-çağırırdılar; Temza çayı boyunca sahilə tonqallar yanırırdı. London və Sautvork körpüləri başdan-başa çıraqlı idi. Bütün çay əlvan işıqlarla parıldayırdı; fişənglər hər dəqiqə fişilti ilə göyə qalxır və göydə partlayıb ətrafa səpələnirdi. Gözqamaşdırıcı qığılcımlar yağış kimi ətrafa yağaraq, gecəni gündüzə çevirirdi. Hər yerdə camaat kefi çəkirdi; elə bil bütün London şənlik içərisində idi.

Con Kenti söyüş söyməklə yaxasını qurtardı və öz ailəsinə yenidən qaranlığa girməyi əmr etdi, lakin artıq gecdi. O və onun ailəsi qaynaşan adamlar arasında itib-batdı və ümitsizcəsinə bir-birindən ayrıldılar.

Con Kenti şahzadənin əlindən bərk-bərk yapışmışdı. Xilas olmaq ümidilə uşağın ürəyi sevinclə çırpınırdı. Camaatın içərisinə soxulmaq istəyən Kenti, içdiyi araqdan qızıxmış güclü bir qayıqçıya bərk toxundu, o da yekə əli ilə Kentinin çiyindən yapışdı.

– Dostum, hara belə tələsirsən? Bütün yaxşı adamlar və əlahəzrətin sadıq təbəələri bayram etdikləri halda, vecsiz işlər üçün qanını niyə qaraldırısan?

Kenti onun sözünü kəsərək kobudcasına:

– Başqasının işinə qarışma. Qolunu çək. Yol ver keçim.

– Yox, qardaşım, iş ki belə oldu, Uels şahzadəsinin sağlığına içməyincə, səni buraxmayacağıq. Bunu artıq mən sənə deyirəm: buraxmayacağam, – deyərək qayıqçı qətiyyətlə onun yolunu kəsdi.

– Onda bir piyalə ver gəlsin, tez ol, tez ol!

Bu arada bu səhnə ilə başqa əyyaşlar da maraqlandılar:

İzdiham:

– “Eşq piyaləsi!”¹ “Eşq piyaləsi!” – deyə qışqırdı.

– Bu kobud hoqqabaza “eşq piyaləsi” içirdin, yoxsa onu balıqlara yem olmaq üçün çaya atarıq.

Bir böyük “eşq piyaləsi” gətirdilər; qayıqçı piyalənin bir qul-pundan tutub, o biri əli ilə təsəvvür olunan dəsmalın ucunu qal-dıraraq adətin tələb etdiyi qaydada nəzakətlə Con Kentiyə təq-dim etdi. Con Kenti bir əli ilə piyalənin qulpundan yapışdı, o biri əli ilə isə qədim adətə görə papağı götürməli idi. Beləliklə, bir saniyəliyə şahzadənin əlini buraxmalı oldu. O da yubanmadan, fürsətdən istifadə edib onu dövrəyə alan adamların ayaqları ara-sına soxuldu və qaçdı... Bir dəqiqədən sonra onu dalğalanan bu canlı dənizdə tapmaq, Atlantik okeanına atılmış bir pulu tapmaq qədər çəkindi.

Şahzadə tezliklə işin nə yerdə olduğunu anladı. Con Kentini yaddan çıxartdı, öz xüsusi işi ilə məşğul olmağa tələsdı. Ona başqa bir şey də aydın oldu: anladı ki, şəhər onun əvəzinə özünü yalan-dan Uels şahzadəsi adlandıran bir adamın şərəfinə bayram edir.

Bundan şahzadə belə bir nəticəyə gəldi ki, balaca dilənçi Tom Kenti qəsdən özünün qeyri-adi vəziyyətindən istifadə edərək, insafsızcasına onun hakimiyyətini ələ almışdır.

Ancaq bircə çarə qalmışdı: bələdiyyə idarəsinə gedən yolu tapmaq, oraya gedib özünü yalandan şahzadə qələmə verən dilənçi Tomu ifşa etmək. Şahzadə buradaca qət etdi ki, Toma allahın yanında günahlarını təmizləmək üçün bir neçə gün vaxt versin, sonra da o, zamanın qanun və adətinə görə, dövlətə xəyanət etdiyi üçün Tomu asdırsın, suda boğdursun, çarmıxa çəkdirsın.

---

¹ “Eşq piyaləsi”nin təqdim edilməsilə əlaqədar olan mərasimi belə izah edirlər: qədim vaxtlarda iki nəfər içənin hər iki əlinin məşğul olması ağıllı tədbir hesab edilirdi, yoxsa piyaləni təklif edən şəxs öz həmpiyaləsinə sadıq olduğunu izhar edincə o biri şəxs fürsətdən istifadə edərək, onu xəncərlə vurub öldürə bilərdi.

ON BİRİNCİ FƏSİL

BƏLƏDİYYƏ İDARƏSİNDƏ

Kralın gəmisini böyük bir donanmanın müşayiətilə çıraqban edilmiş qayıqlar arasında Temza ilə üzəşağı üzürdü. Musiqi səsləri havanı bürümüşdü; çayın sahillərindəki yanan məşəllərin işığı rəngdən-rəngə çalırdı. Uzaq şəhər buradan görünməyən saysız-hesabsız tonqallardan xəfif işıqlı şəfəqə bürünmüşdü; şəhərin üzərində şölə saçan başı şiş qüllələr ucalırdı; uzaqdan bu başı şiş qüllələr üstü qiymətli daş-qaşla bəzənmiş uzun nizələrə bənzəyirdi. Bütün yol uzununu donanmanı sahildən yorulmaq bilməyən xırıltılı səslər və arası kəsilməyən top atəsləri salamlayırdı.

İpək balıqlar içərisində batıb qalmış Tom Kentiyə bu səslər və bu mənzərə bir möcüzə, ağlagəlməz dərəcədə dəbdəbəli və valehedici göründü. Lakin bunlar onun yanında oturmuş gənc dostları: şahzadə Yelizaveta ilə ledi Cen Qreyə heç də təsir etmirdi.

Donanma Dauqeytə çatandan sonra üzüyuxarı üzdü, Uolbrukun (bu çayın yatağı artıq iki əsr bundan qabaq qurudularaq bir çox evlərin bünövrəsi altında qalmışdır) şəffaf suları ilə, işıqlı evlərin və nəşəli adamlarla dolu körpülərin arasından keçib Baklersberiyə döndü, qədim London Sitisinin lap mərkəzində, indi liman olan yerdəki hovuzda dayandı. Tom öz dəbdəbəli məyyətilə sahilə çıxdı. Çipsaydın yanından ötüb keçdi, Köhnə Curi və Bezinqholl küçələrilə bələdiyyə idarəsinə tərəf getdi.

Tom və şahzadə qızlar tünd-qırmızı rəngli mantiya geymiş, boyunlarından qızıl zəncir asmış lord-mer və şəhər ağsaqqalları tərəfindən təntənə ilə qarşılandı; onları böyük örtük altında salınmış kral süfrəsinə apardılar, onların qabağınca, qonaqların gəlişini xəbər verən şəhər əsası və nizəsi tutmuş carçılar gədirdi. Toma və iki şahzadə qıza qulluq etmək üçün təyin olunmuş lordlar və ledilər onların kresloları yanında durdular.

O biri masanın dalında, bir az aşağı Siti zənginlərilə bir yerdə saray ağaları və adlı-sanlı qonaqlar oturmuşdular; nümayəndələr

palatası üzvləri salonun o biri başında qoyulmuş ayrı-ayrı masaların dalında əyləşmişdilər. Şəhərin köhnə keşikçiləri Yəcuc-Məcuc¹ öz pyedestalları üstündən onlardan ötrü adi olan bu mənzərəyə laqəydcəsinə baxırdılar: onların gözü qarşısından bir çox unudulmuş nəsilər gəlib keçmişdi. Şeypurlar çalındı, carçı yeməyin başladığını xəbər verdi və sol divarın hündür tağının altından xidmətçilərin müşayiətilə saray ağası göründü; onlar böyük təntənə ilə isti, buğlanan və bıçağı gözləyən əsl şahənə rostbif gətirdilər.

Tom duadan sonra (onu əvvəlcədən öyrətmişdilər) ayağa qalxdı, onun dalınca da hamı ayağa qalxdı, böyük qızıl “eşq piyaləsindən” içdi və sonra piyaləni şahzadə qız Yelizavetaya verdi, o da öz növbəsində piyaləni ledi Cenə ötürdü; axırda piyalə salonda əldən-ələ gəzdi. Bununla da ziyafət başladı.

Gecəyarısı ziyafətin ən qızğın vaxtında qonaqlara, ata-babalarımızın valeh olduqları gözəl bir tamaşa göstərdilər. Gözü ilə görənlərin qəribə hekayəsində bu tamaşa belə təsvir olunur:

“Yerləri təmizlədilər, sonra türk adət ilə ipək parçadan zərli uzun cübbə geymiş qraf və baron içəri girdilər; onların başında yoğun güləbətinli qaytanları olan moruq rəngli çalma vardı; bəllərində qızıl kəmərdə türk qılıncı asılmışdı. Onların dalınca ağ atladan köndələn zolaqları olan sarı atladan kaftan geymiş başqa qraf və baron gəlirdilər; onlar rus adətinə görə başlarına xəz papaq qoymuşdular, ayaqlarına uzunboğaz və burnu dik çəkmə geymişdilər; hərəsinin əlində bir təbərzin vardı. Onlardan sonra lord-admiral və onunla birlikdə moruq rəngli arxalıq geymiş beş nəfər əyan gəlirdi, arxalığın üstündən moruq rəngli qısa plaş geymişdilər; şapkalılarında rəqqasələrin başlarına sancdıqları qırqovul lələyi vardı. Bunlar Prussiya qaydasınca bəzənmişdilər. Sonra qırmızı və yaşıl rəngdə atlas paltar geymiş yüzə qədər məşəlçilər içəri girdi, onların üzlərinin rəngi zəncilərinki kimi qapqara idi. Sonra maska geymiş bəzəkli-düzəkli təlxəklər

¹ London bələdiyyə idarəsində olan Yəcuc-Məcuc heykəlləri sanki kral sarayının girəcəyində qapıçı sifəti ilə qoyulmuş iki əfsanəvi nəhəngi təmsil edir.

gəldilər. Sonra da qəşəng geyimli rəqqasələr gəlib oynadılar, lordlar və ledilər də bunların dalınca elə coşqun bir ahənglə rəqsə başladılar ki, bu mənərəyə baxmağa adamın həvəsi gəlirdi”.

Tom hərlənən fiqurların əlvən kaleydoskopu və gözqamaşdırıcı müxtəlif rənglər qarşısında valeh olaraq öz möhtəşəm mövqeyindən bu “coşqun” oyunu seyr etdiyi halda, üst-başı yırtıq olan Uels şahzadəsi bələdiyyə idarəsinin qapısında durub ucadan öz haqqını tələb edir, özünü yalandan şahzadə adlandıran Tomu ifşa edərək, içəri buraxılmasını tələb edirdi. Camaat bundan son dərəcə əylənirdi, hamı özünü qabağa soxmağa çalışır, boylanıb bu balaca üsyançıya baxmaq istəyirdi. Sonra onu daha çox hirsəndirmək və əylənmək üçün qəsdən ona sataşmağa başladılar. Onun gözlərində acı göz yaşları göründü. Lakin o öz dediyinin üstündə durub kral sakitliyi ilə bağırırdı. Yenidən onu incitməyə, lağa qoymağa, acı sözlərlə sancmağa başladılar, nəhayət o səsləndi:

– Ay ədəbsiz köpək sürüsü! Sizə deyirəm ki, mən Uels şahzadəsiyəm! Mən tək olsam da, dostlarım tərəfindən atılmış olsam da, mənimlə xoş danışan və mənə kömək edən bir adam tapılmasa da, öz haqqımdan keçməyəcəyəm və sözümün üstündə duracağam.

– Sən şahzadə oldun-olmadın, hamısı birdir: sən qoçaq oğlansan, bundan belə “heç bir dostum yoxdur” sözünü bir daha təkrar etmə! Mən bu saat sənin yanında durub səhv etdiyini sənə sübut edəyəm. Səni inandıraram ki, özünə dost axtardığın adamlar içərisində Mayls Gendondan yaxşısını tapa bilməyəcəksən, nahaq yerə axtarıb özünü yorma. Oğlum, dilini yorma, bu alçaq siçovullarla onların öz dilində mən özüm danışaram.

Bu adam boy-buxunlu, sağlam gövdəli idi. Arxalığı və şalvarı bahalı parçadan tikilmişdi, lakin paltarlarının rəngi ağarmış, sapı üzə çıxmış güləbətlinli qaytanın rəngi isə qaralmışdı; yaxalığındakı boyunluğu əzilmiş və yırtılmışdı, şlyapasının enli kənarları sallanmışdı, şlyapasındakı lələk sınımışdı; bu adam çirk-pas içində itib qalmış və ümumiyyətlə pərişan bir hala düşmüşdü; bu yad adamın belindən dəmir qını paslı olan uzun bir qılınc asıl-

mışdı; onun ötkəm duruşundan qoçaq və dalaşqan olduğu görünürdü. Bu heybətli və qəribə cəngavərin sözləri gülüş və istehza ilə qarşılandı. Hər tərəfdən: “Budur bəzəkli şahzadənin biri də gəldi” “Dostum, dilini saxla! Görmürsən nə yaman acıqlıdır!” “Oy, gözləri gör necə qəzəblidir!” “Uşağı onun əlindən alın, küçüyü gölməçəyə atın!” – səsləri eşidilirdi.

Bu məzəli təklifi yerinə yetirmək məqsədilə kim isə şahzadənin boynundan yapışdı. Lakin yad adam cəld qılıncını siyirdi və ədəbsizi vurub yanı üstə yerə sərđi. O saat onlarca adam bir səslə qışqırdı: “Bu köpəyi öldürün! Vurun onu! Vurun!”. İzdiham yad adamın üstünə atıldı: o divara söykəndi və əlindəki uzun qılıncını dəli kimi sağa, sola oynadaraq hücum çəkənləri sıxışdırmağa başladı. Vurduğu qurbanlar bir-birinin dalınca yerə sərələnirdi. Lakin camaat yığılanları tapdalayaraq qəzəbi sönməyən igidin üstünə cumurdu. Onun ölüm dəqiqəsi yaxınlaşırdı, ölümdən yaxa qurtara bilməyəcəkdi: lakin birdən şeypur çalındı, kimin isə səsi gurladı:

– Kral çaparına yol verin!

Altı əsgər dəstəsi bir baş adamların üstünə çapırdı. Hərə bir tərəfə dağılışıb sərələndi, igid adam isə şahzadənin əlindən yapışıb tezliklə adamlardan, təhlükədən uzaqlaşdı.

Qayıdaq bələdiyyə idarəsinə. Şən keçən qonaqlıq salonunda qışqırıq və səs-küyü batıraraq qəflətən təmiz və aydın bir şeypur səsi eşidildi. Bir anda hər tərəf sakitləşdi, səssizlik və sükut içərisindən bir səs – saraydan göndərilmiş carçının səsi eşidildi. Qonaqlıqda iştirak edənlərin hamısı birdən ayağa qalxıb dinləməyə başladı.

Carçının nitqi:

– Kral ölmüşdür! – deyə təntənəli nida ilə bitdi.

Hamı elə bil komanda ilə başlarını aşağı dikdi, bir neçə saniyə dərin sükut içərisində qaldı, sonra Tomun qarşısında diz çökərək əllərini ona tərəf uzatdılar və bütün binanı sarsıdan gurultulu səslə bir ağızdan qışqırdılar:

– Yaşasın kral!

Bu heyvətli tamaşaya məəttəl qalmış Tom özünü itirərək ətrafına göz gəzdirdi, nəhayət qabağında diz çökmüş şahzadə qızlara, sonra da lord Hertforda baxdı. Onun simasında qətiyyət hiss olundu. Lord Hertforda tərəf əyildi və qulağına pıçıldadı:

– Öz namusuna və insafına görə doğrusunu de görüm! İndi mən, kraldan başqa heç kəsin verə bilməyəcəyi bir əmr vermiş olsam, bu əmr yerinə yetirilərmə? Heç kəs “yox” deməz ki?

– Heç kəs, hökmdar, bütün krallıqda belə bir adam tapılmaz. Sən İngiltərənin hökmdarısan. Sən kralısan.

Belə olduqda Tom qəti və coşqun səslə, böyük ruh yüksəkliylə dedi:

– Qoy bundan sonra kralın iradəsi qan qanunu deyil, mərhəmət qanunu olsun. Ayağa qalx! Tez kralın iradəsini elan etmək üçün Tauerə get. Norfolk hersoqu sağ qalmalıdır.¹

Bu sözlər bir anda ağızdan-ağıza keçib bütün salona yayıldı. Hertford bayıra çıxmamış bələdiyyə idarəsinin divarları qulaqbatırıcı bir səslə cingildədi.

Qan hökmranlığı qurtardı! Yaşasın İngiltərə kralı Eduard!

ON İKİNCİ FƏSİL

ŞAHZADƏ VƏ ONUN XİLASKARI

Mayls Gendon və balaca şahzadə camaatın arasından çıxandan sonra, cürbəcür döngələrdən, həyətlərdən keçərək çaya tərəf yollandılar. Onlar London körpüsünə qədər maneəsiz getdilər. Lakin burada yenə küt yığılmış camaatın içinə düşdülər. Gendon şahzadənin, daha doğrusu, kralın əlindən bərk yapışmışdı, sarsı-

---

¹ VIII Henrix bir neçə saat da yaşasaydı, hersoqun edam edilməsi üçün verdiyi əmr yerinə yetiriləcəkdə. Lakin kralın gecə ölməsi haqqında Tauerə xəbər çatdıqda, Tauerin komendantı edamı ləngitdi, dövlət şurası yeni kralın taxta çıxmasını ölkənin məşhur lordunun öldürülməsi ilə başlamağı münasib görmədi və belə ədalətsiz və amansız əmrin yerinə yetirilməsinə mane oldu (*Yum. İngiltərə tarixi, c.III, səh.301*).

dıcı xəbər şəhərin hər tərəfinə yayılmışdı, minlərcə adamın bir-ağızdan kralın öldüyünü təkrar etməsini uşaq da eşitdi. Bu xəbərdən bədbəxt, yurdsuz yetimin ürəyinə od düşdü, bütün bədəni əsməyə başladı. Bu itkinin əhəmiyyətini anlayır və bunun üçün dərinədən kədərlənirdi, çünki hamıya zülm edən qəddar kral onunla çox mehriban və nəzakətlə davranırdı. Gözləri yaşardı, ətrafındakı şeylər ona dar göründü. Bu dəqiqə o özünü bilmərrə həyatdan atılmış bir səfil, bütün dünya tərəfindən unudulmuş bir məxluq kimi hiss etdi. Lakin birdən-birə qulağına gecənin qaranlığını yaran şimşək kimi başqa səslər gəldi:

– Yaşasın kral Altıncı Eduard!

Bu səsdən şahzadənin gözlərinə işıq gəldi və qürurdan bütün bədəni əsdi. O düşündü:

– “Ah, bu nə əzəmətli və qərribə işdir: mən kralam!”

Dostlarımız yavaş-yavaş adamları yarıb özlərinə yol açır və körpüyə tərəf irəliləyirdilər. Altı yüz il bundan qabaq tikilən bu körpü ömrü uzununu həmişə adamlarla dolu, səs-küylü, gediş-gəliş yolu olmuşdur, onun özünəməxsus qərribə mənzərəsi vardı: çayın bu tayından o biri tayına qədər hər iki cərgə ilə dükan, anbar, yuxarı mərtəbələrini isə yaşayış mənzilləri idi. Körpü öz-özlüyündə ayrıca bir şəhər kimi idi. Burada özünün mehmanxanası, pivəxanası, çörək dükanı, xırdaavat dükanı, yeməli şeylər bazarı, emalatxanaları və hətta özünə məxsus kilsəsi də vardı. Körpü London ilə Sautvorka, birləşdirdiyi bu iki qonşuya öz qəsəbələrini kimi baxır və onlara çox də əhəmiyyət vermirdi. London körpüsündə yaşayanlar, necə deyərlər, qapalı bir cəmiyyət təşkil edirdilər: onların şəhəri milin beşdə biri uzunluğunda ensiz bir küçədən ibarətdi. Kənddə olduğu kimi, burada da hamı bir-birini tanıyırdı. Hər kəs öz qonşusunun atasını, anasını tanıyır, onun bütün ailə sirlərini bilirdi. Körpünün özünəməxsus öz əsilzadələri – qəssabların və çörəkçilərin köhnə nəsiləri vardı: bunlar beş yüz, altı yüz il eyni bir dükanda alver edən, körpünün bütün tarixi boyunca onun ayrı-ayrı taxtalarını tanıyan, onun barəsində deyilən bütün əfsanələri bilən adamlardı, bunlar həmişə xüsusi

“körpü” dilində danışar, “körpü” düşüncəsilə fikirləşər və yalnız körpüdə danışıla bilən çox ətraflı, ibarəli və əsaslı yalanlar danışardılar. Körpüdə yaşayanlar avam, korazehin və lovğa idilər. Başqa cürə də ola bilməzdilər. Uşaqlar körpüdə anadan olur, körpüdə böyüyür, orada ömür sürür, qocalır və London körpüsündən başqa heç bir yeri görmədən oradaca ölürdülər. Bu adamlar təbii olaraq elə güman edirdilər ki, gecə-gündüz körpüdə əzəmətli və ardı-arası kəsilməyən gediş-gəliş, bir-birinə qarışan səs-küy, atların kişnəməsi, inəklərin böyürtüsü, qoyunların mələşməsi və uzaq göy gurultusunu andıran daimi ayaq səsləri dünyada yeganə hadisələrdir. Onlara hətta elə gəlirdi ki, guya bu dəbdəbəli sərvətlərin qismən sahibidirlər. Əslində də belə idi: məsələn, kral və ya hər hansı bir qəhrəman sağ-salamat vətənə qayıtması münasibətilə təntənəli bir şənlik düzəldikdə, onlar həmişə öz pəncərələrindən avaralara bu dəbdəbəli tamaşanı göstərə bilirdilər, çünki Londonda izdihamın uzun, düz və arası kəsilməyən dəstə ilə keçə bilməsi üçün buradan başqa münasib yer yoxdu.

Körpüdə anadan olub böyüyən adamlara başqa yerlərdə yaşamaq ağır və yeknəsəq gəlirdi. Belə nağıl edirlər ki, guya yetmiş bir yaşlı qoca kişi körpünü tərk edərək dincəlmək üçün kəndə gedibmiş. Lakin orada o, gecə səhərə qədər yatağında qurulanıb yata bilməmiş: əzici, dərin sükut ona əziyyət verir, onu əzir və darıxdırır. Nəhayət, canından inciyərək, arıqlamış və xəyal kimi qorxunc bir halda öz köhnə yerinə, körpüyə qayıdıb, coşqun çayın laylası, London körpüsünün gurultusu, tappıltısı altında rahat yatıb şirin yuxuya getmiş.

Haqqında yazdığımız körpü o zamanlar öz uşaqlarına İngiltərə tarixindən əyani dərslər verirdi: o, dəmir çubuqlara keçirilmiş məşhur adamların qanlı və solğun başlarını onlara göstərirdi, bu başlar körpünün qapısı üstündə sancılırdı... Lakin biz mövzudan uzaqlaşdıq.

Gendon körpünün üstündə kiçik bir meyxanada otaq tutmuşdu. O, balaca dostu ilə qapıya çatmamış kobud səslə bir adam onları səslədi:

– Aha, axır ki, gəlib çıxdın! Hə, indi artıq qaça bilməzsən, buna xatircəm ol! Bircə dayan! Sənin sümüklərini əzişdirib, toza döndərəcəyəm, onda bizi bu qədər gözləməyə məcbur etdiyini bilərsən.

Con Kenti uşağı tutmaq üçün əlini uzatdı.

Mayls Gendon onun qabağını kəsdi:

– Tələsmə, dostum! Mənə elə gəlir ki, sən nahaq yerə söyləyirsən. Bu uşaqla nə işin var?

– Başqasının işinə qarışmaq istəyirsənsə, bil ki, o, mənim oğlumdur.

Balaca kral qəzəblə çığırdı:

– Yalandır!

– Çox yaxşı dedin, oğlum, başın yerində olsa da, olmasa da mən sənə inanıram. Madam ki, mənim yanımda qalmaq istəyirsən, o sənin atan oldu-olmadı, mən razı olmaram ki, bu yaramaz vəhşi səni döyüb incitsin.

– Bəli, bəli! Mən onu tanımıram. Mən ölsəm də onunla getməyəcəyəm.

– Demək, qurtardı, artıq danışmağa ehtiyac yoxdur.

– Hələ baxarıq, – deyə Con Kenti uşağa sarı yeridi və Gendonu kənara itələdi. – Mən onu zorla...

– Sən bircə ona toxun, iyrenc hərif, səni qaz kimi tən bölərəm, – deyə Gendon onun qabağını kəsdi və qılıncının dəstəsinə əl atdı. – Unutma ki, tam bir bölük, sənin kimi yaramaz onun üstünə düşüb, az qala öldürdükleri bir halda, mən onu yirtıcıların əlindən qurtardım. Necə bilirsən, indi onu əldən buraxarammı? Halbuki onu daha böyük bir bədbəxtlik gözləyir. Sənin, onun atası olub-olmadığında işim yoxdur, – əminəm ki, sən yalan deyirsən, – belə bir uşaq üçün sənin kimi heyvanla yaşamaq-dansa, ölüm yaxşıdır. Yaxşısı budur, başın salamat ikən rədd ol, çünki mən boş sözləri xoşlamıram, çox da hövsələm yoxdur.

Con Kenti geri çəkildi, o, lənət və söyüş yağdıra-yağdıra camaatın içərisinə soxulub gözdən itdi. Gendon isə himayəsi altına aldığı oğlanla üçüncü mərtəbədə olan öz otağına çıxdı,

çıxarkən aşağıdan onlara yemək gətirilməsini tapşırırdı. Otağın mənzərəsi çox yoxsul idi: onun müxəlləfatı sadə dəmir çarpayıdan, sınıq-salxaq mebeldən, zəif işıq saçan bir cüt dəmir şamdan ibarətdi. Balaca kral yorğun və ac halda özünü güclə çarpayıya saldı. O, səhərdən axşama və gecənin yarısına qədər ayaq üstə olmuşdu, indi artıq gecə saat üç idi, bu müddət ərzində dilinə bir şey dəyməmişdi. O, yuxulu-yuxulu mırıldandı:

– Rica edirəm, süfrə açılanda məni oyadasan! – deyib o saat şirin yuxuya getdi.

Gendonun üzündə gülüş əlamətləri göründü. Öz-özünə dedi:

“Vallah, bu balaca dilənçi özgənin mənzilində, özgənin çarpayısında özünü elə sərbəst hiss edir ki, elə bil öz evindədir. heç olmasa demir ki, “icazə ver” və ya “mərhəmət edin, lütfən”. Başına hava gəlib, sayıqlayır və özünü Uels şahzadəsi hesab edir: doğrudan da, bu rola yaxşı girişmişdir. Yazıq yetim cücəl! Şübhəsiz, ailəsində onunla pis rəftar edildiyi üçün uşaq, aqlını itirmişdir. Nə olsun? Mən onun dostu olacağam. Mən onu xilas etdiyim üçün ona məhəbbət bağlamışam. Artıq mən bu hazır-cavab uşağı sevmişəm. O, həyasız qaragüruhla igid bir əsgər kimi necə cəsərlə vuruşurdu, onlara necə də qəzəbli nəzərlə baxırdı. İndi, yuxuda öz həyəcan və dərdlərini unutduğu zaman nə qədər yaraşlıq, xoş və həlim görünür. Mən onu öyrətməyə, sağaltmağa çalışacağam; ona böyük qardaş olacağam, qayğısına qalacaq və onu qoruyacağam; onu ələ salmaq, incitmək xəyalında olan hər kəs özünə əvvəlcədən kəfən hazırlamalıdır”.

Gendon əyilib nəvaziş və mərhəmətlə uşağın üzünə xeyli baxdı, tər yanaqlarını yavaşca sığalladı və öz yekə qaralmış əli ilə onun üzünə tökülmüş saçlarını yana verdi. Uşağın bədəni çimçişdi.

Gendon öz-özünə mırıldandı:

“Mən də yaman alicənab hərəkət eləyirəm, ha! Uşağın üstünü açıq qoymuşam! Birdən soyuqlayıb ölsə, necə olsun? Bəs necə edim? Onu qucağıma alıb altındakı yorğanı üstünə salsam, ayılacaq, axı onsuz da dincəlməyə ehtiyacı var”.

O, yatmış uşağın üstünü örtmək üçün ətrafa göz gəzdirdi, bir şey tapa bilmədi. Arxalığını çıxarıb şahzadənin üstünə saldı.

“Mən artıq soyuğa və yalınqat gəzməyə alışmışam. Mənə soyuq və rütubət kar eləməz”.

Qızınmaq üçün otaqda o tərəf-bu tərəfə gəzişir və öz-özü ilə danışırdı:

“Onun zədələnmiş ağına elə gəlir ki, guya Uels şahzadəsidir. Əsl Uels şahzadəsi krallığa keçdiyi bir zamanda, bizdə Uels şahzadəsinin qalması mənasız olardı... Ancaq onun miskin beyni bu xəyaldan baş çıxara bilmir, indi artıq şahzadəliyini unutmalı və özünü kral mərtəbəsinə qaldırmalıdır... mən düz yeddi il sürgündə, qürbətdə qaldım; ev-əşiyimdən xəbər tuta bilmədim, atam sağ olsa bu yazıq uşağı məmnuniyyətlə qəbul edərdi və mənim xətrimə onu bəslərdi, böyük qardaşım Artur da belə edərdi. O biri qardaşım Gü... yox, o başqasının işinə qarışmaq xəyalında olsa, onun, tülkü ürəkli bu vəhşi heyvanın başını özərim. Bəli. Biz, ola bilsin ki, tezliklə oraya gedərik”.

Xidmətçi içəri girdi, buğlanan xörəyi rənglənməmiş balaca masanın üstə qoydu. Kürsüləri masaya söykəyib belə kasıb sakinlərin öz-özünə qulluq edə biləcəyini fikirləşərək, çıxıb getdi. Qapının taqqıltısı uşağı ayıltıdı; o qalxıb çarpayının üstündə oturdu, fərəhlə ətrafa göz gəzdirdi; lakin həmin dəqiqə üzünü kədər bürüdü və öz-özünə mırıldandı:

– Ah, gördüklərimin hamısı yuxu imiş! Yazıq canım, yazıq canım!..

Bu zaman üstünə Mayls Gendonun arxalığının örtülmüş olduğunu gördü, üzünü Gendona çevirdi. Gendonun ona etdiyi yaxşılığını anladı, dedi:

– Sən mənə qarşı mərhəmətlisən! Bəli, mənə qarşı çox mərhəmətlisən! Arxalığını götürüb gey, daha mənə lazım deyil.

Sonra ayağa durub küncdə olan əlüzyuyana tərəf getdi və gözlədi. Gendon fərəhlə danışmağa başladı:

– Axşam yeməyimiz qiyamətdir! Xörək isti və ləzzətli olduğu üçün, onu iştaha ilə yeyəcəyik, xörəkdən buğ çıxır. Qəm etmə: yuxu və yemək səni tezliklə adam eləyər.

Uşaq cavab vermədi, ciddi heyrət, hətta bir qədər səbirsizliklə dolu olan nəzərini ucaboylu cəngavərə zillədi.

Gendon heyrətlə soruşdu:

– Nəyin çatmır?

– Mehriban ser, əl-üzümü yumaq istəyirəm...

– Elə bu? Sən burada kefin nə istəyirsən edə bilərsən, daha Mayls Gendondan icazə almaq lazım deyil. Rica edirəm, utanma, buranı öz evin kimi bil.

Lakin uşaq yenə də yerindən tərpənmədi, hətta bir-iki dəfə də səbirsizliklə ayaqlarını yerə döydü. Gendon lap mat qaldı.

– Sən Allah, de görüm, sənə nə olmuşdur?

– Rica edirəm, əlimə su tök, artıq danışma.

Gendon az qala qəhqəhə ilə güləcəkdə, lakin səbir etdi. Öz-özünə: “bütün müqəddəslərə and olsun ki, bu çox qəribədir!” – deyib, ötkəm qonağının xahişini yerinə yetirməyə tələsdə. O, yaxında durub yeni əmri gözləyənə kimi donub qaldı:

– Dəsmal!

Mayls uşağın lap qulağının dibində asılmış dəsmalı götürüb, bir söz demədən, qonağa verdi. Sonra özü də əl-üzünü yumağa başladı. Bu vaxt onun oğulluğa götürdüyü uşaq artıq masanın dalında oturub xörək yeməyə hazırlaşdı. Gendon tələsik əl-üzünü yuyub, oturmaq üçün başqa kürsünü altına çəkmək istədikdə, uşaq narazı səslə qışqırdı:

– Dur! Sən kralın hüzurunda oturmaqı istəyirsən?

Bu zərbə Gendonun qəlbinə bərk toxundu.

“Yazıq, – deyə mırıldandı. – Onun dəliliyi getdikcə artır: dövlətdə baş verən mühüm dəyişiklik nəticəsində onun dəliliyi də dəyişmişdir, indi o özünü kral hesab edir. Nə olsun ki? Bununla razılaşmaq lazımdır, başqa çarə yoxdur, – yoxsa, Allah eləməmiş, əmr edər, məni Tauer həbsxanasına salarlar”.

Bu zarafatdan razı qalan Gendon kürsüsünü kənara itələyib kralın kreslosu dalında durdu və bacardığı qədər saray qaydası ilə qulluq etməyə başladı.

Yemək zamanı uşağın krallara məxsus sərtliyi bir az yumşaldı, yeyə-yeyə onda söhbət etmək həvəsi oyandı.

– Deyəsən, sən özünü Mayls Gendon adlandırdın, elədirmi?
– Elədir, hökmdar, – deyə Mayls cavab verdi və öz-özünə əlavə etdi:

“Madam ki, bu zavallı uşaq özünü dəliliyə vurmuşdur, onu kral və əlahəzrət adlandırmaq lazımdır; yarımçıq iş görmək olmaz; mən öz rolumun incəliklərini öyrənməliyəm, yoxsa rolumu pis oynasam, bütün işləri korlaram, iş yaxşı qurulmuşdur”.

Kral iki stəkan şərab içəndən sonra qızıışb dedi:

– Mən səninlə tanış olmaq istərdim. Öz qəziyyəni mənə danış! Sən qoçaqsan, alicənab adama oxşayırsan, əsilzadəmisən?

– Bizim nəslimiz o qədər də adlı-sanlı deyildir, əlahəzrət. Atam cənab Riçard Gendon Kentdəki Gendon qəsrinin sahibidir; o, göstərdiyi xidmət sayəsində xırda əsilzadə nəslindən baronet mərtəbəsinə yüksəlmişdir.

– Belə bir fəmiyyə xatirimdə deyil. Öz qəziyyəni danışmağa davam et.

– Əlahəzrət, bu barədə az danışmalı olacağam, lakin daha yaxşı söhbətim olmadığından bəlkə bu, sizi yarım saatlığa əyləndirsin. Atam, cənab Riçard, çox zəngin və xeyli alicənab olmuşdur. Mən hələ uşaq ikən anam ölmüşdür. Anamdan sonra iki qardaşım qalmışdır: böyük qardaşım Artur xasiyyətə lap atama bənzəyir, məndən kiçik qardaşım Gü isə alçaq, paxıl, acgöz, pis, xain adamdır. O, lap uşaqlıqdan belə olmuşdur, on il bundan qabaq onu axırıncı dəfə gördüyüm vaxt da belə idi, – on doqquz yaşında isə xalis bir yaramaz oldu; onda mənim iyirmi yaşım, Arturun isə iyirmi iki yaşı vardı. Evimizdə bizdən başqa bir də mənim xalam qızı ledi Edit olurdu, – o vaxt onun on altı yaşı vardı, o, qəşəng, mehriban, həlim bir qızıdı. Bu qız qraf nəslinin son varisi idi. Atasından ona, daha başqa varis olmadığından çoxlu mal-dövlət qalmışdı. Atam onun qəyyumu idi. Mən onu sevirdim, o da mənə; lakin uşaqlıqdan qardaşım Artura nişanlanmışdı, cənab Riçard isə belə bir əhdnamənin pozulmasına dözə bilməzdi, Artur da başqa bir qızı sevirdi və həmişə bizim həvəsdən və ümiddən düşməməyimizə çalışırdı; vaxt və xoşbəxt bir təsa-

düf məqsədimizə nail olmağa bizə kömək edər: Gü isə ledi Editin dövlətini sevirdi, ancaq inandırmağa çalışırdı ki, qızın özünü sevir; nə edəsən, onun xasiyyəti belə idi; dildə bir cürdü, fikri isə başqa cür. Bununla belə onun bütün hiylələri baş tutmadı. O, Editi məftun etməyə müvəffəq olmadı; o, atamdan başqa heç kəsi aldada bilməzdi. Atam isə onu hamımızdan çox sevir və ona inanırdı; Gü kiçik oğlu idi, evdə hamının ondan zəhləsi gedirdi; bu hal həmişə onun ata ürəyini ələ alması üçün kifayət idi; bir də onun şirin dili, yaltaqlığı və qəribə yalan danışmağı vardı, bu sifət isə kor-koruna sevənlərin gözünü bağlayır. Mən dəlisov idim, doğrudan da, çox dəlisov idim. Mənim dəlisovluğum, qüsurlu hesab oluna bilməzdi, çünki bunun özümdən başqa heç kəsə zərəri yox idi. Mən öz evimə nə bir rüsvayçılıq, nə bir zərər gətirmədim, özümü cinayət və alçaqlıqla ləkələmədim və ümumiyyətlə nəcib adama yaramayan bir iş görmədim.

Qardaşım Gü isə mənim hərəkətlərimdən istifadə edə bilirdi. Qardaşım Arturun bədəncə sağlam olmadığını görüb, məni ortadan qaldırmaq mümkün olsaydı, onun ölməsindən fayda görə-cəyini ümid edən Gü... Qəreğ, bu uzun əhvalatdır, mənim mərhəmətli hökmdarım, danışmağına dəyməz. Sözü qısayı, kiçik qardaşım mənim bu nöqsanlarımı çox məharətlə şişirdib onları cinayət şəklində göstərdi; bütün bu alçaq işlərini tamamlamaq üçün, mənim otağımdan, özünün qəsdən atdığı ipək bir nərdivan tapdı, bu kələklə və satın aldığı nöklərin və başqa yaramazların göstərişilə atamı inandırdı ki, guya mən atamın iradəsinə zidd olaraq Editi qaçırmaq və onunla evlənmək fikrindəyəm.

Atam məni üç illiyə evdən qovmağı qət etdi. O deyirdi ki, üç il evdən və vətəndən uzaqda olsam, məndən adam və cəngavər olar və ağlım başıma gələr. Bu uzun təcrübə illəri ərzində dəfələrlə müharibələrdə iştirak etdim, çoxlu cəfalar çəkdim, taleyin ağır zərbələri başıma dəydi, bir çox macərələrə rast gəldim; lakin son vuruşmada əsir düşdüm və düz yeddi il həbsxanada, qürbətdə əzab çəkdim. Mərdlik və hiylə ilə nəhayət azadlığa çıxıb birbaşa buraya gəldim. Mən buraya təzəcə gəlmişəm. Mənim

fərli paltarım yoxdur, pulum da azdır, bir də bu yeddi il ərzində Gendon qəsridə nələr baş verdiyindən, oradakılara nə olduğundan heç xəbərim yoxdur. İndi, hökmdarım, başıma gələn bütün acınacaqlı əhvalat sizə məlum oldu!

Balaca kral gözlərini parıldadaraq:

– Səni amansızcasına incitmişlər, – dedi, – Lakin mən sənin hüququnun özünə qaytarılacağına and içirəm. Yadından çıxarma ki, bunu sənə kral deyir.

Maylsın başına gələn kədərli macəralardan mütəəssir olan kralın dili açıldı, bu yaxında keçirdiyi bütün müsibətlərini danışmaqla Maylsı heyran etdi. Mayls söhbətə qulaq asdı və öz-özünə dedi:

“Gör bir onun nə zəngin təsəvvürləri var! Onda ağıl olmasaydı, belə bir ala-bəzək və həqiqətə bənzər nağılı uydura bilməzdi. Zavallı, ağılsız uşaq! Nə qədər mən sağam, onun dostu və sığınacaq yeri olacaqdır. Mən onu bir addım belə özümdən ayırmayacağam; qoy o mənim ərköyünüm, kiçik yoldaşım olsun. Biz onu mütləq sağaldacağıq. O zaman onun adı çıxar, mən də fəxrlə deyərəm ki, o mənimdir, onu səfillikdən ayıran mən olmuşam, artıq o zaman onun nə kimi böyük istedadada malik olduğunu görüb, vaxtilə bütün aləmdə şöhrət qazanacağını qabaqcadan xəbər vermişəm. Bir ona baxın, mən haqlı deyildimmi?”.

Kral isə düşüncəyə dalmış halda vüqarla deyirdi:

– Sən məni rüsvayçılıqdan və əzabdan, bəlkə də ölümdən qurtardın, demək, taxt-tacımı xilas etdin. Belə xidmət göstərdiyinə görə səni layiqincə mükafatlandırmaq lazımdır. De görüm nə istəyirsən, kral olduğum üçün sənin hər bir arzunu yerinə yetirə bilərəm.

Belə bir xəyali təklif Gendonu dalğınlıqdan ayıltıdı. O öz vəzifəsini yerinə yetirdiyini və heç bir mükafat istəmədiyini deməklə krala təşəkkür etmək və söhbəti dəyişmək istəyirdi ki, bu halda onun başına ağıllı bir fikir gəldi və düşünmək üçün bir neçə dəqiqə vaxt istədi. Kral, belə mühüm işlərdə tələsməyin yaxşı olmadığını qeyd edib, özünü təmkinli tutaraq bu fikri bəyəndiyini söylədi.

Mayls bir neçə dəqiqə fikirləşəndən sonra öz-özünə dedi:

“Bəli, bunu etmək lazımdır. Başqa yol ilə buna nail olmaq mümkün olmazdı, halbuki keçən saatın təcrübəsi göstərdi ki, söhbəti beləcə uzatmaq həm münasib deyil, həm də adamı yorar. Qoy mən bunu ona təklif edim. Yaxşı oldu ki, belə münasib fürsətdən boyun qaçırmadım”.

O, kralın qabağında diz çöküb dedi:

– Mənim cüzi xidmətim rəiyyətin görə biləcəyi adi vəzifədən artıq deyil, lakin əlahəzrət bunu mükafata layiq bilirsə, cəsarət edib bunu sizdən xahiş edəcəyəm. Əlahəzrətə məlum olduğu kimi, təxminən dörd yüz il bundan əvvəl İngiltərə kralı Con ilə Fransa kralı arasında gedən çəkişmə vaxtı Allah divanına əməl edərək, təkbətək vuruşmaq üçün hər iki tərəfdən döyüşçü çıxartmaq qərara alınmışdı. Hər iki kral və bir də İspaniya kralı təkbətək vuruşma yerinə gəlib döyüşə baxmaq istədilər, lakin Fransa döyüşçüsü ortaya çıxdıqda, o qədər qorxunc göründü ki, ingilis cəngavərlərindən heç biri onunla silah yarışına girməyə cəsarət etmədi. Buna görə bu mühüm mübahisədə, ingilis kralı yaxşı cəngavəri olmadığı üçün uduzmalı idi. Halbuki öz əmlakından və adından məhrum edilib çoxdan bəri Tauerdə yatan İngiltərənin ən iqtidarlı cəngavəri sayılan lord de Kursi adlı bir cəngavər vardı. Ona müraciət etdilər. O razı oldu və təkbətək vuruşmaya çıxmaq üçün başdan-ayağa silahlanıb döyüş meydanına gəldi; Fransa cəngavəri onun əzəmətli vücudunu görüb şöhrətini eşitdikdə qaçmağa üz qoydu və beləliklə Fransa kralı uduzdu. Kral Con de Kursinin bütün şöhrət və əmlakını ona qaytardı və dedi: “Məndən nə istəyirsən istə, istədiyinin şey krallığının yarısına bərabər olsa belə, sənə verərəm”. De Kursi, mənim kimi, diz çöküb dedi: “Hökmdar, elə isə mənə və mənim nəslimə nə qədər ki, krallıq davam edir, İngiltərə kralının hüzurunda başı papaqlı dayanmağa icazə ver”. Əlahəzrətə məlum olduğu kimi onun xahişi qəbul olundu, bu dörd yüz il ərzində de Kursinin nəslini kəsilməmişdir, belə ki, hələ bu günə qədər bu qoca nəslin başçısı kral hüzuruna şlyapalı, dəbilqəli halda çıxır

və bundan ötrü heç bir xüsusi icazə istəmir. Halbuki bu cür işə heç kəs cəsarət edə bilməz.¹ Ona görə buna əsaslanaraq mən də kraldan yalnız bircə mərhəmət və güzəşt istəyirəm ki, bu mənim üçün ən ləyaqətli mükafatdan daha qiymətli olsun. Mən istərdim ki, həmişəlik olaraq mənə və mənim nəslimə ingilis padşahının hüzurunda oturmağa icazə verilsin!

Kral qılıncını onun çiyinə vuraraq, təmkinlə dedi:

– Qalx, cənab Mayls Gendon! Mən sənə cəngavərlik rütbəsi verirəm. Qalx və otur! Xahişin yerinə yetirildi. İngiltərə yaşadıqca, bu şərəfli hüququn özündə qalacaq.

Əlahəzrət dalğın halda kənara çəkildi. Gendon da masanın yanındakı kürsüyə oturub düşünməyə başladı:

“Əcəb yaxşı fikir idi, ağıma gəldi. Bu fikir məni bəladan qurtardı, ayaqlarım bərk yorulmuşdu. Bu fikir başıma girməsəydi, zavallı uşağım öz dəliliyindən sağalınca, həftələrlə ayaq üstə durub gözləməli olacaqdım”. Bir qədər keçdikdən sonra yenə düşüncəsinə davam etdi: “İndi isə mən xəyal və kölgələr aləminin cəngavəri olmuşam! Mənim kimi həyata bağlı bir adam üçün bu, çox qəribə şöhrətdir. Mən istehza etmirəm, Allah göstərməsin! Mənim üçün mövcud olmayan şey, onun üçün bir həqiqətdir. Mənim üçün də bu bir cəhətdən əhəmiyyətlidir: bu onun nə qədər mərhəmətli və alicənab qəlbə malik olduğunu göstərir... Məni başqalarının yanında da bu gurultulu adla çağırmış olsa, onda necə olsun? Mənim cəngavər adım ilə kasıb paltarım arasında məzəli bir fərq var! Eybi yoxdur! Qoy məni kefi istədiyi kimi çağırınsın. Razı qalacağam”.

---

¹ De Kursinin övladları olan Kinşel lordları indiyə kimi bu imtiyazdan istifadə edirlər.

ON ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ŞAHZADƏNİN YOX OLMASI

Yeməkdən sonra hər iki yoldaşı yuxu basdı.

Kral dedi:

– Bu cır-cındırı əynimdən çıxart!

Gendon etiraz etmədən onu soyundurdu və yatağa saldı, sonra otağa göz gəzdirdi, kədərli halda öz-özünə danışmağa başladı.

“Yenə mənim çarpayıma yiyələndi. Bəs mən nə edim?”

Balaca kral onun narahat olduğunu görüb yuxulu səslə dedi:

– Sən qapı ağzında uzan və mənim keşiyimi çək.

Bir dəqiqədən sonra o, şirin yuxuya gedib bütün həyəcanını yadından çıxartdı.

Gendon heyrətlə mırıldandı:

“Zavallı! O, gərək anadan kral doğulaydı. Öz rolunu çox məharətlə oynayır”.

Gendon məmnun halda qapı ağzında uzandı və öz-özünə dedi:

“Bu yeddi il ərzində mənim rahatlığım bundan da pis olmuşdur; indiki vəziyyətdən şikayət etsəm, allaha xoş gəlməz”.

O, səhərə yaxın yuxuya getdi və günorta vaxtı oyandı; şirin yuxuda olan pərvərdəsinin üstünü açdı və bir anda iplə onun boyunun ölçüsünü götürdü.

Bu vaxt kral ayıldı. Gözlərini açıb ona soyuq olduğundan şikayət etdi və öz dostunun nə etdiyini soruşdu:

Gendon:

– Hökmdarım, mən gördüyüm işi qurtardım, – dedi. – Mənim şəhərdə işim var. Ancaq tez qayıdacağam. Sən yenə yat, sənin istirahətə ehtiyacın var. Qoy sənin başını örtüm, onda tez qızı-şarsan.

O, sözünü qurtarmamış, kral şirin yuxuya getdi. Mayls barmaqları ucunda otaqdan çıxdı, otuz-qırx dəqiqə keçəndən sonra uşaq üçün aldığı kostyumla bərabər səssiz-səmirsiz qayıtdı. Kostyum ucuz parçadan tikilmiş, nimdaşdı, lakin təmiz və qalındı. Mayls oturub dodaqaqlı deyinə-deyinə bazarlığına baxmağa başladı:

– Pulum çox olsaydı, bundan yaxşı kostyum almaq olardı, cib boş olanda adam çox da tələbkər ola bilmir...

Bir gözəl yaşardı bizim şəhərdə,
Yaşardı gözəllik timsalı kimi...

– mahnısını oxumağa başladı və o saat səsinə kəsdi. – Deyəsən, oğlan yerində qurdalandı, onu dəng etməmək üçün astadan oxumaq lazımdır; o, səyahətə çıxmalıdır, halbuki zavallı yorulub taqətdən düşmüşdür... Arxalığ bəd deyil, ora-burası tikilsə geymək olar. Şalvar da pis deyil, ancaq bir-iki yeri sıırınsa bəd olmaz... Ayaqqabılar lap yaxşıdır, davamlı və möhkəmdir; mənəcə bunlar ayağı quru, həm də isti saxlar. O, şübhəsiz yaz-qış ayaqyalın gəzməyə adət etdiyindən, bu onun üçün qərribə bir yenilik olacaq. Ah, kaş çörək də sap kimi ucuz olaydı! Bir fərtinq verib bir illik sap ehtiyatımı tutmuşam; əlavə olaraq iri və qəşəng bir iynə də vermişdilər... Ancaq iynəni necə saplayım? Bu mənim üçün çox çətindir.

Doğrudan da, bu çox çətin bir işdir. Mayls, adətən, kişilərin etdiyi və ehtimal ki, daima edəcəkləri kimi, hərəkət etdi. O, iynəni hərəkətsiz tutub, sapı iynənin gözünə keçirməyə çalışırdı. Halbuki qadınlar bunun əksini edirlər. Sap iynənin gah sağından, gah solundan sürüşüb keçir, bəzən də ikiqat olurdu: lakin cəngavər səbirli idi; o, bu cür işləri dəfələrlə sınaqdan çıxartmışdı: o, nahaq yerə əsgər olmamışdı. Nəhayət, iynəni saplaya bildi; dizi üstündən kostyumu əlinə alıb işə başladı.

“Gecələmək haqqı verilmişdir; bizə veriləcək səhər yeməyinin pulu da ödənilmişlər. Pul hələ bir cüt eşşək almağa və Gendon-holla çatana qədər iki-üç günlük xərcliyimizə də çatır...

Öz ərini sevərdi...

Aman, aman! İynəni dırnağıma batırdım! Bu elə bir bədbəxt hadisə və yeni bir məsələ deyilsə də, hər halda yaxşı olmadı... Eh, əzizim, sənənlə gözəl günlər keçirəcəyik. Fikir eləmə! Başına gələn bütün müsibətləri yaddan çıxart, dərdlərin keçib gedər...

Öz ərini sevərdi.
Ancaq onu...

Əcəb qəşəng və enli sırıqdır. – O, arxalığı yuxarı qaldırıb heyrətlə gözdən keçirdi. – Bunda nə isə əzəmətli və qürurlu bir şey var, dərzinin xırda, ensiz sırıqları bunların yanında qaba və miskin görünür...

Öz ərini sevərdi,
Ancaq onu başqası sevdi...

Vəssalam, qurtardı getdi! Qiyamət işdir, özü də çox cəld qurtardı. İndi onu oyadaram, geyindirərəm, əl-üzünü yuyaram və yedizdirərəm; sonra onunla birlikdə Sautvorkda Tabard meyhanası yanındakı bazara gedərik”.

Mayls ucadan dedi:

– Əlahəzrət, lütfən durun... Cavab vermir... Ey, əlahəzrət!

“Onun yuxusu insan nitqinə qarşı bu qədər laqeydsə, deyəsən, ona toxunmaqla müqəddəs şəxsiyyətini təhqir etməli olacağam. Bu nə işdir?”

O, yorğanı uşağın üstündən çəkdi, uşaq yox olmuşdu!

Gendon təəccübündən mat qaldı, ətrafına göz gəzdirdi və ancaq indi gördü ki, uşağın cındır paltarları da yerində yoxdur. Bərk qəzəbləndi, özündən çıxdı, uca səslə mehmanxana sahibini çağırdı. Elə bu anda xidmətçi əlində səhər yeməyi içəri girdi.

Cəngavər:

– Ay şeytandan əmələ gələn, ya bunu mənə anlat, ya da öz mənfur həyatından əl çək, – deyə guruldadı və xidmətçinin üstünə elə qəzəblə cumdu ki, o, heyrət və qorxusundan özünü bilmərrə itirdi və bir dəqiqəlik dili söz tutmadı. – Uşaq hanı?

Xidmətçi qırıq və rəbitəsiz sözlərlə cəngavərə lazımı izahat verdi.

– Cənabınız buradan gedən kimi, bir oğlan qaça-qaça gəlib dedi ki, guya cənabınız uşağı bu saat Sautvork sahilinə, körpünün başına çağırır. Mən gələn adamı bu otağa gətirdim. O, uşağı

oyatdı və sizin tapşırığınızı ona yetirdi. Uşaq onu bu qədər tezdən narahat etdiklərinə görə bir az deyindi. Bununla belə öz cındır paltarını geyib, oğlanla bərabər getdi. Gedərkən dedi ki, özgə adam göndərməkdənsə, sizin cənabınız gəlsəydi, daha nəzakətli olardı, yoxsa belə çıxır ki...

– Elə çıxır ki, sən axmaqsan! Axmaq və səfehşən! Səni aldatmaqdan asan şey yoxdur, – sənin bütün nəslini asmaq lazımdır! Amma bəlkə hələ bir fəlakət yoxdur, bəlkə uşağı heç də incitmək fikrində deyillər. Bu saat gedib onu bura gətirərəm. Sən də o vaxta qədər süfrəni düzəlt! Dayan! Çarpayının üstündəki yorğan elə qoyulub ki, elə bil altında adam uzanmışdır. Bu qəsdənmi edilmişdir?

– Bilmirəm, mərhəmətli ağam! Mən uşağın dalınca gələn oğlanın çarpayının yanında qurdalandığımı gördüm.

– Lənətə gələsən! Bu məni aldatmaq və vaxt qazanmaq üçün edilmişdir... Bura bax! O oğlan təkdimi?

– Təkdi, cənab!

– Yəqin bilirsənmi?

– Yəqin bilirəm, cənab!

– Fikrini yaxşı cəmləşdir, tələsmə!

Xidmətçi bir qədər düşünüb dedi:

– Tək gəlməyinə, tək gəlmişdi, – yanında heç kim yox idi; ancaq indi yadıma sala bilirəm ki, gələn adam uşaqla körpüyə, adamların gur yerinə çıxdıqda, haradansa quldur görünüşlü bir kişi çıxdı və onların qabağına yüyürdükdə...

– Hə, nə oldu? De görüm! – deyə Gendon səbirsizliklə bağırdı.

– Bu əsnada izdiham onları uddu, sonra daha onları görə bilmədim, çünki ağam məni çağırdı, notariusu, sifariş etdiyi kəlləpəçə verilmədiyi üçün acığı tutmuşdu, orasını da deyim ki, and olsun bütün müqəddəslərə, bu işdə məni taqsırlandırmaq – hələ anadan olmamış bir uşağa, günahları üçün cəza vermək kimi bir şeydir...

– Rədd ol gözümün qabağından, axmağın biri, axmaq! Sənin hədərən-pədərənin məni lap dəli elədi! Dayan görüm! Hara qaçırısan? Bir dəqiqə yerində dursana! Demək, onlar Sautvorka getdilər?

– Bəli, cənab!.. Ona görə sizə ərz edirəm ki, mən bu kəllə-paça barədə taqsırkar deyiləm, necə ki, körpə uşaq...

– Sən hələ buradasan və boş-boş sözlərini doğrayıb-tökürsən? Nə qədər başın salamatdır rədd ol buradan!

Xidmətçi yox oldu. Gendon onun ardınca yüyürüb onu ötdü və pillələri iki-iki düşərək bir anda aşağı endi.

“Bu yəqin uşağı öz oğlu adlandıran həmin o alçaq hərifin işidir... ah, mən səni itirdim, mənim yazıq, balaca, ağılsız hökmdarı. Yaman qəribə bir haldır. Sənə məhəbbət salmışdım! Yox! Bütün müqəddəslərə and olsun ki, səni itirməmişəm! İtirməmişəm, çünki məmləkətin hər bir yerini axtarıb səni tapacağam. Zavallı uşaq! Onun da, mənim də səhər yeməyimiz orada qaldı... – ancaq yemək vaxtı deyil! Qoy indi onu siçanlar yesin! Tez ol, tez ol, – ləngimək olmaz!”

Gendon səs-küy salan camaatın arası ilə yüyürə-yüyürə bir neçə dəfə bu sözləri təkrar etdi, sanki bu fikir ona xüsusilə xoş gəlmişdi:

“O deyinibsə də, yenə də gedib; gedib, çünki onu Mayls Gendon çağırmışdı. Sevimli uşaq! Yoxsa o heç kimdən ötrü belə etməzdi, – mən artıq ona bələdəm!”

ON DÖRDÜNCÜ FƏSİL

“LE ROI EST MORT – VIVE LE ROI!”¹

Həmin gün səhər, dan yeri işıqlananda, Tom Kenti ağır yuxudan oyanıb, qaranlıqda gözlərini açdı. Bir neçə anlığa səssiz-səmirsiz qaldı, beynini qaplayan qarışıq fikir və hisslərdən baş çıxartmağa və bir nəticəyə gəlməyə çalışdı, birdən heyrətlə, lakin ahəstəcə səsləndi:

– Anladım! Anladım! İndi mən daha tamamilə ayılmışam. Var olsun sevinc! Qəhr olsun kədər! Ey Nen, Bet! Küləşi üstü-

---

¹ Kral öldü – yaşasın kral! (*fransızca*)

nüzdən atın, cəld mənim yanıma yüyürün: bu saat mən sizə, ancaq gecə xortdanlarının əməli olan qəribə bir yuxu danışacağam! Ey, Nen, Bet harada qaldınız?

Onun yatağı yanında kimin isə qaramtlı bir vücudu göründü, bir səs eşidildi:

– Nə əmr buyurursunuz?

– Əmrmi?.. Vay mənim halıma, səsini tanıdım! De görüm... Mən kiməm?

– Sən hələ dünən Uels şahzadəsi idin, indi isə mənim şöv-kətli hökmdarım, İngiltərə kralı Eduardsan.

Tom başını yastığın içində gizlətdi və yalvarıcı səslə dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Ah, bu yuxu deyilmiş! Get, dincəl, əziz ser! Məni öz dərdimlə tək burax!

Tom yenidən yuxuya getdi, bir azdan sonra yaxşı bir yuxu gördü. Yuxusunda gördü ki, yaydır, o, Qudmensfildl adlanan gözəl bir çəməndə oynayır, birdən onun yanına qozbel, uzun, sarı saqqal bir cırtan gəlib deyir:

– Bu kötüyün dibini qazın!

Tom buna əməl edir və on iki dənə parıldayan təzə pens tapır – nə böyük dövlət! Xoşbəxtlik hələ qabaqdadır, çünki cırtan deyir:

– Mən səni tanıyıram! Sən mərhəmətli, ləyaqətli uşaqsan: sənin dərdin qurtarıb, mükafat almaq günlərin çatmışdır. Hər həftə bu yeri qazı, hər dəfə buradan dəfinə – on iki dənə təzə, parlaq pens taparsan. Ancaq bu sirri gizli saxla, heç kəsə demə.

Sonra cırtan yox oldu. Tom isə öz qənimətilə Törtöküntülər Həyətinə cumdu və öz-özünə belə dedi: “İndi hər axşam atama bir penni verərəm; o elə biləcək ki, bu pulları sədəqə yığmışam, bu onu sevindirər və bir daha məni döyməz. Həftədə bir penni də mənə dərs öyrədən mərhəmətli keşişə verərəm, yerdə qalan dördünü isə anama, Nen və Betə verərəm. Bir daha aclıq üzü

---

¹ Yəni “yaxşı adam çəməni”.

görmərik və cır-cındır içində dolanmırıq. Əlvida, ehtiyac, daimi qorxu və şapalaqlar!”

O, yuxusunda bir anın içində özünü çirkli mənzilində gördü, oraya tövşüyə-tövşüyə gəlmişdi, şadlığından gözləri oynayırdı, anasının dizi üstünə dörd dənə pul atıb qışqıra-qışqıra dedi:

– Al bu pulları!.. Hamısı sənin, Nenin və Betin olsun... Bu düzlüklə qazanılmışdır, bunlar nə sədəqədir, nə də oğurluq!

Mat qalmış xoşbəxt ana onu bağrına basıb səsləndi:

– Səhər çoxdan olub. Əlahəzrət yuxudan oyansa yaxşı olmazmı?

Ay aman! Tom heç də belə bir cavab gözləmirdi. Yuxusu qaçdı. Oyanıb gözlərini açdı.

Onun yatağının yanında qəşəng geyinmiş yataq otağının birinci lordu diz çöküb durmuşdu. Əsilsiz yuxudan doğmuş sevinc birdən-birə yox oldu: zavallı uşaq hələ də əsir və kral olduğunu gördü. Otaq matəm əlaməti olaraq tünd-qırmızı mantiya geyinmiş saray adamları və padşahın adlı-sanlı xidmətçilərlə dolu idi. Tom yatağında oturdu və ağır ipək pərdənin dalından bu dəbdəbəli izdihama tamaşa etməyə başladı.

Sonra əziyyətli geyinmək mərasimi başladı, saray adamları bir-birinin dalınca Tomun qabağında diz çöküb kiçik kralı təbrik edir və ona üz vermiş itki üçün başsağlığı verirdilər. Lord oberştalmeyster köynəyi birinci olaraq götürüb birinci lord-yegermeysterə verdi, o da köynəyi yataq otağının ikinci lorduna ötürdü, o da öz növbəsində, Vindzor meşəsinin baş meşəbəyinə, o da üçüncü ober-kamergərə, o da Lankaster hersoqluğunun kralkanslərinə, o da heroldmeysterə, o da Tauer komendantına, o da sarayın daxili intizam qaydaları lorduna, o da irsi dəsmalbağlayana, o da İngiltərənin birinci lord-admiralına, o da Kenterberi baş keşişinə və nəhayət, baş keşiş köynəyi yataq otağının birinci lorduna ötürdü, o da köynəyi, daha doğrusu, köynəkdən qalan şeyi Toma geyindirdi. Bu mərasim zavallı uşağa yangın vaxtı əldən-ələ gəzən vedrələri xatırlatdı.

Bəzək-düzəyə aid olan şeylər eyni qayda ilə ağır-ağır təntənəli mərasimdən keçirdi; nəhayət, Tom bu təşrifatdan elə təngə

gəldi ki, uzun ipək corabın sıra boyunca səyahəti qurtardığını gördükdə, sevincindən az qala qışqıracaqdı, demək təşrifat axıra çatırdı. Lakin o, vaxtından qabaq sevinmişdi. Yataq otağının birinci lordu, corabı aldı və Tomun ayağına geydirmək istəyirdi ki, birdən rəngi qızardı, corabı tələsik geriye – Kenterberi baş keşişinin əlinə basdı və təəccüblə mırıldandı:

– Baxın, milord!

Görünür, corabda bir əngəl vardı. Baş keşişin rəngi qaçdı, sonra qızardı və corabı admiralə ötürüb qulağına pıçıldadı:

– Baxın, milord!

Admiral öz növbəsində corabı irsi dəsmalbağlayana verdi və nəfəsi tutula-tutula onun qulağına pıçıldadı:

– Baxın, milord!

Beləliklə, corab bütün sıra boyunca geriye səyahət etdi, lord-seneşalın, Tauer komendantının, qarderob müdirinin, Lankaster hersoqluğu kral-kanslərinin, üçüncü ober-kamergerin, Vindzor meşəsinin baş meşəbəyinin, yataq otağının ikinci lordunun əlinədən keçə-keçə hamının heyrətlə qorxa-qorxa “Baxın, baxın!” – pıçıltıları altında, nəhayət, ober-ştalmeysterin əlinə çatdı. O da bez kimi ağarmış halda bir dəqiqəliyə ümumun heyrətini gözdən keçirdi, sonra xırıltılı səslə:

– Xudaya, sən saxla! Corabın ucundan dəmir toqqa çıxmışdır. Kral corablarının baş mühafizi Tauerə! – deyib taqətsiz halda birinci yegermeysterin çiyinə söykəndi.

Bu dəfə bağı bütün olan başqa bir corab gətirdilər.

Lakin dünyada hər şeyin gec-tez axırı olur. Tom Kenti nəhayət yatağından qalxmağa imkan tapdı. Məxsus bu məqsəd üçün təyin olunmuş əyanlardan biri ləyənə su tökdü, o birisi yuyunmağa rəhbərlik etdi, üçüncüsü dəsmalı hazır tutdu. Tom yuyunmaq mərasimini sağ-salamat qurtardı və kral bərbərinin ixtiyarına keçdi. Tom bu rəssamın əlindən qız kimi zərif və qəşəng çıxdı, – ayağında tünd-qırmızı atlazdan şalvar, şlyapasında tünd-qırmızı lələklər vardı. O, yataq otağından saray adamlarının arası ilə təntənəli bir surətdə yemək otağına keçdi; hamı dala çəkilib krala yol açır və diz çöküb baş əyirdi.

Səhər yeməyindən sonra onu, şahənə bir təntənə ilə baş dövlət əyanlarının və əllərində qızıla tutulmuş təbərzinləri olan on beş nəfərdən ibarət fəxri qarovul dəstəsinin müşayiətilə tac salonnuna gətirdilər. Burada onun “dayısı” lord Hertford öz ağıllı məsləhətlərilə krala kömək etmək üçün taxtın yanında durdu.

Hamıdan əvvəl adlı-sanlı lordlar daxil oldular, bunlar öz müxtəlif sərəncamları üçün Tomdan razılıq almağa gələn, mərhum kral tərəfindən təyin olunmuş qəyyumlardı. Bu quru bir rəsmiyyət idi, lakin o qədər də yox; çünki o zamanlar lord-protektor vəzifəsi hələ yoxdu. Kenterberi baş keşişi kralın dəfni haqqında qəyyumların çıxartdıqları qərarı təqdim etdi və axırda qəyyumların imzalarını oxudu: Kenterberi baş keşişi; İngiltərə lordkansleri Vilyam lord Sent-Con; Con lord Rassel; Eduard qraf Hertford; Con vikont Lisli; Durgem keşişi Katbert...

Tom qulaq asmırdı, bu sənədin bir maddəsi onun xoşuna gəlmədi. O, lord Hertforda dönüb pıçıltı ilə soruşdu:

– Dəfn günü nə vaxt təyin olunub?

– Hökmdar, gələn ayın on altısında.

– Bu lap qəribədir ki. Məgər onu o vaxta qədər saxlamaq olar?

Zavallı uşaq! Krallıq adətlərindən hələ bixəbərdi. O, Törtöküntülər Həyətində ölən adamın tezliklə dəfn edildiyinə adət etmişdi. Lord Hertford iki-üç kəlmə ilə onu sakitləşdirdi.

Sonra dövlət katibi o biri gün saat on birə təyin olunmuş xarici səfirlərin qəbulu haqqında dövlət şurasının qərarını xəbər verdi. Kralın razılığı tələb olunurdu.

Tom sualedici nəzərlərlə lord Hertforda baxdı. O pıçıldadı:

– Əlahəzrət, lütfən buna razılıq versin. Onlar əlahəzrətə və bütün dövlətə üz vermiş ağır itki münasibətilə öz hökmdarları tərəfindən başsağlığı vermək üçün gələcəklər.

Tom ona deyildiyi kimi hərəkət etdi. Başqa bir dövlət katibi mərhum kralın məiyyətinə xərc olunan məsarifi oxudu; bu xərc son yarım il ərzində iyirmi səkkiz min funt sterlinqə çatırdı; bu məbləğ o qədər böyük idi ki, Tom Kentinin boğazı qurudu; bu puldan iyirmi minin hələ də verilmədiyini bildikdə, təəccübü

daha da artdı, kral xəzinəsinin, demək olar ki, boş olduğu və onun min nəfər xidmətçisinin ağır vəziyyətdə olduğu və çoxdan bəri maaş almadığı məlum olduqda, Tomun ağzı lap açıla qaldı. O özünü saxlaya bilməyib həyəcanla dedi:

– Onda biz lap müflis olarıq. Bizim bütün var-yoxumuz hədərdə gedər. Bu bəllidir. Biz kiçik bir ev tutmalı və xidmətçilərimizi buraxmalıyıq, çünki onlar onsuz da heç bir şeyə yaramırlar, ancaq qanımızı qaraldır, bizi biabır edirlər və bizə işlərinin öhdəsindən gəlmək üçün şüursuz, əlsiz bir kuklaya belə lazım olmayan xidmət göstərirlər. Kiçik bir ev tutsaydıq yaxşı olardı. Billinqsgeytin yanındakı balıq bazarı ilə üzbuəzdə belə bir ev vardır... Bu ev mənim yadımdadır... O...

“Dayısı” Tomun əlini bərk sıxdı ki, səsinə kəssin. Tom pərt oldu və dərhal susdu; lakin heç kəsin simasında heyrət əlaməti görünmədi. Hamı özünü bilməməzliyə vurdu.

Katiblərdən biri bəyan etdi ki, mərhum kral vəsiyyətnaməsində qraf Hertfordu hersoqluq rütbəsinə, onun qardaşı ser Tomas Seymuru per¹ rütbəsinə, Hertfordun oğlunu isə qraf rütbəsinə, habelə taxt-tacın bir para adlı-sanlı xidmətçilərini yüksək rütbəyə qaldırmağı vəsiyyət etmişdir. Şura mərhum kralın vəsiyyətini müzakirə etmək və yerinə yetirmək üçün fevralın on altısında iclas çağırmağı qərara almışdır. Mərhum kralın yüksək rütbəni mühafizə etmək üçün zəruri olan malikanə və təsərrüfat yerlərini adları çəkilən şəxslərdən heç birinə vermək haqqında yazılı vəsiyyəti olmadığına görə, şura, əlahəzrətin şəxsi arzularını bildikdən sonra, Seymura “beş yüz funt sterlinlik torpaq”, Hertfordun oğluna isə “səkkiz yüz funt sterlinlik”, əlavə olaraq, hazırda səltənət sürən kralın razılığı olarsa, qonşu baş keşişin üç yüz funt sterlinlik torpağını verməyi lazım bilir. “Keşişin ölməsi münasibətilə onun torpağı azad hesab edilməlidir!”

Tom az qala, əvvəlcə mərhum kralın borclarını verməyin, sonra isə birdəfəlik bu qədər pulu xərc etməyin münasib olması haqqında yenidən yersiz danışmaq istədisə də, ehtiyatkar Hert-

---

¹ Per – İngiltərədə lordlar palatası üzvü.

ford vaxtında onun çiyini basdı və baş verə biləcək ehtiyatsızlıqdan onu xilas etdi, belə ki, o, ürəkdən çox narazı olduğuna baxmayaraq sözdə öz krallıq razılığını verdi.

O, bir dəqiqəliyə oturub indi necə asan və sadə yolla belə qəribə, gözəl xariqələr yaratmaqda olduğunu düşündü, birdən onun ağına bir fikir gəldi: nə üçün öz anasını Törtöküntülər Həyətinin hersoginiyası etməsin və ona malikanə verdirməsin? Lakin bu anda acı bir fikir onun təşəbbüsünü puça çıxartdı: axı onun ancaq adı kraldır, əslində isə büsbütün lovğa qocaların və əzəmətli əyanların ixtiyarındadır. Anası onlar üçün yalnız xəstə təsəvvürün məhsuludur. Onlar onu etimadsızlıqla dinlər və həkim çağırarlar – vəssalam.

Darıxdırıcı məşğələlər davam edirdi. Hər cür uzun-uzadı, zəhlətökən, yorucu ərizələr, fərmanlar və dövlət işlərinə aid məktublar oxunurdu; nəhayət, Tom dərin bir ah çəkib öz-özünə mırıldandı:

“Mən nə günahın sahibiyəm ki, allahın mənə qəzəbi keçmiş, məni təmiz havadan, günəşdən məhrum etmiş, məni buraya salmış, kral edib dərdə düşər etmişdir?”

Bu vaxt onun yorğun başı gicəlləndi və mürgüləyərək çiyinə düşdü. Lordların hər bir arzusunu qanuna çevirməyə qadir olan hökmdarın iştirak etməməsi krallıq işlərini dayandırdı. Mürgüləyən uşağın ətrafını sükut bürüdü, dövlət xadimləri işlərinin müzakirəsini təxirə saldılar.

Tom yeməkdən qabaq öz həbsxana nəzarətçiləri Hertford və Sent-Conun icazəsilə ledi Yelizavetanın və balaca ledi Cen Qreyin məclisində dincəldi, şahzadə qızlar kral ailəsinə üz vermiş ağır itki münasibətilə çox qəmli idilər. Axırda, sonralar tarixdə “Qanlı Mariya”¹, adını qazanmış “böyük bacısı” onun yanına gəldi. O öz təşəxxüslü ədası və lovğa söhbətilə Tomun zəhləsini tökdü. Söhbətin onun nəzərində yalnız bircə üstünlüyü vardı, o

¹ Mariya Tüdor – İngiltərə kraliçası idi (1516-1558). Onun padşahlığı dövründə başqa dinə mənsub adamlar təqib olunmuş və çoxlu protestant edam edilmişdir.

da müxtəsərlikdi. Tomu bir neçə dəqiqəliyə tək qoydular, sonra onun yanına on iki yaşlı arıq bir oğlan buraxdılar. Onun yaxalığındakı və qollarındakı krujevadan başqa arxalığı, corabları başdan-ayağa qara idi. Paltarında, çiyindəki al bantdan başqa, heç bir matəm əlaməti yox idi. O, qorxaq addımlarla başını aşağı dikmiş halda yeri yirdi. Toma yaxınlaşıb, qabağında diz çökdü. Tom bir dəqiqə ona diqqətlə baxdı və nəhayət dedi:

– Oğlan, qalx! Nə istəyirsən? Sən kimsən?

Oğlan ayağa qalxdı. Tomun qabağında qəşəng və sərbəst bir görünüşdə durdu, lakin simasında heyrət hiss olunurdu.

– Milord, siz yəqin məni xatırlayırsınız, mən sizin “kötək yeyən pəjınızam” – dedi.

– Kötək yeyən pəj?

– Bəli. Mən Qemfri... Qemfri Marloyam.

Tom düşünürdü ki, qəyyumları onu bu barədə başa salsaydılar bəd olmazdı. Vəziyyət əngəldi. Nə etməli? Özünü onu tanıyırmış kimi göstərsinmi? Sonra hər bir sözü ilə onu heç vaxt görmədiyi aşkara çıxacaqdır. Yox, bu yaramaz. Başına can qurtaran bir fikir gəldi, axı belə hallar çox olacaqdır. Lord Hertford və Sent-Con qəyyumlar şurasının üzvü sifətilə iş üçün tez-tez ondan ayrılmalı olacaqlar. Bu cür çətinliklərdən çıxmaq üçün özü çarə tapsa bəd olmaz. “Bəli, bu ağlabatan fikirdir, bu fikri indi oğlan ilə söhbətdə sınaqdan çıxartmaq lazımdır... Görək, bundan nə çıxar”. Tom çətin düşmüş bir adam kimi alınının tərini silib dedi:

– İndi səni yavaş-yavaş xatırlayıram; ancaq xəstəlik hafizəmi bir az zəifləşdirmişdir.

“Kötək yeyən pəj” onun halına ürəkdən acıyaraq dedi:

– Ah, mənim zavallı ağam!

Sonra öz-özünə əlavə etdi: “Mənə doğru deyibləmiş, onun ağılı başında deyil, yazıq. Ah, zəhrimar, mən də lap unutqanam ha! Axı mənə tapşırırdılar ki, ağılının yerində olmadığını üzə vurmayım”.

Tom dedi:

– Çox qəribədir, axır zamanlar hafizəm yaman pozulub. Lakin sən ona fikir vermə! Mən tezliklə sağalaram; çox vaxt yadımdan

çıxan bir hadisəni və ya bir adı yadıma salmaq üçün bir işarə belə mənə kifayətdir. (“Bəzən elələri də olur ki, onların haqqında heç bir şey eşitməmişəm”) De görüm, nə istəyirsən!

– Hökmdar, bir elə iş deyil, lakin mən bu barədə cəsarət edib cənablarınızın yadına salmaq istəyirəm. İki gün bundan qabaq əlahəzrət səhər dərsi zamanı yunan dilində üç səhv buraxmışdı... Yadıma gəlirmi?

– Hə, deyəsən, yadıma gəlir... (“Bu o qədər də yalan deyil, mən yunanca oxumuş olsaydım, üç deyil, qırx səhv də buraxardım”). Hə, indi yadıma düşdü, dalını danış!

– Müəllim özü dediyi kimi, səliqəsiz və korazehin iş üçün, əlinizdən qəzəblənərək, bunun üstündə məni bərk döyəcəyi ilə hədələdi və...

Tom özündən çıxıb təəccüblə qışqırdı:

– Səni döyəcək? O, nə haqla mənim səhvimə görə səni döymək istəyir?

– Ah, cənabınız yenə də unudur! Siz dərslinizi pis hazırlayanda, o həmişə məni qamçı ilə döyür.

– Doğrudur, doğrudur! Mənim yadımdan çıxıb! Dərslərimi hazırlamaqda sən mənə kömək edirsən, sonra mən səhv buraxanda, o elə hesab edir ki, sən məni pis hazırlamısan...

– Ah, nə danışırsınız, mənim hökmdarım? Mən sizin xidmətçilərinizdən ən fağırıyam, nə cürətlə sizi öyrədə bilərəm?!

– Onda bəs sənın taqsırın nədir? Hə qərribə bir tapmaca! Yoxsa mən, doğrudan da, aqlımı itirmişəm? Ya da sən dəli olmusan? De görüm, tez başa sal!

– Əlahəzrət, bundan sadə şey ola bilməz. Uels şahzadəsini heç kəs döyə bilməz, ona görə də şahzadənin taqsırı olanda onun əvəzinə məni döyürlər. Elə də olmalıdır, çünki mənim vəzifəm budur, mən bununla dolanıram!¹

---

¹ I Cems ilə II Çarlz da uşaqlıqda dərslərini yaxşı hazırlamadıqda özlərinin əvəzinə döyülmək üçün belə uşaqlar saxlayırdılar; mən də öz şahzadəmə, öz mülahizəmə görə, belə bir yoldaş verdim (*Mark Tvenin qeydi*).

Oğlan bu sözləri tamamilə sakit danışdı. Tom ona baxıb mat qaldı:

“Qəribə işdir! Belə də peşə olar? Ağlasığmaz bir sənətdir! Təəccüb edirəm, nə üçün onlar mənim əvəzimə saçını daramaq və geyindirmək üçün uşaq saxlamırlar. Kaş onlar belə edəydilər... Onda heç olmasa xahiş edərdəm ki, mənim özümü döysünlər, bu mənim qüssəli həyatımda dəyişiklik yaradardı, buna çox şad olardım”.

Sonra üzünü oğlana tutub soruşdu:

– Zavallı, demək, səni döymək vədini yerinə yetiriblər?

– Yox, əlahəzrət, dərd ondadır ki, cəza hər gün təxirə salınır, bəlkə də matəmə görə cəza tamamilə ləğv olunsun, ancaq doğrusunu bilmirəm, ona görə də mənə havadar çıxmaq haqqında verdiyiniz vədi əlahəzrətə xatırlatmaq üçün cəsərət edib buraya gəlmişəm.

– Müəllimin qarşısındamı havadar çıxım ki, səni döyməsinlər?

– Ah, bu yadınızdadırmı?

– Görürsənmi, hafizəm düzəlidir. Arxayın ol; sənin kürəyinə daha qamçı dəyməz. Mən bunun qeydinə qalaram.

Oğlan yenə diz çökərək dedi:

– Mənim əziz kralım, sizə təşəkkür edirəm! Bəlkə mən hədindən artıq cəsərət edirəm, lakin hər halda...

Tom, Qemfrinin tərəddüd etdiyini görüb, bu gün “yaxşılıq etmək istədiyini” bildirərək onu həvəsləndirdi.

– Belə olduqda çoxdan bəri ürəyimdə saxladığım bütün sözlərimi deyəcəyəm. Madam ki, siz artıq Uels şahzadəsi deyil, kralısınız, ağılınıza gələn hər bir əmri verə bilərsiniz və heç kəs sizə “yox” deməyə cürət etməz! Siz, əlbəttə, bundan belə özünü dərsələrlə incitməzsiniz, kitablarınızı sobaya atıb, az darıxdırıcı bir işlə məşğul olarsınız. O zaman mən də məhv olacağam, mənimlə bərabər yetim qalmış bacılarım da!

– Məhv olacaqsan? Nə üçün?

– Mərhəmətli hökmdarıam, mənim kürəklərim çörək ağacıdır! O zərbə yeməsə, acından ölərəm. Siz oxumağı buraxsanız,

mənim vəzifəm ləğv olunar, çünki sizə artıq “kötək paji” lazım olmaz. Mənə rəhminiz gəlsin, məni qovmayın.

Belə səmimi sözlərlə izhar edilən bu dərd Toma təsir etdi. O, şahənə bir səxavətlə dedi:

– Qəm yemə, əzizim! Mən sənin vəzifəni sənə və bütün nəslinə əbədi olaraq təhkim edərəm.

O, qılıncını yastısına yavaşcadan uşağın çiyninə toxundurub səsləndi:

– Qemfri Marlo, qalx! Bundan belə sənin vəzifən əsrlər boyu nəsildən-nəslə keçəcəkdir. Qəm yemə! Mən yenə öz kitablarıma girişib elə pis oxuyacağam ki, sənin zəhmətin artacaq, ona görə də sənin maaşını üç qat artırmaq lazım gələcəkdir.

Qemfri minnətdarlıqdan əmələ gələn bir coşqunluqla dedi:

– Mərhəmətli hökmdarım, təşəkkür edirəm! Bu şahənə səxavət mənim bütün arzularımı ötüb keçdi. İndi həm özüm ömrümün axırına kimi, həm də nəslim xoşbəxt olacaqdır.

Tom bu uşağın ona çox faydası ola biləcəyini düşündü. O, Qemfrini xeyli dindirdi və buna heç də heyfslənmədi. Uşaq Tomun “sağalmasına” səbəb ola biləcəyinə sevinirdi; hər dəfə sinifdə və sarayda baş vermiş müxtəlif hadisələri nağıl edəndən sonra kralın “xəstə beyninə” təfsilatı xatırladan kimi, o, bunları aydın surətdə yadına salırdı. Bu söhbətlər sarayın adəti və ənənələri haqqında Toma çox qiymətli məlumat verirdi, ona görə hər gün həmin mənbədən məlumat almağı qərara aldı və hər dəfə Qemfri onun yanına gəldikdə, əlahəzrət başqaları ilə söhbət etmərsə, onun dərhal içəri buraxılmasını əmr etdi. Qemfri bayıra çıxmamış Hertford Toma yeni kədərli xəbərlər gətirdi.

O bildirdi ki, şura üzvləri olan lordlar kralın səhhətinin pozulması haqqında mübaligəli söhbətlərin xalq arasına və xarici ölkələrə yayılmasından ehtiyat edərək, əlahəzrətin bir-iki gündən sonra camaat arasında nahar etməyini münasib sayırlar. Kralın üzünün sağlam rəngi, gümrah yerişi, təmkinli, sərbəst və mərhəmətli rəftarı, arzu edilməyən şeyiələr geniş xalq təbəqə-

ləri arasında yayılmış olsa belə, bütün şübhələri hər şeydən yaxşı dağıdar və hamıya təskinlik verər.

Qraf bu rəsmi naharlarda özünü necə aparacağı barədə Toma nəzakətlə nəsihət etməyə başladı.

Tom hər bir şeydən gözəlcə xəbərdarmış kimi, olduqca aydın “xatirələrlə” qrafa qiymətli məlumat verdi. Bu barədə Toma çox az yardım lazım olduğunu görən qraf çox seviniirdi. Tom bir az əvvəl fərasətli oğlan Qemfri Marlodan lazımi məlumat almışdı, kralın camaat arasında nahar edəcəyi xəbəri tez bir zamanda saraya yayılmış, Qemfri də bu xəbəri bir neçə dəqiqə bundan əvvəl Toma yetirmişdi. Tom, əlbəttə, Qemfri ilə olan söhbətini gizli saxlayırdı.

Qraf kralın yaddaşının xeyli möhkəmləndiyini görüb, səhhətini yoxlamaq üçün, sanki təsadüfi olaraq onu sınağa qət etdi. Sınaq tamamilə yox, ayrı-ayrı hallarda, Qemfri ilə söhbətlərdən əsər qalan yerlərdə, yaxşı nəticə verdi. Milord çox razı qaldı və tam bir ümüdlə dedi:

– İndi mən əminəm ki, əlahəzrət öz hafizəsini bir az da cəmləşdirsə, bizə böyük dövlət möhürünün sirrini açar. Bu böyük dövlət möhürünün hələ dünən böyük əhəmiyyəti vardı, bu gün isə artıq əhəmiyyətini itirmişdir, çünki padşahımız öldükdən sonra, onun xidməti bitmişdir. Əlahəzrətin bu xüsusda hafizəsini toplaması münasib olmazmı?

Tom özünü itirdi. Böyük möhürdən heç bir xəbəri yoxdu. Bir dəqiqəlik tərəddüddən sonra məsum gözlərilə Hertforda baxıb sadəliklə soruşdu:

– Onun zahiri necə idi?

Qraf azca diksindi və öz-özünə mırıldandı:

– Ey-vah! Onun ağı yenə qarışdı. Onu zəhnini toplamağa məcbur etmək yaxşı iş deyildi...

Tom başibəlalı möhür haqqında fikirləşməyi yaddan çıxartсын deyə, qraf söhbəti cəld dəyişdi. Buna o, çox asanlıqla nail oldu.

ON BEŞİNCİ FƏSİL

TOMUN KRALLIĞI

O biri gün xarici səfirlər öz dəbdəbəli məiyyətlərilə gəldilər. Tom taxtda oturub əzəmətlə, böyük bir təntənə ilə onları qəbul etdi. Əvvəl bu dəbdəbəli səhnə onu valeh etdi və xəyalını qanadlandırdı, lakin həm qəbul mərasimi, həm də nitqlər uzun və darıxdırıcı idi, belə ki, əyləncə axırda ağır və kədərli bir vəzifəyə çevrildi. Tom arabir Hertfordun diktəsi altında danışır və bütün təşrifatı vicdanla yerinə yetirməyə çalışırdı; lakin bu onun üçün hələ yeni bir işdi, ona görə də bu işin öhdəsindən çox da yaxşı gələ bilmirdi. Onun görünüşü şahənə idi, lakin özünü padşah kimi hiss edə bilmirdi. Buna görə də təşrifat qurtaranda o ürəkdən sevindi.

Günün çox yarısı, onun təsəvvürüncə, “boş keçdi”, cürbəcür boş işlərə sərf olundu, bu işlərə onu padşahlıq borcu məcbur edirdi. Hətta kralı əyləndirmək üçün ayrılmış iki saat belə, şadlıq əvəzinə daha da kədər gətirdi, çünki sarayın ciddi və cansız adəti onun əl-qolunu bağlamışdı. Orası var ki, sonra öz “kötək paji” ilə birlikdə oturub doyunca dincəldi. Bu söhbət ona az fayda vermədi, bu onun üçün həm əyləncə, həm də faydalı məlumat oldu.

Tom Kentinin padşahlıq etdiyi üçüncü gün də o biri günlər kimi keçdi, fərqi bunda idi ki, indi o özünü birinci günlərdəkindən daha sərbəst hiss edirdi; o öz vəziyyətinə və yeni mühitə alışmağa başlayırdı; saray həyatı onu əvvəlkinə nisbətən az sıxırdı, hər saatda adlı-sanlı lordların daimi yaxınlığından və onun qabağında diz çökməsindən getdikcə daha az utanır və az kədərlənirdi.

Onu yalnız bir şey narahat edirdi, dördüncü günə təyin olunmuş camaat arasında naharın yaxınlaşması onu çox sıxırdı. Dördüncü günün məramnaməsində daha ciddi şeylər də vardı: Tom birinci dəfə olaraq dövlət şurasının sədrliyini aparmalı və dünyanın hər bir yerinə yayılmış, yaxında və uzaqda yaşayan özgə

xalqlara qarşı İngiltərənin nə kimi siyasət aparmasına dair öz mülahizə və diləklərini ifadə etməli idi. Həmin gündə Hertford rəsmi olaraq lord–protektor təyin edilməli və daha başqa mühüm işlər görülməli idi: lakin bütün bunlar Tomun nəzərində camaat naharında çəkəcəyi iztiraba nisbətən heç bir şey idi; o, süfrədə tək oturduğu vaxt minlərcə gözün maraqla ona dikiləcəyini, onun hər bir kiçik hərəkəti və bədbəxtlikdən buraxacağı səhvləri haqqında pıçıltıların ağızdan–ağıza keçəcəyini təsəvvürünə gətirəndə qanı qaralardı.

Dördüncü günün gəlişini heç bir şey saxlaya bilmədi, nəhayət, o gün gəlib çatdı. O gün zavallı Tom kədərli və dalğın idi. Uzun zaman ruh düşkünlüyü içərisində qaldı. Tom bu ruh düşkünlüyündən yaxa qurtara bilmirdi. Adi səhər təşrifəti ona xüsilə çox ağır gəldi. O, əsirliyin bütün qüssəsini yenidən hiss etdi.

Günortadan sonra onu böyük qəbul salonuna gətirdilər, o burada qraf Hertford ilə söhbət etməli və müəyyən olunmuş vaxtda adlı–sanlı əyanları və saray ağalarını qəbul etməli idi.

Bir az keçmiş Tom pəncərənin qabağına gəldi və saray darvazasının yanından keçən enli yolda qaynaşan camaata maraqla tamaşa etməyə başladı; o, şən–şən qaynaşan camaat içərisində iştirak edə bilmədiyinə çox təəssüf etdi. Birdən o, ayaq səsləri eşitdi və dağınıq halda, qışqıra–qışqıra yol ilə aşağı yüyürən bir dəstə yoxsul təbəqəyə mənsub qadın və uşaq gördü.

Tom uşaqlara məxsus bir maraqla səsləndi:

– Orada nə olduğunu bilsəydiniz?!

Qraf ona təzim edərək dedi:

– Siz kralınız... Əlahəzrət icazə verərsə arzusunu yerinə yetirərəm.

Tom həyəcanla çığırdı:

– Buyurun! Buyurun! Mən çox şad olaram! – və tamamilə razı halda öz–özünə əlavə etdi: “Sözün düzü, kral olmaq o qədər də pis deyil; bu adın ağırlığı bəzən əlverişli və faydalı işlərlə əvəz olunur”.

Qraf pəji səslədi və onu keşikçi rəisinin yanına göndərdi:

– Qoy izdihamın qabağını kəsib haraya və nə üçün qaçdığını öyrənsinlər. Kralın əmrinə görə...

Bir neçə saniyədən sonra polad geyimli çoxlu kral qoşunu bir-birinin dalınca darvazadan çıxıb yol uzununu düzülərək camaatın qabağını kəsdi. Göndərilən adam qayıdıb gəldi və xəbər verdi ki, camaat İngiltərənin əzəməti və sakitliyinə qarşı cinayət üstündə edam edilmək üçün aparılan bir qadın, bir kişi və bir qızın dalınca qaçır.

Üç bədbəxti ölüm, zorakı, amansız bir ölüm gözləyirdi. Tomun ürəyinə od düşdü. Onun qəlbini mərhəmət hissi bürüdü. Bu hiss bütün başqalarına üstün gəldi; o heç qanunun pozulmasını düşünmədi, bu canilərin bəlkə öz qurbanlarına verdikləri əzab və əziyyətləri nəzərə almadı. O, məhkumları gözləyən edamdan və dar ağacından başqa heç bir şeyi düşünə bilməzdi. Həyəcan içərisində özünün əsl kral deyil, saxta kral olduğunu bir dəqiqəliyə unutdu və biixtiyar əmr verdi:

– Onlar buraya gətirilsin!

O saat pul kimi qızardı və üzr istəməyi fikirləşdi. Lakin nə qrafın, nə də pajın onun əmrinə təəccüb etmədiklərini görüb susdu. Paj, heç bir şey olmaybmış kimi, təzim etdi, dal-dalı çəkilib kralın əmrini yerinə yetirmək üçün otaqdan çıxdı. Tom iftixar hissilə aşıb-daşdı və ürəyində krallıq şöhrətinin üstünlüklərini bir daha təsdiq etdi. Fikirləşdi ki:

“Elədir, köhnə kitablar oxuyarkən qanunları diktə edən və özümü, hamıya onu et, bunu et, – deyər əmrlər verən kral kimi təsəvvür etdiyim zaman arzu etdiyim şeylər həyata keçdi. Heç kəsin sözümdən çıxmağa və əmrimi pozmağa həddi yoxdur”.

Qapı taybatay açıldı; bir-birinin ardınca gurultulu rütbələr eşidildi və bu rütbələri daşıyan əyanlar içəri girməyə başladılar; salonun yarısı qəşəng paltar geyinmiş əsilzadələrlə doldu. Tomun başı daha maraqlı işlə məşğul olduğu üçün bu cənabların gəlişini heç də sezmədi. O, fikri dağınıq halda taxtda oturub, öz səbirsizliyini gizlədə bilmədən gözlərini qapıya dikmişdi, yığışan lordlar kralın kimi isə gözlədiyini görüb, onu narahat etmək istə-

mədilər və yavaşcadan müxtəlif dövlət işlərindən danışmağa və arabir qeybət qırmağa başladılar.

Bir azdan sonra əsgərlərin ahəngdar addım səsləri eşidildi: canilərlə bərabər onları müşayiət edən şerifin¹ müavini və kral qvardiyası heyəti salona daxil oldu. Şerifin müavini Tomun qarşısında diz çöküb təzim etdi, sonra ayağa qalxıb bir tərəfə çəkildi; üç nəfər dustaq isə duz çökdükləri haldaca qaldı; qvardiyaçılar taxtın arxasında durdular. Tom caniləri maraqla gözdən keçirdi. Keşişin əynindəki paltarın xüsusiyyəti və özünün görünüşü onda dumanlı bir xatirə oyatdı.

Fikirləşdi ki: “Bu adamı, deyəsən, harada isə görmüşəm, ancaq harada və nə vaxt gördüyüm yadımda deyil”.

Elə bu dəqiqə kişi başını birdən-birə yuxarı qaldırdı, Toma baxdı və eyni sürətlə də aşağı saldı, elə bil kralın əzəmətindən gözü qamaşdı; lakin onun üzünü görmək üçün Toma bircə an kifayətli.

O öz-özünə dedi:

“İndi tanıdım, bu həmin o adamdır ki, təzə ilin birinci günündə Cayls Uitti Temzadan çıxarıb ölümdən qurtarmışdı; o gün hava yağışlı və küləkli idi. Bu canından keçən, alicənab və cürətli bir adamdır. Heyf ki, cani olmuş və belə dolaşmaq işə cəlb edilmişdir... Bunun hansı gün, hətta hansı saatda olduğu lap yaxşı yadımdadır, çünki bundan bir saat sonra qalanın saati on biri vuranda Kenti nənə mənə elə bir əcaib kötək çəkdi ki, keçmişki və sonrakı kötəklər onun yanında toya getməli idi”.

Tom qadını və qızı hələlik aparmağı əmr etdi və şerifin müavininə müraciət edərək soruşdu:

– Mərhəmətli cənab, bu adamın taqsırı nədir?

Şerif diz çöküb dedi:

– Əlahəzrətə ərz olunsun ki, o sizin təbəələrinizdən birini zəhərləyib öldürmüşdür.

Bu sözlər Tomun caniyə bəslədiyi mərhəmət hissinə və onun cəsarətli hərəkətinə qarşı duyduğu heyrətə ağır bir zərbə endirdi.

¹ Şerif – İngiltərədə ali rütbəli ədliyyə məmurudur.

– Taqsırı sübut edilmişdirmi?

– Tamamilə sübut edilmişdir, əlahəzrət!

Tom ah çəkib dedi:

– Aparın onu, o ölümə layıqdir... heyf olsun, çünki bu adam qoçaqdır... yəni demək istəyirəm ki, onun görünüşü elədir...

Məhkum edilmiş adam özündə coşqun bir qüvvət hiss etdi, ümitsizliklə əllərini ovuşduraraq kəsik-kəsik və qorxaq səsle “krala” yalvarmağa başladı.

– Ey hökmdar, ölənə yazığın gəldiyi kimi, mənə də rəhmin gəlsin! Mən müqəssir deyiləm, mənə qarşı olan sübutlar da zəifdir, ancaq mənim dediyim bu deyil; mənim üçün artıq hökm çıxarılmışdır, bu hökmü ləğv etmək mümkün deyil, lakin sizdən bir şey rica edirəm, mənə veriləcək cəza qüvvəm xaricindədir. Mərhəmətli kral! Mənə rəhmin gəlsin, yalvarışıma qulaq as: əmr et ki, məni assınlar!

Tom mat qaldı. O, rıcanın bu sözlərlə qurtaracağını gözlə-mirdi.

– Nə qəribə mərhəmət! Səni məgər dar ağacına aparmırlar?

– Xeyr, mərhəmətli hökmdarım. Mən qaynar suda bişirilmə-yə məhkum olunmuşam.

Tom belə gözlənilməz dəhşətli sözləri eşitdikdə az qaldı taxtdan yıxılsın, heyrətdən ayıldıqda səsləndi:

– Zavallı, qoy sən deyən olsun! Sən yüz adam da zəhərləmiş olsan, bu cür əziyyətli cəzaya məhkum edilməyəcəksən! Məhkum kralın ayağına düşdü, təşəkkür ifadələrilə sözünü bu kəlmələrlə qurtardı:

– Sənə, Allah göstərməsin, bir bədbəxtlik üz verərsə, mənə qarşı göstərdiyin mərhəmətin nəzərə alınsın.

Tom üzünü qraf Hertforda çevirdi:

– Milord, bu adamın belə dəhşətli cəzaya məhkum edilməsi mümkün işdirmi?

– Adam zəhərləyənlər üçün qanun belədir, əlahəzrət. Almani-yada saxta pul kəsənləri diri-diri qaynar yağda bişirirlər, özü də birdən yox, tədricən: onları qaynar qazana salladırlar, ipə bağlayıb övvəlcə ayaqlarını, sonra qıçlarını, sonra da...

– Ah, rica edirəm, milord, sus! Mən buna dözə bilmərəm!
– deyə Tom səsləndi və dəhşətli mənzərəni təsəvvüründən qovmaq üçün əlləri ilə üzünü örtüdü. – Yalvarıram sənə, milord, əmr ver, bu qanunu ləğv etsinlər. Qoy bədbəxtlərin başına bir daha belə iyrənc işgəncə açmasınlar.

Qrafın simasında razılıq əlaməti parladi; o, mərhəmətli və səxavətli adamdı; zülmün ərşə çıxdığı o dövrdə adlı-sanlı cənanblar arasında belə adamlar çox az tapılırdı. O dedi:

– Əlahəzrətin bu nəcib sözləri – bu qanuna qarşı ölüm cəzasıdır. Bu sözlər, sizin krallıq ailənizin şərəfi üçün, tarixin lövhəsinə yazılacaq.

Şerifin müavini artıq məhkum edilmiş şəxsi aparmaq istədikdə, Tom işarə ilə onu saxladı.

– Mərhəmətli cənab, mən bu işin əslinə varmaq istərdim. Bu adam deyir ki, ona qarşı olan sübutlar çox zəifdir. De görüm, onun haqqında nə bilirsən?

– Əlahəzrətə ərz olunsun ki, məhkəmədə aşkar olduğu kimi, bu adam İslinqton kəndində bir evə girmişdir, bu evdə bir xəstə varmış; üç nəfər şahidin göstərdiyinə görə, bu əhvalat düz səhər saat onda olmuşdur, iki şahid isə bir neçə dəqiqə gec baş verdiyini söyləyir. Bu vaxt xəstə evdə tək yatırmış, bu adam tez evdən çıxıb yoluna davam etmiş. Bir saat keçəndən sonra xəstə ağır əzabla ölmüşdür. Can verərkən sancılanmış və ölmüşdür.

– Bu adamın ona zəhər verdiyini bir adam görmüşmü? Zəhər tapılmışmı?

– Xeyr, əlahəzrət!

– Bəs xəstənin zəhərlənmiş olduğunu haradan bilirsiniz?

– Əlahəzrət cəsarətlə ərz edirəm ki, həkimlərin dediyinə görə, belə əlamətlər ancaq zəhərlənməkdən baş verə bilər.

O zaman üçün bu əsaslı sübut idi. Tom bunu dərhal anlayıb dedi:

– Həkimlər öz peşələrini yaxşı bilirlər. Yəqin onlar haqlı idilər. Sənin işin xarəbdir, zavallı!

– Əlahəzrət, hələ iş bununla qurtarmır! Hələ bundan başqa tutarlı sübutlar da var. Bir çoxlarının dediyinə görə, bu hadisədən sonra, kənddən çıxıb naməlum tərəfə getmiş cadugər bir qadın

gizli olaraq hamıya qabacadan demişdi ki, xəstə zəhərlənib öləcək, həm də ona zəhəri sadə, köhnə paltar geymiş qara saçlı yad biz adam verəcəkdir. Məhkumda bu əlamətlər vardır. Əlahəzrətin bu tutarlı sübuta lazımı diqqət yetirməsini rica edirəm, çünki bütün bunlar qabacadan xəbər verilmişdir.

Mövhumatın hökmran olduğu o günlərdə bu sübutlar kifayətədi. Tom belə sübutların hər şeyi həll etdiyini və belə sübutlara qiymət verilərsə, zavallının taqsırı sübut edildiyini hiss etdi. Lakin Tom bədbəxtə özünü təmizə çıxartmaq üçün daha bir imkan vermək istədi. Ona görə məhkuma müraciətlə dedi:

– Özünü təmizə çıxartmaq üçün bir söz deyə bilərsənsə, danış!

– Məni heç bir şey xilas edə bilməz, hökmdarım! Mən müqəssir deyiləm, lakin günahsız olduğumu sübut edə bilmirəm. Mənim nə dostum var, nə də bir yaxın adamım, yoxsa mən həmin gün hətta İslinqtonda olmadığımı belə sübut edə bilərdim. Mən həmin saatda o yerdən düz bir mil uzaqda, Uoppinq-Old-Stersdə¹ olduğumu sübut edə bilərdim. Bunlardan başqa, hökmdar, mən sübut edə bilərdim ki, həmin vaxtda mən onların dediyi kimi, nəinki bir adamın başını batırmışam, hətta bir adamı ölümdən xilas etmişəm. Bir oğlan uşağı... boğulurdu...

– Dayan! Şerif, bu hadisə hansı gündə olmuşdur?

– Yeni ilin birinci günü səhər saat onda və ya ondan bir neçə dəqiqə sonra, əlahəzrət...

– Onu azad edin! Mənim şahanə qərarım belədir.

Tom bunu deyib bərk qızardı və krallara məxsus coşqunluğunu mümkün qədər yatırmağa tələsib, əlavə etdi:

– Məni yandıran odur ki, belə boş və mənasız sübutlar nəticəsində bu adamı asmağa aparırlar!

Təəccüb və həyəcan pıçılısı salona yayıldı. Hökmə heyran qalmırdılar, çünki orada zəhərləməkdə taqsırlandırılan bir adamın bağışlanmasını bəyənən adam çox az tapılırdı, onlar Tomun bu işdə göstərdiyi fəhmə və məharətə heyran qalırdılar. Yavaşcadan söylənilən belə sözlər eşidilirdi:

¹ Temza üzərində qədim körpü.

– Yox, kralımız dəli deyildir! Onun ağı başındadır.

– O, məsələni fərasətlə həll etdi, bu lap onun əvvəlki hərəkətlərinə bənzəyir – bu kəskin və qəti qərardır.

– Allaha şükür ki, sağalmışdır! Bu artıq zəif uşaq deyil, kraldır. O özünü lap rəhmətlik atası kimi aparır.

Havaya yayılan bəyənmə səsləri Tomun qulağına çatmaya bilməzdi; onda sərbəstlik, tam azadlıq hissi oyandı, xoş bir hiss onun bütün bədənini qapladı.

Lakin Tom nə qədər fərəhlənsə də gəncliyin hər şeylə maraqlanmaq həvəsi ona bu şən duyğuları və fikirləri unutturdu. Tom qadın və balaca qızın nə kimi günah işləyə biləcəklərini öyrənmək istədi. Onun əmrilə hər ikisini qorxmış halda, ağlaya-ağlaya “kralın” hüzuruna gətirdilər.

Tom şerifdən soruşdu:

– Bunlar nə etmişlər?

– Əlahəzrət, onlar iyrenc bir cinayətdə ittiham olunurlar, taqsırları da aşkar sübut edilmişdir; məhkəmə, qanuna əsasən, onları boğazdan asmağa məhkum etmişdir. Onlar öz ruhlarını şeytana satmışlar – onların işlədikləri cinayət bundan ibarətdir.

Tom diksindi. O, belə müdhiş iş görənlərə nifrət etmək ruhunda tərbiyələnmişdi. Lakin onun marağı nifrətə qalib gəldi və soruşdu:

– Bu əhvalat harada və nə vaxt olmuşdur?

– Dekabr ayında, gecəyarısı, uçulmuş bir kilsədə, əlahəzrət.

Tom yenə diksindi.

– Bu vaxt orada kim olmuşdur?

– Əlahəzrət, orada ancaq bu iki qadın, bir də o olmuşdur.

– Onlar öz taqsırlarını boynuna almışlarmı?

– Almamışlar, hökmdarım, inkar edirlər.

– Belə olduqda bəs bunu haradan öyrəndiniz?

– Əlahəzrət, bunların oraya girdiklərini görənlər olmuşdur. Bu şübhə oyatmış və sonra doğru çıxmışdır. Bir də sübut edilmişdir ki, onlar şeytanın hökmü və köməyi ilə tufan əmələ gətirmişlər və ətrafı xaraba qoymuşlar. Qırxa qədər şahid göstərir ki, tufan doğ-

rudan da, olmuşdur. Bu cür şahidləri minlərcə tapmaq olar. Onların hamısı bu tufandan zərər çəkdiyi üçün bunu yaxşı xatırlayır.

– Əlbəttə, bu ciddi işdir. – Tom bir qədər fikirləşdi və sonra soruşdu: – Tufandan bu qadın də zərər çəkmişmi?

Salonda olan bir neçə ağsaqqal bu ağıllı sualı bəyənmək işarəsi olaraq başlarını tərpətdi, şerif isə işin haraya münçər olacağını bilmədən, sadəilliklə cavab verdi:

– Elədir ki, var, əlahəzrət. O, hamının dediyi kimi, yerində olaraq zərər çəkmişdir... Onun evini tufan aparmış və uşağı ilə yurdsuz qalmışdır.

– Öz-özünə pislik etmək ona çox baha oturmuş. O, buna bir-cə fərtinq belə vermiş olsa idi, mən deyərdim ki, yenə onu aldatmışlar; çünki o öz evini yıxmaq üçün həm özünü, həm də uşağını fəlakətə uğratmışdır. Demək, o dəlidir, madam ki, dəlidir, o nə etdiyini bilmir, ona görə də taqsırı yoxdur.

Ağsaqqallar Tomun dərin ağına yenidən heyran qalıb, yenə də başlarını tərpətdilər. Lordlardan biri yavaşca mırıldandı:

– Şayiələr doğrudursa və kral dəlidirsə, onda bu dəlilik sağlam bir adama keçsə, bəd olmaz, bu dəlilik onun da ağını artırır.

Tom soruşdu:

– Qızın neçə yaşı var?

– Əlahəzrət, doqquz.

Tom alim bir hakimə müraciət edərək xəbər aldı:

– İngilis qanunlarına görə uşaq sazişə girib özünü sata bilərmi, milord?

– Mərhəmətli kral, yetkin olmayan ağlın yetkin ağılla rəqabət apara bilməyəcəyini nəzərə alaraq, az yaşlı uşaqlara hər cür sazişə girməyə və ya onda iştirak etməyə qanun yol vermir. Yalnız şeytan uşağın ürəyini satın ala bilər, o da ancaq uşağın istək və arzusu ilə, özü də ingilis yox, şeytan. Bu işi ingilis görse müqavilə etibarsızdır.

Tom alicənab bir coşqunluqla səsləndi:

– Bu iyrenc, amansız və murdar bir uydurmadır! Necə olur ki, ingilis qanunu şeytana üstünlük verir, ingilis təbəələrindən daha artıq bir üstünlük verir?

Hadisələrə belə yeni baxış bir çoxlarında təbəssüm oyatdı və bir çoxları Tomun düşüncəsinin nə qədər özünəməxsus və orijinal olduğunu və onun pözulmuş şüurunun necə aydınlaşdığını sübut etmək üçün bu sözləri sonralar təkrar edirdilər.

Cani qadın hönkürtməsini kəsdi və hər bir sözü getdikcə artan bir ümidlə dinləməyə başladı. Tom bunu duydu və ölüm ayağında olan bu köməksiz qadına daha da yazığı gəldi. Tom soruşdu:

– Onlar tufan qopartmaq üçün nə etmişlər?

– Corablarını çıxartmışlar, hökmdar!

Bu sözlər Tomu bərk təəccübləndirdi, maraq onun bütün varlığını bürüdü.

Coşqunluqla səsləndi:

– Qəribə şeydir. Məgər bunun həmişə belə dəhşətli təsiri olurmu?

– Həmişə, hökmdar! Qadın bunu arzu edərsə və bunu edərkən ürəyində və ya ucadan lazımı sözlər deyərsə həmişə olar.

Tom qadına müraciətlə:

– Öz qüdrətini göstər, görək! Mən tufan görmək istəyirəm! – dedi.

Orada onların yanaqları mövhumata inanmaq nəticəsi olan qorxudan birdən-birə ağardı və çoxlarında, bürüzə vermədilərsə də, salondan tezliklə çıxıb getmək arzusu oyandı, lakin Tom heç bir şey duymadı, gözləməkdə olduğu təbii fəlakət onu hədsiz maraqlandırmışdı. O, qadının üzündəki heyrət və təlaş ifadələrini görüb tələsik əlavə etdi:

– Qorxma, – sən bundan ötrü cavab verməyəcəksən, hətta səni azad da edəcəklər və heç kəs sənə barmağının ucu ilə belə toxunmayacaqdır. Öz hökmünü göstər!

– Ey mənim mərhəmətli kralım, mənim belə qüvvəm yoxdur! Məni nahaq yerə taqsırlandırırılar.

– Sənə qorxu mane olur. Sakit ol! Sənə heç kim bir şey edə bilməz. Heç olmasa balaca bir tufan qopar, mən böyük və zərərli tufan istəmirəm, zərərsiz balaca bir tufan daha yaxşıdır, bunu etsən kral tərəfindən bağışlanmış öz qızınla buradan çıxıb gedərsən və bütün İngiltərədə sənə güldən ağır bir söz deyən olmaz.

Qadın yerə sərildi və göz yaşı axıdaraq təkrar etməyə başladı ki, belə bir möcüzə göstərməyə imkanı yoxdur, yoxsa kralın mərhəmət vəd edən əmrini yerinə yetirməklə balasının canını həvəslə qurtarar və bu yolda öz canından belə keçməyə hazırdır.

Tom israr edirdi. Qadın isə belə bir qüvvəyə malik olmadığına onu inandırmağa çalışırdı. Nəhayət, Tom dedi:

– Mənim zənnimcə, qadın doğru deyir. Bunun yerinə mənim anam da olsaydı və şeytandan belə böyük bir qüvvə almış olsaydı, mənim canımı qurtarmaq üçün bir saniyə belə tərəddüd etmədən tufan qoparar və bütün ölkəni dağıdardı! Bütün anaların bu cür yarandığını zənn etmək olar. Sən azadsan, mərhəmətli qadın, sən də, sənin balan da, mən səni günahsız hesab edirəm. İndi, bağışlanmış olduğun və heç kəsdən qorxmadığın bir halda, lütfən, corablarını çıxart, əgər, mənim üçün tufan qoparmış olsan, sənə tükənməz dövlət verərəm.

Ölümdən qurtarmış qadın öz razılığını ucadan bildirdi və kralın əmrinə tabe olaraq corablarını çıxartmağa başladı. Azacıq təlaşa düşmüş Tom böyük bir maraqla onun hərəkətlərini güdüdü, saray adamları isə öz həyəcanlarını açıq-aşkar göstərməyə başladılar. Qadın özünün və qızının corablarını çıxartdı və zəlzələ törətməklə kralın alicənab mərhəmətinin əvəzini çıxartmaq üçün, əlindən gələnlə hər bir şeyi etməyə hazır olduğu bir halda, heç bir şey çıxmadı. Tom təəssüflə içini çəkib dedi:

– Daha bəsdir, fədakar qadın, özünü nahaq yerə zəhmətə salma: görünür, qüdrətin sənə vəfasız çıxıb... Get, Allah rizasına! Cadugərliyin yenə özünə qayıtsa, lütfən, məni unutma – mənim üçün yaxşı bir tufan düzəlt¹.

¹ “VIII Henrixin padşahlığı zamanında parlamentin fərmanına görə, zəhlərləyənləri diri-diri qaynar suda bişirirdilər. Bu fərman ondan sonrakı padşahların zamanında ləğv edildi. Almaniyada həтта XVII əsrdə saxta pul kəsənlərə və saxta təməssük düzəldənlərə bu cür cəza verirdilər” (*Jrumb ils Blue Laws. inp.13*).

“Bir qadın öz *doqquz yaşlı* qızı ilə, öz ruhlarını şeytanlara satdıqları və corablarını çıxararaq tufan qopardıqları üçün Gentinqtonda asılmışdılar!” (*Orada, səh. 20*)

ON ALTINCI FƏSİL

TƏNTƏNƏLİ NAHAR

Nahar saati yaxınlaşırdı, lakin – qərribə işdir, – bu fikir Tomu heç narahat etmir və qorxutmurdu. Səhərki hadisələr onda öz qüvvələrinə etimad hissi doğurmuşdu; yazıq çirkli pişik balası bu dörd günün içində taleyin onu atmış olduğu qərribə çardağı tamamilə mənimsəmişdi. Yaşlı adam bu qədər müvəffəqiyyəti heç bir ayda da əldə edə bilməzdi. Uşaqlarda yeni şəraitə bu cür asanlıqla öyrəşməyin belə parlaq nümunəsi heç bir zaman görünməmişdir.

Böyük nahar salonuna tələsək – bu haqq bizə verilmişdir – və Tomun böyük təntənələrlə hazırladığı zaman, orada nələr olduğuna tamaşa edək. Bu, zərli dördbucaq sütunlu, divarları və tavanı naxışlı geniş bir otaqdır. Qapı ağzında ucaboylu, heykəl kimi hərəkətsiz keşikçilər durmuşdur, bunların əyinlərində dəbdəbəli qəşəng paltar vardı. Əllərində təbərzin tutmuşlar. Bütün salonun dövrəsində olan uca eyvanda orkestr yerləşmişdir; eyvanlar bahalı paltar geymiş qadın və kişilərlə doludur. Otağın ortasında uca yerdə Tomun masası qoyulmuşdur. Burada sözü qədim salnaməçiyə verək:

“Əli əsalı bir centlmen salona girir və onun ardınca süfrə gətirən biri gəlir, onlar üç dəfə dizlərini bükərək, hörmətlə təzim edəndən sonra süfrə gətirən adam süfrəni masanın üstünə döşəyir, sonra hər ikisi yenə dizlərini bükərək salondan çıxır. Bu zaman başqa iki nəfər gəlir – yenə də birinin əlində əsa var: o biri isə duz qabı, boşqab və çörək tutmuşdur. Bunlar da, birincilər kimi, dizlərini bükərək gətirdiklərini masa üzərinə qoyub, birincilər kimi təşrifatla çıxıb gedirlər. Nəhayət, iki nəfər dəbdəbəli paltar geymiş saray xidmətçisi gəlir: bunlardan birinin əlində xörək bıçağı vardır: üç dəfə hörmətlə səcdə edərək masaya yaxınlaşırlar və masanın üstünü silirlər, çörək və duzla, lakin bunu elə bir ixtlasla edirlər ki, guya bu masanın başında artıq kral oturmuşdur”.

Qonaqlığın təntənəli hazırlığı belə qurtarır. Lakin birdən uğultulu dəhlizlərdən şeypur səsləri və aydın olmayan bağırıqlar

eşidilir: “Yol verin! Kral gəlir! Əlahəzrətə yol verin!” Bu səslər hər dəqiqə təkrar olunaraq getdikcə yaxınlaşır, nəhayət, lap qulağının dibində hərbi marş və “Krala yol verin!” bağirtısı eşidilir. Taybatay açılmış qapıdan ahəngdar addımlarla təntənəli, dəbdəbəli bir alay içəri girir. Burada yenə söz tarixçindir.

“Qabaqda centlmenlər, baronlar, qraflar və Sarğı ordeninin kavalərləri gəlir. Hamı dəbdəbəli paltar geymiş, başlar açıqdır; sonra iki lordun arası ilə kansler gəlir, lordun biri kralın əsasını, o biri isə üzündə qızıl zanbaqlar qazılmış qırmızı qınlı dövlət qılıncını tutmuşdur. Bunların ardınca kralın özü gəlir. O, yaxınlaşdıqda on iki şeypur, bir o qədər də təbil salam marşı çalır, eyvanlarda isə hamı yerindən qalxıb bağırır: “İlahi, kralı hifz et!” Kralın ardınca onun məiyyətini təşkil edən əyanlar, onun sağ və sol tərəfindən isə əlli nəfər centlməndən ibarət fəxri mühafizə dəstəsi gəlir. Bunlar əllərində zərli təbərzinlər tutan əlillərdir”.

Bütün bunlar gözəl və çox xoşdu. Tomun ürəyi bərk çırpınır və gözləri sevincdən parlayırdı. Simasından zəriflik saçılırdı. Bu zəriflik məhz ondan əmələ gəlirdi ki, onu bürüyən şən mənəzərəyə və şadlıq səslərinə heyran qalmış Tom bu zərifliyi əldə etmək üçün əsla qüvvə sərf etməmişdi. Məharətlə tikilmiş gözəl paltarda, xüsusən bu paltarın gözəlliyini özün duymadıqda, zərif olmaq çətin deyil. Tom aldığı nəsihəti xatırlayır və ümumi salama başını azacıq əyməklə və xoş sözlərlə cavab verirdi:

– Təşəkkür edirəm, mənim mərhəmətli xalqım!

O, lələklərlə bəzənmiş şlyapasını çıxartmadan, süfrənin yuxarı başında oturdu, bu cür sərbəstlikdən heç də pərt olmadı, çünki şlyapada nahar etmək krallara da, Kentiyə də eyni dərəcədə şamil olan yeganə qədim adətdi. Kralın məiyyəti bir neçə bəzəkli dəstələrə ayrıldı, onlar başları açıq dayandılar.

Sonra şən musiqi sədaları altında mühafizəçilər dəstəsi gəldi, bunlar “saray xidməti görmək üçün məxsus seçilmiş, bütün İngiltərədə ən uca boylu və qüvvətli adamlardı”. Qoy yenə tarixçiyə söz verək.

“Kürəklərində zərli güllər olan al paltar geymiş, başı açıq mühafizəçilər içəri girdilər; onlar salondan çıxır, yenə qayıdırdı-

lar, hər dəfə gələndə gümüş qablarda yeni-yeni xörəklər gətirildilər. Xörəkləri bir centlmen eynən gətirildiyi qayda ilə masa üstünə qoyurdu, xörəklərin dadına baxmaq üçün təyin olunmuş lord, zəhər qatılmasından qorxaraq hər mühafizəçiyə gətirdiyi xörəkdən bir az yedirirdi”.

Tom, yüzlərcə gözün onun ağzına apardığı hər bir loğmaya dikildiyinə əhəmiyyət verməyərək, gözəlcə nahar etdi; kralın yeməyini elə böyük bir maraqla seyr edirdilər ki, elə bil bu loğma onların krallarını parça-parça edə biləcək bir partlayıcı maddədir. O, tələsməməyə, habelə özü bir şey etməməyə çalışdı və yalnız bu məqsəd üçün qoyulmuş adamın diz çöküb onun yerinə hər şey edəcəyini gözləyirdi. Bütün nahar müddətində onun bir dəfə də olsun səhvi olmadı, – nə parlaq və dəbdəbəli bir qabiliyyət!

Nahar qurtarandan sonra Tom öz dəbdəbəli məiyyəti ilə bərabər təbillərin və şeypurların şən səsləri, təbrik bağırıqları altında çıxıb gedərkən ixtiyarsız düşündü ki, camaat qarşısında nahar etmək çox çətin olsa da, hər halda öz kral mövqeyinin başqa daha ağır və əzabverici vəzifələrindən yaxa qurtarmaq üçün bu işgəncəyə gündə bir neçə dəfə dözməyə razı olardı.

ON YEDDİNCİ FƏSİL

KRAL BİRİNCİ FU-FU

Mayls Gendon körpü ilə tələsik addımlayaraq Sautvork sahilinə girdi. O, yoldan ötənlərə diqqətlə baxır, axtardığı adamları yaxalamaq istəyirdi. Lakin ümidi boşa çıxdı. Körpüdə o adamların hansı tərəfə yollandıqlarını ona göstərdilər. O, Sautvorkda onların getdiyi yolun bir hissəsini izləyə bildi, lakin burada onların izləri itirdi, ona görə Gendon bilmirdi ki, nə etsin. Bununla belə axşama qədər axtardı. Gecə taqətdən düşmüş və ac qayıtdı. Onun ehtirasla can atdığı məqsəd səhərki kimi yenə ondan uzaqdı. Tabard meyxanasında axşam yeməyini yeyib yatdı;

səhər tezdən durub bütün şəhəri ələk-vələk etməyi qərara aldı. Bu xüsusda uzun zaman fikirləşdikdən sonra, nəhayət, belə bir nəticəyə gəldi:

“Uşaq imkan tapan kimi, özünü yalandan onun atası qələmə verən yaramazın əlindən qaçacaqdır. Görəsən, qaçandan sonra Londona, öz köhnə mənzilinə qayıdarmı? Yox! Çünki onu yenə tutacaqlarından qorxar. Bəs nə edər? Dünyada onun yeganə dostu və müdafiəçisi Mayls Gendondur, uşaq Londona qayıdıb özünü yeni təhlükələrə salmazsa, o hər nə cür olsa uşağı axtarıb tapacaqdı. Uşaq, yəqin Gendon-holla sarı gedəcəkdir, çünki Maylsin oraya, öz doğma evinə getməyə hazırlaşdığını bilir. Hər iş aydındır – gərək burada, Sautvorkda, yubanmadan Kent yolu ilə Monksholma getsin, qabağına çıxan meşələri axtarsın və yoldan ötənlərdən uşağı soruşsun”.

İndi xəbərsiz itmiş balaca kralın yanına qayıdaq.

Meyxana xidmətçisinin dediyinə görə, guya burada körpünün üstündə krala və gəncə yanaşmış cındırlı adam, həqiqətdə onlara yanaşmayıb, onların izilə gedibmiş. Cındırlı adam onlarla söhbətə girişməmişdi. Onun sol əli sarğılı idi, sol gözüne də enli yaşıl məlhəm yapışdırılmışdı. Cındırlı adam yavaşca axsayır və yoğun polad dəyənəyinə söykənirdi. Cavan oğlan kralı Sautvorkun kənarından dolama yollarla aparıb yavaş-yavaş böyük araba yoluna çıxartdı. Kral acıqlanmağa başlayaraq, daha getmək istəmədiyini bildirdi. Onun dediyinə görə, Gendonun yanına getmək onun üçün əskiklikdir, qoy Gendon özü onun ayağına gəlsin. O, bu cür təhqiredici buyruğa dözə bilməz. Daha buradan irəli getməyəcəkdir.

Gənc dedi:

– Dostun meşədə yaralı olduğu halda sən burada qalmaq istəyirsən? Yaxşı, qal!..

Kral o saat sözünü dəyişdi:

– Yaralıdır? – deyə səsləndi. – Kimin həddi var ki, onu yaralansın? Ancaq bu haqda sonra danışarıq, indi isə məni onun yanına apar! Tez ol, yubanma! Ayağına qurğuşun bağlamayıblar ki? Yaralıdır? Onu yaralayan adam lap hersoq oğlu olsa belə cəzasını alacaqdır!

Hələ meşəyə çox qalmışdı, lakin bu məsafəni çox sürətlə qət etdilər. Oğlan ətrafına baxdı, yerə bir çubuq sancıldığını gördü, çubuğa bir əsgə bağlanmışdı. Cavan oğlan kralı meşəyə apardı, onlar arabir belə çubuqlara rast gəlirdilər, yəqin bunlar yol göstərən əlamətlərdir. Nəhayət, bir talaya gəlib çıxdılar; burada yanq bir evin xarabalrı vardı; evin yanında sahıbsız qalmıř xaraba bir samanlıq görünürdü, heç bir yerdə həyatdan əsər-ələmət yox idi. Ətraf dərın bir sükuta batmıřdı. Oğlan samanlığa girdi, kral da onun dalınca yüyürdü. Burada da heç kəs yoxdu. Kral oğlana heyrətli, řübhəli bir nəzər saldı:

– Bəs o haradadır?

Bunun cavabında istehzalrı bir qəhqəhə eşidildi. Kral qəzəbləndi, bir odun parçası tapıb düşmənin üstünə atılmaq istədi, lakin tam bu dəqiqədə onun lap qulağının dibində o biri tərəfdən biri qəhqəhə çəkdi. Bu, onların izilə gələn çolaq bir sərsəri idi.

Kral ona sarı dönüb acıqla soruşdu:

– Sən kimsən? Burada nə işin var?

Sərsəri cavab verdi:

– Bu zarafatları at, ötkəmliyindən əl çək! Mən o qədər bəzəkli deyiləm ki, sən öz doğma atanı tanımayasan.

– Sən mənim atam deyilsən... Mən səni tanımıram. Mən kralam... Mənim xidmətçimi gizlətmisənsə, onu tap, mənə ver, yoxsa peşman olarsan!

Con Ketli sərt və təkmlı səsle cavab verdi:

– Mən görürəm ki, sən dəlisən, ona görə istəmirəm sənə cəza verim, lakin məni vadar etsən, səni cəzalandıraram... Burada sənın boşboğazlığın qorxulu deyil, lakin burada sənə qulaq asan yoxdur, burada sənın dəli sözlərindən inciyən adam tapılmaz; lakin yaşamağa başlayacağımız təzə yerlərimizdə bizə zərərin dəyməsin deyə, yenə dilini saxlamalısan. Mən bir adam öldürmüşəm, ona görə evdə qala bilmərəm, səni də evdə qoymaq istəmirəm, çünki sənın mənə köməyin dəyməlidir. Ehtiyat üzündən adımlı dəyişmişəm, – indi mənim adım Con Hobbs, səninki isə Cekdir, – bunu birdəfəlik yadında saxla! İndi de görüm anan,

bacıların haradadır? Onlar şərtləşdiyimiz yerə gəlməyiblər, – onların harada olduğunu bilirsənmi?

Kral qaşqabaqlı cavab verdi:

– Öz müəmmalı danışıqlarınla yaxamdan yapışma! Mənim anam ölmüşdür, bacılarım isə saraydadır.

Cavan oğlan yenə qəhqəhə çəkmək istəyirdi, təhqir olunmuş kral az qala yumruqları ilə onun üstünə cumacaqdı, lakin Kenti və ya indi özünü adlandırdığı kimi, Hobbs öz yol yoldaşını saxladı:

– Sus. Hüqo, onu acıqlandırma; ağılı başında deyil, sən onu daha da hirsələndirirsən. Otur, Cek, sakit ol; indi sənə yemək verərəm.

Hobbs və Hüqo öz aralarında nə xüsusda isə pıçıldaşmağa başladılar, kral isə bu xoşagəlməz məclisdən qurtarmaq üçün samanlıqın lap uzaq küncünə çəkildi. Bura alaqaranlıqdı, döşəmə yarım fut qalınlıqda həşəmlə örtülü idi. Kral, üstünə örtməyə yorğan olmadığından, həşəmin içinə soxuldu və tezliklə öz fikirlərinə daldı. Onun dərdi çoxdu, lakin bütün xırda dərdləri, böyük dərdinin – atasının ölümünün yanında toy-bayram idi. VIII Henrixin adı bütün dünyanı lərzəyə salmışdı; onun adı çəkiləndə hamının gözünə qəddar bir zalım görünürdü, bu zalımın guya nəfəsi belə bir şeyi sarsıdır, əlindən yalnız cəza vermək və edam etmək gəlirdi; lakin uşaq üçün bu da yalnız şirin bir xatirə ilə bağlı idi, xəyalında canlandığı sima məhəbbət və nəvaziş saçırdı. O atası ilə bir sıra səmimi söhbətləri yadına saldı, bunları şirin xeyallarla düşünürdü, yanaqlarından axan göz yaşları dərdinin nə qədər dərin olduğunu göstərirdi. Axşam yaxınlaşırdı, öz müsibətindən üzülmüş uşaq, yavaş-yavaş şirin yuxuya getdi.

Xeyli vaxtdan sonra, – saat neçə olduğunu deyə bilmirdi, – hələ tamamilə ayılmadığı bir halda gözləri yumulu, harada olduğunu, başına nə gəldiyini öz-özündən soruşarkən başı üzərində şiddətli yağışın damı döyəclədiyini eşitdi. Bu ona yaxşı təsir etdi, lakin bir dəqiqədən sonra sevinc hissi uca söhbət və xırıltılı qaba gülüslə pozuldu. Bundan əhvalı dəyişdi, başını həşəmin altından çıxartdı ki, görsün nə olub. Dəhşətli və iyrenc bir mənzərə gördü. Samanlıqın o biri başında yerdə tonqal parlaq alovla yanırıdı,

tonqalın ətrafında bir dəstə yöndəmsiz sərsəri uzanıb qurdalanırdı. O, heç yuxusunda da belə kişilərə və qadınlara rast gəlməmişdi. Burada yaşlı, ucaboylu, uzunsaq, qəribə paltarlı adamlar vardı; bu cür paltar geymiş qəddar üzlü yeniyetmələr, gözləri sarğılı və ya məlhəmli kor dilənçilər, qoltuq və əl ağacları olan şikəstlər, heç bir şeydən çəkinməyən, sarğıların altından irinli yaraları görünən xəstələr, mal gəzdirib satan şübhəli görünüşlü alverçi, bıçaqitiləyən, qalayçı, dəllək vardı, hamının cihazları və alətləri yanında idi. Qadınlar arasında lap cavanları, demək olar ki, gənc qızlar, habelə üz-gözləri qırışlıq küpəgirən qarılar da vardı. Bunların hamısı çığır-bağır salır, həyasızlıqla söyüşürdülər; hamısı kirli və pinti idilər. Burada üzləri yaralı üç körpə uşaq, boyunlarına ip salınmış iki ac it vardı. İtlər korlara bələdçilik xidmətini görürdü.

Artıq gecə idi, qonaqlıq təzəcə qurtarmışdı, eyş-işrət başlanırdı. Araq dolçası əldən-ələ keçirdi. Mehriban bir səs eşidildi:

– Mahnı oxuyun! Oxuyun. Oxu, Şəbpərə! Dik, oxu! Tayqıç Dot, oxu!

Korlardan biri ayağa qalxıb oxumağa hazırlaşdı, büsbütün sağlam olan gözlərinin məlhəmlərini qoparıb yerə atdı. Məlhəmin dalınca döşündə gəzdirdiyi taxta lövhəni də tulladı. Bu lövhədə gözlərindən necə məhrum olduğu təsirli ifadələrlə təsvir olunmuşdu. Tayqıç Dot taxta qıçını çıxarıb atdı, yoldaşlarının yanında durdu, onun da qıçları tamamilə sağlamdı. Sonra hər ikisi oğrulara məxsus şən bir mahnı oxudu. Hər bənd nəqəratla bitirdi ki, bunu dəstə, qarışıq səslə təkrar edirdi. Sonuncu bənd oxunanda yarımkefli adamların şadlığı o yerə çatdı ki, hamı oxumağa başladı; mahnını əvvəldən axıra kimi təkrar etdilər, samanlıq burunda danışılan qulaqbatırıcı səslərlə elə doldu ki, hətta samanlığın dirəkləri belə titrədi.

Əlvida, Priton! İnan, etmə şəkk! –
Qayıtmaz səfərə gedirik, axı!..
Əlvida, ey torpaq! –

Gözləyir indi
Bizim boynumuzu zalım ilgək,
Bir də həmişəlik, əbədi yuxu...
Gecədən asılan bir beşik kimi,
Bizlər yelləndikcə torpaq üstündə –
Cır-cındırları da namərd cəlladlar
Pay-puş edəcəklər o qanlı gündə!..

Sonra söhbət başlandı – ancaq bu söhbət artıq oğru dilində deyildi, oğru dili yalnız qorxu olanda, düşmən qulaq asanda işləyir. Söhbətdən anlaşıldı ki, Con Hobbs burada təzə deyil, bu dəstədə əvvəl də olmuşdur. Son zamanda onun başına nə gəlmiş olduğunu nağıl etməyi ondan tələb etdilər, o, “təsadüfən adam öldürdüyünü söylədikdə, hamı razı qaldı; öldürdüyü adamın keşiş olduğunu əlavə etdikdə, hamı mehribanlıqla əl çaldı, sonra da onu hamı ilə təkbətək içməyə məcbur etdilər. Köhnə tanışlar sevinclə onu təbrik edir, təzələr isə onun əlini sıxmaq imkanı ilə fəxr edirdilər. “Bu neçə ayda harada olduğunu” ondan soruşdular. O cavab verdi:

– Londonda əyalətdəkindən daha yaxşı və daha təhlükəsizdir, xüsusən qanunların bu cür ciddi olduğu və belə söylə yerinə yetirildiyi son illərdə London daha yaxşı olmuşdur. Keşişi öldürməmiş olsaydım, Londonda qalardım. Mən həmişəlik Londonda qalmaq istəyirdim, kəndləri avara gəzmək fikrində deyildim, lakin adam öldürməyim işləri tamamilə dəyişdirdi.

Hobbs dəstədə indi nə qədər adam olduğunu soruşdu. Ataman cavab verdi:

– İyirmi beş dabbağ, dəzgahçı, əyəçi, yumruqçu, səbətçi, bir də qarılar və qızlar¹. Əksəriyyəti buradadır. Qalanları qış yolu ilə şərqə sarı getmişlər, dan yeri ağaranda biz də onların dalınca gedəcəyik.

– Bu namuslu mühitdə Uen gözümə dəymir... O haradadır?

¹ Oğruların, dilənçilərin və sərsərilərin müxtəlif zümrələrini bildirən oğru sözləridir.

– Zavallı, cəhənnəmə vasil olmuşdur, indi orada kükürd yeyir, kükürd də onun incə zövqü üçün çox qızğındır. O, bu yay zamanı dalaşarkən öldürülmüşdür.

– Bu xəbər məni kədərləndirdi. Uen işgüzar və igid oğlandı.

– Bu doğrudur. Onun rəfiqəsi Qara Bess hələ də bizimlədir, ancaq indi burada yoxdur – sərsərilik etmək üçün şərqə getmişdir. Gözəl qızıdır, qaydalara yaxşı əməl edir və özünü yaxşı aparır: heç kəs onu həftədə dörd dəfədən artıq kefli görmür.

– O, həmişə özünü ciddi saxlardı, – yadımdadır, – yaxşı qızıdır, hər cür tərifə layiqdir. Anası ondan əxlaqsızdı və özünü yaxşı apara bilmirdi. Dözülməz və kinli bir qarı idi, orası var ki, çox ağıllı idi.

– Ağılına görə də məhv oldu. O, elə gözəl falçı idi və gələcəyi elə məharətlə xəbər verirdi ki, cadugər qarı adını qazanmışdı. Onu, qanunun əmrinə görə, zəif odda yandırdılar. Mən həтта, onun öz acı taleyini necə mərdliklə qarşıladığını gördükdə, çox mütəəssir oldum, o, son dəqiqəyə qədər ona baxan izdihamı söyür və ona lənətlər yağdırırdı, alov dilləri isə artıq onun üzünü yalayırdı, ağ saçları qoca başının ətrafında çırtıldaırdı. Onları söyürdü dedim! Hə, onları söyürdü! Amma elə söyürdü ki, min il yaşasan, belə təmtəraqlı söyüş eşitməzsən. Heyhat! Onun məharəti də özü ilə bərabər öldü. İndi yalnız özünü ona bənzətməyə çalışan miskin və zəif söyüş söyənlər qalmışdır, lakin əsl söyüş eşitmirsən.

Ataman ah çəkdi; qulaq asanlar da onun hissiyyatına şərik olduqlarını bildirərək içlərini çəkдилər, məclis bir dəqiqəliyə kədərləndi, çünki bu cür qatı səfillər belə hissiyata qapıla bilirlər; bəzən, xüsusən əlverişli şərait olanda öteri kədər və sevinc duymağa qabildirlər; xüsusən istedad və məharətin tələf olaraq heç kəsə miras olmadığı bir zəmanədə belə hallar özünü daha çox bürüzə verir. Buna baxmayaraq, yenidən bütün məclisi gəzən dolcanın səxavətli boğazı, çox çəkmədən hamının dərđini dağıtdı.

Hobss soruşdu:

– Daha bizim dostlardan ələ keçən olmamışdır ki?

– Hə, olmuşdur. Xüsusən, xırda fermerlər ələ keçirlər. Bu cür fermer yurdsuz, ac-yalavac qalır, xəzinə onun fermasını əlindən

alır, qoyun otlağına çevirir. Belə olduqda fermer dilənməyə başlayır, onu arabaya bağlayırlar, köynəyini çıxardıb qanı axınca qırmancla, ya da buxovlayıb döyürlər, o yenə də dilənməyə gedir, – onu yenidən tutub qırmancla döyürlər, qulaqlarını kəsirlər; üçüncü dəfə dilənçiliyə başladıqda – zavallının başqa çarəsi yoxdur – onu damğalayıb qul kimi satırlar, o qaçır, bu dəfə onu tutub asırlar. Əhvalat qısaadır, bunu danışmaq çox vaxt istəməz. Bizimkilərdən daha bir neçəsi belə cəzalanmışdır, ancaq cəzaları çox da şiddətli olmamışdır. Yokel, Berns və Qoc, durun ayağa, bəzəklərinizi göstərin görüm.

Üç nəfər ayağa qalxdı və cındır paltarlarını çıxardıb, qamçı-larla zolaqlanmış və yaraları qartmaq bağlamış kürəklərini açdı; biri saçını yana verib, vaxtilə salamat olan sol qulağının yerini göstərdi: o biri çiyində V hərfi damğalamış yeri və şikəst edilmiş qulağını göstərdi; üçüncüsü dedi:

– Mənim adım Yokeldir. Vaxtilə varlı bir fermerdim, mənə sevən arvadım, uşaqlarım vardı; indi mənim adım, həm də şöhrətim başqadır, arvad-uşağım ölmüşdür, bəlkə indi onlar behişt-dədir, bəlkə də cəhənnəmdədirlər, ancaq allaha şükür olsun ki, İngiltərədə deyillər! Mənim namuslu qoca anam çörək pulu qazanmaq üçün xəstələrə qulluq edirdi. Xəstənin biri öldü, həkimlər ölümün səbəbini tapmadılar, – anamı da, cadugər bir qarı kimi tonqalda yandırdılar, uşaqlarım isə bu mənzerəyə baxıb ağlayırdılar. İngilis qanunu! Hamınız birdən piyalələri qaldırın! Onu ingilis cəhənnəmindən qurtaran mərhəmətli ingilis qanununun şərafinə içək! Sağ olun, qardaşlar, hamınız sağ olun! Sonra ac uşaqları dalımızca qapı-qapı gəzdirib dilənməyə başladıq, lakin İngiltərədə ac qalmaq cinayət sayılır, ona görə bizi üç şəhərdə möhkəm döydülər. Mərhəmətli ingilis qanunu sağlığımıza bir də içək! Qamçılar çox çəkmədən mənim Merimin qanını içdi, onun qurtuluş gününü yaxınlaşdırdı. O, indi heç bir həqarət və dərd bil-mədən torpaq altında yatır. Uşaqlarım da, məlum işdir, mən qamçı ilə döyülüb şəhərdən şəhərə qovulduğum zaman, acından qırıldılar. İçək, qardaşlar – yalnız bir qurtum, – heç vaxt heç kəsə zərəri toxunmayan yazıq uşaqların sağlığına! Mən yenə sədəqə ilə dolan-

mağa başladım, – əlimi bir parça quru çörək üçün uzadırdım, əvəzində isə məni buxovlayıb döydülər, bir qulağımı itirdim, – baxın, qulağımın dibini görürsünüzmü? Mən yenə dilənməyə başladım – ingilis qanununu unutmayım deyə, o biri qulağım da kəsildi, lakin yenə də dilənməyimdə davam etdim, nəhayət, məni qul eləyib satdılar – üzümdəki çirkin altında damğa vardı; çirki yusam, dəmirlə dağlanmış qırmızı R hərfini görürsünüz! Qul! Bu sözün nə olduğunu anlayırsınızmı? İngilis qulu! Bu qul sizin qarşınızdadır. Mən öz ağamın əlindən qaçdım, məni tutmuş olsalar asarlar – bu cür qanunları yaradan ölkə lənətə gəlsin! Məni asacaqlar.

Qaranlıqda cingiltili bir səs eşidildi:

– Sən asılmayacaqsan! Bundan belə bu qanun ləğv olunur!

Hamısı səs gələn tərəfə döndü və sürətlə yaxınlaşan balaca kralın qəribə qiyafəsini gördü; o, işığa çıxanda və aydın görünəndə, hər bir tərəfdən suallar yağdırılırdı:

– Bu kimdir? Bu nədir? Bu cırtan kimdir?

Uşaq qətiyyənlə utanmayaraq, bu heyrətli və sual yağdıran gözələrin qarşısında durub padşaha layiq bir əzəmətlə cavab verdi:

– Mən İngiltərə kralı Eduardam.

Vəhşi bir qəhqəhə qopdu, bəzisi istehza ilə, bəzisi də sevinc ilə gülüşdü – zarafat çox məzəli göründü. Bu istehza krala bərk toxundu. O, kəskin bir ifadə ilə dedi:

– Siz tərbiyəsiz avaralarsınız! Mənim sizə vəd etdiyim kral mərhəməti əvəzində sizin təşəkkürünüz budurmu?

Kral qəzəb və həyəcanla onları söyməkdə davam edirdi, lakin onun sözləri qəhqəhə və istehzalı səslər içində itib gedirdi. Con Hobbs bir neçə dəfə çığırınların səsini batırmağa çalışdı, nəhayət, buna nail oldu:

– Dostlarım, bu mənim oğlumdur, xəyalpərəstdir, başı xarab olub, axmaqdır, – ona əhəmiyyət verməyin. O elə güman edir ki, kraldır.

Eduard ona müraciətlə dedi:

– Əlbəttə, kralam, vaxt olar ki, buna təcrübədə əmin olarsan. Sən adam öldürdüyünü boynuna aldın, səni bunun üstündə dar ağacına çəkəcəklər.

– Sən məni ələ verməkmi istəyirsən! Sən? Mən səni öz əlimlə boğaram...

Qüvvətli ataman:

– Yavaş, yavaş! – deyib onun sözünü kəsdi və kralın köməyinə cumaraq bir zərbə ilə Hobbsu vurub yerə yıxdı. – Görünür, sən nə krallara hörmət edirsən, nə də atamanlara? Bir də mənim hüzzurumda belə özbaşınalıq etsən, mən özüm səni qarşıma çıxan birinci ağacdən asaram. – Sonra üzünü əlahəzrətə çevirdi: – Oğlum, sən də yoldaşları hədələmə, heç yerdə öz yoldaşların haqqında pis xəbərlər yayma. Başına axmaq fikir gəlmişsə, eybi yoxdur, kral ol, ancaq qoy bundan heç kəs zərər çəkməsin. Özünü İngiltərə kralı adlandırma, çünki bu xəyanətdir, bizim aramızda öz kralına xəyanət eləyə bilən bir yaramaz tapılmaz, biz hamımız onu sevirik və ona sədaqət bəsləyirik. İndi görəsən, mən doğru deyirəm ya yox; ey, hamınız birdən qışqırın: yaşasın İngiltərə kralı Eduard!

– *YAŞASIN İNGİLTƏRƏ KRALI EDUARD!*

Cındırlı adamların bu şüarı göy gurultusu kimi səsləndi, köhnə bina titrədi. Balaca kralın üzündə bir anlığa sevinc əlaməti görüldü, o, başını yavaşca əyib əzəmətli bir sadəliklə dedi:

– Sənə təşəkkür edirəm, mənim mərhəmətli xalqım!

Bu gözlənilməz cavab gurultulu bir qəhqəhə partlayışı doğurdu. Nəhayət, bir az sakitlik olduqda, ataman safdilliklə, lakin qəti bir ifadə ilə dedi:

– Bunu başından at, oğlum, bu ağıllı iş deyil! Xəyalpərəstliyə düşmək istəyirsənsə, özünə başqa bir mənşəb seç.

Bir qalayçı təklif etdi:

– Yaşasın təlxəklər kralı Birinci Fu-Fu!

Bu mənşəb hamının xoşunu gəldi, hamı boğazı yırtılınca bağırdı:

– Yaşasın təlxəklər kralı Birinci Fu-Fu!

Bunu deyərəkən hamı gülüşdü: fit, miyoldama, qəhqəhə səsləri ətrafı bürüdü.

– Onu bura çəkin, başına tac qoyaq!

- Ona xələt geyindirin!
- Əlinə əsa verin!
- Taxtda oturdun!

Yerbəyerdən yağdırılan bu cür sözlər bir ağızdan deyilirdi, zavallı uşaq nəfəsini dərməmiş, başına dəmir bir qazan keçirtmişlər, xələt yerinə onu cındır yorğana bürüdülər, taxt əvəzinə çəllək üstünə oturdular və əlinə əsa əvəzinə lehilməmə çubuğu verdilər. Sonra hamı istehzalılı fəryadlar və lağlağı sözlərlə onun qabağında diz çöküb, öz cırıq qolçaqları və önlüklərilə yalandan göz yaşlarını silməyə başladılar.

- Əziz kral, bizə rəhmin gəlsin!
- Öz vecsiz soxulcanlarını ayağınla tapdalama, ey alicənab padşah!
- Öz quallarına yazığın gəlsin, onlara kral təpiylə təskinlik ver!
- Öz mərhəmətinin şüaları ilə bizi oxşa və qızındır, ey taxtın qızğın günəşi!
- Ayağın toxundurmaqda yeri təqdis et ki, biz bu palçığı yeyək və alicənab olaq!

– Lütfən bizim üstümüzə tüpür, ey hökmdar, bizim balalarımız, sənə padşah mərhəmətindən xoşbəxt və məğrur olsunlar!

Yeni mənəbin ixtiraçısı olan qalayçı hamıya üstün çıxdı. O, dizi üstə sürünə-sürünə gəldi və özünü elə göstərdi ki, guya kralın ayaqlarını öpür, o isə acıqlanıb ayağı ilə onu itələdi, qalayçı hamıya bir-bir yanaşdı, kral ayağının toxunduğu yeri bağlamaq üçün onlardan əsgəri istədi; o deyirdi ki, bu cür şərəfdən sonra toxunan yerə havanın kobud təsiri olmamalıdır, indi o, bu yeri göstərərək hər tamaşaçıdan yüz şilling almaqla varlanacaqdır. O, bu saat elə məzəli idi ki, dəstə heyretlə ona baxır və paxıllıq edirdi.

Balaca padşahın gözləri utancaqlıq və qəzəb yaşları ilə dolu idi. “Mən onları bərk incitmiş olsaydım, mənəmlə bunca amansız rəftar etməzdilər, lakin mən onlara mərhəmət vəd etmişdim, – onlar isə mənə görə necə təşəkkür edirlər!”

ON SƏKKİZİNCİ FƏSİL

ŞAHZADƏ SƏRSƏRİLƏR ARASINDA

Bütün dəstə dan yeri ağaranda ayağa qalxıb yola çıxdı. Buludlar onların başı üzərində alçaqdan keçirdi, ayaqları altında torpaq sürüşkən idi, havada qış soyuğu vardı. Dəstəni dərd almışdı; bəziləri qaşqabaqlı və sakitdi, bəziləri acıqlı idilər; heç birinin kefi kök deyildi, hamı axşamkı eyşdən sonra bir qədər içib xumarını dağıtmaq istəyirdi.

Ataman “Ceki” Hüqonun himayəsinə verdi, Con Kentiyə kənara çəkilib oğlunu rahat buraxmağı əmr etdi, Hüqoya isə uşaqla çox da qaba rəftar etməməyi tapşırırdı.

Bir azdan sonra hava açıldı, buludlar daha alçaqdan keçmirdi. Sərsərilər daha soyuqdan əsmirdilər və bir qədər ruhlanmışdılar. Yavaş-yavaş kefləri kökəlirdi, dişlərini ağardır və qabaqlarına çıxan yoldan ötənlərə sataşırdılar. Bu göstərirdi ki, onlar yenə həyatı və onun sevinclərini qiymətləndirməyə başlamışdılar. Görünür, onlar qorxulu idilər. Hamı onlara yol verir və onların ötkəmliyinə və istehzalarına sakitcə dözüür, qaba cavab verməyə cəsarət etmirdi. Onlar qurumaq üçün barıdan asılmış alt paltarları, bəzən lap yiyələrinin gözü qabağında götürürdülər, alt paltarların yiyələri nəinki etiraz etmirdilər, hətta barıları da çıxarıb aparmadıqları üçün sanki onlardan razı qalırdılar.

Bir azdan sonra dəstə ilə kiçik bir fermerin həyətinə soxuldular və öz evləri kimi fermada yerləşdilər, qorxudan titrəyən fermer və onun ev adamları qonaqlara səhər yeməyi hazırlamaq üçün ərzaq anbarlarını boşaltmağa başladılar. Fermerin arvadı və qızları süfrəyə yemək gətirəndə sərsərilər onların çənəsini əlləyirdilər və at kişnəməsinə oxşayan qəhqəhə ilə onlara söz atırdılar. Xörək sümüklərini və göyərtilərini fermerə və onun oğlanlarına tolazlayır və tuşladıqları yerə dəyəndə şappıltı ilə əl çalır-dılar. Ən axırda onların kobud zarafatlarına acıqlanmış fermerin qızlarından birinin başına yağ çəkdiilər. Gedərkən, onların hərə-

kətlərini hökumət adamlarına xəbər vermiş olsalar, qayıdıb evi ziyələri ilə bərabər yandıracaqları ilə hədələdilər.

Günortaya yaxın, uzun və yorucu yoldan sonra, dəstə böyük bir kəndin yaxınlığında bir hasar dibində dincəlmək üçün dayandı. Bir saat dincəlməyi qərara aldılar, kəndə müxtəlif yerlərdən girmək və hər kəs öz sənəti ilə məşğul olmaq üçün sərsərilər ətrafa dağıldılar. “Ceki” Hüqo ilə bərabər göndərdilər. Onlar küçə ilə gəzib-dolaşdılar və nəhayət Hüqo, məharətini bir şeydə göstərə bilməyib dedi:

– Burada oğurlamalılı bir şey yoxdur. Yoxsul kənddir. Dilənmək lazım gələcəkdir.

– Bizəmi? Bunda mənə bağışla! Sən dilən, bu sənətin sənətidir, mən dilənən deyiləm.

Hüqo təəccüblə gözlərini krala bərəldib ucadan səsləndi.

– Dilənməyəcəksən? Haçandan bəri belə dəyişmişən?

– Başa düşmürəm, nə deyirsən?

– Başa düşmürsən? Axı sən ömrün uzununu London küçələrinə dilənmisən.

– Mənmi?.. Axmaq!

– Nəzakətini saxla, – sənə lazım olar. Atan deyir ki, sən bütün ömrünü dilənçiliklə keçirmisən. Bəlkə o yalan deyil. Əlbəttə, sən həyasızlıqla onun dediklərini yalana çıxara bilərsən, – deyər Hüqo onu hirsələndirirdi.

– Sən onu mənim atamı adlandırırsan! Yalan deyir.

– Çox yaxşı, dostum! Özünü tülkülüyə vurub dəli kimi göstərmək yetər, zarafatın da bir ölçüsü var, yoxsa işin içindən iş çıxar. Mən əhvalatı ona danışsam, dərini boğazından çıxarar.

– Heç zəhmət çəkmə, – mən özüm ona deyərəm.

– Sənə igidliyin, vallah, mənim xoşuma gəlir. Amma çox yersiz danışırısan. Şapalaq, təpik, şillə onsuz da kifayət qədərdir, bunları özünə qazanmağa hacət yoxdur. Lakin bu xüsusda danışmaq yetər! Mən sənə atana inanıram. Bilirəm, yalan danışmaq onun əlindən gələr, habelə şübhə etmirəm ki, yeri düşəndə danışır da, yalanı bizdən yaxşı adamlar da danışirlar, ancaq burada onun

yalan danışmağının mənası yoxdur. Ağıllı adam isə yalan kimi əlverişli şeyi boş yerə sərf etməz! Yolumuza davam edək! Dilənmək sənəin xoşuna gəlmirsə, bəs nə ilə məşğul olaq? Mətbəxləri soyaqımı?

Kral hirsli-hirsli dedi:

– Bəsdir boş-boş danışdın, lap zəhləmi tökdün.

Hüqo hirsələnib dedi:

– Bura bax, dostum, oğurlamaq istəmirsənsə, dilənmək istəmirsənsə, qoy sən deyən olsun. Ancaq mən səni bir şeyə məcbur edəcəyəm. Mən dilənəcəyəm, sən isə yoldan ötənləri tovla. Bundan da boyun qaçırsan, özün bil!

Kral həqarətlə ona baxdı və etiraz etmək istədikdə Hüqo onun sözünü kəsdi:

– S-ss! Bax, üzündən mərhəmətli görünən bir adam gəlir. Mən bu saat yerə yıxılacağam, guya özümdən getmişəm. O adam yürürüb özünü mənə yetirdikdə, sən fəryad qoparıb onun qarşısında diz çök, ağlamsın, qışqır, guya qarnında cin-şəyatın var, de ki: “Ah, cənab, bu mənim bədbəxt qardaşımdır, adamımız yoxdur, Allah eşqinə, yalvarıram: rəhmin gəlsin, xəstə, bir kimsəsi olmayan zavallı yoxsula yazığın gəlsin, allahın qənimi keçmiş adama öz varından bir quruş əl tut!” Ancaq ondan penni qoparmayınca ağlamağında və yalvarmağında davam et, yoxsa peşman olarsan.

Hüqo birdən inlədi, ağladı, gözləri kəlləsinə çıxdı, atılıb düşməyə, hərlənməyə başladı: yoldan ötən yaxınlaşdıqda, Hüqo çığırtı ilə yerə yıxıldı və ölməkdə olan adam kimi pəlçığın içində atılıb düşməyə və çapalamağa başladı.

Mərhəmətli yoldan ötən:

– Aman Allah! – deyə səsləndi. – Ah, zavallı nə yaman əzab çəkir! Mən bu saat sənə kömək edərəm.

– Yox, yox, mərhəmətli ağam, mənə toxumda, – Allah səndən razı olsun! Özümdən gedəndə, kim mənə toxunsa, ağrıdan ölərəm. Bədənim qıc olanda mənə nə olduğunu qardaşım sənə danışar. Mərhəmətli cənab, bir penni, yalnız bir penni mənə pul verin, acam, yeməyə bir şey alım, sonra məni burax, əzabımı çəkim.

– Bir penni! Ah zavallı, mən sənə lap üç penni verərəm!
Yoldan ötən pul çıxartmaq üçün ciblərini qurdalamağa başladı.
– Al, quzum, al! Ay oğlan, bura gəl, sənın zavallı qardaşını
oraya, o evə aparmağa mənə kömək et...

Kral onun sözünü kəsdi:

– O heç mənim qardaşım deyil...

– Necə? Qardaşın deyil?

Hüqo dişlərini kral üçün qıncıdaraq:

– Görürsünüzmü? – deyə inlədi. – Bir ayağı qəbirdə olan öz
doğma qardaşını atır!

– O sənın qardaşındırsa, sənın, doğrudan da, ürəyin rəhmsiz-
dir, oğlan! Eyib olsun sənə! Yazıq əl-ayağını tərpedə bilmir.
Yaxşı, bəs qardaşın deyil, nəyindir?

– O, dilənçi, həm də oğrudur! O, səndən pul ala-ala, bir
tərəfdən də cibinə girdi. Onu möcüzə ilə sağaltmaq istəyirsənsə,
ağacını onun kürəyində oynat – işin dalını allaha etibar eylə.

Lakin Hüqo möcüzəni gözləmədi. O, bir an içində yerindən
sıçrayıb yel kimi qaçdı, yoldan ötən var gücü ilə çığıraraq onun
dalınca cumdu. Kral isə canı qurtardığına görə, allaha şükür edib,
qarşı tərəfə qaçdı və təhlükədən qurtarmayınca dayanmadı. qar-
şısına çıxan bir yola düşdü, çox çəkmədən kənd uzaqda qaldı.
Bir neçə saat, dalınca gələn olmasın deyə, tələsik getdi, dəqiqə-
başı dönüb geri baxırdı. Nəhayət, qorxusu keçdi, artıq təhlükə-
dən qurtardığını düşünüb sevindi. Ac və yorğun olduğunu yalnız
indi hiss etdi. Yaxındakı bir fermanın qapısını döydü, lakin onu
bir kəlmə belə danışmağa qoymayıb kobud surətdə qovdular.
Paltarından etibar ediləcək bir adama oxşamırdı.

Şahzadə qəzəblənmiş və təhqir olunmuş halda yoluna davam
etdi və daha bu cür alçalmağa yol verməməyi qərara aldı. Lakin
aclıq qürurdan güclüdür, axşamüstü yenə bir fermada sığınacaq
yeri tapmağa təşəbbüs etdi, bu dəfə onu daha pis qarşıladılar:
onu söydülər və tezliklə buradan rədd olmazsa, bir sərsəri kimi
həbs olunacağı ilə hədələdilər.

Qaranlıq və soyuq bir gecə ətrafı bürüdü. Kral isə öz yorğun
ayaqları üzərində hələ də avara gəzirdi. O istər-istəməz dincəl-

mədən getməli idi, çünki bir dəqiqəliyə dincəlməyə oturmaqla, soyuq illiklərinə qədər işləyirdi. Heybətli qaranlıq içində boş yollarla və zəmilərlə gəzdirdiyi zaman duyduğu hissiyyat və təəs-sürat onun üçün təzə və qəribə idi. Bəzən adam səsləri eşidirdi, bu səslər gah yaxınlaşır, ucadan eşidilir, gah da tamamilə yox olurdu. Adamları görmürdü, yalnız tutqun, sürüşüb keçən kölgələr görürdü, bu kölgələrdə kabusa bənzər qorxulu bir şey vardı, qorxusundan diksinirdi. Bəzən uzaqda, sanki başqa bir aləmdə sayrışan işıqlar görürdü; arabir qoyun sürüsü zınqırovlarının səsi eşidilirdi, gecə küləyinin gətirdiyi inək movultusu adamı kədər-ləndirirdi, bəzən də görünməyən tarlaların və meşələrin o tayın-dan inilti it hürüşü eşidilirdi. Balaca krala elə gəlirdi ki, guya bütün canlı şeylər ondan uzaqdır, o, ucsuz-bucaqsız bir səhranın lap ortasında itib batmışdır.

O, büdrəyə-büdrəyə irəliləyirdi. Bu yeni hadisələrin tutqun təsiri onu qaplamışdı. Arabir başı üzərindən qurumuş yarpaqların güclə eşidilən xışıltısı gəlirdi, bu xışıltıdan diksinirdi, ona elə gəlirdi ki, bu adam pıçılıtsıdır. Xeyli getdikdən sonra nəhayət yaxında dəmir fənərin işığını gördü. Geri çəkilib kölgədə durdu və nə olacağını gözlədi. Fənər samanlığın açıq qapısı ağzında idi. Kral bir qədər gözlədi – səs-səmir çıxmadı. Soyuq onu ta-qətdən salmışdı, qonaqsevən samanlıq isə onu elə cəlb edirdi ki, nəhayət, ürəklənib içəri girmək istədi: sürətlə və səssizcə qapı-dan içəri girdiyi dəqiqədə arxasından adam səsləri eşitdi. Cəld çəlləyin dalına keçib yerə çömbəldi. İki nəfər muzdur əlində fənər içəri girdi və danışa-danışa işə girişdi. Onlar fənərlərlə gəzərkən, kral samanlığın içini gözdən keçirtirdi; o başda böyük axura bənzər bir şey gördükdə, tək qalarsa, oraya getməyi qərara aldı. Habelə axurla onun arasında bir yığın çul olduğunu gördü, bu çulları bu gecə ingilis tacına xidmət etdirməyi qərara aldı.

Muzdurlar işlərini qurtarıb fənərləri ilə bərabər getdilər və qapını bayırdan bağladılar. Soyuqdan titrəyən kral tələsik çulların yanına getdi, onlardan gücü çatdıqca bir neçəsini götürdü və sağ-salamat axura yaxınlaşdı. İki çulu altına saldı, qalanını isə

üstünə ördü. Doğrudur, yorğanları köhnə və nazikdi, çox isti deyildi, əlavə olaraq onlardan at tərinin pis qoxusu gəlirdi, bununla belə kral indi özünü xoşbəxt hiss edirdi.

Kral bərk üşümüştü, aclıq ona əziyyət verirdi, lakin elə yaman yorulmuşdu ki, çox çəkmədən onu yuxu basdı. Əsl qayda ilə yuxuya getməyə hazır olduğu bir dəqiqədə, kimin isə ona toxunduğunu aydınca hiss etdi! Birdən ayıldı və nəfəsini kəsdi. Qaranlıqda bu sirli toxunma onu elə qorxutdu ki, az qala ürəyi partlayacaqdı. Hərəkətsiz uzanıb nəfəsini gizlədərək qulaq asmağa başladı. Lakin hər şey sakit və hərəkətsizdi. Xeyli qulaq asdı, lakin qabaqkı kimi yenə sakitlikdi. Yenə yuxuya getdi; lakin birdən yenə gizli bir toxunma hiss etdi. Səssiz və görünməz bir şeyin toxunması nə qədər dəhşətli olur! Uşaq ağlagəlməz bir qorxu hiss etdi. Nə etsin? Bu rahat yeri atsin və gözəgörünməz düşməndən qaçsınmı? Lakin hara qaçsın? Samanlıqdan onsuz da çıxma bilməyəcəkdir, – qapı bağlıdır; hər dəqiqə ciyni və ya əlinə toxuna biləcək gözəgörünməz bir kabusun ardınca süründüyü bir zamanda, həbsxana kimi dörd divar arasında qaranlıqda o küncdən–bu küncə sürünmək nə qədər dəhşətlidir. Bəs bütün gecəni burada dəhşət içində keçirmək necə; məgər bu yaxşıdır! Yox! Nə etməli? Yalnız bircə şey qalır, – nə qaldığını isə o yaxşı bilirdi, – əlini uzadıb ona toxunan şeyin nə olduğunu bilmək.

Bunu düşünmək asandı, yerinə yetirmək isə çətindi. O, qaranlıqda əlini üç dəfə qorxa–qorxa uzatdı və tez rəşə ilə geri çəkdi, – bir şeyə toxunduğuna görə yox, bu saat bir şeyə toxunacağını hiss etdiyinə görə əlini geri çəkdi. Dördüncü dəfə əlini bir az da irəli uzatdı, əli isti və yumşaq bir şeyə toxundu. Dəhşətindən donub qaldı, – bu dəqiqə ona elə gəldi ki, guya qarşısında hələ soyumamış bir ölü vardır. Bir də ona toxunsa öləcəyini güman etdi. Lakin, insan marağının sarsılmaz qüvvəsini bilmədiyi üçün səhv etmişdi. Bir azdan sonra əli, öz qərarına, demək olar ki, iradəsinə zidd olaraq, lakin inadla yenə də yana uzandı. Bir çəngə uzun tük hiss etdi. Diksindi, lakin əlini tükə sürüb ipə oxşayan ilıq bir şeyə toxundu. Əlini ipə sürtdükdə bunun məsum bir buzov olduğunu duydu. İp heç də ip deyil, buzov quyruğu imiş!

Kral bu cür boş şey üstündə bunca qorxu və əziyyət keçirdiyinə öz-özündən xəcalət çəkdi, lakin çox da xəcalət çəkməməli idi, axı o, buzovdan deyil, dəhşətli, vahiməli bir şey təsəvvür etdiyi üçün qorxmışdı, mövhumatın hökm sürdüyü o zamanlarda hər bir uşaq onun kimi qorxa bilirdi.

Kral yalnız dəhşətli şeyin buzova çevrildiyinə deyil, özünə yoldaş tapıldığına da sevindi, o özünü elə tənha və tərک edilmiş hiss edirdi ki, bu həlim heyvanın yaxınlığı belə ondan ötrü sevincli idi. İnsanlar onu elə incidir, onunla elə kobud rəftar edirdilər ki, nəhayət, öz yanında dərin ağla malik olmasa da, heç olmasa mərhəmətli ürəyi və xasiyyəti olan bir yoldaşın olması, ona, doğrudan da, bir təsəlli idi. O özünün yüksək rütbə sahibi olduğunu unutmağı və buzovla dost olmağı qət etdi.

Kral onun ilıq, hamar belini əli ilə tumarlayaraq, – buzov lap yaxında uzanmışdı, – təsəvvür etdi ki, buzov ona xeyir verə bilər. Öz yatağını götürüb buzovun yanında saldı, sonra yumaq kimi yumurlanıb başını buzovun kürəyinə qoydu, çulu özünün və dostunun üstünə çəkdi, bir dəqiqədən sonra, Vestminsterdə kral sarayının pərqu döşəkləri üstündəki kimi ona isti və rahat oldu.

O saat başına xoş fikirlər gəldi; həyat ona sevincli göründü. İndi o, əsarət və cinayətdən, alçaq və kobud sərsərilər cəmiyyətindən qurtarmışdı. Özünə sığınacaq yeri tapmışdı, yeri isti idi, xülasə, xoşbəxt idi. Gecə küləyi əsirdi; coşqunluqla əsən küləkdən köhnə samanlıq titrəyirdi; külək bəzən susur, sonra yenə samanlığın künclərində və damın altında vıyıldayırdı, lakin bütün bunlar özünü rahat hiss edən kral üçün musiqi kimi idi: qoy külək əssin və qəzəblənsin, qoy ağlasın, vıyılsın, inləsin – ondan ötrü fərqi yoxdu. Öz dostuna daha bərk qısıılır, istidən zövq alırdı, nəhayət, özü duymadan aydın və rahat yuxuya getdi. Uzaqda itlər ulayır, inəklər həzin-həzin mövuldayır, külək vəhşicəsinə əsir, yağış qəzəblə dama tökülür, əlahəzrət İngiltərə kralı isə sakitcə yatırırdı; kralla yanaşı yatmaqdan çəkinməyən buzov isə məsum bir məxluq kimi rahatca yatmışdı.

ON DOQQUZUNCU FƏSİL

KRAL KƏNDLİLƏR ARASINDA

Səhər ertədən oyanan kral gördü ki, islanmış, fəhmli bir siçovul gecə gizləncə onun yanına gəlmiş və sinəsi üstündə sığınıb yatmışdır. O, tərپənən kimi siçovul qaçdı. Uşaq təbəssümlə dedi:

– Axmaq, nədən qorxursan? Mən də sənə kimi yurdsuzun biriyəm. Özüm köməksiz olduğum halda, köməksizi incitmək mənə eyib olar. Bəxtimin açıldığını qabaqcadan bildirən bu əlamət üçün sənə minnətdaram, kralın sinəsində siçovulun yuva salıb yatması qədər alçalması, onun taleyinin tez bir zamanda dəyişəcəyi əlamətidir, – aydındır ki, daha bundan da aşağı alçalmaq olmaz.

O, qalxıb axurdan çıxdı, o dəqiqə uşaq səsləri eşitdi. Samanlığın qapısı açıldı, iki balaca qız içəri girdi. Onu görəndə kimi qızlar o saat səslərini kəsdilər və gülməklərini saxladılar, yerlərinə donub qaldılar, – maraqla ona tamaşa etməyə başladılar. Yəni onu başdan-ayağa süzüb pıçıldaşdılar. Yavaş-yavaş cürətləndilər və onun haqqında lap ucadan danışmağa başladılar. Biri dedi:

– Nə gözəl üzün var.

O biri əlavə etdi:

– Saçları da buruqdur.

– Ancaq çox pis geyinmişdir.

– Üzündən ac olduğu bilinir!

Qızlar yaxına gəldilər, utana-utana bir neçə dəfə onun dövrəsinə hərləndilər və ona elə diqqətlə tamaşa etdilər ki, guya o, görülməmiş qərribə bir vəhşi heyvandır. Qorxa-qorxa və ehtiyatla özlərini ondan qoruyurdular ki, bu vəhşi heyvan onları dişləməsin. Nəhayət, kralın qarşısında guya bir-birlərindən kömək istəyirmiş kimi əl-ələ tutub dayandılar, məsum gözlərini ona zillədilər. Sonra böyük qız cürətini toplayaraq birdən-birə oğlandı soruşdu:

– Sən kimsən?

O, vüqarla cavab verdi:

– Mən kralam.

Uşaqlar gözlərini geniş açaraq, bir az geri çəkildilər və yarım dəqiqə bir kəlmə danışa bilmədilər; sonra maraqları qorxuya üstün gəldi.

– Kral? Hansı kral?

– İngiltərə kralı.

Qızlar təəccüblə əvvəlcə bir-birinə, sonra oğlana, sonra yenə bir-birinə baxdılar.

Bundan sonra onlardan biri dedi:

– Marceri, eşidirsənmi? Deyir ki, kraldır. Bu doğrudurmu?

– Belə də yalan olar. Prissi? Məgər o yalan danışar? Prissi, başa düşürsənmi, demək, bu düz deyilsə, yalandır. Əlbəttə, yalandır! Bir düşün! Bütün düz olmayan şeylər yalandır, buna söz ola bilməz.

Bu elə ağıllı və rədd edilə bilməz bir sübut idi ki, Prissinin şübhələri o saat dağıldı.

O, bir az düşündü, kralın doğru danışdığına inandı və hiyləsiz soruşdu:

– Əgər doğrudan da kralansa, inanıram.

– Doğrudan da kralam.

Bu qayda ilə iş yoluna düşdü. Əlahəzrətin kral olması mübahisəsiz qəbul edildi. Qızlar ondan buraya nə cür düşdüyünü, nə üçün kral paltarını geymədiyini və hara getdiyini soruşmağa başladılar. Kral özü, onu ələ salmayan, sözlərinin doğruluğuna şübhə etməyən bir adama ürəyini açıb söyləyəcəyindən çox şad oldu. Hələlik aqlığını belə yaddan çıxararaq böyük bir həvəslə başına gələn əhvalatı danışdı, mərhəmətli qızlar da onu dərin bir rəğbətlə axıra qədər dinlədilər. Ancaq başına gələn son bəlaları nağıl etdikdə qızlar onun çoxdan bəri heç bir şey yemədiyini duyub sözü-nü yarımçıq kəsdilər və onu yedizdirmək üçün evlərinə apardılar.

İndi kral xoşbəxt və şən idi. O öz-özünə deyirdi:

“Bədbəxt günümdə bu qızlar mənimlə yaxşı rəftar etdikləri və mənə inandıqları üçün saraya qayıtdıqda hər zaman kiçik uşaqlarla yaxşı rəftar edəcəyəm. Lakin böyükklər daha ağıllı olduqlarına baxmayaraq, məni yalançı hesab edib kinayə ilə ələ salırdılar”.

Qızların anası kralı məhəbbət və mehribanlıqla qəbul etdi: onun mərhəmətli qadın qəlbi bu yurdsuz və üstəlik aqlını itirmiş uşağın halına yandı. Bu qadın dul və yoxsul idi, özü bir çox dərdlərə dözmüşdü və bədbəxtlərin halına yanmağı bacarırdı. O düşünürdü ki, aqlını itirmiş uşaq öz dostlarından və ya gözətçilərindən qaçmışdır; onu ata-anasının yanına göndərmək üçün, haradan gəldiyini soruşub öyrənmək istəyirdi; qonşu şəhərlərin və kəndlərin adını çəkirdi, ancaq bu sorğu-sualdan heç bir şey çıxmırdı. Uşağın üzündən və cavablarından görürdü ki, danışdıqları ona tanış gəlir. Uşaq saray həyatından çox asanlıqla və həvəslə danışdı. Mərhum kralı, “öz atasını” yadına saldıqda, bir-iki dəfə aqlamsındı, ancaq söhbət başqa mövzulara keçdikdə həvəsdən düşür və susurdu.

Qadın mat qalmışdı, ancaq uşağı sınamaqdan çəkinmirdi. Xörək bişirdiyi vaxt, bu uşağın kim olduğunu öyrənmək üçün hər cür hiyləyə əl atırdı. O, inəklərdən söhbət açdı – oğlan buna etina etmədi; qoyunlardan danışdı, – yenə bir şey çıxmadı; onun çoban olduğu haqqında qadının düşündükləri boşa çıxdı. Qadın dəyirmanlar, toxucular, qalayçılar, dəmirçilər və başqa bir sənət və peşələrdən söhbət saldı, – heç birindən bir şey çıxmadı. Qadın hər yerdə məğlub olurdu. Yox bəlkə o, bir adamın nökrəsidir? Bəli, indi deyəsən, işin çəmini tapmışdır. Uşaq şübhəsiz bir evdə qulluq etmişdir. Qadın bu barədə söhbət saldı. Lakin bundan da bir nəticə çıxmadı. Otaq süpürmək və ocaq qalamaq haqqındakı söhbət uşağı yorurdu; qab yumaq uşaqda heç bir həvəs oyatmadı; bu zaman mərhəmətli qadın hər ehtimala qarşı bişir-düşür haqqında söhbət saldı, kralın üzünü birdən-birə parladı, bu hal qadının heyretinə səbəb oldu! Aha, nəhayət, uşağın sirrini açmışdı. Qadın özünün bu dərəcədə fəndgir və bacarıqlı olması ilə fəxr etdi. Onun yorulmuş dili, nəhayət, dincələ bildi, çünki canını gəmirən aclıqdan və ətrafa köpük sıçrayan qab-qacaqdan gələn xoş ıydən valeh olmuş kral cürbəcür ləzzətli xörəklərin uzun-uzadı təsvirinə başladı. Üç dəqiqədən sonra qadın öz-özünə dedi: “Əlbəttə, mən haqlıyam, o, mətbəxdə işləmişdir!”

Kral isə yeni-yeni xörək adları çəkir və bunların barəsində elə bir həvəslə, elə bir biliklə danışdı ki, qadın öz-özünə dedi:

“O, bu qədər xörəkləri və hətta yalnız dövlətlilər, əyanlar süfrəsinə layiq olan xüsusi yeməkləri, görəsən, haradan bilir? Aha, başa düşdüm! İndi o səfildir, görünür aqlını itirməmişdən qabaq sarayda işləmişdir; özü də yəqin lap kralın öz mətbəxində işləmişdir! Onu sınamaq lazımdır!”

Öz gümanını sınamaq üçün qadın xörəklərə baxmağı krala tapşırıq, əgər könlü istəsə, özü də əlavə olaraq bir-iki xörək hazırlaya biləcəyini işarə etdi. Sonra evdən çıxdı və öz uşaqlarına da dalınca gəlmələrini işarə etdi. Kral öz-özünə dedi:

“Keçmiş zamanlarda başqa bir İngiltərə kralına da belə tapşırıq verilmişdi. Vaxtı ilə Böyük Alfred¹ belə, bu işlə məşğul olduğu halda, mən bu işlə məşğul olsam şəxsiyyətim alçalmaz. Mən ev ziyəsinin etimadını doğrultmalıyam. Böyük Alfred isə qutabları yandırılmış”.

Niyyət xoş idi, ancaq nəticəsi pis oldu; tezliklə o biri kral kimi bu kral da dərin xəyala daldığı vaxt, eyni bədbəxtlik üz verdi: xörək yandı. Qadın vaxtında qayıtdı, xörəyin tamamilə zay olmasına imkan vermədi, kralı yaxşıca danlayıb xəyaldan ayıldı. Sonra onun etimadını doğrultmadığı üçün uşağın özünün də kədərli olduğunu görüb yumşaldı və yenə nəvazişli və mehriban oldu.

Oğlan xörəkdən ləzzətlə, doyunca yedi, yeməkdən sonra da kefi kökəldi, həm qonaq, həm də ev sahibəsi öz yüksək mövqelərini unudaraq, bir-birilə təvazökarlıqla rəftar etdilər; nə qonaq, nə də ev sahibəsi bir-birinə yaxşılıq etdiyini hiss etdirmədiyi üçün, nahar çox xoş keçdi. Qadın bu səfili, ümumiyyətlə, səfilləri və itləri yedirən kimi, bir küncdə qabaqdan qalan yeməklərlə yedirmək istəyirdi; ancaq onu söydüyü üçün qadın vicdan əzabı çəkmişdi və günahını birtəhər ört-basdır etmək istəyirdi. Odur ki,

---

¹ Böyük Alfred (840-901) – saksaların kralı idi. İngiltərədə bir əfsanə vardır ki, Böyük Alfred danimarkalıların təqibindən qaçıb bir odunçunun komasında gizlənibmiş. Kralı tanımayan odunçunun arvadı ona qutab bışirməyi tapşırıq, qutabları yandırdığı üçün qadın ona qulaqburması veribmiş.

oğlanı, özü də uşaqları ilə bərabər bir süfrə başında əyləşdirdi və bunu qəsdən sezdirmək üçün, onunla, o birilərlə olduğu kimi rəftar edirdi. Kral isə öz-özlüyündə onunla bu cür mehriban dolanan bir ailənin etimadını doğrultmadığı üçün, özünü danlayırdı. Günahını yumaq üçün onlarla yaxşı rəftar etməyə, rütbəsinə və adına layiq yemək yediyi zaman fermer qadını ilə uşaqların ayaq üstə durmaqlarını tələb etməməyə özünü məcbur edirdi. Bəzən öz lovğalığımızı bir kənara atmaq hamımıza xeyirlidir. Mərhəmətli qadın balaca səfil ilə bu cür yaxşı rəftar etdiyi üçün, bütün günü öz-özünə öyünür və özünü xoşbəxt hesab edirdi. Kral da sadə bir kəndli qadınla bu qədər nəzakətli və mərhəmətli rəftar etdiyi üçün özündən razı idi.

Yemək yeyilib qurtarıdıqdan sonra fermer qadını krala qab-qacağı yumağı tapşırırdı. Bu əmr ilk dəqiqədə oğlana ağır gəldi, rədd etmək istədi, ancaq sonra öz-özünə dedi:

“Böyük Alfred qutablara göz yetirdiyi vaxt, şübhəsiz xahiş etsəydilər qabları da yuyardı. Mən də bir təcrübə edim!”

Bundan da bir şey çıxmadı, o heyrətdən donub qaldı. Ona elə gəlirdi ki, taxta qab-qasığı yumaq çox asan işdir. Halbuki bu iş çox zəhlətökən və əngəlli idi; lakin yenə də işi birtəhər başa verdi. Yola çıxmaq üçün bərk darıxırdı. Lakin işgüzar ferma sahibəsindən yaxa qurtarmaq o qədər də asan iş deyildi. Qadın ona bir-birinin ardınca cürbəcür işlər tapşırırdı, o isə bu işləri vicdanla və çox cəld görürdü. Qadın oğlanı qızlarla birlikdə qış almalarını təmizləməyə oturtdu, lakin bu işin öhdəsindən gəlmədiyi üçün, qadın bunun əvəzinə mətbəx bıçağını itiləməyi ona tapşırırdı. Sonra qadın ona yun daratdırdı. Oğlan hekayələrdə və tarixi kitablarda böyük maraqla təsvir edilən müxtəlif qəhrəmanlıqlar göstərməkdə şərəfli kral Alfredi çoxdan keçdiyinə əmin oldu. Elə qərara gəldi ki, daha bəsdir. Nahardan sonra fermer qadını, çaya atıb boğmaq üçün pişik balası ilə dolu zənbili ona verdikdə, o rədd etdi. Daha doğrusu, o rədd etməyə hazırlaşırırdı. Çünki, hər halda bir yerdə nöqtə qoymaq lazım olduğunu hiss etmişdi. Pişik balalarını çayda boğmağı rədd etmək hamı-

sından əlverişlidir, lakin ona mane oldular. O, pəncərədən çiyinlərində xırdavat qutusu olan Con Kentini və Hüqonu gördü!

Kral qapıya yaxınlaşan bu yaramazların hər ikisini onlardan qabaq gördü. Heç bir söz demədən, pişik balası ilə dolu zənbili əlinə alıb yavaşca dal qapıdan çıxdı. Pişik balalarını dəhlizə buraxdı, özü isə dar bir dalanla cəld qaçmağa başladı.

İYİRMİNCİ FƏSİL

KRAL VƏ ZAHİD

Hündür hasar evin qabağını kəsdiyi üçün, evdən kralı görə bilmədilər. O, ölüm qorxusu altında var gücünü toplayıb uzaq meşəyə tərəf qaçdı. Meşənin kənarına çatana qədər bir dəfə də olsun dönüb dala baxmadı. Meşəyə çatar-çatmaz dönüb baxdı. Uzaqda iki kişi gördü. Bu kifayət idi. O, bunlara baxmayıb yoluna davam etdi, meşənin lap qaranlıq yerinə çatmamış yerişinin sürətini azaltmadı. Yalnız burada təhlükəsiz olduğunu düşünərək dayandı. Ətrafa diqqətlə qulaq asdı, hər tərəfdə dərin bir sükut, insanın ruhunu sıxan qorxunc bir sükut vardı. Yalnız diqqətlə qulaq asdıqda arabir bəzi səslər seçirdi, bu səslər o qədər uzaq, yavaş və əsrarlı idi ki, krala həqiqi səs deyil, ölümlərin inləyən və fəryad edən kabus təsirini bağışladı. Bu səslər pozduqları sükutdan daha dəhşətli idi.

Əvvəlcə o, axşama kimi yerindən qımıldanmaq istəmirdi. Onu tər basdı, sonra tez ona soyuq oldu, qızıışmaq üçün yerimək lazım gəldi. Yolu tapmaq ümidilə meşənin içi ilə kəsmə getdi, ancaq yanılmışdı. Hey gedir, getdikcə meşə daha da qalınlaşırdı. Qaranlıq çökürdü, kral gecənin tezliklə düşəcəyini başa düşdü. Belə qorxunc yerdə gecəni keçirmək lazım gəldiyini fikrinə gətirdikdə, vahimələndi; tələsməyə başladı, lakin bununla hərəkəti daha da yavaşdı, çünki əlaqaranlıqda ayağını hara basdığını bilmirdi; kötüklərə ilişir, budaqların, kolların arasında dolaşır qalırdı.

Nəhayət, zəif bir işıq gördükdə bərk sevindi! Ətrafı gözdən keçirmək, diqqətlə qulaq asmaq üçün tez-tez dayana-dayana işıq gələn yerə yaxınlaşdı. Bu işıq miskin bir komanın kiçik pəncərəsindən gəlirdi. Pəncərənin şüşəsi yox idi. Kral səs eşitdi və qaçıb gizlənmək istədi, lakin səsi gələn adamın dua etdiyini bildikdə, fikrini dəyişdi. Komanın yeganə pəncərəsinə yanaşdıqda, pəncərələri üstə qalxıb içəri baxdı. Otaq kiçikdi, möhkəm tapdanmış torpaq döşəməsi vardı. Küncdə üstü yırtıq yorğanlarla örtülü, samandan salınmış yataq, oradaca yatağın yanında, vedrə, su qabı, kasa, bir neçə güvəc və tava görünürdü; bunlarla yanaşı, çox da uca olmayan bir skamya və üçayaqlı bir kətil qoyulmuşdu. Ocağın odu sönməkdə idi. Təkcə bir şamla işıqlanmış İsanın çarmıxa çəkilmiş təsviri qarşısında qoca bir kişi diz çökmüşdü; onun qabağında, köhnə, taxta bir sandığın üstündəki insan kəlləsinin yanında açıq bir kitab vardı. Qoca ucaboy, irisümüklü idi, saç, bıqları çox uzun və qar kimi ağdı. Əyninə boynundan dabanlarına qədər uzanan qoyun dərisindən paltar geymişdi.

Kral öz-özünə dedi: “Müqəddəs bir zahiddir! Nəhayət bəxtim gətirdi”.

Qoca ayağa qalxdı. Kral qapını döydü. Asta bir səs cavab verdi:

– Gəl, ancaq günahlarımı bayırda qoy gəl, çünki ayağımı basacağın yer müqəddəsdir!

Kral içəri girib dayandı. Zahid tələş ifadəsi saçan parlaq gözələrini ona zilləyib soruşdu:

– Sən kimsən?

O, sadə və ədəbli cavab eşitdi:

– Mən kralam!

Zahid sevincək dedi:

– Xoş gəlmisən, kral!

Sonra əl-ayağa düşüb “xoş gəlmisən” sözünü arasıkəsilmədən təkrar etdi, skamyanı ocağa yaxınlaşdırdı, kralı oturtdu, ocağa bir çəngə çör-çöp atdı və həyəcanlı bir halda otaqda tez-tez o baş-bu başa gəzişməyə başladı.

– Xoş gəlmisən! Çox adam bu müqəddəs yerdə özünə sığınacaq axtarmış, lakin layiq görülməyib qovulmuşdur. Taxtacından əl çəkmiş, adına göstərilən dəbdəbəli ehtirama nifrət göstərmiş və öz həyatını ilahi qüdsiyyətə, bəşəri ehtirasların söndürülməsinə həsr etmək üçün cırım-cındır geyinmiş bir kral buraya layiqdir, burada əziz qonaqdır. O, ömrünün axırına qədər burada qalacaqdır.

Kral onun sözünü yarıda kəsərək əsl əhvalatı ona danışdı, ancaq zahid onun sözlərinə etina etmədi, hətta deyəsən onun dediklərini eşitməyərək get-gedə qızıqırdı və səsini ucaldaraq sözünə davam etdi:

– Sən burada dinc yaşayacaqsan. Heç kəs sənin buraya pənah gətirdiyini bilməyəcək və allahın əmrinə itaət edərək, tərki etdiyini o boş və mənasız həyata qayıtmaq üçün yalvarışlarla heç kəs səni narahat etməyəcəkdir. Sən burada allaha ibadət edəcək, müqəddəs kitabları oxuyub öyrənəcəksən, bu dünyanın ağılsızlığı və yolundan azması, gələcək dünyanın nəşəsi haqqında düşüncəcəksən; quru çörək və ot yeyəcəksən, hər gün ruhunun ixlası üçün canına əziyyət verəcəksən. Çılpaq bədəninə qıl köynək geyəcəksən; yalnız su içəcəksən; istirahətlə, bəli, yalnız tam istirahətlə nəşələnəcəksən, zira səni axtarmağa gələn şəxs gülünc bir vəziyyətdə geri qayıdacaq; səni narahat etməyəcək.

Qoca küncdən-küncə gəzməyində davam edirdi. O, artıq ucadan danışmır, öz-özünə nə isə mırıldanırdı. Kral başına gələn qəziyyəni söyləmək üçün bundan istifadə etdi: qarışıq və həyəcanın, anlaşılmaz bir hissənin təsiri altında başına gələn əhvalatı çox bəlağətlə danışdı. Lakin zahid ona əsla etina etməyərək gəzmişində və mırıldamasında davam edirdi. O, hey mırıldanaraq, krala yaxınlaşdı, hər bir sözü ayrıca qeyd edərək, mənalı-mənalı dedi:

– Ss! Mən sənə böyük sirr açacağam.

O, uşağa doğru əyildi və dərhal, bayırdan qulaq asan olub-olmadığını yoxlamaq üçün geriye çəkildi.

Bir dəqiqədən sonra yavaşca pəncərəyə yaxınlaşıb bayıra boylandı, qaranlığı gözdən keçirdi, sonra pəncəsi üstə geri qayıtdı, üzünü lap kralın üzünə yaxınlaşdırıb pıçıldadı:

– Mən mələyəm!

Kral bərk diksinib öz-özünə dedi:

“Ah, səfillərlə bir yerdə qalsaydım, bundan yaxşı olardı. İndi dəlinin əlinə düşmüşəm!”

Onun həyəcanı artaraq üzündə açıq-aydın əks olundu. Zahid təmkinlə, həyəcanlı bir səsle sözüünə davam etdi:

– Görürəm, qüdsiyyət içərisində olduğumu hiss edirsən! Sənin alnında, xilaskar bir qorxu əlaməti yazılmışdır. Heç kəs bu qüdsiyyətdə qalaraq bu qorxunu duymaya bilməz: elə bu özü də göylərin qüdsiyyətidir. Mən göz açıb-yumunca oraya uçub yenə qayıdıram. Beş il bundan qabaq buraya, həmin bu yerin özünə mənim mələk təyin edildiyimi xəbər vermək üçün, göylərdən mələkələr nazil olmuşdu. Onlardan gözqamaşdırıcı bir şüa saçılırdı. Onlar mənim qarşımda diz çökdülər, çünki mən onlardan daha böyüyəm. Mən göylərə qalxdım və ruhani atalarla söhbət etdim... Əlini mənə ver, qorxma... əlini mənə ver. Bil ki, sən İbrahim, İsaq və Yaqub peyğəmbərin sıxdığı əli sıxırsan! Mən qızıl kaşanədə oldum, allahın özünü gördüm!

O, danışdığıнын nə cür təsir bağışladığını görmək üçün dayan-
dı: sonra sifəti dəyişdi və yenə ayaq üstə sıçrayaraq, acıqla dedi:

– Bəli, mən mələyəm, yalnız mələyəm! Halbuki mən papa ola bilərdim! Bu əsl həqiqətdir. Bunu mənə iyirmi il bundan qabaq yuxuda göydən nazil olmuş bir səs demişdi. Bəli! Məni papa edəcəkdilər! Papa olardım da, çünki göylərin iradəsi belə idi; ancaq kral monastırımı dağıtdı, mən zavallı, qovulmuş rahib, yurdsuz qaldım; nəsim fəlakət oldu. Parlaq gələcəyimi əlimdən aldılar.

O, vəhşicəsinə qəzəblənmiş bir halda alnına yumruq vuraraq, yenə öz-özünə mırıldanmağa başladı: arabir lənətlər yağdıraraq ucadan çığırırdı:

– Elə bunun üçün də mən papa olmalı ikən, mələk oldum.

Düz bir saat belə keçdi. Zavallı balaca kral isə oturub əzab çəkirdi. Sonra qocanın qəzəbi soyudu və çox mehriban oldu. Səsi yumşaldı; o, göylər aləmindən yerə endi və o qədər sadə, o qədər səmimi söhbət etməyə başladı ki, tezliklə kralın ürəyini ələ aldı. Qoca uşağa daha çox rahatlıq vermək üçün onu da yaxın oturtdu. Cəld və zərif əllərlə kralın yaralarını və sıyrılmış yerlərini sarıdı; sonra xörək bişirməyə başladı, nəşə ilə söhbət edərək, gah onun üzünü əlləyir, gah nəvazişlə başını elə sığallayırdı ki, mələk olduğunu söylərkən təlqin etdiyi bütün qorxu və nifrət tezliklə ona qarşı hörmət və məhəbbətlə əvəz edildi.

Bu xoş hal axşam yeməyinin sonuna qədər davam etdi; sonra zahid İsanın təsviri qarşısında dua edərək, uşağı kiçik qonşu otaqda yatırdı, ana kimi qayğı və sevgi ilə onun üstünü örtüdü. Sonra son dəfə olaraq, onu bir də oxşadı və gedib ocağın qabağında oturdu. Huşsuz, məqsədsiz bir halda ocaqdakı odunları qurdalamağa başladı. Birdən dayandı, yadından çıxmış bir fikri xatırlamağa çalışmış kimi barmağı ilə alnını döyücləməyə başladı. Ancaq, deyəsən, xatırlaya bilmədi.

Birdən yerindən sıçradı və qonağın yatdığı otağa gəlib soruşdu:

– Sən kralsanmı?

Uşaq yuxulu-yuxulu cavab verdi:

– Bəli!

– Nə kral!

– İngiltərə kralı.

– İngiltərənin! Demək, Henrix ölmüşdür?

– Təəssüf ki, bəli. Mən onun oğluyam.

Zahidin üzünə elə bil qara bir kölgə çökdü. O, artıq əllərini qəzəblə sıxdı, nəfəsi təngidi, tüpürçəyini udaraq xırıltılı səslə dedi:

– Sən bilirsənmi ki, bizi evsiz və yurdsuz edən odur?¹

Cavab çıxmadı. Qoca əyilib uşağın sakit üzünə və rahat nəfəsinə qulaq asdı.

---

¹ Kral VIII Henrix (1491-1547) İngiltərədə protestantizm gətirmiş, kilşə və monastr torpaqlarını müsadirə etmişdir. Onun hökmranlığı dövründə dini əqidə üstündə adamlar təqib olunur və cəzalandırılırdılar.

– Yatıb, şirin yatıb.

Zahidin rəngi açıldı. Onun üzündə kinli bir nəşənin ifadəsi vardı. Uşaq yuxuda gülümsündü. Zahid mırıldandı.

– Onun qəlbi səadətlə doludur!

Sonra üzünü o yana çevirdi. Nə isə axtararaq, otağı səssiz dolaşmağa başladı; gah dayanıb qulaq asır, gah da çarpayını gözdən keçirmək üçün geriyyə dönürdü; hər zaman dodaqaltı öz-özünə mırıldanırdı. Nəhayət, deyəsən, axtardığı şeyləri: paslı bir mətbəx bıçağı ilə bülöv tapdı. Sonra da yavaşca ocağın yanındakı yerinə getdi, gah yavaştan, gah da bərkədən öz-özünə mırıldanaraq, bıçağı itiləməyə başladı.

Külək tənha komanın ətrafında vıyıldaıyır, uzaqlardan gecənin əsrarlı səsləri eşidilirdi. Ürəklənmiş siçovul və siçanların parlaq gözləri bütün deşik və yuvalardan qocaya baxırdı, onun isə başı öz işinə qarışıdığından heç bir şeydən xəbər tutmurdu.

Bəzən o, baş barmağını bıçağın tiyəsinə sürtür və razı halda başını tərpedərək deyirdi:

– İtiləşir, bəli, daha da iti olur!

O, vaxtın nə cür keçdiyini hiss etmirdi, öz fikirləri ilə məşğul, sakit işləyirdi, bəzən ucadan deyirdi:

– Onun atası bizi incitdi, bizi müflis etdi, indi isə əbədi odda yanmaq üçün cəhənnəmə getdi. Bəli, cəhənnəmə, görünür, allahın iradəsi belə imiş. Bəli, allahın iradəsidir, biz naşükür olmamalıyıq. Ancaq o, cəhənnəm odundan yaxasını qurtara bilmədi! Yox, o hər şeyi udan, mərhəmətsiz, sönməz cəhənnəm odundan qurtara bilmədi. Bu odda dünyanın sonuna qədər yanacaqdır.

O, gah anlaşılmaz sözlər mırıldayaraq, gah sevincindən yavaşca hırıldayaraq, gah da mırıltını aydın danışığıla əvəz edərək, bıçağını hey itiləyirdi.

– Bunların hamısının müqəssiri onun atasıdır. Mən yalnız mələyəm. O olmasaydı, mən papa olardım!

Kral yuxuda qurdalandı. Zahid səssiz yatağın yanına atıldı, diz çökdü və bıçağı yatmış uşağın üstünə uzatdı. Uşaq yenə qurdalandı, gözlərini bir anlığa açdı; ancaq bu gözlərdə müəyyən bir mənə

yox idi; bu gözlər heç bir şey görmürdü. Bir dəqiqədən sonra onun müntəzəm nəfəs almasından şirin yuxuda olduğu aşkar oldu.

Zahid tərپənmədən nəfəsini gizləyərək xeyli gözlədi və diqqətlə qulaq asdı. Sonra yavaş-yavaş əlini aşağı saldı və eyni sakitliklə yavaşca geri çəkilərək dedi:

– Gecə yarından çox keçmişdir; o çıxırsa pis olar, birdən evin yanından keçən olsa, eşidər.

O, öz yuvasında səssiz-səmirsiz vurnuxaraq gah əsgə, gah da ip qırıqları yığdı, sonra yenə qayıdıb kralı oyatmadan, ehtiyatla onun ayaqlarını sarıdı; əllərini də sarımaq istədi, bir neçə dəfə onun əllərini birləşdirməyə çalışdı, lakin bağlamaq istədiyi anda, kral gah bir əlini, gah da o biri əlini dartıb çıxarırdı, nəhayət, mələk ümidini itirdikdə, uşaq özü əllərini çarpazladı və bir anda əlləri sarındı. Sonra mələk yatmış uşağın çənəsi altına sarğı keçirtirdi və bu sarğını onun başına elə ehtiyatla və məharətlə bağladı ki, uşaq yatmış olduğu şirin yuxudan qımıldanmadı.

İYİRMİ BİRİNCİ FƏSİL

GENDON KRALI QURTARMAĞA GƏLİR

Qoca, pişik kimi səssizcə kənara çəkilib alçaq bir skamya gətirdi və elə oturdu ki, bədəninin bir hissəsinə tutqun titrək işıq düşdü, o biri hissəsi isə kölgədə qaldı. O, gözlərini yatmış uşaqdan ayırmayaraq, bıçağın itilənməsini səbirsizliklə gözləyirdi. Öz-özünə mırıldanır və saatın işlədiyini hiss etmirdi; bu saat o, toruna düşmüş ehtiyatsız və kömöksüz bir cücünü udmağa hazır olan boz, dəhşətli bir hörümçəyə oxşayırdı.

Nəhayət, xeyli keçdikdən sonra xəyala daldığı üçün, hey baxıb heç nə görməyən qoca birdən gördü ki, uşağın gözləri genişcə açıqdır və baxır! Uşaq dəhşətdən donmuş bir halda bıçağa baxırdı. Qocanın üzündə qəddar bir təbəssüm sezildi, o öz vəziyyətini dəyişmədən və işini kəsmədən soruşdu:

– Səkkizinci Henrixin oğlu, dua etdinmi?

Uşaq öz bağları içində köməksiz halda çapalayaraq, bərk-bərk bağlanmış çənəsi arasından səs çıxarmağa çalışdı. Zahid bu hərəkəti öz sualına müsbət cavab kimi qiymətləndirdi.

– Bir daha dua elə! Kəlmeyi-şəhadətini de!

Uşağın tükləri biz-biz oldu, rəngi ağardı. O yan-bu yana dönərək, bağlarından qurtulmaq üçün yenə də əlləşdi, ipləri qırmaq üçün yatağında dəli kimi çırpındı və qurdalandı, lakin əbəs yerə; qoca adamyeyən isə öz ovuna baxaraq gülümsəyir, başını yırğalayır və arabilir:

– Sənin son dəqiqələrimdir, hər dəqiqən qiymətlidir, dua elə, kəlmeyi-şəhadətini de! – deyər mırıldanaraq sakitcə bıçağı itiləyirdi.

Uşaq ümitsizliklə inlədi və daha çapalamadı; onun nəfəsi darıxırdı. Göz yaşları damcı-damcı üzündən axırdı; lakin bu acı-nacaqlı mənzərə qəddar qocanı heç də yumşaltmırdı.

Dan yeri açılmağa başlamışdı; zahid bunu görüb həyəcanlı və sərt bir ifadə ilə:

– Mən daha yubana bilmərəm, – dedi. – Gecə artıq keçmişdir. O, mənim gözümdə elə bil bir dəqiqədə keçdi, halbuki mən onun bir il qədər uzanmasını istərdim! Ay kilsəni məhv edənlərin nəslə, baxmaqdan qorxursansa, gözlərini yum...

Qalan sözləri burnunun altında mırıldandı. Qoca əlində bıçaq diz çökdü və inləyən uşağın üstünə öyildi.

Daxmanın yanında adam səsi eşidildi. Bıçaq zahidin əlindən düşdü; o, uşağın üstünə qoyun dərisi atıb əsə-əsə dik ayağa qalxdı. Səs güclənir, danışmaq getdikcə qaba və sərt olurdu; zərbələr və yardıma çağıran səslər gəldi. Bunun dalınca daxmanın qapısı şiddətlə döyüldü, qapının dalından birisi:

– Qapını aç! Tez ol, şeytan uşağı! – deyər səsləndi.

Bu söyüş kralın qulaqlarında musiqi kimi cingildədi: – bu, Mayls Gendonun səsi idi!

Zahid ümitsiz bir qəzəblə dişlərini sıxaraq, tələsik yataq otağından çıxdı və qapını bayırdan bağladı; sonra kral “dua otağından” gələn danışmaq səslərini eşitdi.

– Sizə salam və ehtiramlar olsun, hörmətli cənab! Uşaq hanı, oğlum hanı?

– Nə uşaq, dostum?

– Necə nə uşaq? Məni aldatma, cənab rahib, hədyan danışma, mənim zarafatla aram yoxdur. Bu yaxınlıqda mən iki nəfər yaramaz hərifə rast gəldim; yəqin onlar uşağı məndən oğurlayanlardı, onlardan söz ala bildim, dedilər ki, uşaq yenə qaçıbdır, uşağı sizin qapıya qədər güdmüslər. Mənə hətta uşağın ləpirini də göstərdilər. Daha burada hiyləyə ehtiyac yoxdur: sonra özün bil, müqəddəs ata, onu mənə verməsən!.. Uşaq haradadır?

– Ah, mərhəmətli cənab, sən yəqin, burada gecələmiş padşah nəslindən olan cındırlı sərsərinə soruşursan? Sənin kimi bir adam onun kimi bir adamla maraqlanırsa məlumun olsun ki, onu mən qulluğa göndərmişəm. Bir azdan sonra gələr.

– Tez qayıdacaqmı? Nə vaxt? Tez ol, de, yubanma, ona çata bilərəmmi? Nə vaxt qayıdacaq?

– Zəhmət çəkmə, bu saat qayıdar.

– Yaxşı, qoy sən deyən olsun! Gözləyim gərək... Yox, dayan! Sən onu qulluğa göndərmisən? Yox, bu yalana oxşayır! O getməz. Belə bir cəsarət etmiş olsaydın, sənin ağ saqqalını yolub tökərdi! Yalan deyirsən, dostum, hökmən yalan deyirsən! O, nə sənin üçün, nə də başqa bir adam üçün qulluğa getməz.

– Adam üçün, hə, adam üçün bəlkə də getməsin. Lakin mən adam deyiləm.

– Allah, sən özün rəhm elə, bəs sən kimsən?

– Bu sirdir... bu sirri açmayasan, ha! Mən mələyəm.

Mayls Gendon ədəbsiz bir şey mırıldandı və sonra əlavə etdi:

– Onun sənə güzəştə getməsi də, əlbəttə, buna görədir. Adi bir insan üçün o, əlini ağdan-qaraya vurmaz; lakin mələklərə kral da tabe olmalıdır. Ss! Bu nə səsdir?

Bu söhbət zamanı kral gah qorxudan titrəyir, gah ümidlə çırpınır və Gendonun əşidəcəyini güman edərək getdikcə daha ucadan inləməyə çalışırdı, lakin bu iniltilərin ya onun qulağına çatmadığını, ya da onun heç bir təsir etmədiyini yəqin edərək

kədərənirdi. Gendonun son sözləri, çöllərin sərin küləyinin ölən adama təsiri kimi, ona təsir etdi! O yenə var gücü ilə inləməyə başladı.

Zahid:

– Səsmi? – dedi. – Mən ancaq küləyin vıyılısını eşidirəm.

– Bəlkə də küləkdir. Hə, əlbəttə, küləkdir! Mən hey zəif bir səs eşidirəm... Bax, yenə eşidildi! Yox, bu külək deyil! Nə qərribə səsdür! Gedək görək nədir!

Kralın sevinci həddini aşdı. Onun yorğun ciyəri var gücü ilə işləyirdi, lakin yenə də ucadan qışqıra bilmirdi: çənəsinin bərk-bərk bağlanması və üstündəki qoyun dərisi buna mane olurdu. Birdən onu, ümitsizlik hissi bürüdü, zahidin:

– Ah, yəqin, bu kolların arasında vıyıldayan küləkdir. Gedək, səni oraya ötürüm, dediyini eşitdi.

Kral onların danışıq-danışıq bayıra çıxdıqlarını eşitdi, onların ayaq səsləri sürətlə uzaqlaşmış bilmərrə kəsildi, – o, qorxulu, məsum bir sakitlik içində tək qaldı.

Addım və danışıq səslərini yenidən eşitməsinə qədər, deyəsən, tam bir əsr keçdi, – bu dəfə kralın qulağına yeni bir səs gəlirdi, bu at ayağının tappılısına oxşayırdı. Gendonun:

– Mən daha gözləyə bilmərəm. Bilmərəm. O yəqin bu qalın meşədə azmışdır. Hansı tərəfə getmişdir? Tez ol, yolu mənə göstər! – dediyini eşitdi.

– Bax, bu tərəfə... Ancaq dayan... Qoy mən də gedib sənə yolu göstərim.

– Sağ ol... Sağ ol. Sən ilk baxışda görüldüyündən daha yaxşısanmış. Sənin kimi rəhmdil başqa bir mələk çətin ki, tapılsın... Bəlkə sən ayaqla getmək istəmirsən? Onda uşağım üçün gətirdiyim eşşəyə min, bəlkə də özümə aldığım bu andıra qalmış qatırı öz müqəddəs qıçlarınla sıxmaq istəyirsən? Məni yaman aldadıblar! Bu qatır həтта işsiz bir qalayçıya borc verilmiş mis fərtin qin bir aylıq müamələsinə belə dəyməz.

– Yox, qatıra özün min, eşşəyi də yedəklə! Mən öz ayaqlarıma daha çox inanıram, piyada gedərəm.

– Onda, lütfən, bu balaca heyvanı tut, həyatım üçün təhlükəli və müvəffəqiyyətsiz olsa da böyük heyvanın dalına minim.

Bundan sonra muşqurma, qışqırıq, qamçı vıyılması, yumruq zərbəsi, ucadan deyilən seçmə söyüşlər, nəhayət, acı danlaqlar eşidildi, bunların təsirilə qatır, deyəsən sakitləşdi, çünki bütün bu dalaşma hərəkətləri bitdi.

Sarınmış kral addım və danışmaq səsələrinin getdikcə uzaqlaşaraq kəsildiyini ifadəedilməz bir kədərlə eşidirdi. İndi o xilas olmaq ümidini bilmərrə itirmişdi, qəlbini dərin bir ümitsizlik qapladı. Öz-özü ilə danışdı: “Mənim yeganə dostumu aldadıb buradan apardılar... İndi qoca qayıdacaq və...”

O sözünü qurtarmamış, yenə yatağında qurdalanıb, qoyun dərisini üstündən atdı.

Kral açılan qapının səsini eşitdi. Bu səsi eşitdikdə soyuq onun sümüklərinə qədər işlədi – ona elə gəldi ki, boğazında bıçaq hiss edir. Ölüm qorxusu isə gözlərini açdı, – onun qarşısında Con Kenti ilə Hüqo durmuşdular.

Kralın ağzı bağlı olmasaydı, “Allaha şükür!” – deyəcəkdə.

Bir dəqiqədən sonra onun əl-ayağı açıldı və oğurlamağa gələnələr iki tərəfdən onu qolları üstünə alaraq, meşənin qalın yerinə apardılar.

İYİRMİ İKİNCİ FƏSİL

XƏYANƏT QURBANI

Yenə də Kral Birinci Fu-Funun sərsərilər və avaralar cəmiyyətinə kədərli günləri başladı; yenə o, bu sərsərilər dəstəsi atamanından gizli olaraq Con Kenti və Hüqonun həyasız istehzalarına, axmaq zarafatlarına dözməli oldu. Onun Kenti və Hüqodan başqa düşmənləri yox idi. Bəziləri onu həтта sevirdilər də: hamı onun cəsarətinə, kəskin ağılına heyran qalmışdı. Kralı nəzarəti altına almış Hüqo, uşağın gününü qara etmək üçün, iki-üç

gün içərisində xəlvətcə əlindən gələnı edirdi: gecələr isə adi hal olan eys-ışrət zamanı, guya təsadüfən ona cürbəcür xırda pisliklər etməklə dəstəni əyləndirirdi. İki dəfə – yenə də təsadüfən – kralın ayağını basdı! Kral da öz kral rütbəsinə layiq olaraq Hüqonun bu hərəkətinə qarşı həqarətli bir laqeydlik göstərdi, guya bu sataşmanı heç görmürdü; lakin Hüqo üçüncü dəfə sataşdıqda, kral dəyənək zərbəsi ilə vurub onu yerə sərdi, kralın hərəkəti bütün dəstənin xoşuna gəldi. Hüqo bərk qəzəblənib ayağa qalxdı, dəyənəyini qapdı və quduzcasına öz balaca düşməninin üstünə düşdü. Vuruşanları bir an içində üzük qaşı kimi, dövrəyə aldılar, onları ürəkləndirir, hansının qalib gələcəyinə mərc qoşurdular. Lakin zavallı Hüqonunku gətirmirdi. Onun qəzəbli, yöndəmsiz zərbələri, Avropanın ən yaxşı ustaları tərəfindən qılinc təliminin bütün incəlikləri öyrədilmiş əllə rədd edildi. Balaca kral zərif və sərbəst bir duruşla düşmənin hər bir hərəkətini diqqətlə güdür və üzərinə yağdırılan zərbələri elə yüngüllük və təmkinlə rədd edirdi ki, tamaşaçıların vəhşi sevincinə səbəb olurdu; hər dəfə onun təcrübəli gözləri düşmənin səhvini gördükdə, Hüqonun başına ildırım kimi sürətli zərbə endirilirdi. Bu zaman adamların nəriti və qəhqəhəsi fırtına kimi coşurdu. On beş dəqiqədən sonra döyülmüş, bədəni başdan-ayağa qançır olmuş, üzərinə amansızcasına istehzalar yağdırılan Hüqo vuruşma meydanından qaçdı: salamat qalmış qalibi isə izdiham gülə-gülə çiyinlərində atamanın yanına aparıb hörmətli yerdə əyləşdirdilər, burada ona təntənə ilə “döyüşkən xoruzlar kralı” rütbəsi verildi. Onun qabaqkı alçaldıcı rütbəsi təntənə ilə ləğv olundu və elan edildi ki, kim onu qabaqkı rütbəsi ilə çağırmağa cəsəret etsə, dəstədən qovulacaqdır.

Kralı dəstə üçün faydalı olmağa məcbur etmək təşəbbüsləri nəticəsiz qaldı. O, iş görməkdən inadla boyun qaçırırdı: hələ bundan başqa həmişə qaçmağa çalışırdı. Birinci gün onu boş bir mətbəxə itələyib saldılar; o nəinki oradan bir şey oğurlamadı, hətta ev yiyəsini çağırmaq istədi. Onu misgərin yanına şagird qoydular, işləmək istəmədi, hələ əlavə olaraq misgəri öz lehim

çubuğu ilə döyməklə hədələdi, nəhayət, misgər də, Hüqo da uşağın qaçmasına imkan verməmək üçün, göz-qulaq olmağa başladılar. O, azadlığını əlindən almaq istəyən hər bir kəsə öz şahənə qəzəbini göstərdi. Onu Hüqonun nəzarəti altında üst-başı cındır bir dilənçi qadın və xəstə uşaqla bərabər dilənməyə göndərdilər, lakin bundan da bir şey çıxmadı, – o nə özü üçün, nə də başqaları üçün dilənmək istəmədi.

Beləliklə, bir neçə gün keçdi; bu sərsəri həyatın ağırlığı, mənasızlığı, alçaqlığı və bayağılığı balaca əsir üçün getdikcə dözülməz olurdu, o artıq hiss etməyə başlamışdı ki, zahidin bıçağı altından qurtarması onun ölümünü yalnız müvəqqəti olaraq ləngitmişdir.

Lakin gecələr yuxuda o hər şeyi unudur və yenə hökmdar kimi taxta otururdu. Yuxudan oyanması isə dəhşətli olurdu! Tutulduğu gündən Hüqo ilə vuruşmasına qədər onun alçaldıcı həyatının məşəqqətləri gündən-günə artırdı, bu məşəqqətlərə dözmək isə getdikcə ağırlaşdı.

Hüqo təkbətək vuruşmadan sonra ertəsi gün öz qalibinə qarşı intiqam hissi ilə dolu bir halda yuxudan durdu. O, krala qarşı hər cür hiylə qurmağı fikirləşirdi. Onun iki planı vardı. Planın biri uşağın qüruruna və “təsəvvür olunan” kral ləyaqətinə mümkün qədər çox zərbə endirməkdən ibarətdi; bu plan baş tutmasa – kralın boynuna bir cinayət yırmaq, sonra onu amansız mühakimənin əlinə vermək istəyirdi.

Birinci planına əməl edərək, Hüqo kralın ayağına saxta bir yara salmağı təklif etdi, o haqlı olaraq fərz edirdi ki, bu yara kralı hər cür tədbirdən daha çox təhqir edər və alçaldar: yara hazır olandan sonra Kentinin köməyi ilə kralı yol kənarında oturdub, yarasını yoldan ötənlərə göstərməyə və müalicə üçün sədəqə istəməyə məcbur etmək olar. Bu cür süni yara əmələ gətirmək üçün, adətən sönməmiş əhəng, sabun və dəmir pasından xəmir yoğurur, bu qarışığı qayış üstünə yaxır və qayıışı bərk-bərk ayağa sarıyırdılar. Bunun nəticəsində dəri sürətlə soyulurdu, dərisi soyulmuş ət çox dəhşətli olurdu, sonra ayağa qan sürtürdülər, qan quruyandan sonra qaralır və yaranı iyrənc bir şəkllə salırdı.

Yoldan ötənlərin ürəyinə rəhm salmaq üçün yaranı əsgilərlə elə sarıyırdılar ki, üstü bir qədər açıq qalırdı.

Hüqo misgərlə dilləşdi, – bu həmin kralın lehim çubuğu ilə başına vurduğu misgərdi: onlar uşağı guya işə apardılar, lakin çölə çıxan kimi onu yerə yıxdılar, misgər onu tutdu, Hüqo isə hazırlamış olduqları məlhəmi bərk-bərk onun qıçına bağladı.

Kral qəzəblənib onu söyür, öz taxt-tacına sahib olan kimi hər ikisini asdıracağı ilə hədələyirdi, lakin onlar kralı bərk-bərk tutub, onun çırpınıb qurtarmaq təşəbbüsü ilə əylənir və hədələrinə qəhqəhə ilə gülürdülər. Məlhəm artıq dərini sürətlə yeməyə başlamışdı; onlara mane olmasaydılar, bir azdan sonra yaramazlar öz işlərini qurtaracaqdılar.

Ancaq onlara mane oldular: “qul”, ingilis qanunlarına lənətlər yağdıran sərsəri gəlib çıxdı. O, kralın ayağından məlhəmi qoparmaqla, yaramazların hiylələrinə son qoydu.

Kral öz xilaskarının ağacını alıb, düşmənlərindən buradaca qisas almaq istədi; lakin “qul” səs-küy qoparmamaq üçün, buna razı olmadı, o, məsələni gecəyədək təxirə salmağı məsləhət gördü, onda bütün dəstə bir yerdə olar və heç bir kənar adam işə mane olmaz. Hamı bərabər düşərgəyə qayıtdı, əhvalat atamana xəbər verildi. Ataman əhvalatı dinləyib düşündü və dedi ki, kralı dilənməyə məcbur etmək yaxşı deyil, çünki o, yəqin yüksək bir mövqeyə layiqdir, – ona görə buradaca onu dilənçilikdən oğurluğa keçirtdi!

Hüqo şadlığından özünü itirdi. O, bir dəfə kralı oğurluğa məcbur etməyi imtahan etmişdi, lakin müvəffəqiyyət qazanmamışdı: indi, əlbəttə, heç bir çətinlik olmayacaqdır: axı kral atanın özünün sözündən çıxmağa cəsarət etməyəcəkdir. O, kralı qanunun əlinə vermək ümidi ilə o gün oğurluq etmək fikrinə düşdü: ancaq bunu elə məharətlə etmək istəyirdi ki, guya hamısı təsadüfən olmuşdur, çünki döyüşkən xoruzlar kralı indi hamının sevimlisi idi. Hüqoya çox da hörmət bəsləməyən sərsərilər, onun öz yoldaşını ümumi düşmənin – qanunun əlinə xaincəsinə verməsi üstündə, onunla çox da yaxşı rəftar etməzdilər.

Hüqo müəyyən vaxtda öz qurbanını qonşu kəndə gətirdi, burada hər ikisi küçələrdə avara gəzməyə başladı. Bunların biri öz kinli niyyətini həyata keçirməyə fürsət tapmaq üçün ətrafi diqqətlə gözdən keçirirdi, o biri də fürsət tapan kimi qaçmaq və öz biabırçı köləliyindən həmişəlik qurtulmaq üçün hər küçəyə, döngəyə fikir verirdi.

Hər ikisinin əlinə münasib fürsət düşürdü; lakin nə bu, nə o biri fürsətdən istifadə etmirdi, çünki hər ikisi bu dəfə öz-özlüyündə qəti hərəkət etmək istəyirdi, heç biri öz niyyətinin müvəffəqiyyətinə qabaqcadan əmin olmayınca, işə girişmək istəmirdi.

Əvvəl Hüqonun bəxti gətirdi. Qarşısına əlində ağzınacan dolu səbət olan bir qadın çıxdı. Hüqonun gözləri pis niyyətlə parladı, öz-özünə dedi:

“Mən bu işi sənin boynuna yıxmasam, qoy buradaca it kimi gəbərim! Döyüşkən xoruzlar kralı, al gəldi!”

O, zahirdən sakit, daxildən isə bərk həyəcanlı bir halda qadının onlarla bərabərləşməsinə gözləyirdi, qadın onlara yaxınlaşanda Hüqo sakitcə:

– Sən burada dur, mən bu saat qayıdıram! – deyib qadına yanaşmağa başladı.

Kralın ürəyi sevinclə doldu. İndi Hüqo uzaqlaşan kimi o qaça bilər. Lakin ümidi boşa çıxdı. Hüqo arxa tərəfdən qadına yanaşib bağlamanı əlindən qapdı və geri qaçdı, bağlamanı qoluna salmış köhnə yorğan parçasına sarıdı. Qadın dəhşətli bir qışqırıq qopartdı: o, bağlamının necə yox olduğunu görmədi, lakin oğurluğu o saat duydu, çünki yükü birdən-birə yüngülləşmişdi. Hüqo durmadan bağlamanı kralın əlinə basaraq:

– İndi ardımca qaç, – dedi, və, “Oğrunu tutun!” deyə qışqır. Adamların zənnini azdırmağa çalış!

Bir an içərisində Hüqo tini buruldu və gücü çatdıqca dolanbac küçə ilə qaçdı, bir dəqiqədən sonra isə yenə məsum və laqeyd bir görünüşdə camaatın gözü qarşısında ortaya çıxdı və dirəyin dalında durub işin dalına baxmağa başladı.

Təhqir olunmuş kral bağlamamı yerə tulladı; yorğan qadının və onun dalınca da camaatın gəlib çıxdığı dəqiqədə açıldı; qadın bir əli ilə kralın qolundan, o biri əli ilə də bağlamadan yapışıb yuxarı qaldırdı və uzun bir nitq başlayaraq uşağa söyüslər yağdırdı: uşaq qadının əlindən çıxıb qaçmaq istədikdə bacarmadı.

Hüqo bu mənzərəyə doyunca baxdı, – onun düşməni tutulmuşdu və heç bir vəchlə cəzadan yaxa qurtara bilməyəcəkdi. Hüqo döngəyə cumdu və gülə-gülə, sevinə-sevinə düşərgəyə sarı qaçdı: o qaça-qaça bu vəziyyəti dəstəyə həqiqətə uyğun bir tərzdə necə danışacağını düşünürdü.

Bu zaman kral qadının qüvvətli əllərində var gücü ilə çırpırır və qəzəblə çığırdı:

– Burax məni, axmaq qadın! Sənə deyirəm ki, mən oğurlamamışam. Sənin cır-cındırın nəyimə lazımdır!

Camaat onları dövrəyə alıb, kralın üzərinə söyüş və hədə yağdıрмаğa başladı; meşin önlüklü və qolları dirşəyəcən çırmanmış bir dəmirçi krala yanaşdı, ona tövbələtmə verməyi məsləhət gördü; lakin bu anda havada uzun bir qılınc parladi və yastısına dəmirçinin belinə dəydi. Qılıncın yiyəsi mehribanlıqla dedi:

– Mərhəmətli adamlar, dayanın, acıqsız, söyüzsüz hərəkət etmək daha yaxşıdır. Bu işi biz yox, qanun mühakimə etməlidir. Mərhəmətli qadın, uşağı burax!

Dəmirçi boy-buxunlu cəngavərə tərəkəndən-dırnağa qədər baxıb kənara çəkildi və əzilmiş əlini ovuşdura-ovuşdura donquldanmağa başladı; qadın balaca kralı istər-istəməz buraxdı; tamaşaçılar yad adama nifrətlə baxır, lakin qorxudan susurdular. Kral yanaqları qızarmış və gözləri parıldaya-parıldaya öz xilas-karına doğru atıldı:

– Sən çox ləngidin, cənab Mayls, lakin indi öz vaxtında gəldin. Sənə əmr edirəm ki, bu yaramazlar izdihamını parça-parça doğrayasan!

İYİRMİ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

ŞAHZADƏ HƏBS OLUNDU

Gendon təbəssümünü güclə saxlayaraq, krala tərəf əyildi və yavaşcadan onun qulağına pıçıldadı:

– Sakit ol, sakit ol, mənim şahzadəm, artıq söz danışma, daha yaxşısı – dilini saxla. Mənə güvənsən, iş yaxşı gedər.

Sonra o düşündü. “Cənab Mayls... Allah, sən saxla, mən cəngavər olduğumu tamamilə unutmuşdum! Onun qəribə və ağılsız xəyalları beyninə nə dərin kök salmışdır!.. Mənim rüt-bəm quru sözdən ibarətdirsə də, yenə ona layiq olmağım mənə xoşdur; bu dünyanın həqiqi səltənətində, alçalmaq yolu ilə qraf rütbəsinə nail olmaqdan, onun xəyal və kabuslar aləmində cəngavərlik rütbəsinə layiq olmağın şərəfi daha böyükdür”.

İzdiham, polis nəfərini irəli buraxmaq üçün kənara çəkildi; polis nəfəri yanaşdı əlini kralın çiyinə qoydu. Lakin Gendon ona dedi:

– Yavaş, dostum, əlini çək! O, itaətlə gedər – mən ona cavabdehəm. Sən qabaqca get, o da dalınca gələr.

Polis nəfəri əlində səbət tutan qadınla irəliddə getdi; Mayls və kral dalca gedirdilər. Onların ardınca da izdiham hərəkət edirdi. Kral təkid etmək istədikdə, Gendon ona pıçıldadı.

– Hökmdarım, bir düşün, – sən bütün kral hakimiyyətin öz qanunlarınla mühafizə olunur, qanunları verən adam onlara əməl etmədikdə, başqalarının bu qanunlara hörmət etməsini necə tələb edə bilər? Görünür, bu qanunlardan biri pozulmuşdur; kral yenə taxta oturandan sonra yəqin xatırlar ki, adi bir adam vəziyyətində olduğu vaxt, öz kral rütbəsinə baxmayaraq vətəndaşa yaraşan şəkildə hərəkət etmiş və qanunlara tabe olmuşdur.

– Sən haqlısan, bir kəlmə belə danışmağa haqqım yoxdur; görərsən ki, İngiltərə kralı qanunlar boyunduruğunu öz təbəələrinin boynuna salırsa, o özü də təbəə vəziyyətinə düşdüyü zaman, bu boyunduruğu daşıyacaqdır.

Hakimin yanında qadın and içərək təsdiq etdi ki, bu balaca dustaq, onun bağlamasını oğurlayan oğrunun özüdür: heç kəs ona etiraz edə bilmədi, bütün sübutlar kralın əleyhinə idi. Bağlamanı açdılar, içindən kök bir çoşqa çıxdı, hakim həyəcanlandı, Gendon isə rəngi ağarmış halda titrəməyə başladı; yalnız məsələnin nə qədər ciddi olduğunu bilməyən kral sakitdi.

Hakim məşum dəqiqələri uzadaraq ləngiyirdi, sonra o, qadına belə bir sual verdi:

– Sən öz malına nə qədər qiymət qoyursan?

Qadın baş əyib cavab verdi:

– Üç şilling səkkiz pens, cənab hakim! Bu ən insaflı bir qiymətdir, bundan bir peni də azalda bilmərəm.

Hakim camaatı gözdən keçirdi, polis nəfərinə baş əyib dedi:

– Salonu boşalt və qapını bağla!

Əmr yerinə yetirildi.

Məhkəmədə yalnız iki polis nəfəri, müqəssir, taqsırlandıran qadın və Mayls Gendon qaldılar. Maylsın bənizi qaçmışdı, yerindən qımıldanmırdı, alnında soyuq tər damcıları görünürdü.

Hakim yenə qadına müraciət edib nəvazişlə dedi:

– Bu zavallı, nadan uşaq bəlkə acdır, çünki indi yoxsulların günü çox çətin keçir; bir ona bax: üzü kinli deyil, ancaq aclıqla oyun olmaz... Sənə məlumdurmu ki, mərhəmətli qadın, on üç pensdən yuxarı qiyməti olan bir malı oğurlamaq üstündə müqəssir qanun üzrə asılmalıdır?¹

Balaca kral heyrətdən gözlərini bərəltirdi, lakin özünü saxladı və sakit durdu. Qadın isə yerindən sıçrayıb qorxudan titrəyə-titrəyə dedi:

– Mən nə qayırmışam!.. Aman Allah, mən heç də bu yazıq uşağın məndən örtü asılmasını istəmirəm! Ah, məni bu günahdan qurtarın, mərhəmətli ağa! Deyin görüm, mən nə etməliyəm?!

Hakim özünə layiq sakitliyi mühafizə edərək sadəcə cavab verdi:

---

¹ “İngilis sərsəri” adlı maraqlı qədim bir kitabçada deyilir ki, qiyməti on üç pens yarımdan baha olan şeyləri oğurlayan şəxs edam cəzasına məhkum edilirdi.

– Nə qədər ki, malın qiyməti protokola qeyd olunmayıb, şübhəsiz onun qiymətini azaltmaq olar...

– Siz Allah, çoşqanın qiymətini səkkiz pens hesab edin! Pərvərdigara, bu ağır günahı mənim üzərimdən götürün!

Mayls Gendon sevindiyyindən ədəb qaydasını bilmərrə untdu, o, kralı qucaqlayıb öpməklə həm onu heyrətləndirdi, həm də krallıq ləyaqətini alçaltdı. Qadın çoşqasını götürdü və təşəkkür edib getdi, polis nəfəri qapını onun üzünə açdı və dalınca dəhlizə çıxdı. Hakim əhvalatı bütünlüklə protokola yazdı. Gendon isə polis nəfərinin nə üçün qadının dalınca getdiyini bilmək istədi; yavaşıcadan dəhlizə keçib belə bir söhbət eşitdi:

– Çoşqa kökdür, yəqin çox dadlıdır; onu səndən almaq istəyirəm, buyur, səkkiz pens.

– Səkkiz pens! Deməzsən ki aldatdım! O mənim özümə üç şilling səkkiz pensə oturmuşdur, onun bahasına bu yaxınlarda ölmüş sonuncu kralın əsl pulunu vermişəm, qoca Harri¹ bu pulu qamarlamağa macal tapmamışdı. Məəttəldim sənəin səkkiz pensin üçün!

– Hə, indi belə danışırsan!.. Axı sən and içib dedin ki, çoşqanın qiyməti səkkiz pensdir. Demək, yalandan and içmişən. Gedək mənimlə hakimin yanına, sən gərək elədiyin cinayət üçün cavab verəsən! Uşağı isə asmalıdırlar.

– Mərhəmətli adam, belə danışma, razıyam. Səkkiz pensini bəri ver, çoşqanı götür, ancaq bunu heç kəsə demə.

Qadın ağlaya-ağlaya çıxıb getdi. Gendon geriyə hakimin otağına qayıtdı. Bir azdan sonra polis nəfəri də içəri girdi, o öz ovunu etibarlı yerdə gizlətmışdi. Hakim bir xeyli müddət yazdı, sonra krala ağıllı-başlı və ciddi bir atalıq nəsihəti oxudu və onu ümumi həbsxanada qısamüddətli həbsə, qurtarandan sonra isə camaat qarşısında qamçı ilə döyülməyə məhkum etdi. Heyrətdə qalmış kral cavab vermək üçün ağzını açdı, o, çox ehtimal ki, mərhəmətli hakimin başını kəsməyi buradaca əmr edərdi; lakin Gendon onun əlindən tutub hakimə baş əydi və hər ikisi polis

---

¹ Yəni kral VIII Henrix

nəfərinin nəzarəti altında həbsxanaya yollandı. Küçəyə çıxan kimi hövsələsiz kral birdən-birə durub əlini Gendonun əlindən dartdı və dedi:

– Axmaq, olmaya güman edirsən ki, mən diri-diri gedib ümumi həbsxanaya girəcəyəm?

Gendon ona doğru əyilib kəskin bir ifadə ilə dedi:

– Sən mənə inanırsanmı? Sus, bu cur təhlükəli sözlərlə işi korlaya bilərsən! Allah nə istəsə o olacaq; sən heç bir şeyi nə yaxınlaşdır, nə də uzaqlaşdır bilərsən: səbirlə gözlə, alnında yazılan şey olandan sonra kədərlənməyə və ya sevinməyə vaxt çatır.

İYİRMİ DÖRDÜNCÜ FƏSİL

ŞAHZADƏ XİLAS OLUR

Gödək qış günü bitmək üzrə idi. Küçələr boş idi. Yalnız ara-bir yoldan ötənlərə rast gəlmək olurdu, fikirli olduqları üzlərindən hiss edilən bu adamlar yaman tələsirdilər, görünür, işlərini tez qurtarıb özlərini şiddətli küləkdən və axşam qaranlığından rahat evlərinə salmaq istəyirdilər. Onlar nə sağa, nə də sola baxırdılar; bizim yolçulara heç diqqət yetirmirdilər, elə bil heç onları görmürdülər. Altıncı Eduard öz-özündən soruşurdu, heç tarixdə görülüb-mü ki, həbsxanaya gedən krala izdiham bu cür laqeydliklə baxsın? Nəhayət, polis nəfəri tamamilə boş olan bazar meydanına çatdı və onları meydanın içindən keçirdi. Meydanın ortasına çatanda Gendon əlini polis nəfərinin çiyinə qoyub pıçıldadı:

– Bir dəqiqəliyə ayaq saxla, mərhəmətli cənab! Bizi burada eşidən yoxdur. Mənim sənə iki kəlmə sözüm var.

– Mənim vəzifəm danışmağı qadağan edir, cənab! Rica edirəm məni gecikdirməyəsən, indi gecə olar.

– Yenə bir az dayan, bu işin sənə dəxli var. Bir dəqiqəliyə üzünü o yana çevir və özünü o yerə qoy ki, guya görmürsən: qoy yazıq uşaq qaçsın.

– Sən nə cürət edib bunu mənə təklif edirsən, cənab? Səni qanun adından həbs edirəm...

– Dayan, tələsmə! Tələsməyin axırı heç vaxt xeyirli olmaz!

Gendon səsini alçaltdı və polis nəfərinin qulağına pıçıldadı:

– Səkkiz pensə aldığın çəşmə sənənin qanının bahasıdır!

Sirrinin üstü açılmış yazıq polis nəfərinin əvvəlcə dili tutuldu, sonra hədələməyə və söyüş söyməyə başladı; lakin Gendon sakit və səbirlə onun susmasını gözlədi, sonra dedi:

– Sən mənim xoşuma gəldin, dostum, sənənin fəlakətə düşməyinə razı deyiləm. Bunu bil ki, mən sizin sözlərinizi hərfi-hərfinə eşitmişəm. Bunu bu saat sənə sübut edərdəm.

Bunu deyib polis nəfəri ilə qadının dəhlizdəki söhbətini kəlmə-kəlmə təkrar etdi və sonra əlavə etdi:

– Hə, belə deyildimi? Lazım gələrsə mən bu xüsusda hakimə məlumat verə bilmərəmmi?

Polis nəfəri əvvəlcə qorxudan yerindəcə donub qaldı: sonra özünə gəlib saxta bir cəsarətlə etiraz etdi:

– Sən milçəkdən dəvə qayırırsan: mən əylənmək xatirəsinə o qadınla zarafat etmişəm.

– Çəşməni də əylənmək xatirəsinə özünə saxlamısan?

Polis nəfəri tələsik cavab verdi:

– Əlbəttə, mərhəmətli cənab. Sənə deyirlər ki, bu zarafatdır.

Gendon yarıciddi, yarıkinayə ilə dedi:

– Mən sənə inanmağa başlayıram. Bir az burada dur, mən hakim ağanın yanına yüyürüm, axı o, təcrübəli adamdır, qanundan da, zarafatdan da, başqa... şeydən də başı çıxır.

Bunu deyər-deyə yola düzəldi və axırıncı sözləri gedə-gedə dedi. Polis bir qədər yubandı, ayaqlarını tappıldıtdı, bir-iki söyüş söydü; sonra onun dalınca qışqırdı:

– Dayan, mərhəmətli cənab, bir dəqiqə ayaq saxla! Sən deyirsən ki, hakimdən soruşacaqsan? O kötü kimidir, zarafat-zad başa düşməz! Yaxşısı budur bura gəl, ikilikdə danışaq! Qəribə işdir! Mən, deyəsən, yüngül və mənasız bir zarafat üçün kələyə düşmüşəm. Mən ailə sahibiyəm, arvadım, uşaqlarım var... Bir bilək görək, dostum, sən məndən nə istəyirsən?

Gendon, elə bil ən cüzi bir təmənnası olan adam kimi dedi:

– Ancaq onu istəyirəm ki, sən yüzə qədər sayınca, kor, lal olasan və yerindən tərpənməyəsən.

Polis nəfəri ümitsizliklə qışqırdı:

– Onda mən bilmərrə məhv olaram! Mərhəmətli cənab, dər-rakəli ol, axı sən özün bilirsən ki, mənim hərəkətim zarafatdan başqa bir şey deyildi. Bunu ciddi hesab etmiş olsaq da, belə xırda bir iş üçün yalnız hakimdən qulaqburması ala bilərəm: o mənə töhmət edər və bir daha belə iş tutmağı mənə məsləhət görməz.

Gendon soyuq bir əda ilə etiraz etdi:

– Bu zarafatdır? Sənin bu zarafatının qanunda adı var, – bilir-sən nədir?

– Mən bunu bilmirdim! Bəlkə mən ehtiyatsız iş tutmuşam. Mən heç ağıma gətirməzdim ki, bunun adı olsun... Mən bu zarafatı birinci olaraq ixtira etdiyimi güman edirdim.

– Hə, bunun adı var. Qanunlarda buna *Non compos mentis lex talionis sic transit gloria mundi*¹ deyilir.

– Ah, pərvərdigara!

– Cəzası da – edamdır.

– Aman Allah, mən günahkara yazığın gəlsin!

– Öz vəziyyətinin üstünlüyündən istifadə edərək, qiyməti on üç pens yarımından artıq olan özgə malını ələ keçirmisən, bu isə qanun qarşısında vicdansızlıq, xəyanət, vəzifəsinin həddini aşmaq, ad hominem expurgatis in status quo–dur, bunun cəzası da başqa hökm ilə əvəz edilməyən, amansız, tövbəsiz və dini təskinlik olmadan dar ağacından asılmaqdır.

– Allah xatirinə, mənə əl yetir, mərhəmətli cənab, ayaq üstə dura bilmirəm! Mənə yazığın gəlsin, məni ölümdən qurtar, mən bu saat arxamı sizə çevirib heç nə görmərəm və eşitmərəm.

– Yaxşı! Axır ki, ağla gəldin. Çoşqanı qadına qaytaracaqsanmı?

– Hökmən qaytararam, hökmən! Onu lap Cəbrail mənə göy-dən gətirmiş olsa da, əlimi daha çoşqaya vurmaram. Get, mən

---

¹ Burada Gendon polis nəfərini qorxutmaq üçün latınca cəfəngiyyat söyləmişdir.

səndən ötrü iki gözümdən koram, heç nə görmürəm. Demərəm ki, dustağı sən əlimdən güclə almısan, həbsxananın qapısı köhnəlib, yerindən oynayır, mən özüm gecə yarısından sonra onu sındıraram.

– Sındır, mərhəmətli kişi, bundan heç kəsə zərər olmaz. Hakim özü də bu zavallı uşağa acıyır. Uşaq qaçıb deyə o, göz yaşı axıtmaz və həbsxanaçının sümüklərini sındırmaz.

İYİRMİ BEŞİNCİ FƏSİL

GENDONUN QƏSRİ

Polis nəfəri gözdən itən kimi, Gendon əlahəzrətdən şəhər kənarında onu gözləməyi rica etdi, özü isə bu vaxt içərisində meyxanaya gedib haqq-hesabı qurtarmaq istəyirdi. Yarım saatdan sonra artıq iki dost sən halda şərquə doğru çapdılar. Kral indi qızınmışdı və rahatdı, çünki öz cındır paltarını atıb, London körpüsündə Gendon tərəfindən alınmış nimdaş paltarı geymişdi.

Gendon uşağı çox yormaq istəmirdi, onun zənnincə yol yorğunluğu, vaxtlı-vaxtında yeməmək və az yatmaq onun pozulmuş ağına pis təsir edə bilərdi, istirahət, düzgün həyat, təmiz hava isə şübhəsiz onun tezliklə sağalmasına səbəb olar; o öz balaca dostunu sağlam görməyi, onun ağılnı xəstə xəyallardan xilas etməyi arzu edirdi; ona görə çoxdan bəri görmədiyi öz doğma evinə getməyi qət etdi, lakin səbirsizliklə, gecə-gündüz oraya çapmaqdan əvvəl, arada dincəlməklə getmək istəyirdi.

Təqribən on mil yol getdikdən sonra bizim yolçular böyük bir kəndə çatdılar və orada yaxşı bir meyxanada gecələməyə qaldılar. Onların arasında yenə qabaqqı əlaqə düzəldi, nahar zamanı Gendon kralın kürsüsü arxasında durub ona xidmət edirdi; onu soyundurub, yatağına uzandırır, özü isə yorğana bürünüb kandarda yatırdı.

Sabahısı və o birisi gün onlar tələsmədən yol gedə-gedə, ayrı düşdükdən sonra başlarına nələr gəldiyi barədə söhbət edir və

bir-birini çox əyləndirirdilər. Gendon, kralı axtarmaq üçün öz səyahətlərini ətraflı təsvir etdi; özünü mələk deyə qələmə verən qocanın onu, axmaq adam kimi, meşədə gəzdirdiyini və axırda yaxasını qurtara bilməyəcəyini görüb, onu yenə komaya gətirdiyini nağıl etdi. Burada qoca yataq otağına girib dərhal pərişan halda çıxaraq uşağı yatağında görəcəyini ümid etdiyini, lakin təəssüf ki, orada olmadığını söyləmiş. Gendon, komada bir gün gözləmiş, lakin sonra kralın qayıtmasına ümidi boşa çıxdığından yenə onu axtarmağa getmişdi.

– Qoca mömin isə əlahəzrətin onun yanına qayıtmadığından, doğrudan da çox kədərlənmişdi, – deyə Gendon əlavə etdi, – bunu onun üzündəki ifadədən duymaq olurdu.

Kral:

– Mən buna şübhələnmirəm, – dedi və öz növbəsində başına gələnləri nağıl etdi; Gendon onu dinlədikdən sonra qoca mələyi öldürmədiyinə çox təəssüf etdi.

Gendon, yolunun axırncı günü çox həyəcanlı idi. O susmaq bilmədən danışırdı. Öz qoca atasından, qardaşı Arturdan danışır, onların səxavət və alicənablığından cürbəcür misallar gətirir, öz Editi haqqında məhəbbətlə nağıl edirdi; o elə xoşbəxt idi ki, hətta Gu haqqında belə qardaşcasına, nəvazişlə danışırdı. Qohum-qardaşı ilə bu yaxında görüşəcəyini, onun Gendon qəsrinə gəlməsinin nə qədər gözlənilməz olduğunu və bu gəlişin böyük sevinc və coşqunluğa səbəb olacağını söyləyirdi.

Onlar gözəl yerlərin və meyvə bağlarının qabağından keçirdilər; yol geniş otlaplardan keçirdi, alçaq təpələr dəniz dağlarına oxşayırdı. Öz doğma evinə qayıdan avara oğul günortadan sonra getdikcə daha çox yoldan çıxır, xırda təpələr üzərinə qalxır və uzaqdan doğma evinə baxmağa çalışırdı. Nəhayət, evi gördü və həyəcanla səsləndi:

– Odur bizim kənd, mənim şahzadəm, yanındakı da qəsrdir!
– Buradan qəsrin qüllələri görünür; bax, o meşədir, – bu atamın parkıdır. İndi sən əsilzadə olmağın və dəbdəbənin nə olduğunu görəcəksən! Evin yetmiş otağı, – bir təsəvvür et! – iyirmi yeddi

nökər-naibi vardır. Səninlə məndən ötrü bu kifayətdir, elədirmi? Gəl görək, yubanma, mən daha səbir edə bilmirəm!

Lakin nə qədər tələsdilərsə də, kəndə gəlib çıxanda artıq saat dördə işləyirdi. Kəndin içindən keçərkən Gendon bir dəqiqə belə susmayırdı:

– Kilsəni qabaqkı kimi sarmaşığı bürümüşdür. Hər şey qabaqkı kimidir, heç bir şey dəyişməmişdir. O, “Qoca Qırmızı Şir” mehmanxanasıdır, o da bazar meydanıdır. O, may dirəyidir, o, su tulumbasıdır, – heç şey dəyişməmişdir, əlbəttə, adamlardan başqa; on ilin ərzində adamlar dəyişməlidir, onların bir parasını, deyəsən tanıyıram, məni isə heç kəs tanımır.

Beləliklə, o, susmaq bilmədən danışırdı. Bir azdan sonra kəndin qurtaracağına çatdılar, dolanbac yola döndülər, yolun hər iki tərəfinə uca hasar çəkilmişdi. Bu yolla sürətlə yarım mil getdilər, sonra yapma gerblərlə bəzənmiş uca daş sütunlar arasındakı darvazadan keçib güllü-çiçəkli bir bağa girdilər. Qabaqlarına əzəmətli bir qəsr çıxdı.

Mayls dedi:

– Səni Gendon–holda təbrik edirəm, kral! – Bu gün sevindirici gündür! Atam, qardaşım və ledi Edit, yəqin şadlıqlarından dəli olacaqlar, ilk günlər onların gözləri yalnız məni görəcək, qulaqları yalnız məni eşidəcəkdir, ona görə də olsun ki, səni soyuq qəbul etsinlər. Lakin sən buna əhəmiyyət vermə, – bu vəziyyət tez keçər. Təkcə “bu mənim yetirməmdir. Bunu mən ürəkdən sevirəm” deməyim kifayətdir ki, onlar səni qucaqlayıb öpərlər və evlərində, öz ürəklərində sənə həmişəlik yer verərlər.

Gendon qəsrin qapısı ağzında qatırdan endi, krala da enməyə kömək etdi, sonra onun əlindən tutub tələsik içəri girdi. Onları bir neçə pilləsi olan pilləkəndən çıxarıb geniş bir otağa gətirdilər. Gendon kralı səmimi bir hərəkətlə dərhal əyləşdirdi, özü isə içində parlaq alov yanan sobanın yanındakı yazı masası başında oturmuş cavan bir oğlanın yanına yüyürdü.

– Qucaqla məni, Gü, – deyə səsləndi, de ki, mənim qayıtmağımıza şadsan! Atamı bura çağır, çünki onu görməyincə, əlinə toxunmayınca, səsini eşitməyincə bu doğma ev mənim evim olmaz.

İlk anda Gü heyrtləndiyini gizlədə bilmədi, cəld özünü dala verdi və gələn adama uzun-uzadı və diqqətlə baxdı. Bu baxış əvvəlcə həqarətlə dolu idi, sonra ötəri bir fikir təsiri altında dəyişdi, təbii və ya süni rəğbətqarışıq heyrtlə parladi. Sonra o, mülayim bir əda ilə dedi:

– Görünür, sənin başın yerində deyil, zavallı adam: şübhəsiz, sən çox iztirablar çəkmisən, adamlar səninlə kobud rəftar etmişlər, bunu sənin üzündən də, paltarından da görmək olar. Sən mənə kimə oxşadırsan?

Mayls kəskin bir tərzdə dedi:

– Kimə oxşadırım? Sən kimsən, ona da oxşadırım. Mən səni Gü Gendona oxşadırım.

Gü yenə mülayimliklə sözüne davam etdi:

– Bəs özünü kim hesab edirsən?

– Burada hesab etməyə nə hacət! Öz qardaşın Mayls Gendonu tanımırsanmı?

Gü sanki həm sevinc, həm də heyrət içində dedi:

– Necə, zarafat etmirsən ki? Məgər ölümlər də dirilər? Kaş belə olaydı! Bir çox il amansız ayrılıqdan sonra bizim itmiş sərsəri oğlumuz öz ağuşumuza qayıtdı! Ah, bu həddindən artıq xoşdur, ona görə də doğru ola bilməz! Yalvarıram sənə, mənimlə zarafat etmə! Tez ol, işığa çıx, sənə bir yaxşıca baxım!

O, Maylsın əlindən yapışıb, pəncərənin qabağına çəkdi, onu hər tərəfə çevirərək və özü də onun başına dolanaraq, tərpedən-dırnağa kimi gözdən keçirməyə başladı; qayıtmış sərsəri oğul isə sevincle gülümsəyir, gülür və danışa-danışa başını tərpedirdi:

– Bax, qardaşım, bax, qorxma, hər bir cəhəti sınaqdan keçirə bilərsən. Kəfin istəyən qədər mənə gözdən keçir, mənim mərhəmətli, əziz Güyüm! Mən, doğrudan da, məhv olmuş hesab etdiyiniz Maylsam. Ah, bu gün sevincirici gündür! Əlini mənə ver, qoy yanağından öpüm. Mən, deyəsən, sevincimdən öləcəyəm.

Mayls qardaşını qucaqlamaq istəyirdi; lakin Gü onu əli ilə rədd edib, başını kədərlə aşağı saldı və həyəcanla dedi:

– Pərvərdigara, nə yaman umsunmuşam; bu məyusluğa dözmək üçün mənə güc ver!

Mayls hey-rətindən ilk dəqiqə bir kəlmə belə danışa bilmədi, sonra səsləndi:

– Necə yəni umsunmusan? Məgər mən sənin qardaşın deyiləm?

Gü qüssəli-qüssəli başını tər-pətdi və:

– Allaha dua edirəm ki, bu belə olsun və başqa gözlər mənim səndə tapa bilmədiyimi tapsın. Heyhat! Qorxuram ki, məktub amansız həqiqəti bildirmiş olsun.

– Hansı məktub?

– Altı-yeddi il bundan qabaq uzaq ölkələrdən alınmış bir məktub. Orada, qardaşımın döyüşdə öldüyü yazılmışdı.

– Bu yalandır. Atamı çağır, – o məni tanıyar.

– Ölən adamı çağırmaq olmaz.

– Ölmüşdür? – deyə Mayls boğuş səslə soruşdu və dodaqları titrədi. – Mənim atam ölmüşdür! Ah, nə acı bir xəbər! Sevincim zəhərləndi. Lütfən məni qardaşım Arturun yanına apar, – o məni tanıyar, tanıyıb təskinlik verər.

– O da ölmüşdür.

– Pərvərdigara, mən bədbəxtə yazığın gəlsin! Ölmüşlər, həs ikisi ölmüş! Ləyaqətli-lər ölmüş, mən ləyaqətsiz isə sağ qalmışam! Ah, mənə rəhmin gəlsin, demək ki, ledi Edit də...

– Ölmüşdür? Yox, o sağdır.

– Şükür Allaha! İndi mən yenə xoşbəxtəm! Elə isə tez ol, qardaşım, onu yanıma çağır! O məni inkar etsə... Lakin o belə etməz. Yox, o məni tanıyar, mən axmağam ki, buna şübhə edirəm. Onu çağır, köhnə nöqərləri də çağır, onlar da məni tanıyılar.

– Onların da hamısı ölmüşdür, ancaq beş nəfər qalmışdır: Pi-ter, Gelsi, Devid, Bernard və Marqaret.

Gü bu sözlərdən sonra otaqdan çıxdı. Mayls bir qədər düşündü, sonra o küncdən bu küncə gəzişərək öz-özünə danışmağa başladı:

– Qəribə işdir, beş nəfər yaramaz sağdır, iyirmi iki nəfər namuslu adam isə ölmüşdür!

O, hey o baş-bu başa gəzişir və öz-özünə mırıldanırdı; kralı isə bilmərrə unutmşdu. Nəhayət, əlahəzrətin bir neçə doğru söz deməsi lazım gəldi, bu sözləri istehza da hesab etmək olardı.

– Öz uğursuzluğundan kədərlənmə, zavallı adam: bu dünyada şəxsiyyəti və hüququ tanınmayan başqa adamlar da var. Bədbəxtlikdə sən tək deyilsən.

Gendon bir az qızararaq səsləndi:

– Ah, hökmdar, məni heç olmasa sən danlama! Bir az gözlə – görərsən. Mən yalançı deyiləm, bunu sən füsunkar dodaqlardan eşidərsən. Mən yalançıyam mı? Axı mən bu köhnə salonu, atababamın şəkillərini, uşaq öz otağını tanıyan kimi tanıyıram. Burada mən anadan olmuşam, böyümüşəm, doğru deyirəm, hökmdar, səni aldatmıram; başqa adam mənə inanmasa da, sən mənə inan, yalvarıram sənə, dediklərimə şübhə etmə, buna dözə bilmərəm.

Kral uşaq sadəliyi və inam ilə cavab verdi:

– Mən sənin dediklərinə şübhə etmirəm.

Gendon:

– Sənə ürəkdən təşəkkür edirəm! – deyərək həvəslə səsləndi. O, yaman mütəəssir olmuşdu. Kral isə yenə əlavə etdi:

– Axı sən də mənim dediklərimə şübhə etmirsən. Elə deyilmi?

Gendon xəcalət çəkdi, bu zaman Gü qapını açıb içəri girdi və onu cavab vermək zərurətindən qurtardı, bu onun xoşuna gəlirdi.

Gü, onun ardınca bahalı paltar geymiş gözəl bir qadın, onun dalınca da livreyə geymiş bir neçə xidmətçi salona daxil oldular. Xanım başını aşağı salıb ağır-ağır yeriyirdi. Üzündə dərin bir kədər vardı. Mayls Gendon onun qarşısına yüyürərək:

– Ah, mənim əziz Editim! – deyərək səsləndi.

Lakin Gü onu sakitcə itələyib xanıma dedi:

– Ona baxın, onu tanıyırsınızmı?

Xanım Maylsın səsini eşitdikdə azacıq diksindi, yanaqları qızardı; indi onun bütün bədənini əsirdi. O uzun zaman hərəkətsiz və sakit durdu. Sonra başını yavaşca qaldıraraq qorxulu, sanki daşa dönmüş baxışı ilə dik Gendonun gözünün içinə baxdı: üzünün qanı yavaş-yavaş çəkildi və çöhrəsi ölü sifəti kimi ağardı. Üzü kimi də ölümcül olan səsi ilə dedi:

– Mən onu tanıyıram. – Sonra döndü, iniltisini boğaraq sakit addımlarla otaqdan çıxdı.

Mayls Gendon kresloya düşdü və əlləri ilə üzünü örtüdü. Onun qardaşı bir an susub, sonra nökərlərə dedi:

– Siz bu adamı tanıyırsınız mı?

Onlar başlarını yırğaladılar. Belə olduqda onların ağası dedi:

– Nökərlər sizi tanımırlar, cənab. Qorxuram ki, bu sizin tərəfinizdən bir səhv ola. Siz gördünüz, arvadım da sizi tanımadı.

– Arvadın? – Gü bir an içərisində divara sıxıldı, dəmir əl onun boğazından yapışdı. – Ax, tülkü qəlbli qul! İndi hər şeyi anladım! O yalançı məktubu da özün yazmışsan ki, mənim atalıq mirasımı və nişanlımı oğurlayasan. Al, gəldi. Nə qədər ki, namuslu əsgər əlim sən kimi alçaq bir hərifin murdar qanına batmamışdır, rədd ol buradan!

Pul kimi qızarmış Gü nəfəsi kəsilə-kəsilə özünü yaxındakı kresloya yıxdı və nökərlərə əmr etdi ki, qulduru tutub əl-ayağını bağlasınlar. Nökərlər yubandılar. Onlardan biri dedi:

– O, silahlıdır, cənab Gü, biz isə silahsızdıq.

– Silahlıdır? Nə olsun ki! O bir nəfərdir, siz isə çoxsunuz. Sizə deyirəm sarıyın onu!

Lakin Mayls onlara bir qədər ehtiyatlı olmağı məsləhət gördü:

– Siz mənim necə olduğumu bilirsiniz, mən eləcə də qalmışam. Mənə yaxın gəlsəniz, özünüz bilin.

Bu sözlər nökərlərin igidliyini artırmadı. Onlar geri çəkildilər.

Gü üzünü nökərlərə tutub:

– Rədd olun buradan, qorxaqlar! Mən mühafizə dəstəsi üçün adam göndərməyə gedirəm, siz silahlanın və bütün qapıları tutun, – dedi. – Qapıdan çıxarkən Maylsa dönüb əlavə etdi:

– Sizə isə məsləhət görürəm ki, qaçmaq təşəbbüsü ilə öz vəziyyətinizi korlamayın.

– Qaçmaq mı? Bundan arxayın ola bilərsiniz. Mayls Gendon – Gendon qəsrində və bütün malikanəsində ağadır. Xatircəm ol, o burada qalacaqdır!

İYİRMİ ALTINCI FƏSİL

MAYLS GENDONU TANIMIRLAR

Kral bir qədər oturub düşündü, sonra Maylsa baxıb dedi:

– Qəribədir, çox qəribədir! Başa düşürəm bu nə deməkdir.

– Heç də qəribə deyil, hökmdar! Mən onu tanıyıram; ondan başqa şey gözləmək olmaz, – o, anadan doğulan gündən yaramazdır.

– Mən onun barəsində danışmıram, cənab Mayls!

– Onun barəsində danışmırsan? Bəs kimin barəsində? Burada qəribə şey nədir?

– Odur ki, kraldan indiyə qədər nigaran qalan yoxdur...

– Necə? Nə deyirsən? Mən səni anlamıram.

– Anlamırsan? Sənə qəribə gəlmirmi ki, indiyə qədər qasidlər bütün ölkəni gəzib məni axtarırlar və heç bir yerdə mənim şəxsiyyətimi təsvir edən elanlar asılmamışdır? Dövlət başçısı xəbərsiz yox olur, bundan həyəcanlanmamaq və kədərlənməmək olarmı?

– Tamamilə doğrudur, mənim kralım. Mən bunu unutmuşdum.

Gendon ah çəkdi. Öz-özünə mırıldandı:

“– Yazıq dəslı! O hələ də öz təsirli xeyallarına qapılmışdır”.

– Lakin bizim hər ikimizin hüququnu qaytarmaq üçün mənim planım vardır. Mən üç dildə, latınca, yunanca, ingiliscə kağız yazaram, sən sabah səhər kağızı götürüb Londona çaparsan! Məktubu mənim dayım lord Hertforddan başqa heç kimə verməzsən; dayım məktubu alan kimi mənim tərəfimdən yazıldığını görəcəkdir. O mənim dalımca adam göndərər.

– Mənim şahzadəm, mən öz hüququmu sübut edib öz malikanələrimə sahib oluncaya qədər burada qalmağımız yaxşı olarmı? Onda mənim üçün daha yaxşı olar...

Kral amiranə bir surətdə onun sözünü kəsdi:

– Sus! Millətin xoşbəxtliyinə və taxtın toxunulmazlığına nisbətən, sənın vecsiz malikanələrin və miskin təmənnaların nə olan şeydir?!

Sonra ciddi danışmağına bir növ təəssüf edərək yumşaq təz-də əlavə etdi:

– Mənə qorxmadan itaət et! Mən sənin hüququnu bərpa edə-rəm. Mən sənin varını özünə qaytararam, hətta mal-mülkünü də artıraram. Mənə göstərdiyin xidmətlərini xatırlayıb, sənə mükafat verərəm.

Bu sözlərlə qələmi əlinə alıb, işə başladı. Gendon məhəb-bətlə ona baxaraq, öz-özünə deyirdi:

“Bura qaranlıq olsaydı, güman edə bilərdim ki, mənimlə kral danışıq; o acıqlı olanda, əsl kral kimi gurultu qoparır və ildırım çaxdırır. Bunları haradan öyrənmişdir? İndi də orada mənasız cızma-qaralar yazır və bunların latın və yunan sözləri olduğunu güman edir! Onu bir kələklə bu işdən ayıra bilməsəm, sabah özümü o yerə qoymalıyam ki, guya onun mənasız tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün yola düşürəm”.

Bir dəqiqədən sonra artıq cənab Maylsın fikirləri bu yaxın-larda baş vermiş hadisələrə qayıtdı. O öz fikirlərinə elə dalmışdı ki, kral yazmış olduğu kağızı ona verdikdə, Mayls biixtiyar onu alıb cibinə qoydu.

– Edit özünü nə qəribə apardı! – deyə Mayls öz-özünə mırıl-danırdı. – O elə bil məni tanıdı, bəlkə də tanımadı. Mən anlayıram ki, bu hallar bir-birinə ziddir, mən bu fikirləri bir-birilə barışdırı və eyni zamanda başımdan çıxara bilmirəm; bəs həqiqət hara-dadır? Hər şey adama sadə gəlir: Edit mənim simamı, gövdəmi, səsimi gərək tanıya idi, başqa cür ola bilərdimi? Halbuki o məni tanımadığını söylədi, demək, o, doğrudan da, məni tanıma-mışdır, çünki o yalan danışmağı bacarmır. Aha, dayan, deyəsən məsələni anlamağa başlayıram. O, qorxudan yarımcan kimi görü-nürdü, əlbəttə, məcburiyyət altında hərəkət edirdi. Qoy onu axtarım. Onu taparam: indi nə qədər Gü burada deyil, o məndən heç bir şey gizlətməz. Uşaqlıqda bir yerdə oynadığımız günləri xatırlar, bu onun qəlbini yumşaldar, daha ikiüzlülük göstərməz və hər şeyi boynuna alar. Onda xəyanət yoxdur, həmişə namuslu və düz olmuşdur. O zamanlar Edit məni sevərdi. Bu mənim üçün bir rəhndir: adam sevdiyi adamı aldatmaz.

Mayls tələsik qapıya sarı yollandı; lakin tam bu anda qapı açıldı və ledi Edit içəri girdi. Bənizi qaçmışdı, bununla belə möhkəm addımlarla yeriyirdi, yerişi xeyli qəşəng və cazibədar idi, çöhrəsi isə qabaqkı kimi kədərli idi.

Mayls tam bir etimadla ona sarı yeridi, lakin ledi güclə duyulacaq bir işarə ilə onu dayandırdı. Mayls durdu. Ledi oturdu və Maylsın da oturmasını rica etdi. Bununla Maylsı, köhnədən dost olduqlarını unutmamağa, özünü yad adam kimi, qonaq kimi hiss etməyə məcbur etdi. Bu hal Mayls üçün gözlənilməzdi, ona görə heyrətindən özünü elə itirdi ki, özünün, doğrudan da, Mayls olmağına şübhə etməyə başladı. Ledi Edit dedi:

– Cənab, mən sizə xəbərdarlıq verməyə gəlmişəm. Aqlını itirmiş adamları, deyəsən, səhv etdiklərinə inandırmaq olmaz; lakin onları təhlükədən yaxalarını qurtarmağa inandırmaq olar. Zənnimcə, siz öz xəyallarınızın doğruluğuna inanırsınız, zənnimcə, siz cani deyilsiniz, lakin öz şəşqınlığınız barədə burada danışmayın, çünki bu təhlükəlidir.

O, diqqətlə Maylsın gözlərinə baxdı, sonra sözləri kəlmə-kəlmə söyləyərək əlavə etdi:

– Ən təhlükəli orasıdır ki, siz bizim ailədən olub, artıq çoxdan məhv olmuş zavallı cavan oğlana çox bənzəyirsiniz.

– Ay xanım, mən elə o özüyəm!

– Mən sizin belə düşündüyünüzə səmimiyyətlə inanıram, cənab. Sizin namuslu bir adam olmağınıza şübhə etmirəm, ancaq sizi xəbərdar edirəm. Mənim ərim bu yerin tam hüquqlu ağasıdır, onun hökmünün, demək olar ki, həddi-hüdudu yoxdur, o hər bir adamı varlandıra və hər bir adamı müflis edə bilər. Siz özünüzü isnad verdiyiniz adama oxşatmasaydınız, bəlkə sizə öz xəyallarınızda təskinlik tapmağınıza imkan verərdi; lakin mənə inanın, mən ona yaxşı bələdəm, mən onun nə edəcəyini bilirəm, o hamıya deyər ki, siz dəli bir saxtakarsınız, hamı da onun dediyini təsdiq edir.

Edit yenə öz diqqətli baxışını Maylsa zillədi və əlavə etdi:

– Siz həтта, doğrudan də, Mayls Gendon olsaydınız, mənim ərim bunu bilsə idi, bunu bütün camaat da bilsə idi, – mənim sözlərimi yaxşı ölçüb-biçin, – yenə eyni təhlükəyə düçar olar və buradan cəzasız getməzdiniz, o sizi danar və sizin haqqınızda hökumətə xəbər verərdi, o zaman sizə havadar çıxmağa heç kəs cəsarət etməzdi.

Mayls kədərlə:

– Mən buna tamamilə inanıram, – dedi. – O, ömrü uzununu mənimlə dost olan bir adama hökm edirsə, mənə xain çıxıb məni danırsa, mənim dostum ona tabe olursa, mənimlə sədaqət və dostluq əlaqələrilə bağlı olmayan adamlar, bir parça çörəkdən və canından məhrum olmamaq üçün ona daha çox tabe olacaqlar.

Ledi Editin yanaqları azacıq qızardı, gözlərini aşağı dikdi, lakin səsi əvvəlki kimi möhkəm səslənirdi:

– Mən sizi xəbərdar etdim və bir də xəbərdar edirəm ki, buradan gedin! Yoxsa bu adam sizi məhv edər. Bu zalımın ürəyində mərhəmət hissi yoxdur. Mən onun kəniziyəm, bunu bilirəm. Yazıq Mayls və Artur, mənim əziz qəyyumum cənab Riçard ondan xilas olmuşlar və sakitdirlər, burada bu yaramaz hərifin cəy-naqlarında qalmaqdansa, onlarla olmanız yaxşıdır. Sizin iddianız – onun rütbəsinə və dövlətinə təcavüzdür; siz onun öz evində üstünə düşmüşsünüz, buranı tərk etməsəniz, məhv olacaqsınız. Gedin! Yubanmayın! Sizə pul lazımsa, rica edirəm, bu pul kisəsini alın və nökərlərə pul basın ki, sizi bayıra buraxsınlar. Zavalılı, mənim dediklərimə qulaq asın, nə qədər fürsət var, qaçın.

Mayls təklif olunan pul kisəsini rədd edib, ayağa qalxdı:

– Ancaq bircə ricamı yerinə yetirin, – dedi. – Gözümə dik baxın, bilmək istəyirəm ki, siz mənim baxışıma davam gətirə bilərsinizmi? Bax, belə, indi mənə cavab verin. Mən kiməm? Mayls Gendonammı?

– Yox. Mən sizi tanımıram.

– And için!

Cavab yavaşca, lakin aydın səsləndi:

– And içirəm!

– Ola bilməz!
– Qaçın! Qiymətli fürsəti nə üçün əldən verirsiniz? Qaçın, qurtarın!

Tam bu dəqiqə əsgərlər otağa soxuldular, şiddətli mübarizə başlandı, lakin Gendonu tezliklə məğlub etdilər. Kralı da tutdular, hər ikisinin əl-ayağını bağlayıb həbsxanaya apardılar.

İYİRMİ YEDDİNCİ FƏSİL

HƏBSXANADA

Bütün kameralar ağızına qədər dolu idi; iki dostu böyük otaqda buxovladılar. Bu otaqda adətən xırda canilər yerləşdirilirdi. Onlar tək deyildilər. Burada onlardan başqa iyirmiye qədər buxovlanmış gənc və qoca kişi ilə qadın dustaq vardı. Bunlar yaman səs-küy və dava-dalaş salırdılar. Kral öz krallıq ləyaqətinin təhqir edilməsindən bərk şikayət edirdi. Gendon isə qaşqabaqlı və sakitdi. O, Editin hərəkətindən çox mütəəssir olmuşdu. Atanın sərgərdan oğlu evə qayıdarkən təsəvvür edirdi ki, hamı onu görəndə kimi sevincindən dəli olacaqdır; indi isə sevinc həbsxana ilə əvəz olundu. Baş verən hadisə onun gözlədiyinə heç oxşamadığından, özünü itirmişdi, o, hətta öz vəziyyətinə necə mənə verməyi də bilmirdi; vəziyyətini faciəmi, yoxsa sadəcə əyləncəmi hesab etsin. Bu saat özünü göy qurşağına tamaşaya çıxıb ildırım vurmuş adam kimi hiss edirdi.

Lakin qarışıq fikirləri yavaş-yavaş qaydaya düşdü. O, Editi düşünməyə başladı. Editin hərəkətini düşünür, onu hər cəhətdən təhlil edir, lakin müəyyən bir qərara gələ bilmirdi. Edit onu tanımışmı, ya yox? Bu çətin məsələ uzun zaman onun beynini məşğul etdi; nəhayət elə bir rəyə gəldi ki, Edit onu tanımış, ancaq şəxsi mənfəəti üçün onu rədd etmişdir. İndi Mayls ona qarşı lənətlər yağdırmağa hazırdı; lakin onun adı Maylsdan ötrü uzun zaman elə müqəddəs olmuşdu ki, onu təhqir etməyə gücü çatmadı.

Gendon və kral cırıq və çirkli həbsxana yorğanlarına bürünərək, gecəni əndişə ilə keçirdilər. Həbsxanaçı bəzi dustaqlar üçün rüşvətlə araq tapıb gətirmişdi, əlbəttə, bunun nəticəsi dava, söyüş, biabırçı mahnılar oldu. Gecənin yarısından keçmiş bir dustaq, qadınlardan birini yaxalayıb buxovla başına-başına döyməyə başladı. Haraya gəlmiş həbsxanaçı qadını ölümdən xilas etdi. Həbsxanaçı dustağın başına zərbə endirdikdən sonra dava bitdi. Sonra adamlar hər iki yaralının iniltisinə əhəmiyyət vermədən yatdılar.

Bundan sonrakı həftə çox yorucu və yeknəsəq keçdi; gündüzlər “yalançı krala” tamaşa etmək, ondan üz döndərmək və onu söymək üçün adamlar gəlirdi (bunlardan bəziləri Gendona az-çox tanış idi); gecələr isə əyyaşlıq və söyüş söymə təkrar olunurdu. Bununla belə axırda bir qədər dəyişiklik oldu. Bir dəfə həbsxanaçı kameraya qoca bir kişi gətirib ona dedi:

– Cani bu otaqdadır, hamını öz qoca gözlərinlə nəzərdən keçirt. Bəlkə onu tanıdın.

Gendon başını qaldırdı və həbsxanada olduğu müddətdə birinci dəfə olaraq sevindi. Öz-özünə dedi: “Bu Blek Endrüstdür. O, ömrü uzunlu xidmət etmişdir, o, mərhəmətli, namuslu bir adamdır, ürəyi düzdür. Daha doğrusu, qabaqlarda ürəyi düz idi. Lakin indi namuslu adam da məni tanımayacaq və başqaları kimi məndən üz döndərəcəkdir”.

Qoca otağı gözdən keçirdi, bir-bir dustaqların üzünə baxdı və nəhayət dedi:

– Mən burada ancaq yaramazlardan, küçə tör-töküntüsündən başqa bir adam görmürəm. Hamı o?

Həbsxanaçı güldü:

– Budur! – dedi. – Bu yekə heyvana diqqətlə bax və onun barəsində düşüncələrini söylə.

Qoca yanaşdı və uzun zaman və diqqətlə Gendona baxdı, sonra başını yırğalayaraq dedi:

– Yox, bu Gendon deyil və heç vaxt da Gendon olmamışdır!

– Düzdür! Sənin qoca gözlərin hələ yaxşı görür. Mən, Gü cənablarının yerində olsaydım, bu yaramaz körəyi...

Həbsxanaçı təsəvvür olunan ipi dartırmış kimi ayaqlarının ucuna qalxdı və boğulan adam kimi xırıldadı. Qoca acıqla bağırdı.

– Onunla bundan da pis rəftar etməsələr, qoy allaha şükür eləsin. Bu yaramaz hərif mənim əlimə düşsəydi, onu diri-diri bişirərdim!

Həbsxanaçı kaftar gülüşü ilə acı-acı gülüb dedi:

– Qoca, onunla bir az danış! Hamı onunla boşboğazlıq edir. Bu səni əyləndirər.

Bu sözlərlə dönüb getdi.

Qoca diz çöküb pıçıldadı:

– Allaha şükür olsun ki, nəhayət, gəlib çıxdın, mənim mərhəmətli ağam! Mən güman edirdim ki, sən artıq yeddi ildir ölmüsən, halbuki sağsan! Mən səni görən kimi tanıdım: mən burada guya xırda oğru və dələduzlardan başqa heç kəsi görmədiyimi yalandan söyləməkdə, vicdan əzabı çəkdim. Mən qoca və yoxsulam, cənab Mayls, ancaq bircə kəlmə de, – məni boğazımdan assalar da, gedib həqiqəti açıb söyləyəcəyəm.

Gendon:

– Yox, – dedi, – lazım deyil! Sən yalnız özünü məhv edərsən, mənə isə köməyin dəyməz. Bununla belə sənə təşəkkür edirəm; sən insan nəslinə itirmiş olduğum etiqadımı mənə qismən qaytardın.

Qoca nökrə krala və Gendona çox faydalı oldu; o guya yalançını ələ salmaq üçün gündə bir neçə dəfə həbsxanaya gəlir, yavan həbsxana yeməyini bir qədər dada mindirmək üçün, hər dəfə özü ilə ləzzətli bir şey gətirirdi, bundan başqa, o, gündəlik xəbərləri də Gendona yetirirdi, Gendon qocanın gətirdiyi ləzzətli şeyləri kral üçün ayırırdı: bunlar olmasaydı, əlahəzrət məhv olub gedərdi, çünki həbsxanaçının gətirdiyi yavan, iyrenc yeməkləri yeyə bilməzdi. Şübhə oyatmamaq üçün Endrüs gələndə həbsxanada az qalıb gedirdi; lakin hər dəfə təzə bir xəbər yetirməyə yol tapırdı, bu xəbərləri yalnız Gendonun eşitməsi üçün pıçıltı ilə deyirdi, söyüşləri isə ucadan qışqırırdı.

Beləliklə, Mayls öz ailəsinin əhvalatını yavaş-yavaş öyrəndi. Artur altı il bundan qabaq ölmüşdü. Bu itki və Maylsdan xəbər

çıxmaması atasının səhhətini xeyli pozur, yaxın zamanda öləcəyini gözləyən ata Gü ilə Editi mütləq sevindirmək fikrinə düşür. Edit isə Maylsın qayıdacağına ümid edərək, toyu həmişə təxirə salır, bu zaman Maylsın ölüm xəbərini bildiren bir məktub gəlir, bu zərbə cənab Riçardı yorğan-döşəyə salır: qoca ölümünün yaxınlaşdığını hiss edib toyu tələsdirir; Gü, əlbəttə, onu müdafiə edir. Edit toyun bir ay da yubandırılmasını rica edir, sonra daha bir ay, ən nəhayət bir ay da yubandırır: onları cənab Riçardın cənazəsi qarşısında nikahlandırırlar. Bu nikah səadət gətirmir. Şayiə dövrən edirmiş ki, guya toydan bir ay sonra Edit öz ərinin kağızları arasından həmin qara xəbər gətirən məktubun bir neçə qaramasını tapır və belə alçaq saxtakarlıq yolu ilə evlənməkdə və cənab Riçardın ölümünü sürətləndirməkdə ərini taqsırlandırır.

Təzə ağanın öz arvadı və nöqərlərilə qaba rəftar etməsi haqqında xəbərlər ağızdan-ağıza keçirmiş; atası öləndən sonra cənab Gü öz maskasını atmış və onun malikanələrində yaşayanlar və ondan az-çox asılı olanlar üçün amansız bir müstəbidə çevrilmişdi.

Endürsün söhbətlərindən biri kralı çox maraqlandırdı!

– Belə şayiə var ki, guya kral dəli olmuşdur. Ancaq, Allah xatirinə, heç kəsə deməyin ki, bu barədə danışanları ölüm cəzası gözləyir.

Əlahəzrət qocaya baxıb dedi:

– Mərhəmətli əmi, kral dəli olmamışdır; belə axmaq xəbərləri yaymaqdan, öz işinlə məşğul olmağın daha yaxşı olardı.

Endrüs oğlanın bu cür kəskin və gözlənilməz hücumundan özünü itirərək soruşdu:

– Bu oğlan nə deyir?

Gendon qocaya susmağı işarə etdi; sonra qoca sözünə davam etdi:

– Mərhum kralı iki gündən sonra ayın on altısında Vindzorda dəfn edəcəklər, ayın iyirmisində isə Vestminsterdə təzə kralın başına tac qoyacaqlar.

Kral:

– Məncə, əvvəl təzə kralı tapmaq lazımdır... – deyə mırıldandı, sonra qəti bir ifadə ilə əlavə etdi: – Bu xüsusda onlar özləri tədbir tökməlidirlər; mən də bunun qayğısına qalmalıyam.

Qoca:

– Məni başa sal görün... – deyə soruşmağa başladıqda, Gendonun işarəsini görüb susdu. Sonra yenə sözüne davam etdi: – Cənab Gü də tac qoyulma mərasiminə gedəcəkdir, bundan çox şey gözləyir. O, evə per rütbəsi ilə qayıtmaq ümidindədir, çünki lord-protektorun ona böyük hörməti var.

– Hansı lord-protektorun?

– Cənab hersoq Somersetin.

– Hansı hersoq Somersetin?

– Necə hansı? Yalnız bircə nəfər lord-protektor var, Seymur, qraf Hertford.

Kral acıqla soruşdu:

– Nə zamandan bəri o hersoq və lord-protektordur?

– Yanvarın axırıncı günündən.

– Lütfən de görün, onu bu rütbəyə kim qaldırmışdır?

– O özü və kralın yardımı ilə baş şura.

Əlahəzrət vəhşicəsinə bir qəzəblə qışqırdı –

– Kralın yardımı ilə? Hansı kral, mərhəmətli insan?

– Hansı kral? (Aman Allah, sən özün saxla, bu gün bu uşağa nə olub?) Bu məsələyə cavab vermək çətin deyil: axı bizdə kral bircə dənədir, – əlahəzrət, hökmdar. Kral Altıncı Eduard, Allah ömrünü uzun eləsin! Bəli! Kralımız çox cavandır, lap uşaqdır, amma çox mərhəmətli və mehribandır, bilmirəm o dəlidir, ya yox, – deyirlər ki, gündən-günə sağalır, lakin hamı bir səslə onu tərifləyir, onu təsdiq edir və padşahlığının çox ömür sürməsi üçün allaha dua edir, çünki o, padşahlığına mərhəmətli bir addımla başlamış – hersoq Norfolkku bağışlamışdır, indi isə xalqa çox əziyyət və əzab verən şiddətli qanunları ləğv etmək istəyir.

Kral bu xəbərləri eşitdikdə heyrətindən donub qaldı və öz kədərli fikirlərinə elə qapıldı ki, daha qocanın nağılımlı eşitmədi. O öz-özündən soruşurdu: doğrudanmı bu kral, öz paltarını geyin-

dirib sarayda qoyduğu həmin o balaca dilənçidir? Bu, krala baş tutmaz bir iş kimi görünürdü. Axı o oğlan özünü Uels şahzadəsinə oxşatmış olsaydı, danışıqı və hərəkətləri onu ifşa edərdi, onu qovar və əsl şahzadəni axtarmağa başlardılar. Doğrudanmı şura onun yerinə bir əsilzadə balası qoymuşdur? Yox, onun dayısı buna yol verməz; – o hər şeyə qadirdir və bu qəsdin, yəqin ki, qarşısını ala bilər.

Kralın düşüncələri heç bir nəticə vermədi, bu sirri açmağa nə qədər can atırdısa, bu məsələ üzərində nə qədər baş sındırırdısa, başı o qədər şiddətlə ağrıyır, partlamaq dərəcəsinə gəlirdi. Onun Londona qayıtmaq arzusu saatdan-saata artırdı, onun üçün dustaqlığı getdikcə dözülməz olurdu.

Gendon nə qədər çalışırdısa, krala təsəlli verə bilmirdi, buna yalnız onun yaxınlığında olan buxovlanmış qadınlar nail ola bildilər. Onların həlim məsləhətləri onun qəlbini yumşaltdı və onu ürəkdən sevdi, bundan sonra qadınların dostluğu ona təskinlik verirdi. Kral onlardan nə üçün həbsə salındıqlarını soruşdu, qadınlar cavab verdilər ki: onlar baptistdirlər¹. Kral gülümsəyib soruşdu:

– Məgər bu elə bir cinayətdir ki, bundan ötrü adamları həbsə salırlar? Siz mənə kədərləndirdiniz, mən bu yaxınlarda sizdən ayrılacağam, çünki bu cür boş şey üstündə sizi burada çox saxlamazlar.

Qadınlar cavab vermədilər, lakin onların üzündəki əlamətlər kralı təşvişə saldı, o tələsik soruşdu:

– Nə üçün cavab vermirsiniz? Rica edirəm deyin, sizi ağır bir cəza gözləmir ki? Lütfən deyin, sizin üçün gərək, başqa bir qorxu olmasın.

Qadınlar söhbəti dəyişdirmək istədilər, lakin kral artıq sakitləşə bilmir və soruşmağında davam edirdi:

– Olmaya sizi qamçı ilə döyəcəklər? Yox, yox! Onlar bunca amansız olmazlar. Deyin ki, sizə toxunmayacaqlar! Axı toxunmazlar. Elədimi?

---

¹ Baptistlər – uşaqların xaç suyuna salınmasını rədd edən və yalnız böyüklərin xaç suyuna çəkilməsini doğru hesab edən dini bir təriqətin tərəfdarlarına deyilir.

Pərt olmuş və kədərlənmiş qadınlar, bununla belə cavabdan boyun qaçıra bilmədilər, onlardan biri həyəcədən boğulan səslə dedi:

– Ah, əziz oğlan, sənin bizə olan rəğbətin qəlbimizi parçalayır! Pərvərdigara, bizə səbir ver...

Kral onun sözünü kəsdi:

– Bu etirafdır!.. Demək bu rəhmsiz yaramazlar səni qamçı ilə döyəcəklər! Ağlama! Göz yaşların ürəyimə od salır. Mərd ol: mən səni bu cür alçaqlıqdan qurtarmaq üçün öz hüququmu vaxtında qaytararam, görərsən!

Kral səhər yuxudan ayılında qadınlar artıq yox idilər. O:

– Onlar xilas olmuşlar! – deyə sevinclə qışqırdı və qüssə ilə əlavə etdi: – lakin vay mənim halıma, onlar mənə təskinlik verirdilər!

Qadınlar gedərkən yadigar olmaq üçün onun paltarına lent parçası sancaqlamışdılar. Kral bu bəxşişi həmişə saxlayacağını söylədi və tezliklə onları axtarıb öz himayəsi altına alacağını vəd etdi.

Tam bu dəqiqədə həbsxanaçı öz köməkçilərilə içəri girib, bütün dustaqları həyəətə çıxartmağı əmr etdi. Kral çox sevindi: mavi səmanı görmək və təmiz hava udmaq böyük xoşbəxtlikdir! O həyəcanlanır və ağır tərپənən keşikçilərə acığı tuturdu, nəhayət, ona növbə çatdı. Onu divara bənd edilmiş dəmir halqadan açdılar və Gendonla bərabər başqalarının dalınca gəlməyi əmr etdilər.

Dördkünc həyəətə daş tavalər dōşənmişdi. Dustaqlar böyük bir daş tağın altından keçərək divar boyunca cərgə ilə düzüldülər. Onların qabaqlarına ip çəkildi, yanlarında keşikçilər durmuşdular.

Səhər soyuq və hava tutqundu, gecə qar yağmışdı, böyük həyəət ağappaqdı, buna görə də mənzərəsi daha da kədərli görünürdü. Aradabir qış küləyi həyəətə soxulub qar yığınlarını səpələyirdi.

Həyətin ortasında zəncirlə sütunlara bağlanmış iki qadın vardı. Kral ilk baxışda öz dostlarını tanıdı. O diksinib öz-özünə dedi:

– “Heyhat, mən yanılmışam, onları azad etməyibləmiş. Belə də iş olarmı ki, bu cür yaxşı və mərhəmətli qadınlar, İngiltərədə – bütپərəst İngiltərədə yox, xristian İngiltərədə – qamçı ilə dö-

yülsünlər! Onları qamçı ilə döyəcəklər, onların təskinlik verdiyi və nəvaziş göstərdiyi mən isə bu böyük ədalətsizliyə tamaşa etməliyəm. Bu qəribədir, çox qəribədir! Mən bu geniş dövlətdə hakimiyyət mənbəyi olduğum halda, onlara kömək etməkdən acizəm. Lakin, ey xəbislər, özünüzdü gözləyin, bir gün gələr ki, bunların hamısının hesabını sizdən çəkərəm. İndi vuracağınız hər zərbə əvəzində yüz zərbə alacaqsınız”.

Geniş darvaza təybatay açıldı, camaat içəri doluşdu. Onlar qadınları dövrəyə aldılar, kral onları görmədi. Sonra keşiş gəldi, camaat ona yol verib, yenə bir-birinə qarışdı və kralın qabağını kəsdi. Kral bəzi sual-cavab eşitdi, lakin sözləri seçə bilmədi. Sonra hazırlıq başlandı. Keşikçilər əl-ayağa düşdülər, onlar gah camaatın içində yox olub, gah da görünürdülər; izdiham yavaş-yavaş susdu, aranı dərin bir sükut bürüdü.

Birdən komanda ilə izdiham geri çəkildi, kral damarlarındakı qanı donduran bir mənzərə gördü. Qadınların ətrafında odun və çırıq qalanmışdı, dizüstə oturmuş bir adam tonqalı yandırırdı!

Qadınlar başları aşağı və əllərilə üzlərini örtərək durmuşdular; ağac budaqları artıq çırtıldaırdı, sarı alov dilləri yuxarı qalxırdı, külək mavi tüstü burumlarını ətrafa yayırdı. Keşiş əllərini göyə qaldırıb dua oxumağa başladı. Tam bu dəqiqədə darvazadan iki nəfər qız içəri soxuldu və qulaqbatırıcı fəryadla tonqalda yanmağa məhkum edilmiş qadınların üstünə atıldı. Keşikçilər tez onları tutdular: birini bərk-bərk saxladılar, o biri isə vurnuxub keşikçilərin əlindən çıxdı; o, anası ilə birgə ölmək istədiyini söyləyirdi. Onu yenə geri çəkdilər, lakin paltarı od tutdu. Onu iki-üç adam tutmuşdu, paltarının yanan yerini cırıb atdılar, qız isə var gücü ilə çırpınır və qışqıra-qışqıra deyirdi ki, indi o, yetim və kimsəsiz qalacaqdır, o, anası ilə birgə ölməyə izin istəyirdi. Hər iki qız hönkürtü ilə ağlayır və keşikçilərin əlində çırpınırdı, birdən ölüm əzabının ürək parçalayan səsi bu fəryadları boğdu. Kral gözünü hönkürtü ilə ağlayan qızlardan çevirib tonqala baxdı, ölü sifəti kimi rəngi qaçmış üzünü divara döndərdi və daha bu dəhşətli mənzərəyə baxmadı. O öz-özünə deyirdi:

“Burada gördüklərim heç vaxt yadımdan çıxmıyacaqdır, ömrüm uzununu bunu xatırlayacağam, ölənə qədər bunu yuxuda görə-cəyəm. Kaş kor olaydım”.

Gendon krala baxırdı. O razı qalmış halda öz-özünə deyirdi:

“O bir qədər sağalmışdır, dəyişmiş, yumşalmışdır. Qabaqkı vaxt olsaydı, həbsxanaçıların üstünə atılar, çığır-bağır salar, kral olduğunu söyləyərək, qadınların azad edilməsini tələb edərdi. O, çox çəkmədən öz sayıqlamasını unudacaq, ağılı yenə düzələ-cəkdir. Kaş tezliklə sağala idi!”

Həmin gün həbsxanaya bir neçə təzə dustaq gətirdilər; bunları, elədikləri cinayətlərə görə cəza vermək üçün sabahısı günü müxtəlif şəhərlərə göndərəcəkdilər. Kral uzun-uzadı onlarla söhbət etdi, – o özünü gələcəkdə padşahlığa hazırlamaq üçün, onlara bir çox sorğu-sual verdi. Onların çəkdikləri əzablar kralın ürəyini parçalayırdı. Dustaqların içində yoxsul, ağıldan kəm bir qadın vardı, o, bir toxucudan iki yüz yarda qədər mahud parça oğurlamışdı, bunun üçün qadını dar ağacından asılmağa məhkum etmişdilər. Başqa bir dustaq əvvəlcə at oğurlamaq üstündə taqsırlandırılmışdı; ona qarşı ortada heç bir sübut olmadığından dar ağacından qurtarmışdı; lakin onu təzəcə buraxmışdılar ki, kral parkında bir maral öldürdüyü üstündə yenə həbs etdilər; bu dəfə onun taqsırı sübut olunmuşdu və onu dar ağacı gözləyirdi. Bir usta əlaltısının söylədikləri kralın əhvalını hamıdan çox pozdu və onu kədərləndirdi. O deyirdi ki, bir dəfə axşam öz ağasının yanından uçub getmiş bir tərlandı tapıbmiş, tərlandı evə gətirir, buna haqqı olduğunu güman edirmiş. Lakin məhkəmə onu oğurluqda taqsırlandıraraq ölüm cəzasına məhkum etmişdir.

Bu cür vəhşilikdən qəzəblənmiş kral taxtını geri qaytarmaq məqsədilə, Gendona yalvardı ki, buxovları sındırsın və birlikdə Vestminsterə qaçsınlar; taxta oturan kimi şahənə əsanı qaldıraraq bu zavallıları müdafiə edər və ölümdən qurtarar.

Gendon:

– “Zavallı uşaq! – deyər içini çəkdi. – Bu kədərli söhbətlər yenə onun ağılından aldı. Mən isə ümid edirdim ki, tezliklə sağalacaqdır”.

Dustaqların arasında qoca bir vəkil vardı, bu qaşqabaqlı və sarsılmaz iradəli bir şəxsdi. Üç il bundan qabaq o, lord-kanslerin əleyhinə çıxıb, onu ədalətsizlikdə taqsırlandırmışdı: bunun üstündə onu bədnamliq sütununa sarıyıb, qulaqlarını kəmiş, vəkillik hüququndan məhrum etmiş, ondan üç min funt sterlinq cərimə almış və həbsxana cəzasına məhkum etmişdilər. Bu yaxınlarda o öz hərəkətini təkrar etmişdi, indi bunun üstündə onun qulaqlarından qalan son parçanı da kəsəcək, ondan beş min funt sterlinq cərimə alacaq, hər iki üzünə damğa basacaq və ömrünün axırına qədər onu həbsdə saxlayacaqdılar.

O, ağarmış saçlarını dala verərək, kəsilmiş qulaqlarının dibini göstərdi:

– Bunlar ehtirama layiq çapıqlardı, – dedi.

Kralın gözləri qəzəblə alovlandı. O dedi:

– Heç kəs mənə inanmır, sən də inanmazsan. Lakin fərqi yoxdur – bir aydan sonra sən azad olacaqsan, səni hörmətdən salan və İngiltərəni rüsvay edən qanunların özü də dövlət aktlarından silinəcəkdir. Dünya pis qurulmuşdur: krallar bəzən qanunları öz üzərlərində sınamalı və rəhmdilliyə öyrənməlidirlər.

İYİRMİ SƏKKİZİNCİ FƏSİL

FƏDAKARLIQ

Həbsxana həyatı və hərəkətsizlik Maylısı artıq yormuşdu. Nəhayət, mühakimə günü çatdıqda, o çox razı qaldı, deyirdi ki, hər bir hökmə razı olardı, təki, onu daha həbsxanada dustaq saxlamasınlar. Lakin o, böyük bir səhv etmişdi: onu “davakar sərsəri” hesab edib alçaldıcı bir cəzaya məhkum etdiklərini eşitdikdə bərk acıqlandı. Gendon qəsrinin sahibini təhqir etdiyi üçün bədnamliq sütunu yanında onun ayaqlarını iki saat kundəyə salacaqdılar. Məhkəmədə təhqir etdiyi adamın doğma qardaşı və mərhum cənab Riçardın bütün ünvan və torpaqlarının qanuni varisi olduğunu bildirdikdə, onun sözlərinə həqarətlə baxdılar, hətta bunları müzakirəyə qoymağı belə layiq bilmədilər.

Onu bədnamlıq sütunu yanına aparırkən, çığır-bağır salmağa və hədələməyə başladı, lakin bu hərəkətlər kömək etmirdi, polis nəfərləri onu sürükləyir və arabir höcətliyi üstündə onu yumruqlayırdılar.

Kral, adamları yarıb keçə bilmirdi. O öz mərhəmətli dostu və nökrindən xeyli uzaqda, dalca gəlirdi. Bu cür şübhəli adamlarla dostluq etməsi üstündə kralın özünü də az qala bədnamlıq sütununa məhkum edəcəkdilər, lakin gəncliyini nəzərə alaraq lazımı nəsihət verdikdən sonra onu buraxdılar. Nəhayət, izdiham dayanıqda, kral irəli soxulmaq üçün, atılıb düşdü; bir çox zəhmətdən sonra buna nail oldu. Zavallı cəngavər, İngiltərə kralının şəxsi mühafizəçisi, kobud qaragürhün istehzasına hədəf olaraq bədnamlıq sütunu dibində oturmuşdu. Eduard məhkəmənin qərarını eşitdi, lakin bunun mənasını yaxşı anlamadı. Onun krallıq mənsəbinə edilən bu yeni təhqirin bütün dərinliyini anlamağa başladıqca, qəzəbi daha da artırdı; birdən adamların içindən Gendona bir yumurta atdılar, yumurta gəlib onun sifətinə dəydi, bu hal kralı çox hiddətləndirdi, camaat isə nəşə ilə qəhqəhə çəkib güldü. Kral qəzəbindən özünü bilməyərək, sütünun yanına yüyürüb polis müdirinin üstünə atıldı:

– Heç utanmırsan? – deyə qışqırdı. – Bu mənim nökrimdir. Bu saat onu buraxdır! Mən...

Gendon dəhşət içində səsləndi:

– Sus! Özünü məhv edərsən!.. Cənab, ona əhəmiyyət vermə, o, dəlidir!

– Sakit ol, mərhəmətli insan, mən heç də ona əhəmiyyət vermək fikrində deyiləm, ancaq ona balaca bir qulaqburması vermək bəd olmaz.

Polis müdiri polis nəfərlərindən birinə üzünü tutub dedi:

– Bu oğlana bir-iki qamçı vur, ədəbli olsun.

Bu əsnada ayaqları kündəyə salınan qardaşına tamaşa etmək üçün təzəcə gəlmiş ser Gü:

– Ona yarım düjün qamçı vur, – deyə məsləhət gördü.

Kralı tutdular. O hətta müqavimət də göstərmirdi. Onun müqəddəs şəxsiyyətini hədələyən dəhşətli həqarətin yalnız təsəv-

vürü onu sarsıtmışdı. Tarix səhifələrində İngiltərə krallarından birinin qamçı ilə cəzalandırıldığı haqqında bir hekayə yazılmışdı, – Eduard bu biabırçı səhifəni təkrar edəcəyini düşündükdə, az qala bağı çatlayırdı. Lakin çarə yoxdu, burada heç kəsdən imdad gözləmək olmazdı; ya cəzaya dözmək, ya da cəzanın bağışlanması üçün yalvarmaq lazım gəlirdi. İkisindən birini seçmək çətindi. Kral zərbələrə dözə bilərdi, yalvarmaq dərəcəsinə qədər alçalmaq qüvvəsindən xaricdi.

Lakin Mayls Gendon onun imdadına çatdı.

– Buraxın uşağı! – deyə o səsləndi. – Rəhmsiz köpəklər, onun balaca və zəif olduğunu məgər görmürsünüz? Buraxın onu, onun qamçılarını mənə vurun.

– Gözəl fikirdir! – deyə cənab Gü təsdiq etdi, onun üzündə məmnun bir istehza əlaməti göründü. – Dilənçini buraxın, bu qoçağa isə bir düjün qamçı vurun, baxın a, düz bir düjün olsun!

Kral etiraz etmək istədikdə cənab Gü o saat onu sakit etdi:

– De, de, utanma! – dedi. – Ancaq bunu bil ki, sənin hər sözünə onun üçün altı zərbə artırılacaqdır.

Gendonu kündədən çıxarıb kürəyini açdılar; qamçı onun kürəyinə enəndə, yazıq balaca kral davam gətirməyib üzünü çevirdi, üzündən göz yaşı biixtiyar axmağa başladı. O öz-özünə deyirdi.

“Mərhəmətli, mərd ürək! Mənə qarşı göstərilən bu fədakarlıq heç vaxt yadımdan çıxmayacaqdır. Mən bunu unutmayacağam... Onlar da xatırlamalı olacaqlar!” – deyə acıqla əlavə etdi.

Gendonun alicənablığı kralın gözündə getdikcə böyüyürdü, bununla bərabər ona qarşı minnətdarlığı da artırdı. O öz-özünə dedi:

“Kim öz padşahını yaralanmaqdan və ölümdən qurtarsa, ona böyük xidmət göstərmiş olar. O, məni ölümdən qurtarmışdı. Lakin bu onun bugünkü qəhrəmanlığına görə heçdir! O öz padşahını bədnamlıqdan qurtardı!”

Gendon zərbələrə bir əsgər kimi səssiz, iniltisiz davam gətirirdi. Uşağa vurulacaq qamçıları öz boynuna götürmüş bu nəcib, mətanətli insana qarşı bu maraqlı mənzərəyə tamaşaya yığılmış kobud və alçaq qaragüruhdə da bilaixtiyar hörmət hissi doğurdu, istehzalar kəsildi, artıq qamçı zərbələrindən başqa heç bir şey

eşidilmirdi. Gendonu yenə kündəyə saldıqda meydan tamamilə sakitdi; halbuki azacıq əvvəl təhqiramiz səslər meydanı bürümüşdü. Kral yavaşca Gendona yaxınlaşıb qulağına pıçıldadı:

– Sənə təşəkkür etməyə krallar belə acızdı, möhtərəm və nəcib insan, çünki krallardan da yüksək olan Allah səni bunca alicənab yaratmışdır; lakin kral səni insanlar qarşısında yüksəldə bilər.

Kral yerə düşmüş qamçını götürüb Gendonun qanlı çiyinlərinə yavaşcadan toxundurdu və pıçıltı ilə dedi:

– İngiltərə kralı Eduard sənə qrafliq rütbəsi verir.

Bu sözlər Gendona təsir etdi, göz yaşları yanaqlarından axdı, lakin eyni zamanda özünün acınacaqlı bir dərəcədə gülünc vəziyyətdə olduğunu elə cəldliklə hiss etdi ki, təbəssümdən özünü güclə saxladı. Birdən-birə, bir sıçrayışla, bədnamlıq sütunundan qraf rütbəsinə qədər əlçatmaz yüksəkliyə qalxmaqdan gülünc şey nə ola bilər! O öz-özünə deyirdi:

“Yaman bəxtim gətirir! Xəyallar və kölgələr aləmində pərvaz edən xəyali bir cəngavər indi xəyali bir qrafa çevrilmişdir. Bu, xüsusən ləkəsiz qanadlar üçün baş gicəlləndirici bir uçuşdur. Belə davam edərsə, çox çəkmədən məni yarmarka dirəyi kimi pərəkli bəzəklərə və qəribə zinətlərə tutarlar; şərəfin özü-özlüyündə qiyməti olmasa da, kimin tərəfindən mənə bağışlandığımı nəzərə alıb bunlardakı səmimiyyəti qiymətləndirəcəyəm. Paxıl və mənfəətpərəst hökumət adamlarından rəzalətlə əldə edilən əsl şərəfdənsə, gözləmədiyim və dinləmədiyim halda mənə səxavətlə verilən miskin, gülünc şərəf daha yüksəkdir”.

Heybətli cənab Gü atını döndərdi, canlı divar dinməz-söyləməz onun qarşısında aralandı və yenə dinməz-söyləməz bitişdi. Yenə qabaqkı kimi sakitlikdi, heç kəs dustağı müdafiə və ya tərifi etmək üçün bir kəlmə belə danışmağa cəsəret etməirdi, lakin istehzaların olmaması faktı özü-özlüyündə dustağın mərdliyinə qarşı hörməti bildiren bir əlamətdi. Bu mənzərəyə valeh olmayan və dişlərini ağardaraq dustağa ölü pişik atmaq istəyən gecikmiş bir tamaşaçını o saat vurub yıxdılar və qovdular, sonra yenə qabaqkı sükut bərpa oldu.

İYİRMİ DOQQUZUNCU FƏSİL

LONDONA

Gendon bədnamlıq sütununun yanında müəyyən müddət oturduqdan sonra, azad olundu və bu mahaldan çıxıb getmək, bir daha buraya qayıtmamaq əmrini aldı. Qılıncını, qatırını və eşşəyini ona qaytardılar. O, qatıra, kral da eşşəyə minib yola düzəldilər; izdiham sakit bir hörmətlə onlara yol verdi; onlar çıxıb getdikdə artıq hamı evlərinə dağılmışdı.

Gendon fikrə getdi. O, bir çox şeyləri düşünməli idi. Nə etməli? Özlərinə hökmən nüfuzlu bir havadar axtarmalı idilər, yoxsa mirasdan əl çəkməli və özünü rüsvayçılıqla yalançı varis yerində qoymalı olacaqdı. Lakin bu cür müdafiəni və havadarı haradan tapmaq olardı? Elə iş də burasında idi! Onun başına bir fikir gəldi, bu fikir yavaş-yavaş böyüyərək çox zəif və çətin həyata keçirilən balaca bir ümidə çevrildi, başqasını tapmayanda, bu ümid barədə düşünməyinə dəyərdi. Cəngavər, gənc kralın mərhəməti və məzlumlarla bədbəxtləri alicənablıqla müdafiə etməsi barədə qoca Endürsün sözlərini xatırladı. Onun yanına gedib ondan ədalət diləməyə təşəbbüs etmək yaxşı olmazdı? Bu, yaxşı fikirdir, ancaq mənim kimi bir yoxsulu hökmdarın hüzuruna buraxarlarmı? Nə fərqi var, hər halda indidən fikir çəkməyinə dəyməz: bu xüsusda öz vaxtında düşünmək olar. Gendon bir çox döyüşlərdə olmuş zirək və diribaş bir əsgərdir: şübhə yoxdur ki, işin məqamı çatdıqda, buna çarə tapar. İndi isə paytaxta getmək lazımdır. Atasının köhnə dostu, mərhum kralın mətbəxinin və ya tövləsinin baş müdiri və ya buna oxşar vəzifədə olan, Mayls onun nə vəzifədə olduğunu yaxşı xatırlaya bilmirdi, – cənab Qemfri Marlo, mərhəmətli cənab Qemfri bəlkə ona havadar çıxdı.

İndi bütün qüvvələri toplamaq lazım gəlirdi, müəyyən məqsəd meydana çıxdığı bir zamanda, onun ruhunu qaplayan qəmginlik dağıldı, başını qaldırıb ətrafa göz gəzdirdi. Hətta çox yol getdiklərinə də təəccüb elədi; kənd xeyli uzaqda qalmışdı.

Dalca eşşək üstündə gələn kral başını aşağı dikmiş halda yırtılanırdı; o da öz fikir və planlarına qərq olmuşdu. Gendonun indicə doğmuş sevincini kədərli bir hiss qapladı: görəsən, uşaq ömrü uzunluqluq, istehza və döyülməkdən başqa heç şey görmədiyi bir şəhərə qayıdarmı? Ondən soruşmaq lazımdır, – bundən vaz keçmək olmaz. Gendon qatırı saxlayıb səsləndi:

– Mən səndən hara getməyi soruşmadım. Əmr et, hökmdarım!

– Londona!

Gendon cavabdan çox razı qaldı, eyni zamanda heyrət içində yoluna davam etdi.

Bütün yolu macərəsiz getdilər. Lakin axırda yenə iş macərəsiz keçmədi. Fevralın on doqquzunda axşam saat doqquza yaxın London körpüsünə çıxıb səs-küylü izdiham içərisinə girdilər. Camaat çığır-bağır salır, boğazını yırtırdı; pivədən qızarmış üzler çoxlu məşəllərin işığında parıldayırdı. Elə bu əsnada səyyahlar darvazadan girərkən, yuxarıdan sabiq bir hersoqun və əyanın çürümüş başı qopub Gendonun dirsəyinə dəydi və izdihamın üstünə sıçradı. Dünyada insan əlinin gördüyü işlər nə qədər az ömürlü olurmuş! Mərhəmətli kral Henrix cəmisi üç həftə idi ki, ölmüşdü, dəfnindən isə üç gün belə keçməmişdi, bununla belə öz dəbdəbəli körpüsü üçün görkəmli dövlət adamları arasında səliqə ilə seçmiş olduğu nəcib bəzəklər artıq tökülməyə başlamışdı... Yerə düşmüş başa toxunub bürdreyən bir şəhərli, qabağında durmuş birinin kürəyinə başı ilə dəydi. O, geri dönüb əlinin altına keçən başqa birisini yumruğu ilə vurub yerə yıxdı, özü isə yıxılmış adamın yoldaşından aldığı təkərdən kənara fırlandı.

Dava salmaq üçün vaxt çox münasibdi. Sabah tac qoyulma mərasimi başlayırdı, ona görə araqlıq və vətənpərvərlik hissi hamını coşdurmuşdu. Gendonu sıxıb kraldan ayırdılar. Hər ikisi bar-bar bağırən insan yığınının səs-küyü və qarışıqlığı içində itib getdi.

Onları qoyaq qalsınlar burda.

OTUZUNCU FƏSİL

TOMUN MÜVƏFFƏQİYYƏTLƏRİ

Əsl kral yarımçılpaq, yarım mac ölkəni avara gəzdirdi, sərsərilərdən istehza və kötəklər yedirdi, oğru və canilərlə həbsxanalarda oturduğu, hamının onu dəli və yalançı kral adlandırdığı bir zamanda, yalançı kral Tom Kenti tamamilə başqa bir həyat sürürdü.

Biz onu sonuncu dəfə gördükdə, o, krallıq hakimiyyətində cəlbədidir bir şey tapmağa yenidən başlayırdı. Kral mənəbə getdikcə onun xoşuna gəlirdi, nəhayət, bütün həyatı sevinclə doldu. O daha sıxılmırdı; qorxusu getdikcə azalırdı, özünü artıq narahat hiss etmir, sakit və sərbəst saxlamağa başlayırdı. Özünə lazım olan bütün məlumatı mədəndən çıxarılan filiz kimi “kötək pəjindən” öyrənirdi.

Oynamaq və ya boşboğazlıq etmək istədikdə, ledi Yelizavetanı və ledi Cen Qreyi yanına çağırır, sonra onları elə bir tərdə azad edirdi ki, guya ondan ötrü bu adı bir şeydir. Şahzadə qızların ondan ayrılarkən əlini öpmələri daha onu pərt etmirdi.

Gecələr onu yatırarkən görülən təşrifət indi xoşuna gəlirdi, səhərlər mürəkkəb və tənənəli geyinmə mərasimlərindən də zövq alırdı. Nahar zamanı əyanların və mühafizəçilərin dəbdəbəli heyəti tərəfindən müşayiət edilərək vüqarla süfrə başında əyləşirdi. O öz məiyyət ilə elə fəxr edirdi ki, hətta bunun iki dəfə artırılmasına əmr etdi, indi onun artıq yüz nəfər mühafizəçisi vardı. O, uzun dəhlizlərdə yayılan şeypur səslərindən və uzaqdan eşidilən “Krala yol verin!” sədalarından xoşlanırdı.

O hətta taxt salonunda aparılan şura iclaslarında, çox vaxt lord-protektorun pıçıldadığı sözləri təkrar etməsinə baxmayaraq, iştirak etməkdən zövq almağı öyrənmişdi. O, dəbdəbəli məiyyətlə səfirləri qəbul etməyi və onu “qardaş” adlandıran şanlı padşahların dostanə təbriklərini dinləməyi sevirdi. Törtöküntülər Həyətindən olan Tom Kenti xoşbəxt idi.

O öz bəzəkli paltarlarını bəyənir və təzələrini tikdirirdi. Onun zənnincə, dörd yüz nökrə onun əzəməti üçün kifayət de-

yildi, ona görə bunların qədərini üç dəfə artırdı. Saray adamlarının yaltaqlığı onun qulaqlarında xoş bir musiqi kimi səslənirdi. O, yenə də məzlumların mərhəmətli, həlim və möhkəm müdafiəçisi olaraq qalmışdı və ədalətsiz qanunlarla arasını kəsilmədən çarpışdı; lakin özünü təhqir edilmiş hesab etdiyi hallarda, bir qrafa və ya hətta hersoqa elə sərt nəzər salırdı ki, adamın canına lərzə düşürdü. Bir dəfə şahzadə “bacısı”, qatı mömin olan ledi Meri, həbsxanaya atılmalı, asılmalı və ya yandırılmalı olan bunca adamları əzizləməklə ağıllı iş görmədiyini Toma sübut etməyə başladı. Ledi Meri mərhum kralın zamanında bəzən həbsxanada eyni zamanda altmış minə qədər dustaq olduğunu və öz müdrik padşahlığı zamanında kralın cəllad əli ilə o dünyaya yetmiş yeddi min oğru və quldur göndərdiyini xatırlatdıqda – alicənab uşaq, ona, qəzəblə dolu olan sinəsindən daşı çıxarıb yerinə insan ürəyi qoymaq üçün Allaha dua etməyi məsləhət gördü.

Bəs, zavallı balaca qanuni vəliəhdin yox olması doğrudandı? Tom Kentini heç vaxt narahat etmədi? Halbuki o, Tomla çox nəzakətlə davranmışdı və onu kobud növbətçinin əlindən qurtarmaq üçün ayrıca bir coşqunluqla saray darvazasına cummuşdu! Bəli! Tomun sarayda keçirdiyi ilk gecələri yox olmuş şahzadə haqqında kədərli fikirlərlə zəhərlənmişdi. Tom onun qayıtmasını və öz hüququnda bərpa edilməsini ürəkdən arzu edirdi. Lakin günlər gəlib keçir, şahzadə isə qayıtmırdı. Yeni fərəhli hisslər Tomun qəlbini yavaş-yavaş qaplayır, xəbərsiz itmiş şahzadənin surəti qəlbindən tədricən silinirdi, axırda bu surət çox gec-gec və özü də çağırılmamış qonaq kimi onun gözü qarşısına gəlirdi, çünki bu surəti təsəvvürünə gətirdikdə Tom özündə ağrı və xəcalət hiss edirdi.

Tom... bədbəxt anasını və bacılarını da çox gec-gec xatırlayırdı. İlk zamanlar onların həsrətini çəkir, onları görmək istəyirdi, sonra isə onların cındır və çirkli paltarlarda saraya gəlib öz öpüşlərilə onu ifşa edəcəkləri və onu taxtdan məhrum edib yenə iyrənc xarabalıqlara, aclıq və alçaqlıq aləminə sürükləyəcəkləri fikrindən diksinməyə başlayırdı. Axırda onları, demək olar ki,

bilmərrə yadından çıxartdı, buna çox şad idi, çünki onların kədərli və məzəmmətedici üzləri onun gözü qarşısına gələndə, özünü yerlə sürünən hər cür həşəratdan daha alçaq hiss edirdi.

Fevralın on doqquzunda gecəyarısı Tom Kenti öz sadıq bəndələri tərəfindən qorunaraq və kral mənəsinin bütün dəbdəbəsilə əhatə olunaraq, sarayda öz qəşəng yatağında sakitcə yatdı; sabah onun başına təntənə ilə tac qoyulacaqdı.

Bu zaman ac, uzun yolu gəlməkdən taqəti kəsilmiş, cındır paltarlı, küçə vuruşması zamanı aldığı zərbələrdən bədəni göyərmiş əsl kral, Eduard, camaatın arasında durub, Vestminster məbədinin yanında qarışqa kimi qaynaşan fəhlələrin təlaşla o yan-bu yana qaçışmasına böyük bir maraqla tamaşa edirdi. Onlar sabahkı tacqoyma mərasiminə son hazırlıqlarını qurtarırdılar.

OTUZ BİRİNCİ FƏSİL

TACQOYMA MƏRASİMİ

Ertəsi gün səhər Tom Kenti yuxudan oyandıqda havanı uğultu bürümüşdü. Bu uğultu Toma bir musiqi kimi gəlirdi, bu o deməkdi ki, bütün İngiltərə bu böyük günü qarşılamaq üçün sinəsini sevinc və fərəh hisslərilə doldurur.

Tom yenə Temza çayında seyrə çıxan təntənəli mərasimdə birinci yeri tutdu. Qədim adətə görə kral yürüşü Tauerdən başlayaraq bütün Londondan keçməli idi. Tom hamıdan qabaq Tauerə yollandı. O, Tauerə gələn kimi, qədim qalanın divarları sanki min yerdən çatladı və hər birindən alov dili və ağ tüstü burumu çıxdı. Qulaqbatırıcı partlayış ətrafa yayıldı, izdihamın şən bağır-tıları bir anlığa bu gurultu içində batıb getdi, uğultunun gücündən yer titrəyirdi, alov, tüstü, atəş səsləri bir-birinin dalınca təkrar olunurdu, belə ki, bir dəqiqədən sonra köhnə Tauer qalın tüstü buludu içində görünməz oldu, yalnız Ağ Tauer adlanan, bayraqlarla bəzənmiş uca kilsə buludlar üzərindən yüksələn dağ zirvəsi kimi, tüstü dənizi üzərində ucalırdı.

Bahalı yəhəri az qala yer süpürən qəşəng at belinə minmiş, bərli-bəzəkli paltar geymiş Tom Kenti təntənəli mərasimin başında idi; onun dalınca eynən onun kimi qəşəng ata minmiş dayısı, lord–protektor Somerset gəlirdi; onu hər iki tərəfdən polad geyimləri parıldayan kral mühafizəçi dəstəsi müşayiət edirdi; protektorun dalınca öz naib–nökərlərinin müşayiətilə bayramsayağı geyinmiş əyanların ardı–arası kəsilməyən sıraları gəlirdi, bunların dalınca bələdiyyə rəisi lord və al məxmərdən mantiya geymiş, döşünə qızıl zəncir taxmış oldermenlər¹ gəlirdilər; bunların dalınca da – əllərində şirkətlərinin əlvan bayrağı, əyinlərində bahalı geyim olan London tacirlərinin nümayəndələri gəlirdilər. Mərasimi o zaman artıq üç yüz ilə qədər ömrü olan məşhur qədim topçu briqadası tamamlayırdı. Bu briqada imtiyazdan istifadə edən (bu imtiyaz indiyə qədər davam edir) parlamentin sərəncamlarına tabe olmayan bir qoşun hissəsi idi. Bu, parlaq bir mənərə idi, briqada böyük insan yığını arasından əzəmətlə keçirdi, adamlar onu hər addımda qulaqbatırıcı səslərlə alqışlayırdılar. Bu barədə tarixçi belə yazır:

“Kral şəhərə girərkən xalq onu təbrik səsləri, dualar, xoş diləklər və namuslu təbəələrin öz padşahlarına səmimi məhəbbətlərinin sair ifadələrilə qarşıladı; kral da sevinclə parlayan üzünü izdihama çevirərək və hökmdara yaxın olan adamlarla mərhəmətli bir tərzdə danışaraq, öz xalqının izhar etdiyi sədaqət hisslərinə qarşı öz təşəkkürlərini artıqlığı ilə bəyan etdi. “Yaşasın İngiltərə kralı!” – “Əlahəzrət Altıncı Eduardın vücudunu Allah hifz eləsin!” – deyə işlədilər bağırtilara kral: “Allah sizin hamınızı saxlasın! Səmimi–qəlbədən təşəkkür edirəm mənim mərhəmətli xalqım!” – deyə lütfkarlıqla cavab verirdi. Kralın mərhəmətli sözləri xalqa təsir etdi.

“Fençerç küçəsində qəşəng paltar geymiş gözəl bir uşaq xüsusi qayrılmış bir kürsü üstünə çıxıb əlahəzrəti bu şerlə alqışladı.

Sənə qəlblər: – Yaşasın kral! – deyir.

Biz hamımız sənə: – Yaşasın kral! – deyirik.

¹ Oldermen – İngiltərədə şəhər idarəsin üzvü.

Yaşasın kral! Əbədi hökm sürsün!
Allah səni cah-calal içində saxlasın!

İzdiham bir səslə uşağın sözlərini təkrar edirdi.

Tom Kenti bu fərəhli simaların dalğalanan dənizini seyr edərkən ürəyi sevincə dolurdu; hiss edirdi ki, dünyada yaşayır-sansa, yalnız kral və xalqın sevgilisi olmaq üçün yaşa. Birdən uzaqda iki nəfər cındırlı uşaq gördü, bunlar Tomun Törtöküntülər Həyətidən olan yoldaşları idi (biri Tomun əyləncəli sarayında lord-admiral, o biri yataq otağının birinci lordu idi), bu hal onu daha da qürurlandırdı. Bu uşaqlar Tomu indi tanısaydılar, xarabalıqlar və çardaqların yalançı kralının əsl kral olduğunu, ona hersoqların və şahzadələrin xidmət etdiklərini və bütün ingilis xalqının onun ayağı altında olduğunu görsəydilər, ağlagəlməz bir xoşbəxtlik olarda! Lakin onu tanısalar, o krallıqdan əl çəkməli olardı, ona görə öz arzusundan vaz keçməli idi, çünki bu cür sevincə ona çox baha oturardı. Ona görə Tom üzünü döndərdi, oğlanlar isə kimi alqışladıklarını bilmədən atılıb-düşməkdə və qışqırmaqda davam etdilər.

Xalq bağırırdı: – Eşq olsun! Eşq olsun! – Tom da cavab əvəzində izdihamın içinə ovuc-ovuc, par-par parıldayan pullar atırdı. Tarixçi belə nağıl edir:

“Qreşçerç küçəsinin yuxarı başında gözəl bir tağ tikilmişdi, tağın altında küçənin bu tayından o tayına uzanan hündür səkilər çəkilmişdi. Bu səkilərdə kralın əcdadını təsvir edən heykəllər qoyulmuşdu. Heykəllərin biri ləçəkləri qəşəng haşiyə kimi ətrafına tökülmüş bir ağ gülün ortasında oturan yoruklu Yelizaveta idi. Yelizavetanın yanında qızılgül üstündə VII Henrix oturmuşdu; kralla kraliçanın əlləri birləşdirilmişdi, barmaqlarında qəşəng nişan üzükləri gözə çarpırdı. Ağ və qızılgüldən ikinci səkiyə qədər bəndəmlər uzanırdı, burada VIII Henrix açılmış ağ qızılgülün içindən təzə kralın anası Cen Seymurla bərabər çıxırdı. Bu cütdən də üçüncü səkiyə bəndəm uzanırdı, burada taxta oturmuş VI Eduardın özünün bütün şahənə əzəmətilə təsviri var idi. Bütün səkilər ağ və qızılgül hörüklərilə örtülmüşdü”.

Bu qəribə və gözəl mənzərə şadlıq içində coşan xalqı elə fərəhləndirirdi ki, onun səs-küyü şer oxuyan uşağın zəif səsini bilmərrə batırırdı. Halbuki ona bu mənzərənin mənasını mədhiyyə ilə izah etmək tapşırılmışdı. Lakin Tom Kenti buna heyfslənmirdi: izdihamın sədaqət izhar edən nəriltisi onun üçün hər cür şerdən, hətta ən gözəl şerdən şirindi. Tom öz xoşbəxt gənc üzünü izdihama çevirdikdə, xalq onun heykələ bənzədiyini görüb, yenə gurultu ilə əl çalmağa başladı.

Dəstə getdikcə irəliləyərək, zəfər tağlarının altından yeni kralın mərhəmətini, istedad və xidmətlərini mədh edən gözəl lövhələr qarşısından keçirdi. “Bütün Çipsaydda damlardan, pəncərələrdən bayraqlar, habelə bahalı xalçalar, qəşəng parçalar – sandıqlarda saxlanan qiymətli şeylər asılmışdı; başqa küçələr də bu cür, hətta bundan da artıq dəbdəbə ilə bəzənmişdi”.

Tom Kenti pıçıldadı:

– Bütün bu qəribə, əcaib şeylər yalnız mənim üçün asılmışdır!

Yalançı kralın yanaqları həyəcandan yanır, gözləri parlayır, özünü çox xoşbəxt hesab edirdi, zövq alırdı. Birdən ovcunu qaldırıb camaat üçün pul atmaq istədiyi vaxt izdihamın içərisində gözünü Tomdan bir ləhzə ayırmayan heyretli bir üz gördü. Tomun gözləri qaranlıq gətirdi; o öz anasını tanıdı! Cəld əlinin dalı ilə gözlərini örtüdü – bu vaxtilə alışaraq, çoxdan bəri unutmuş olduğu, adət halını almış köhnə və qeyri-ixtiyari bir hərəkət idi. Qadın bir an içərisində camaatı və mühafizəçilər dəstəsini yarıb Tomun yanına gəldi. Onun ayağından yapışdı və hönkür-hönkür ağlayaraq ayağını tez-tez öpməyə başladı:

– Balam, mənim əziz balam! – deyər sevinc və məhəbbətlə dolu üzünü ona doğru qaldırdı.

Kral mühafizəçilərindən biri qadını söyə-söyə kənara çəkdi və qüvvətli əllə itələyib dala fırlatdı. Tomun ağzından az qala: “Qadın, mən səni tanımıram!” sözləri çıxacaqdı, lakin anasının təhqir olunması güllə kimi onun ürəyinə dəydi. Qadın, izdiham onun qarşısını kəsənə qədər, dönüb sonuncu dəfə nəzər saldıqda, üzünü elə kədərli idi ki, Tom xəcalət çəkdi. Bu xəcalət Tomun

lovğalığını sarsıtdı və oğurlanmış əzəmətin bütün sevincini zəhərlədi. Ona göstərilən bütün hörmətlər birdən-birə qiymətdən düşdü. Bu hörmətlər onun üzərindən parça-parça olmuş cındır kimi töküldü.

Mərasim isə yoluna davam edirdi, küçələrin bəzəyi getdikcə dəbdəbəli olurdu, təbrik səsləri getdikcə ucadan guruldayırdı; lakin Tom Kenti üçün bunların elə bil heç qiyməti yoxdu. O heç bir şey görmür və eşitmirdi. Kral hakimiyyəti onun gözündə və gözəlliyini və məziyyətini itirmişdi; ətrafdakı dəbdəbədə özünə qarşı bir məzəmmət hiss edirdi. Vicdan əzabı qəlbini didirdi. Öz-özünə deyirdi: “Kaş Allah məni bu əsirlikdən qurtara idi! Öz zorakı əzəmətinin ilk günlərində arası kəsilmədən təkrar etdiyi sözləri indi biixtiyar təkrar etdi.

Parıldayan dəstə, parlaq pulları olan nəhayətsiz bir ilan kimi, qədim şəhərin dolanbac küçələrilə uzanıb gedirdi. Xalq uca səslə bu dəstəni təbrik edirdi; lakin kral başını aşağı salmış halda gedir və qarşısında, təhqir olunmuş anasının üzündən başqa heç bir şey görmürdü. Artıq rəiyyətin uzanmış əllərinə parıldayan pullar tökülmürdü.

– Eşq olsun! Eşq olsun! – səsləri ucalır, Lakin, Tom bu səslərə qulaq asmırdı.

– Yaşasın İngiltərə kralı Eduard.

Cavab uğultusundan elə bil yer titrədi, təkcə kral cavab vermədi. Bu səslər onun qulağının yaxınında, öz qəlbində, öz vicdanında: “Qadın, mən səni tanımıram” deyə gurlayan biabırçı səsin boğduğu uzaq göy gurultusu kimi eşidilirdi.

Bu sözlər krala, sağlığında xəyanət etdiyi öz yaxın dostunun dəfn mərasimində iştirak edən bir adamın qəlbində səslənən matəm zəngi təsirini bağışlayırdı.

Hər döngədə onu yeni şərəflər, yeni dəbdəbələr, yeni möcüzələr, təbrik atəşlərinin gurultusu, şadyanalıq edən izdihamin səsləri qarşılayırdı. Lakin kral nə bir sözlə, nə də bir işarə ilə bunlara cavab vermirdi, çünki, sakit olmayan ürəyində, onu danlayan səsdən başqa heç bir şey eşitmirdi.

Yavaş-yavaş tamaşaçıların da üzləri dəyişirdi, onların nəşəli üzlərini qayğı bürüdü, artıq təbrik səsləri yavaş eşidilirdi. Lord-protektor bunu tezliklə duydu və birdən-birə səbəbini anladı. Atını kralın yanına çapıb başını açdı və baş əyib pıçıltı ilə dedi:

– Hökmdar, indi fikrə getmək vaxtı deyil! Xalq sənin başının aşağı dikildiyini, xəyala dalmış çöhrəni görüb bunun pis əlamət olduğunu güman edir. Mənim məsləhətimə qulaq as! Yenə öz krallıq günəşini parlat və xalqını şüalarla işıqlandır. Başını qaldır və gülər üzünü xalqa göstər!

Bu sözlərlə hersoq bir ovuc sağa və bir ovuc sola pul səpib öz yerinə qayıtdı. Yalançı kral, ondan xahiş olunan şeyləri biix-tiyar yerinə yetirdi. Onun təbəssümündə səmimiyyət yoxdu, lakin lap yaxınında duran bir neçə adamdan başqa heç kəs onun üzündəki bu təbəssümün saxta olduğunu sezmədi. O, lələklərlə bəzənmiş başını elə həlim və qəşəng bir surətdə əydi, ətrafına təzə parıldayan pulları elə şahənə bir səxavətlə səpdi ki, xalqın həyəcanı dağıldı və təbrik səsləri qabaqkı kimi ucadan gurulda-mağa başladı.

Bununla belə, hersoq daha bir neçə dəfə krala yanaşmalı və ona nəsihət verməli oldu. Hersoq pıçıltı ilə dedi:

– Böyük hökmdar, bu zərərli qüssəni başından at, bütün dünyanın gözü sənə dikilmişdir! – Sonra təəssüflə əlavə etdi: – Kaş o miskin dilənçi qadın yox olaydı! Əlahəzrətin kefini pozan o oldu!

Bəzənmiş kral hersoqa küt bir nəzər saldı və batıq səslə dedi:

– O mənim anam idi!

Protektor atını geri çəkərək inlədi:

– Aman Allah! Pis əlamət özünü göstərdi: o yenə dəli olub!

OTUZ İKİNCİ FƏSİL

TACQOYMA GÜNÜ

Bir neçə saat geri qayıdıb Vestminster məbəbində yer tutaq, səhər saat dördüdür, bu gün çoxdan bəri gözlənilən tacqoyma günüdür. Biz burada tək deyilik: gecə olduğuna baxmayaraq məşəllərlə işıqlandırılmış yuxarı eyvan camaatla dolurdu. Onlar ömürlərində iki dəfə tamaşası müyəssər olmayan kralın başına tacqoyma mərasimini görmək üçün altı-yeddi saat gözləməyə hazırdılar. Bəli, London və Vestminster gecə saat üçdə topların ilk atəşi zamanı yuxudan durmuşdu, indi yalnız adlı-sanlılar deyil, hətta bir yığın varlı vətəndaşlar da yuxarı eyvana çıxmaq pulunu verib, öz silklərinə mənsub adamlar üçün təyin olunmuş qapıların ağzına doluşmuşdular.

Vaxt çox cansıxıcı keçirdi. Səs-küy yavaş-yavaş kəsilirdi, çünki yuxarı eyvan artıq çoxdan adamlarla dolmuşdu. Biz də oturaq. Ətrafı gözdən keçirmək və düşünmək üçün vaxtımız çoxdur. Hər tərəfə nəzər saldıqda, kilsədə hökm sürən alaqaranlıqda tamaşaçılarla dolu olan eyvanların irəli çıxdığını görürsən; eyvanların bir hissəsi sütunlar və heykəltəraşlıq bəzəklərindən görünməz olmuşdur. Kilsənin şimalındakı böyük mehrabın hamısının aydınca görürük – bu mehrab seçilmiş adamların gəlişini gözlədiyi üçün hələ boşdur. Biz habelə bahalı qumaşlarla bəzənmiş böyük səkini də görürük. Onun ortasında, dörd pilləsi olan hündür yerdə taxt qoyulmuşdur. Taxtın adam oturan yerinə yonulmamış yastı bir daş – Skon daşı¹ – qoyulmuşdur, bu daş üzərində Şotlandiya krallarının bir çox nəsillərinin başına tac qoyulmuşdur. Adət və zaman bu daşı o qədər müqəddəs etmişdir ki, indi də bunun üzərində İngiltərə krallarının başına tac qoyulur. Taxtın özünə də, ayaq tərəfinə də zərli parçalar çəkilmişdir.

¹ Əvvəllər bu daş Şotlandiya şəhəri Skonda saxlanırdı, 1297-ci ildə bu daş kral I Eduard tərəfindən Londona gətirilmişdi, sonralar bu daş Vestminster məbəbində tacqoyma taxtının oturan yerinə qoyulmuşdur.

Ətraf sakitlikdir, məşəllər zəif işıq saçır, saat tənbel-tənbel sürünür. Nəhayət, dan yeri işıqlanır, məşəllər söndürülür, böyük binanı yumşaq işıq bürüyür. İndi bu ali məbədin hər yerini aydın görmək olur, lakin məbədin künc-bucağı zəif gözə çarpır, günəşin üzünü azacıq bulud aldığı üçün binalar adama yuxudakı kimi görünür.

Saat yeddidə bu intizarın yuxulu yeknəsəqliyi ilk dəfə olaraq pozulur. Saatın yeddinci zəngi vurulduqda kilsənin şimal mehribanda Süleyman şah kimi dəbdəbəli geyinmiş birinci zadəgan ledi meydana çıxır; ipək və məxmər paltar geymiş təşrifatçı onu, xüsusi olaraq hazırlanmış yerə aparır; eynən onun kimi bəzəkli paltar geymiş başqa bir təşrifatçı, ledinin uzun ətəyini tuta-tuta onun ardınca gəlir, ledi oturduqda isə ətəyi yığışdırıb onun dizi üstünə qoyur. Sonra təşrifatçı onun ayağı altına balaca bir kürsü və yaxınlığına tac qoyur ki, bütün əsilzadə nümayəndələri taclarını öz başlarına qoymağa başlayan zaman, ledi də bu taci tapa bilsin.

Perlərin arvadları dəbdəbəli sıra ilə bir-birinin ardınca gəlirlər, arasında tək-tək görünən təşrifatçılar xanımları səliqə ilə əyləşdirirlər. İndi məbədin içərisində başqa bir aləm var. Hər yerdə həyat, hərəkət, sayrışan parlaq rənglər gözə çarpır. Bir azdan yenə sakitlik bərpa olur; ledilərin hamısı gəlib öz yerlərində oturur, onlar tam bir akr sahəni bürümüş əlvan çiçəkləri, hədsiz miqdarda parlayan brilyantlar isə Kəhkəşan yolunu andırır. Qarşınızda hər cür yaşda adamlar vardır; yaşı az qala yüz çatan üzü qırışlıq, bənizi sarı, saçları ağarmış qoca qarılar III Riçardın tac-qoyma gününü və onun çoxdan unudulmuş, dolaşmaq zəmanəsini xatırlayırlar; burada yaşlı gözəl xanımlar, qəşəng cavan qadınlar, parlaq gözlü və tər yanaqlı zərif qızlar da vardır: çox ehtimal ki, əsl təntənə dəqiqəsi yetişdikcə bu qızlar almazlarla bəzədilmiş taclarını başlarına qoya bilməyələr: bu, onlar üçün təzə bir işdir, ona görə həyəcanlı halda bu işi görmək onlar üçün çətin olacaqdır. Amma, yox, belə şey ola bilməz, çünki bu xanımların hamısının saçı elə daranmışdır ki, birinci işarə olan kimi tacları cəld və səhvsiz lazımı yerinə qoymaq mümkün olsun.

Biz qəşəng geyimli ledilərin şölə saçan brilyantlarla bəzənmiş olduğunu gördük, bu mənzərənin nə qədər gözəl olduğunu da bilirik, lakin əsl möcüzələr hələ irəlidedir. Saat doqquza yaxın göy üzü birdən-birə açılır, günəş şüalarının axını məbədin içini və bəzəkli xanımların kürsülərini işıqlandırır, cərgələr gözqamaşdırıcı əlvən işıqlarla yanır, bu parıltının birdən nəzərə çarpan mənzərəsi bizə ildırım çaxması təsirini bağışlayır. Bu zaman uzaq bir şərq ölkəsinin fəvqəladə elçisi öz heyətilə işıq zolağında görünür, bu heyət başqa əcnəbi ölkə səfirlərinin ardınca yeriyir, – bu cür parlaq mənzərəni gördükdə sizin birdən-birə təəccübdən boğazınız quruyur; qasidlər təpədən-dırnağa kimi qiymətli qaş-daşa bəzənmişlər, onların hər bir hərəkəti ətrafa yığın-yığın almaz qığılımları saçır.

Lakin hekayəmizi davam etdirmək üçün geriyyə qayıdaq. İki saat-iki saat yarım keçdi; boğuş top yaylım atəşi kralın və tən-tənəli alayın gəlişini bildirdi: gözləməkdən yorulmuş izdiham sevindi, hamı bilirdi ki, hələ bir qədər də gözləmək lazım gələcəkdir, çünki kral geyinməli və tən-tənəli mərasimə hazırlanmalı idi; lakin indi darıxdırıcı gözləməni dəbdəbəli geyinməklə bəzənmiş kral perlərinə xoş tamaşa ilə əvəz etmək olar. Təşrifatçılar hər peri hörmətlə öz yerinə aparır və yanlarına öz tacını qoyurdular; yuxarı eyvanlardakı tamaşaçılar hamıya maraqla baxırdılar: tamaşaçıların çoxu adları artıq beş yüz ildən bəri tarixdə şöhrət qazanmış qrafları, hersoqları və baronları birinci dəfə görürdü. Nəhayət, perlərin hamısı öz yerlərini tutduqda, eyvanlardan baxanların gözləri qarşısında elə qərribə mənzərə açıldı ki, doğrudan da, sonradan bütün ömrü uzununu xatırlamaq üçün, bu mənzərəyə baxmağına dəyərdi.

İndi səkilərin üstünə təmtəraqlı ləbbadələrdə bir-birinin ardınca keşişlər çıxır və onlar üçün ayrılmış yerləri tuturdular; bunların ardınca lord-protektor və başqa yüksək əyanlar, əyanların dalınca da təpədən-dırnağa kimi geyimli qvardiyaçılar gəlirdi.

Gərgin intizar dəqiqəsi yetişdi; nəhayət, işarə üzrə tən-tənəli musiqi gurladı. Tom Kenti zərli parçadan tikilmiş uzun mantiya-

da qapıda göründü və səkiyə çıxdı. Bütün izdiham bir adam kimi ayağa qalxdı, tacqoyma mərasimi başlandı.

Bütün məbəd təntənəli himn səslərilə doldu. Tom Kentini bu himn səsləri altında taxtın yanına gətirdilər. Qədim zamanlardan bəri davam edən əzəmətli və təntənəli ayinlər bir-birinin dalınca icra olunurdu, tamaşaçılar bunlara ayrıca bir maraqla baxırdılar; lakin təşrifatın axırı yaxınlaşdıqca, Tomun rəngi daha da solğunlaşır, ümitsizlik onun tövbə etməkdə olan qəlbini daha şiddətlə parçalayırdı.

Nəhayət, sonuncu ayin yetişdi. Kenterberi baş keşişi balışın üzərindən İngiltərə kralının tacını götürüb bütün bədən ilə titrəyən yalançı kralın başı üstə qaldırdı. Lap bu anda elə bil kilsənin içərisini göy qurşağı işıqlandırdı, çünki bütün zadəganlar eyni vaxtda balaca taclarını götürüb öz başlarına qoydular və donub qaldılar.

Məbədi qarışıq bir uğultu bürüdü. Bu təntənəli dəqiqədə birdən, qabaq heç kəsin gözünə çarpmayan, yeni bir şəxs meydana çıxdı. Bu, başıaçıq, ayaqqabısı cırıq, kobud yoxsul paltarlı bir oğlan uşağı idi. O, çirkli paltarlarına və miskin görünüşünə qətiyyətlə yanaşmayan bir əzəmətlə əlini qaldırıb səsləndi:

– İngiltərə tacını bu cinayətkar başa qoymağı sizə qadağan edirəm! Kral mənəm!

Bir an içərisində uşağı yerbəyərddən uzadılan qəzəbli əllər tutdu. Lakin Tom Kenti öz şahanə paltarında irəli atılıb gur səslə bağırdı:

– Buraxın onu, toxunmayın! O, doğrudan da, kraldır!

Camaat təşvişə düşdü; adamlar, heyrət içərisində ayağa qalxıb bir-birinə baxa-baxa bu qəribə səhnənin baş iştirakçılarında tamaşa etməyə başladılar: bu mənzərəni ayıqlıqda, yoxsa yuxuda gördüklərini sanki ayırd edə bilmirdilər. Lord-protector da başqalarından az heyrətlənməmişdi, lakin özünü tezliklə ələ alıb, amiranə bir səslə dedi:

– Əlahəzrətin sözlərinə əhəmiyyət verməyin: onun yenə xəstəliyi başlamışdır. Sərsərinə tutun!

Yalançı kral ayağını yerə vurub:

– Ölüm qorxusu altında sizə əmr edirəm ki, ona toxunmayın, o, kraldır! – deyər çığırmasaydı, lord–protektora itaət edəcəkdilər.

Əllər geri çəkildi. Aranı sükut bürüdü: heç kəs qımıldanmır, heç kəs danışmırdı, doğrusunu desək, hadisə elə qərribə və göz–lənilməz oldu ki, heç kəs nə etmək və nə danışmaq lazım gəldiyini bilmirdi. Camaat özünü ələ alınca, öz fikrini toplayınca, şuluqluğun müqəssiri vüqarlı bir əda ilə, alnını dik tutaraq bir qədər irəlilədi; o heç dayanmırdı; adamlar şaşqınlıq içində tərəddüddə ikən, oğlan səkiyə çıxdı. Yalançı kral, gülər üzlə onun qarşısına atıldı, qabağında diz çöküb səsləndi:

– Ey hökmdar! Yazıq Tom Kentiyə icazə ver, sənə sədaqət bəsləyəcəyinə birinci olaraq and içsin və desin ki, öz tacını başına qoyub hüququna malik ol!

Lord–protektorun sərt baxışı gələn oğlana zilləndi: lakin üzü birdən–birə yumşaldı, sərtliyi böyük bir heyrət ifadəsilə əvəz olundu. Başqa əyanların üzündə də bu heyrət əlaməti görüldü; onlar bir–birinə baxıb biixtiyar geri çəkildilər. Hamının beynində eyni bir fikir doğdu: “Nə qərribə bənzəyiş!”

Lord–protektor bir dəqiqə düşünüb, ciddi tərzdə lakin ehtiramla dedi:

– İcazənizlə, cənab, sizə bir neçə sual verməyi arzu edərdim...

– Mən onlara cavab verərəm, milord!

Hersoq ondan mərhum kral, saray, şahzadə xanımlar barədə soruşmağa başladı. Oğlan hamısına səhvsiz və fikirləşmədən cavab verirdi. O, sarayın qəbul salonlarını, mərhum kralın dairəsini və Uels şahzadəsinin otaqlarını təsvir etdi.

Bu qərribə idi, çox təəccüblü idi, bəli, bu anlaşılmazdı. İş əlverişli şəkil alırdı. Tom Kenti cərəyanın əsl kralı taxta doğru sürüklədiyinə ümid edirdi, lakin lord–protektor başını yırğalayaraq dedi:

– Doğrudan da, bu çox qərribədir, ancaq bu bizim hökmdarımız kralın edə biləcəyindən heç də artıq deyildir.

Lord–protektorun qeydi Tom Kentini kədərləndirdi – onu hələ də kral adlandıırırdılar, o, ümidini itirdiyini hiss etdi.

Lord–protektor əlavə etdi:

– Bu hələ sübut deyildir.

Dalğalar Tom Kentini taxta qoyub, əsl kralı dənizə aparırdı.

Lord-protektor başını aşağı dikib düşündü: “Bu cür məşum sirr ilə uzun zaman əlləşmək həm dövlət üçün, həm də bizim özümüz üçün qorxuludur: bu hal, xalqın arasına ikitirəlik salar və kral hakimiyyətinin əsasını sarsıda bilər”. O dönüb dedi:

– Cənab Tomas, onu həbs edin... Yox, dayanın!

Onun siması sevinclə parladı və o dəqiqə cındırlı vəliəhdə belə bir sual verdi:

– Dövlət möhürü haradadır? Bu suala cavab versən, müəmmadan qurtararıq, çünki bu suala yalnız Uels şahzadəsi cavab verə bilər!

Bu, yaxşı, ağıllı bir fikirdi. Təşəxxüslü oyanların hamısı belə düşünürdü, onların parıldayan nəzərlərində lal bir razılıq ifadəsi vardı. Bəli! Yalnız əsl şahzadə indiyə qədər gizli qalan dövlət möhürünün itməsi sirrini həll edə bilərdi. Yalançı kral öz dərslərini yaxşı öyrənmişdi, lakin burada bədrəyəcəkdi, çünki ona hər şeyi öyrədən adam belə, bu suala cavab verə bilməzdi. Yaxşı! Çox yaxşı! İndi biz bu qəribə və qorxulu vəziyyətdən tezliklə çıxarıq. Hamı başını yırğalayır və ötkəm uşağın öz taqsırını boynuna alaraq pərtlikdən lal olacağını güman edir və gülümsəyirdi.

Lakin heç də belə olmadı, oğlan sakitcə:

– Bu müəmmada çətin bir şey yoxdur, – dedikdə hamı heyrət içində qaldı.

O, hətta icazə istəmədən əmr etməyi adət etmiş bir adam kimi sərbəst bir surətdə dönüb əmr etdi:

– Milord Sent-Con, mənim saraydakı otağıma get, bu otağa səndən başqa heç kəs bələd deyil, – orada dəhlizə açılan qapıdan lap uzaq olan sol küncdə, döşəməyə yaxın mis bir mıx taparsan, mıxın başını basarsan, qabağında gizli bir sandıqça açılar, bu sandıqçanın olduğunu hətta nə sən bilirsən, nə də başqa bir zihəyat; onu yalnız mən bilirəm, bir də onu qayıran usta, sandıqçada ilk dəfə gözüne sataşan şey böyük dövlət möhürü olacaqdır, onu buraya gətirərsən.

Hamı bu nitqə heyran qaldı və hər şeydən artıq ona təəccüb etdilər ki, balaca dilənçi heç də düşünmədən, lordların arasından məhz Sent-Conu seçib onu sadəcə və sakitcə öz adı ilə çağırdı, elə bil onu ömrü uzununu tanıyırmış. Əyan az qala əmri yerinə yetirmək üçün cumacaqdı. O, hətta irəliyə bir addım da atdı, lakin o saat özünü ələ aldı və üzündə əmələ gələn xəfif qırmızı zıllıq onun səhvini büruzə verdi. Tom Kenti ona dönüb kəskin bir dil ilə dedi:

– Nə üçün yubanırsan? Məgər kralın əmrini eşitmədin? Get-sənə!

Lord Sent-Con ikiqat olub təzim etdi; bir çoxları bu təzimə çox ehtiyatla olduğunu sezdilər, lord Sent-Con özünü hörmətdən salmamaq üçün krallardan hər birinə ayrılıqda deyil, hər ikisinə birlikdə, daha doğrusu, onların arasındakı bitərəf sahəyə təzim edib bayıra çıxdı.

Səki üstə duran bəzəkli əyanlar arasında qımıldanma başlandı, bu qımıldanma əvvəlcə güclə sezilirdisə də, sonradan əlvan bir fiqurun xırda hissələrinin bir yerdən başqa yerə tökülərək yeni bir fiqur əmələ gətirdiyi kaleydoskop kimi, arası kəsilməz oldu. Burada da Tom Kentini əhatə edən dəbdəbəli əyanlar dəstəsi yavaş-yavaş, güclə seziləcək bir halda, yerlərini təzə gələn oğlanın sahmanına tərəf dəyişdirirdilər. Tom Kenti, demək olar ki, lap tək qaldı. Gərginliklə gözləməyə başladılar, bu gözləmə müddətində hələ Tom Kentinin yanında qalmış bir neçə ürəyi yumşaq adamlar, özlərinə ürək verərək, bir-birinin ardınca çoxluq olan tərəfə keçilər. İndi padşah paltarında və üst-başı əlvan qaş-daşla bəzənmiş Tom Kenti, boşluqla əhatə olunmuş halda tamam tək qalmışdı.

Lord Sent-Con qayıtdı. Onu qapıda görən kimi hamı söhbətini kəsdi, məbədi dərin bir sükut qapladı; hündür günbəz altında yalnız onun addımlarının boğuş səsi eşilirdi. Hamı nəfəsini gizlədib, gərgin bir maraqla ona baxırdı, bütün gözlər ona zillənmişdi. O, səki üzərinə çıxdı, bir qədər ləngidikdən sonra Tom Kentiyə ikiqat təzim edib dedi:

– Hökmdarım, möhür orada yoxdur!

Rəngi solmuş, qorxmuş saray adamları İngiltərə taxtının balaca miskin tələbkarından elə sürətlə kənara çəkildilər ki, küçədə vəbaya tutulmuş bir adam görünseydi, qaragüruh ondan elə çəkinməzdi. Bu an içində o qəzəbli və həqarətli baxışların kəskin atəşləri altında tamamilə tək qaldı. Lord–protektor hövsələsiz halda çığırdı:

– Atın bu dilənçini küçəyə və qamçılarla döyə–döyə bütün şəhəri gəzdirin! Bu həyasız hərif ondan başqa heç nəyə layiq deyildir.

Qvardiyaçılar uşağın üstünə cumdular, lakin Tom Kenti amirənə bir hərəkətlə onları dayandırdı:

– Geri çəkilin! Kim ona toxunsa, başı ilə cavab verəcəkdir.

Lord–protektor lap heyrət içində qalıb Sent–Condən soruşdu:

– Möhürü yaxşımı axtardınız, hərçənd bunu soruşmağın heç faydası da yoxdur. Bu hal olduqca qəribədir. Xırda, vecsiz şeylər əlli–ayaqlı itəndə, adam heyrətlənmir. Lakin İngiltərə möhürü kimi sanballı bir şeyin əlli–ayaqlı yox olması və heç kəs tərəfindən tapıla bilməməsi əcaib şeydir. O boyda ağır bir qızıl dairə...

Tom Kenti parıldayan gözləri ilə onun üstünə cumub qışqırdı:

– Dayanın! Möhür necə idi? Girdə idi? Qalındı? Üstündə hərflər və işarələr qazılmışdı? Hə? Sizin çoxdan bəri axtardığınız bu iri möhürün nədən ibarət olduğunu mən indi anlayıram. Möhürü əvvəlcə mənə təsvir etsəydiniz, mən onu sizə üç həftə bundan qabaq verərdim. Mən möhürün harada olduğunu gözəlcə bilirəm, ancaq onu oraya birinci qoyan adam mən deyiləm.

Lord–protektor soruşdu:

– Bəs kim qoymuşdur, hökmdar?

– Sizin qarşınızda duran adam, İngiltərənin qanuni kralı! O özü də möhürün harada olduğunu sizə deyə bilər. O zaman siz inanarsınız ki, möhürün yerini o əvvəlcədən bilirmiş. Fikirləş, hökmdar! Yadına salmağa çalış! Məni incitmiş əsgərə tənbeh vermək üçün, mənim cındır paltarımı geyib saraydan bayıra cumduğundan azca qabaq gördüyün sonuncu, ən sonuncu işi xatırla!

Hamı dərın bir sükuta daldı – nə bir səs, nə bir nəfəs! Hamının gözü cavab gözlədikləri adama zillənmişdi, o isə başını aşağı dikmiş və alını qırışdırmış halda beynini araşdıraraq, bir çox əhəmiyyətsiz xatirələr içərisində yadımdan çıxan yeganə bir vecsiz şeyi xatırlamağa can atırdı, bu vecsiz şeyi xatırlamış olsa, – taxtına sahib olacaqdı, yoxsa, – həmişəlik qovulmuş bir dilənçi olub qalacaqdı. Anlar, dəqiqələr keçdi, uşaq isə hey hafizəsini gərginləşdirir və susurdu.

Nəhayət, nəfəsini dərib yavaşca başını yırğaladı və səsində ümidsizlik duyularaq titrək dodaqları ilə dedi:

– Mən o günü bütünlüklə yadıma saldım, lakin möhürü hara qoyduğumu qətiyyənlə bilmirəm.

O bir az susdu, sonra başını qaldırıb həlim bir səslə dedi:

– Milordlar və centmenlər, siz öz hökmdarınızı, yalnız sübutu olmadığı üçün, hüquqdan məhrum edirsiniz, mən daha burada qalmaram, çünki acizəm. Lakin...

Tom Kenti dəhşət içində səsləndi:

– Hökmdarım, bu dəlilikdir! Dayan! Bir düşün! Bu tezliklə təslim olma! Ümidini hələ kəsmə! Qulaq as, gör sənə nə deyirəm! Mənim hər sözümə diqqət ver! Mən o günü bütün təfsilatı ilə sənənin hafizəndə canlandıraram. Yadımdadırımı, biz söhbət edirdik. Mən sənə öz bacılarım Nen ilə Bet haqqında nağıl edirdim, bunlar yadımdadırımı? Nənəm barədə də, uşaqlarla Törtöküntülər Həyətində oynamağım barədə də danışdıqlarımın hamısını xatırlayırsan, elədirimi? Çox gözəl! Yalnız mənim sözlərimə fikir ver, – onda hamısını xatırlarsan. Sən mənə yemək və içmək verdin, yanımızdakı saray adamlarını şahənə bir nəzakətlə rədd etdin ki, mən öz tərbiyəsizliyimlə onların yanında xəcalət çəkməyim... Aha, bunlar da yadımdadır!

Tom bütün təfsilatı bir-birinin ardınca sayırdı, şahzadə başının hərəkətilə xatırladığını təsdiq edirdi; əyanlar isə dinləyir və heyrətə dalırdılar: bütün bunlar həqiqətə çox oxşayırdı, bununla belə şahzadə ilə dilənçinin mümkün olmayan dostluğunun haradan əmələ gəlməyinə lap təəccüb edirdilər. Heç vaxt heç bir

izdiham bu cür maraqlanmamışdı və özünü bunca sarsıdılmış, şaşqın hiss etməmişdi.

– Biz zarafat xatirəsi üçün, hökmdar, paltarlarımızı dəyişdirdik. Sonra güzgü qabağında durub gördük ki, bir-birimizə son dərəcə oxşayırıq, elə bil heç paltarlarımızı dəyişməmişdik, – bunu da xatırlayırsan, eləmi? Sonra sən gördün ki, əsgər mənim əlimi bərk əzib, – bax, mən hələ indiyə kimi hətta qələmi də tuta bilmirəm, çünki barmaqlarım taxta kimi cansızlaşıb. Əlahəzrət, bunu gördükdə yerindən sıçradın. Sən masanın yanından keçməli idin. Sizin möhür adlandırdığınız şey masanın üstündə idi. Sən onu qapdın, guya bir yerə qoymaq üçün, ətrafa göz gəzdirdin, sonra...

– Dayan! Bəsdir! Şükür olsun allaha, xatırladım! – deyə taxtın cındırlı tələbkarı həyəcanlı səsi ilə qışqırdı.

– Get, mənim mərhəmətli Sent-Conum, dövlət möhürü divardan asılmış Milan polad geyiminin əlcəyindədir.

Tom Kenti dedi:

– Düzdür, hökmdar, düzdür! İndi İngiltərə dövləti sənindir, bunu sənin əlindən almaq iddiasında olanları görüm lal olsunlar! Yubanma, milord Sent-Con! Qoy ayaqların qanada dönsün!

İndi bütün yığıncaq ayaq üstə idi. Adamlar nigarançılıq, həyəcan və maraqdan az qala dəli olmuşdular. Hamı arı yuvası kimi qaynayırdı. Aşağıda və səki üstündə duran adamların hamısı həyəcanla və coşqunluqla danışırdı. Heç kəs qonşusunun onun qulağına çığırdığından və ya özünün qonşusunun qulağına çığırdığından başqa bir şey eşitmir və heç nə ilə maraqlanmırdı. Vaxt bir an içərisində keçdi. Birdən kilsəyə pıçıltı səsi yayıldı və Sent-Con səki üzərində göründü. O başı üzərində qaldırılmış əlində dövlət möhürünü tutmuşdu. O saat gurultulu bir səs eşidildi:

– Yaşasın həqiqi kral!

Məbəddə beş dəqiqəyə qədər səs-küydən və musiqi gurutusundan qulaqbatırıcı bir uğultu davam etdi; yaylıq qasırğası havanı bürümüşdü. Bu təbriklər bundan belə İngiltərədə ən birinci adam olacaq cındırlı oğlana aiddi; o, xoşbəxt və vüqarlı görkəmilə

hamının gözü qarşısında səkinin ortasında durmuşdu; yanaqları od tutub yanırdı, tabeləri onun qabağında diz çökmüşdülər.

Sonra hamı ayağa qalxdı, Tom Kenti ucadan dedi:

– İndi, hökmdar, öz şahanə paltarını geri al və zavallı Toma, öz nökerinə, onun cındırlarını qaytar!

Lord–protektor əmr etdi:

– Soyundurun bu balaca yaramazı və Tauerə salın!

– Buna izin vermərəm! Yalnız onun sayəsində mən öz tacımı geri ala bildim, – heç kəs ona toxunmasın və incitməsin! Sən isə, əziz dayım, milord–protektor, məgər bu zavallı uşağa minnətdar deyilsən? Axı eşitdiyimə görə, o sənə hersoqluq rütbəsi əta etmişdir, – protektor qızardı – lakin o, məlum olduğuna görə, əsl kral deyildi – demək, sənin gurultulu rütbən nəyə dəyər? Sabah sən onun vasitəsilə bu hersoqluğundan ayrılmaq lazım gələr və sadə qraf olarsan.

Bu cür cavabdan sonra cənab hersoq Somerset öz vaxtında kənara çəkilməyi lazım bildi. Kral Toma dönüb nəvazişlə dedi:

– Zavallı dostum, möhürü harda gizlətdiyimi sən necə xatırlaya bildin. Halbuki bunu mən özüm də xatırlaya bilmirdim.

– Ah, hökmdarım, bu çətin deyildi, çünki onu mən özüm də bir neçə dəfə işə salmışdım.

– İşə salmışdın... amma harada olduğunu deyə bilmirdin?

– Axı mən bilmirdim ki, onlar onu axtarırlar. Onun necə olduğunu mənə söyləməmişdilər, əlahəzrət!

– Bəs sən onunla nə edirdin?

Tomun yanaqları bərk qızardı, o, gözlərini aşağı dikib susdu.

– De, mərhəmətli oğlan, qorxma! – deyə kral onu sakit etdi.

– İngiltərənin böyük möhürü ilə nə edirdin?

Tom yenə də dinmədi, nəhayət, utana–utana dedi:

– Mən onunla qoz sındırırdım!

Zavallı uşaq! Bu sözlər elə gurultulu bir qəhqəhə ilə qarşılandı ki, o, utandığından güclə ayaq üstə dura bildi. Lakin bu cavab Tom Kentinin İngiltərə kralı olduğunu hələ də güman edən adamların şübhəsini tamamilə dağıtdı.

Tomun bəzəkli mantiyasını çıxarıb kralın çiyninə saldılar. Mantiya onun dilənçi cındırının üstünü örtüdü. Bundan sonra arası kəsilmiş tac mərasimi yenə təzələndi. Həqiqi kral təqdis olundu, onun başına tac qoyuldu, top atəşləri isə bu sevinci şəhərə yaydı, bütün London sevinc dalğaları içərisinə qərq oldu.

OTUZ ÜÇÜNCÜ FƏSİL

KRAL EDUARD

Mayls Gendon London körpüsünü dolduran savaşqan izdihamın içinə düşməzdən qabaq onun görünüşü çox qəribə idi, oradan yaxasını qurtarandan sonra isə daha da qəribə oldu. Onun əvvəl də pulu azdı, indi isə heç pulu qalmamışdı. Oğrular onun ciblərini sonuncu fartinqinə qədər təmizləmişdilər.

Lakin eybi yoxdur, kaş oğlanı tapaydı. O, həqiqi bir əsgər kimi heç vaxt qarasına iş görməzdi, hər şeydən əvvəl hərbi əməliyyat planı düzəltdi.

Uşaq nə edə bilərdi? O haraya yollana bilərdi? Maylsın zənnincə, o yəqin, hər şeydən əvvəl qabaqlarda yaşadığı yerə getməyə səy edəcəkdir, yurdsuz, tərkd edilmiş adamlar – istər dəli olsunlar, istərsə də ağıllı – adətən belə edirlər. Görəsən o, qabaqlar harada yaşayırmış? Onun cındır paltarını, onu yaxşı tanıyan və hətta onu öz oğlu adlandıran kobud sərsəriyə yaxınlığı, onun Londonun yoxsul məhəllələrindən birində yaşadığını bildirdi. Onu axtarmaq çoxmu çəkəcək? Yox, Mayls onu asanlıqla və tez tapacaqdır. O, uşağı deyil, istər böyük, istər kiçik hər cür küçə yığnaqlarını güdəcək, bu cür insan yığnağının ortasında gec-tez öz balaca dostunu tapacaqdır, qara camaat yəqin onu ələ salaçaqdır; oğlan adəti üzrə, əlbəttə, özünü kral adlandıracaqdır. Mayls Gendon bu kobud adamlardan birini əzişdirib öz yetirməsinə onların əlindən alacaq və mehriban sözlərlə ovunduracaqdır, bundan sonra daha heç vaxt ondan ayrılmayacaqdır.

Beləliklə, Mayls uşağın dalınca getdi. O, saatlarla çirkli küçələrdə və döngələrdə dolaşib insan yığnağı axtarırdı; o, hər addımda belə yığnaqlara rast gəlirdisə də, uşaqdan heç bir əsər tapmırdı. Bu hal onu xeyli kədərləndirmişdi, lakin yenə ümidini kəsmirdi. Öz planında heç bir nöqsan tapmırdı; ancaq hərbi əməliyyatı nəzərdə tutduğu müddətdən xeyli çox çəkdi.

Səhərə qədər ayaq döydü, hər cür adamlara rast gəldi, lakin nəticədə yorğunluq və aclıq hiss etdi, yuxusuzluq da onu taqətdən salmışdı. Səhər yeməyi yeyib özünü bir qədər bərkitsəydi, pis olmazdı, lakin buna ümidi yoxdu. Sədəqə diləmək ağlına belə gəlməzdi, qılınıcı girov qoymaq – namusundan əl çəkmək kimi bir şey idi. Paltarından bir şey satmaq olardı, – lakin bu cür cındır paltara kim rəğbət edər?

Günortaçağı o, küçələrdə kral mərasim alayının ardınca gedən izdihamın içində hələ də avara gəzirdi; o, güman edirdi ki, dəli uşağı bu cür mənzərənin tamaşası mütləq cəlb edəcəkdir. Mayls Londondan Vestminsterə və məbədə qədər gedən bütün dolanbac yolu mərasim alayının dalınca getdi. O, ayrı-ayrı dəstələrə parçalanmış izdiham içərisində uzun zaman avara gəzdi, nəhayət, heç bir şeyə nail olmadan qayğılı halda kənara çəkildi və yeni hərbi əməliyyat planını düşünməyə başladı. Öz düşüncələrinə daldığı üçün, şəhərin çox uzaqda qaldığını və qaş qaralmaqda olduğunu duymadı. Nəhayət, dalğınlıqdan ayıldıqda şəhərin kənarındakı bir çayın yaxınlığına gəlib çıxdığını gördü. Bu, zəngin malikanələrlə dolu mənzərəli bir kənd yeri idi. Burada onun kimi cındırlı adamları sevmirlər.

Hava mülayim idi; o dincəlmək və düşünmək üçün bir barının qabağında yerə uzandı. Çox çəkmədən onu yuxu basdı; birdən uzaqdan gələn top səslərini eşitdi; öz-özünə “Tacqoyma mərasimi qurtarmışdır” deyib o saat yatdı. Düz otuz saatdı ki, yatmamışdı. Yuxudan yalnız o biri gün səhər ayıldı.

Əzgin, acından taqətsiz bir halda yuxudan ayıldı, əl-üzünü çayda yuyub vaxtını bir qədər əbəs yerə keçirdiyi üçün özünü danlaya-danlaya Vestminsterə doğru yollandı. Aclıq onu yeni plan qurmağa məcbur etdi: ilk əvvəl qoca Qemfri Marlonun yanına ge-

dib ondan bir neçə şilling borc alar; sonra... Lakin hələlik bu da bəsdir, sonra yeni planı təkmilləşdirməyə və inkişaf etdirməyə vaxt olar. Əvvəlcə planın bir hissəsini yerinə yetirmək lazımdır.

Saat on birə yaxın o, sarayın yanına gəlib çıxdı, adam çox olduğuna baxmayaraq, o, zahiri görünüşündən nəzəri cəlb edirdi. Qarşısına çıxan adamların bir-bir üzünə baxaraq, onun barəsində qoca cənab Qemfriyə xəbər verməyə razı olacaq rəhmdil bir adam axtarırdı; bu görünüşdə saraya soxulmağın mümkün olmayacağı aydın şeydi. Birdən “kötək paji” onun yanından ötdü; o, Maylsı görüb geri qayıtdı və diqqətlə baxmaq üçün bir daha onun yanından keçdi.

“Bu, əlahəzrətin nigaran qaldığı sərsərinin özü deyilsə, mən axmaq bir eşşəyəm... Hərçənd mən elə həmişə eşşək olmuşam. Onun bütün əlamətləri göz qabağındadır. Ola bilməz ki, qadir Allah bu cür əcaib adamın ikisini birdən yaratsın. Əcaib adamların həddən artıq yaranması, onların qiymətini xeyli aşağı salardı. Onunla necə söhbətə girişim!..”

Lakin burada Mayls Gendon özü oğlanı çətinlikdən çıxartdı, özünə diqqətlə baxdığını hiss edən Gendon özü dönüb oğlana baxdı. Oğlanın baxışında maraqlı hissini duyub ona yanaşdı və dedi:

– Siz saraydan indicə çıxdınız, saray əhliyəsinizmi?

– Bəli, cənab!

– Cənab Qemfri Marlonu tanıyırsınızmi?

Oğlan bu nəgəhani sualdan diksinib öz-özünə düşündü: “Pərvərdigara! O mənim mərhum atamı soruşur!” Sonra cavab verdi:

– Yaxşı tanıyıram, cənab!

– Ordadırmı?

Oğlan:

– Bəli, – dedi və öz-özünə əlavə etdi: “qəbirdədir”.

– Lütfən mənim fəmiliamı ona xəbər verin və deyin ki, bir-iki kəlmə onunla gizlin sözümlə var.

– Sizin tapşırığınızı məmnuniyyətlə yerinə yetirərəm, əziz ser!

– Elə olan surətdə, ona deyin ki, cənab Riçardın oğlu Mayls Gendon onu gözləyir. Sizə minnətdar olaram, mərhəmətli oğlan!

Oğlanın, deyəsən ümidi boşa çıxmışdı! O, öz-özünə dedi: “Kral, gərək ki, onun adını belə demirdi, eybi yoxdur. Bu, görünür onun qardaşdır, əminəm ki, bu adam əlahəzrətə o qəribə adam haqqında məlumat verə bilər”. Oğlan cavab gətirənə kimi Maylsdan gözləməyi xahiş edib getdi. Saray divarı içində daldalanacaq bir yer qayrılmış və oraya daş kürsü qoyulmuşdu. Gendon bu daş kürsünün üstündə oturdu, yağışlı günlərdə adətən növbətçilər burada daldalanırlar. O təzəcə oturmuşdu ki, yanından zabitin komandası altında bir dəstə təbərzinli əsgər keçdi. Zabit özgə adamı görən kimi əsgərləri saxladı və Gendona daldalanacaq yerdən çıxmağı əmr etdi. O, itaət etdi, lakin şübhəli adam olub sarayın yaxınlığında dolaşdığı üçün həbs olundu. İş əngəlləşirdi. Yazıq Mayls əhvalatı başa salmaq istədikdə, zabit onu kobudcasına susdurdu və öz adamlarına əmr etdi ki, onu tərək-silah edib axtarsınlar.

Yazıq Mayls dedi:

– Bəlkə allahın köməkliliylə məndə bir şey tapdınız. Mən isə, son dərəcə vacib olduğuna baxmayaraq, nə qədər axtarımsa bir şey tapa bilmədim.

Doğrudan da, onda zərffə qoyulmuş bir məktubdan başqa heç şey tapa bilmədilər. Zabit zərffə çıxdı, Mayls öz zavallı balaca dostunun “cızmaqarasını” tanıyıb gülümsündü. Bu Gendon qəsrində həmin xatirəli gündə kral tərəfindən yazılmış məktub idi. Zabit məktubun ingiliscə yazılmış hissəsini ucadan oxuduqda üzü saraldı, məktubu dinləyən Maylsın isə rəngi soldu.

Zabit ucadan dedi:

– Taxtın bir tələbkarı da buradan çıxdı. Onlar bu gün adadovşanı kimi doğub-törəyirlər. Mən bu qiymətli məktubu krala aparıb qaydıncə siz bu yaramaz hərifi bərk-bərk saxlayın.

Mayls:

“Hə, indi artıq işim bitdi, – deyə mırıldandı, – yəqin çox çəkməz ki, məni dar ağacından asarlar. Bu kağızdan mən xeyir görməyəcəyəm. Onda zavallı uşağımın halı görəsən necə olacaqdır? Bunu təkcə Allah bilir!”

Bir azdan sonra Mayls zabitin sürətlə qayıtdığını gördü və ölümünü igid kimi qarşılamağı qət edib, cəsarətini topladı. Zabit əsgərlərə o saat əsiri azad etməyi və qılıncını qaytarmağı əmr etdi, sonra hörmətlə baş əyib dedi:

– Rica edirəm, cənab, ardımca gəlin!

Gendon onun ardınca gedərək öz-özünə fikirləşdi:

“Mən ölümə getdiyimi, bu səbəbdən də mənə az günah işləmək lazım gəldiyini bilməsəydim, bu xəbisi istehzalılı nəzakəti üçün boğub öldürərdim”.

Onlar adamlarla dolu bir həyətdən keçib sarayın baş qapısına yanaşdılar, burada zabit eyni hörmətlə təzim edərək Gendonu qəşəng geyimli saray adamına təhvil verdi, saray adamı da öz növbəsində ona ikiqat baş əyib Gendonu böyük salonun içi ilə dəbdəbəli paltar geymiş iki sıra düzölmüş saray xidmətçilərinin arası ilə apardı. Xidmətçilər Gendona ehtiramla baş əydilər, onun arxa tərəfində duranlar isə bu heybətli “müqəvvanı” gördükdə yavaşcadan hırıldamağa başladılar. Saray adamı Gendonu enli pilləkənlə yuxarı çıxartdı, pilləkən saray əhli ilə dolu idi. Nəhayət, onu geniş bir salona gətirdi; bütün ingilis zadəganları buraya yığılmışdılar; o, Maylsı irəli apardı, bir daha baş əydi, şlyapasını çıxartmağı ona tapşırırdı və onu salonun içinə buraxdı. Hamı gözünü ona zillədi. Bəziləri acıqla qaşqabağını salladı. Bir parası da istehza ilə gülümsədi.

Mayls Gendon çaşılıb qalmışdı. Onun qarşısında, cəmisini beş addımlıq bir məsafədə, dəbdəbəli taxt üstündə cavan kral oturmuşdu; o, başını yana əymiş, sifətdən insan olan bir cənnət quşu ilə, – yəqin bir hersoqla, – söhbət edirdi. Gendon baxır və düşüncəyə düşürdü ki, yaşının və qüvvəsinin ən parlaq bir dövründə ölmək onsuz da acıdır, bir yandan da səni təhqir edirlər. O, kralın onun qətlinə tezliklə fərman verməsini istəyirdi. Bu zaman kral başını qaldırdı. Gendon onun üzünü gördü. Görən kimi heyrətindən boğazı qurudu! Gözlərini bu yaraşlıq üzədən bir ləhzə belə ayırmadan valeh olmuş kimi baxırdı. O öz-özünə deyirdi:

“Pərvərdigara, bu taxtdakı adam – Xeyallar və Kabuslar aləminin hökmdarıdır!”

Mayls heyretlə krala baxır və qırıq sözlərlə mırıldanırdı. Sonra ətrafına baxdı. Bəzək-düzəkli izdihamı, dəbdəbəli salonu gözdən keçirdi və öz-özünə dedi:

– Axı bu həqiqətdir! Bu yuxu deyil, həqiqətdir!

Sonra yenə krala baxıb düşündü:

“Bu yuxudur, ya yox?.. Doğrudanmı o, İngiltərənin hökmdarıdır, halbuki mən onu yurdsuz, dəli bir sərsəri hesab edirdim. Bu sirri mənə kim açar?” Birdən onun başına yaxşı bir fikir gəldi. Divarın dibindən bir stul götürüb ortaya qoydu və üstündə oturdu!

Saray adamları qəzəblənərək çıxırtı qopartdı; kobud bir əl onun çiyindən yapışdı, kim isə səsləndi:

– Kobud, tərbiyəsiz heyvan, kralın hüzurunda nə cəsarətlə oturursan?!

Səs-küy əlahəzrətin diqqətini cəlb etdi; o, əlini uzadıb qışqırdı:

– Ona toxunmayın, bu, onun haqqıdır!

Saray adamları heyret içində geri çəkildilər. Kral isə sözüne davam etdi:

– Ledilər, lordlar və centlmenlər, məlumunuz olsun ki, bu mənim sadıq və sevimli nökrəm Mayls Gendondur. O, qılıncı ilə öz hökmdarını yaradan, bəlkə də, ölümdən qurtarmışdı. Buna görə də kralın iradəsi ilə cəngavərlik rütbəsi ilə təltif olunmuşdur. Bunu da bilin ki, onun öz hökmdarına bundan daha böyük bir xidməti olmuşdur. Öz hökmdarını qamçıdan və rüsvayçılıqdan xilas edərək, bunları öz üzərinə götürmüşdür, bunun üçün də ona İngiltərə peri və Kent qrafı rütbəsi verilmişdir, bundan başqa, ona mükafat olaraq öz yüksək rütbəsinə layiq zəngin malikanələr və pul veriləcəkdir. Onun bu saat istifadə etdiyi imtiyaz kral tərəfindən verilmişdir, bu imtiyaz həm özü, həm də övladları üçün qalacaqdır, nə qədər ki, taxt-tac var, onun nəslindəki bütün yaşlı adamlar həmişə İngiltərə krallarının hüzurunda oturmaq haqqına malik olacaqlar. Toxunmayın ona!

Salonda, tac mərasiminə gecikmiş və kənddən saraya yalnız bu gün gəlmiş iki şəxs vardı. Bunlar beşcə dəqiqə idi ki, gəlmişdilər; kralın danışığını heyretlə dinləyərək, gah krala, gah da

“qarğa müqəvvasına” baxırdılar. Bunlar cənab Gü və ledi Editdi. Lakin yeni qraf bunları görmürdü. O, yalnız gözlərini kraldan ayırmayaraq mırıldanırdı:

– Xudaya, sən özün rəhm elə! Bu ki, mənim dilənçimdir! Bu ki, mənim dəlimdir!.. Mən arsız-arsız onun qabağında öz dövlətimlə – yetmiş və iyirmi yeddi xidmətçisi olan ailə malikanəmlə öyünmək istəyirdim. Mən elə güman edirdim ki, onun əynindəki cındırdan başqa bir paltarı, təpik və şapalaqdan başqa bir nəvazişi və süfrə artığından başqa bir yeməyi yoxdur! Onu özümə oğulluğa götürmək, adam eləyib mərəkəyə çıxartmaq istəyirdim! Pərvədigara, kaş xəcalətdən başımı soxmaq üçün mənə bir kisə verəydilər!

Lakin sonra birdən-birə özünə gəldi, diz çökdü, kral onun əlini sıxdıqca o, krala sadıq olduğuna and içir və aldığı rütbələr və malikanələr üçün təşəkkür edirdi. Sonra ayağa qalxıb hörmətlə kənara çəkildi; hamı ona maraqla, bir çoxları isə həsədlə baxırdılar.

Bu zaman kralın gözü Güyə sataşdı. Gözlərini ağardıb acıqla qışqırdı:

– Bu quldur öz saxta rütbəsindən və oğurladığı malikanələrindən məhrum edilsin və mən yeni sərəncam verənə kimi həbsdə saxlansın!

Keçmiş cənab Gü mühafizəçilər tərəfindən aparıldı.

İndi salonun o biri başında əl-ayağa düşdülər; izdiham aralandı, qərribə, lakin bahalı paltar geymiş Tom Kenti iki insan divarı arasından keçib gəldi, onun qabağınca baş xidmətçi gəlirdi, bunun vəzifəsi gələn adamlar barədə xəbər verməkdə. Tom krala yanaşaraq qabağında diz çökdü.

Kral dedi:

– Mən bu neçə həftə içərisində sənə gördüyün bütün işləri öyrəndim, səndən çox razıyam. Sən mənim dövlətimi şahənə bir həlimlik və şəfqətlə idarə etmişən. Sən gərək ki, öz ananı və bacılarını tapmısən, elədimi? Çox gözəl! Onların qayğısına qalarıq. Sənə atanı isə özün arzu etsən və qanun yol versə, dar ağacın-

dan asarlar. Mənim dediklərimi eşidənlərin hamısı bilsin ki, bundan belə İsa yurdunda¹ kral hesabına tərbiyə alan bütün oğlan uşaqları, təkcə cismani deyil, zehni və ruhani qida da alacaqlar; bu oğlan isə orada yaşayacaq və tərbiyəçilər arasında hörmətli yer tutacaqdır; o, vaxtilə kral olduğu üçün xüsusi ehtirama layiqdir; onun paltarına diqqət edin; bu paltar yalnız ona məxsusdur, ona görə heç kəs eynən bu cür paltar geyməyə cəsarət etməsin. Bu paltarla hər kəs onu tanıyacaq və vaxtilə kral olduğunu xatırlayaraq, ona lazımi hörmət edəcəkdir. O, kralın xüsusi müdafiəsi və himayəsi altındadır və hamıya məlum olsun ki, ona hörmətli kral yetirməsi rütbəsi verilir.

Tom Kenti xoşbəxt və qürurla ayağa qalxıb kralın əlini öpdü; ona getmək icazəsi verilmişdi. O, yubanmadan başına gələn əhvalatı anasına və bacılarına nağıl etmək və öz sevincini onlarla birgə keçirmək üçün anasının yanına cumdu.

NƏTİCƏ

ƏDALƏT MƏHKƏMƏSİ VƏ İNTİQAM

Nəhayət, bütün sirlərin üstü açıldıqdan sonra Gü Gendon boynuna aldı ki, arvadı onun öz əmri ilə Maylsdan üz döndərmişdi. Əvvəlcə onu hədələmişdi ki, hərgah o, Mayls Gendondan üz döndərməsə, həyatından əl çəkməli olacaqdır; Edit cavab vermişdi ki, ölümündən qorxmur və Maylsa sadıq qalacaqdır; onda əri demişdi ki, ona rəhm edərlər, Mayls isə öldürüləcəkdir! Belə olduqda Edit söz vermiş və sözünün üstündə durmuşdu.

Gü bu hədələri və qardaşının həm əmlakını, həm də rütbəsini mənimsəməsi üstündə təqib olunmadı, çünki Mayls və Edit onun əleyhinə ifadə vermək istəmədilər, bir də o zamanlar öz

---

¹ İsa yurdu və ya göyköynəklilər Məktəbi, müasirlərin rəyincə “dünyada ən nəcib bir müəssisə” idi, VI Eduard bu yurdu yetimlərə və yoxsul uşaqlarına təlim və tərbiyə vermək üçün təsis etmişdi.

ərinə qarşı ifadə vermək arvada qadağandı. Gü arvadını atıb xarici ölkəyə getdi və çox çəkmədən öldü. Mayls isə Kent qrafı rütbəsini əldə edəndən sonra qardaşının dul arvadına evləndi. Mayls və Edit birinci dəfə olaraq öz qəsrinə qayıtdıqda Gendon kəndində böyük şənlik oldu.

Tom Kentinin atasından xəbər-ətər çıxmadı.

Kral damğalanmış və köləliyə satılmış fermeri tapdırdı, ona cinayətkar dəstəni tərک etməyi əmr etdi və rahat gün keçirmək imkanı verdi.

Habelə kral qoca hüquqşünası da həbsdən azad etdi və cəriməsini üstündən götürdü. Gözünün qabağında tonqalda yandırılmış iki baptist qadının qızlarını xoş günə çıxartdı. Gendonu qanunsuz olaraq qamçı ilə döymüş məmura isə ağır cəza verdi.

Azmiş tərlanı tutduğu üçün məhkum edilmiş şagirdi dar ağacından xilas etdi; toxucudan mahud parçası oğurlamış qadını xilas etdi, lakin kral meşəsində maral öldürməsi üstündə ölümə məhkum edilmiş şəxsi xilas etməyə müvəffəq olmadı; onu edam etmişdilər.

Çoşqa oğurluğu üstündə taqsırlandırıldığı zaman ona yazığı gələn hakimə daima xeyirxahlıq göstərdi. Sonradan bu hakimin get-gedə ümumi hörmətini və şöhrət qazandığını görüb ürəkdən zövq alırdı.

Kral ömrünün axırına kimi, növbətçini onu saray darvazasından qovduğu dəqiqədən başlayaraq, məbədə doluşmuş adamların izdihamına məharətlə qarışdığı, kilsəyə soxulduğu, tövbə edilən yerdə gizləndiyi və orada bərk yatdığından az qala ertəsi gün tac mərasimindən məhrum olacağı gecəyə qədər başına gələn bütün macəraları nağıl etməyi sevirdi. O deyirdi ki, bu cür faydalı dərsi tez-tez təkrar etməsi bundan öz xalqı üçün fayda almaq niyyətini qüvvətləndirir; nə qədər ki sağdır, bu qəziyyəni nağıl edəcək, kədərli təəssüratı xatirəsində canlandıracaq və qəlbində mərhəmət hissini artıracaqdır.

Mayls Gendon və Tom kralın az sürən padşahlığı dövründə onun sevimlisi olmuş, kral öldükdə isə çox heyfsilənərək ona səmimi göz yaşları axıtmışdılar. Mərhəmətli Kent qrafı kifayət

qədər dərrakəli idi və öz imtiyazından, bizə məlum olan ittifaqdan başqa, iki dəfə, birincisi kraliça Mariya taxta oturarkən, ikinci dəfə isə kraliça Yelizaveta taxta oturarkən istifadə etmiş. Onun nəslindən olan birisi I İakov taxta oturarkən bu imtiyazdan istifadə etdiyi günə qədər təqribən dördüdə bir əsr keçmişdi, ona görə saray adamlarının çoxu “Kentlərin imtiyazını” unutmşdu, belə ki, günlərin bir günündə o zamankı Kent qrafı, I Kralın hüzurunda oturarkən aləm bir-birinə dəydi! Lakin məsələ tezliklə aydınlaşdı və imtiyaz təsdiq olundu. Kent qraflarının sonuncusu vətəndaş müharibəsində kralın yolunda vuruşarkən öldürüldüyü üçün, bu qəribə imtiyazın ömrü qurtardı.

Tom Kentinin ömrü çox uzun oldu; o, vüqarlı, eyni zamanda həlim görünüşlü, gözəl və ağsaçlı bir qoca idi. Hamı ona səmimi hörmət bəsləyir və vaxtilə “taxta oturduğunu” xatırladan qəribə paltarına ehtiram göstərirdilər. O, gələndə hamı çəkilib ona yol verir və bir-birinə pıçıldayırdılar:

– Şlyapanı götür; bu kral yetirməsidir!

Hamı ona baş əyirdi, o isə cavabında mehribanlıqla gülümşəyirdi; bu təbəssümü yüksək tuturdular, çünki burada təsvir olunan hadisələr baş verəndə o özünü ayrıca bir alicənablıqla aparmışdı.

Bəli, kral VI Eduardın ömrü az oldu. Lakin zavallı oğlan bu illəri çox ləyaqətlə yaşadı. Kübar bir əyan, dəbdəbələr içində qərq olan bir kral məmuru onu həddindən artıq güzəştə getməsi üstündə danladığı və ya onun yumşaltmaq istədiyi hər hansı bir qanunun onsuz da kifayət qədər yumşaq olduğunu və heç kəsə həddindən artıq təzyiq və işgəncə yetirmədiyini sübut etməyə çalışdığı zaman, gənc kral öz iri, mərhəmət hissilə dolu, mənalı gözlərini ona zilləyib deyərdi:

– Sənin zülmdən və iztirablardan xəbərin yoxdur! Bunu sən yox, mən və mənim xalqım bilir.

O sərt zəmanədə VI Eduard padşahlığı nəhayət dərəcədə şəfqətli və həlimdi. İndi də ondan ayrılarkən biz onun xoş xatirəsini qəlbimizdə saxlamağa çalışacağıq.

Oskar Uayld

- XOŞBƏXT ŞAHZADƏ
- GÜL VƏ BÜLBÜL
- LOVĞA NƏHƏNG
- SADIQ DOST
- QEYRİ-ADI FİŞƏNG
- GƏNC PADŞAH
- BALIQÇI VƏ QƏLBİ
- ŞAHZADƏ QIZIN AD GÜNÜ

OSKAR UAYLDIN NAĞIL DÜNYASI

XIX yüzildə alman yazıçıları E.-T.A. Hofman, A. fon Şamisso, Qrim qardaşları, V.Hauf, məşhur Danimarka nağılıçısı H.-X.Andersen öz yaradıcılıqlarında nağılvarlıq üslubuna və ayrıca nağıl formasına üstünlük vermişdilər. Bu əsrin ikinci yarısında Qərbi Avropanın bir sıra görkəmli yazıçıları bədii ədəbiyyatın digər formaları ilə yanaşı nağıl janrında da qiymətli əsərlər yazmışlar ki, bunlardan biri də görkəmli ingilis yazıçısı **Oskar Uayld** olmuşdur.

Oskar Uayldın yaradıcılığı XIX əsrin ikinci yarısında estetiklik hərəkatı üzərində formalaşmışdır. Estetiklik həmin dövrdə bir qrup burjuva ziyalısının mövcud müəyyən ictimai-siyasi məsələlərə neqativ münasibəti nəticəsində yaranmışdır. Real həyatın ağrı-acılarından, həll yollarını görə bilmədikləri problemlərdən yaxa qurtarmağa can atan bu elitar ziyalılar – yazıçılar və sənətkarlar həyatın mənasını gözəllikdə axtarmağa çalışırdılar. “Dünyanı gözəllik xilas edəcək” məşhur ifadəsi də məhz o dövrdə yaranmışdır. O.Uayld həyatın mənasını gözəllikdə görmüş, bütün yaradıcılığı da bu ideologiyanın açılmasına həsr edilmişdir. Həyatın gerçəkliklərini olduğu kimi qəbul etmək istəməyən yazıçı ətrafında baş verən adi məişət problemlərinə radikal mövqedən yanaşır, bir sıra həqiqətləri bilərəkdən inkar edir, mövcud anlayışları dağıtmağa çalışır.

Yazıçı özünün incəsənət fəlsəfəsini “Düşüncələr” (1891) kitabında ifadə etmişdir. Bu kitab Uayld estetikliyinin əsasını təşkil edir. “Yalanın süqutu” adlı hissə ilə açılan bu əsər yazıçının estetik manifestini təşkil edir. Bundan başqa Uayld məşhur “Dorian Qreyin portreti” romanının müqəddiməsində də gözəlliyə, incəsənətə, bədii yaradıcılığa öz münasibətini bildirmişdir.

O.Uayld bədii ədəbiyyatın və incəsənətin ilk növbədə gözəllik daşıyıcısı olmasını tələb edir. Yazıçı yaşadığı dövrdə geniş yayılmış naturalizmi və həyatı olduğu kimi, bütün çirkinlikləri, eybəcərlikləri ilə əks etməyə çalışan realizmi qəbul etmək istəmir, yazıçıları, sənətkarları daha gözəl, daha işıqlı, daha cazibədar səhnələr yaratmağa çağırır.

Uayld estetikliyinin maraqlı cəhətlərindən biri də onun bədii ədəbiyyat materialına özünəməxsus tərzdə, paradoksal şəkildə yanaşmasıdır. Onun fikrincə ədəbiyyat həyatı yox, həyat ədəbiyyatı təqlididir. Belə ki: “Böyük sənətkar bir tipi təsvir edir, həyat isə onun surətini çıxardır, onu

populyar şəkildə əks edir”. “Bədbinliyi Hamlet uydurub” və “hansısa bir marionetka bədbinliyə düşər olmaq fikrinə düşüb deyər bütün dünya qəm-qüssəyə batıb”. Eynilə də “nihilist, boynunu heç bir təşəbbüs göstərmədən cəllad kötüyü altına qoymağa gedən və inamı olmadığına görə ölən imansız bir əzabkeşdir – bütün bunlar bədii ədəbiyyatın məhsuludur. Bu Turgenev tərəfindən uydurulub, Dostoyevski isə onu başa çatdırıb”. Nəhayət, “on doqquzuncu əsr, nə qədər ki, biz ona bələdik, nəzərə çarpacaq dərəcədə Balzak tərəfindən yaradılıb. Bizim Lyüsyen de Ryübampelər, bizim Rastinyaklar və de Marsolar ilk dəfə “Bəşəri komediya”nın səhnələrində peyda oldular. Biz sadəcə olaraq bu dahi roman ustasının yaradıcı zəkasına, onun şıltaqlıqlarına və yaxud fantaziyalarına lazımsız əlavələr və qeydlər artırırıq”.

O.Uayldın estetik proqramı, başlıca olaraq iki dekadent konsepsiya əsasında qurulmuşdur. Bunlardan biri bundan ibarət idi ki, incəsənətin həqiqətlə heç bir əlaqəsi yoxdur və ola da bilməz. O, nəinki yalnız nəyi isə “əks etmir”, heç nəyi “ifadə də etmir”. “Əsl incəsənətin işi gözəl uydurmalar verməkdir”.

Uayld eyni zamanda, etika ilə estetikani bir-birindən ayırır və incəsənətlə əxlaq arasında hər hansı əlaqənin olmasını inkar edir. O, deyir ki, “Sənətkar əxlaq müəllimi deyil. Belə bir meyl sənətkarda bağışlanmaz üslub tərzi yaradır”.

O.Uayld “Dorian Qreyin portreti” romanının girişində ədəbiyyat haqqında bir sıra fikirlər söyləmişdir. Müəyyən mənada ziddiyyətli səciyyə dəşisə də, incəsənət və bədii ədəbiyyata orijinal münasibət bəsləyən yazıçı yazır: “Əxlaqlı və yaxud əxlaqsız kitab yoxdur. Yaxşı yazılmış və yaxud pis yazılmış kitab var. Vəssalam”.

Oskar Uayld 1856-cı ildə oktyabrın 16-da Dublin şəhərində (İrlandiya) həkim ailəsində anadan olmuşdur. O, 1871-ci ildə həmin şəhərdə olan “Müqəddəs Üçlük” kollecinə qəbul olunmuş, sonra Madlen kollecində təhsilini davam etdirmişdir. Oskar ali təhsilini Avropanın ən məşhur universitetlərindən biri olan Oksford Universitetində almışdır.

Bədii yaradıcılığa çox erkən yaşlarından başlayan gənc şairin “Şərlər” adlı ilk kitabı 1881-ci ildə çapdan çıxmışdır. Uayld 1882-ci ildə estetikaya aid kütləvi mühazirələr oxumaq üçün ABŞ-a getmişdir. Bundan sonra da yazıçı intensiv olaraq bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, bir-birinin ardınca “İnam və nihilistlər” (1882), “Paduya hersoginyası” (1883) dramlarını yazır və çap etdirir. 1884-cü ildə Oskar Uayld ailə qurmuşdur.

O.Uayld bir müddət jurnalistlik fəaliyyəti ilə məşğul olmuş, 1887-1889-cu illərdə “Qadın aləmi” adlı jurnala rəhbərlik etmişdir. Həmin illərdən etibarən bu yazıçı “Kentervil kabusu” (1887) hekayəsini, “Xoş-

bəxt şahzadə və başqa nağıllar” (1888) toplusunu çap etdirməyə başlayır, “Yalanın süqutu” (1889), “Mister W.H.-ın portreti” (1889), “Nar evcik” (1891), “Sosializmdə insanın ruhu” (1891), “Düşüncələr” (1891) və “Lord Artur Sevilin cinayəti və başqa hekayələr” əsərlərini yazaraq çap etdirir.

Uayld özünün ən məşhur əsəri olan “Dorian Qreyin portreti” əsərini də 1891-ci ildə bitirib nəşr etdirir. Doxsanıncı illərin əvvəllərindən başlayaraq yazıcının müxtəlif teatrların səhnələrində “Ledi Uindermirin yelpiyi” (1892), “Diqqət yetirməyə layiq olmayan qadın” (1893), “Salomeya” (1893 – fransız dilində) “İdeal ər” (1895) və “Ciddi olmaq necə də vacibdir” (1895) komediyaları tamaşaya qoyulur. Yazıçı “Florensiya faciəsi” əsərini yazmağa başlayır, lakin bitirə bilmir. 1895-1897-ci illərdə o, iyirmi beş ay müddətinə həbsdə qalmış, həbsdən azad olunandan sonra isə vətəndən sürgün olunan yazıçı Fransaya köçmüşdür. 1898-ci ildə o, “Redinq həbsxanasının balladası” adlı məşhur poemasını və “De Profundis” (tam mətni ancaq 1962-ci ildə çap olunmuşdur) adlı həbsxana tövbəsini yazmışdır. O.Uayld 1900-cü ildə Parisdə vəfat etmiş və orada da dəfn olunmuşdur.

Oskar Uayldın şəxsiyyətinə və yaradıcılığına münasibət həm yaşadığı dövrdə, həm də çox-çox sonralar birmənalı olmamışdır. Bir qrup onu tərifləyib göylərə qaldırmış, digər bir qrup isə onu tanımaq belə istəməmişdir. Təsəvvür edin ki, yazıcının ölümündən yarım əsr sonra, 1950-ci ildə məşhur “Tayms” qəzetinin ədəbiyyat əlavəsində onun haqqında deyilirdi: “Əgər o qədər də pis olmayan pyesini və həbsxana tövbəsi “De Profundis”i nəzərə almasaq, Uayld özündən sonra əsl ədəbiyyat adlandırıla biləcək elə bir şey qoymamışdır”.

Hələ gənc yaşlarından Avropanın zadəgan təbəqəsi arasında və elitar salonlarda çox dəbdə olan Oskar Uayld bioqrafiyasından və yazdığı əsərlərdən də göründüyü kimi, ədəbiyyatın bir sıra sahələrində fəaliyyət göstərmişdir. O, həm bir dramaturq kimi məşhur olmuş, həm bir estetik-nəzəriyyəçi kimi fəaliyyət göstərmiş, həm də romanlar, povestlər və hekayələr yazmışdır. Bütün bunlarla yanaşı bu yazıcının yaradıcılığında nağıl janrı da xüsusi yer tutur. Onun “Xoşbəxt şahzadə və başqa nağıllar”, “Nar evcik” kitabları ədəbiyyat tarixində əhəmiyyətli yer tutur. Bu kitabları ilə müəllif oxucusunu gözəl uydurmalar, əsl nağıllar aləminə aparır, Uayld fantaziyasına güc verir. O, parlaq, gözəl sözün sehri ilə oxucuların gözlərini qamaşdırır. Bu nağılların özünəməxsus üslubu oxucunu vəcdə gətirməyə bilmir və çox nadir adam tapmaq olar ki, bu ecazkar, uydurma tarixçələrin qarşısında duruş gətirə bilsin. Bilirsən ki, burada deyilənlərin hamısı uydurmadır, nağıldır, ancaq bütün bunlar səni qətiyyənlə narahat etmir və sən bütün bunları bilə-bilə onlara inanırsan. Nağılçı-yazıcının böyüklüyü də məhz elə bundadır.

O.Uayldın bütün nağıllarının qəhrəmanları o özüdür. “Bədiiliyi açmaq və sənətkarı gizlətmək – ədəbiyyatın məqsədi bax budur” deyən yazıçı əslində öz yazdığı nağıllarda bu prinsipə əməl etmir, yazıcının şəxsiyyəti bütün bu əsərlərin ətinə-qanına hopur.

Nağıl yazarkən O.Uayld heç şübhəsiz ki, özündən əvvəlki Avropa nağıl ustadlarının təcrübələrindən bəhrələnmişdir. E.-T.A.Hofman, V.Hauf, H.-X.Andersen və başqa yazıçılar nağıl yazarkən yazılı ədəbiyyatın ənənələrindən çıxış edərək obyektivliyi qoruyub saxlamağa çalışmışlar və bu sahədə böyük nailiyyətlər əldə etmişlər. O.Uayldın nağılları isə başdan-ayağa subyektiv səciyyə daşıyır. Bu nağıllarda müəllif özünü həyatda olduğu kimi yox, arzuladığı kimi təsvir etmişdir.

Oskar Uayldın nağılları və nağıl üslubunda yazdığı digər əsərləri daha çox rəmzi səciyyə daşıyır. Həm “Qızıl gül və bülbül”, “Xoşbəxt şahzadə”, “Xudrəşənd-nəhəng”, “Ulduz oğlan” və s. nağılları, həm də “Kentervil kabusu” hekayəsi və “Dorian Qreyin portreti” romanı sırf rəmzi-fəlsəfi məzmun kəsb edir. Əgər bir tərəfdən bu əsərlərdə xeyir və şər qüvvələrin mübarizəsi verilsə, digər tərəfdən oxucuda yüksək ideallara, paklığa, gözəlliyə, insanpərvərliyə və ədalətə inam hissi aşılır.

“Dorian Qreyin portreti” romanı öz bədii formasına görə daha çox O.Balzakın “Şaqren dərisi” romanını xatırladır. Belə ki, fərqli ədəbi cərəyanlarda yaranmış bu romanların hər ikisi rəmzi-fəlsəfi səciyyə daşımaqla yanaşı, həm də fantastik nağıl formasında yazılmışdır. Bu roman O.Uayldın dünyagörüşünü və estetik təsəvvürlərini tam mənasilə əks etdirir. İstedadlı rəssam Bezil Holları gözəl gənc oğlan Dorian Qreyin portretini çəkmişdir. Lord Henri Uotton bu portretin sahibi ilə belə bir fantastik sövdələşmə aparır ki, Dorian Qreyin həyatda etdiyi əməllər onun bu portretində əks olunacaq, onun özü isə bu rəsm əsərində təsvir olunduğu şəkildə dəyişməz olaraq qalacaqdır. Doğrudur romanın sonunda eybəcər portreti məhv etdiyi zaman şəkil əvvəlki halına düşür, Dorian Qreyin özü isə həlak olur. Göründüyü kimi, bu fabula birbaşa nağıl priyomundan götürülmüşdür. O.Uayld məhz bu formadan istifadə edərək öz əsas estetik dünyagörüşünü ifadə edə bilmişdir.

Cəlil Nağıyev

XOŞBƏXT ŞAHZADƏ

Şəhərdən xeyli yüksəkdə, hündür sütun üzərində Xoşbəxt Şahzadənin heykəli dayanmışdı. Onun üstü başdan-başa xalis qızıldan düzəldilmiş zərif yarpaqlarla örtülmüşdü. Gözlərinin yerində iki parlaq safir vardı. Qılıncının dəstəsində isə iri, qırmızı yaqut parlayırdı.

O, doğrudan da, çox gözəl idi. Kim baxırdısa heyran qalırdı. Şəhər müşavirlərindən biri heykələ tamaşa etdikdən sonra incə zövqə malik olduğunu bildirmək istədi:

– Lap flüger kimi gözəldir, – dedi. Ancaq camaatın istehza edəcəyindən çəkinərək tez də sözünü dəyişdi: – Amma heyf, gözəl olsa da, xeyirsiz şeydir.

Balaca bir oğlan ağlayırdı. Anası ona acıqlandı və heykəli göstərdi:

– Sən niyə Xoşbəxt Şahzadəyə oxşamırsan? O, boş şey üçün ağlamır. Heç ağlamaq fikrinə də düşmür, amma sən boş-boşuna hey ağlayırsan.

Dünyadan bezib, məyuslaşmış bir qoca kişi heykələ baxaraq köks ötürdü:

– Mən şadam ki, heç olmasa yer üzündə tamamilə xoşbəxt olan belə bir heykəlsə var...

Xeyriyyə cəmiyyətinin yoxsullar üçün açdığı məktəbdə oxuyan al-qırmızı plaşlı və təmiz ağ önlüklü uşaqlar kilsədən çıxanda heykəli göstərdilər:

– O lap mələyə oxşayır.

Riyaziyyat müəllimi hirsləndi:

– Bunu nədən bilirsiniz? Axı, siz heç vaxt mələk görməmişiniz.

Uşaqlar cavab verdilər:

– Biz onu yuxuda görürük.

Uşaqların bu cavabından xoşlanmayan riyaziyyat müəllimi qaşqabağını salladı və zəhmli görkəm aldı.

Bir gecə kiçik bir qaranquş şəhərin üstündən uçub keçirdi. Onun yoldaşları altı həftə əvvəl Misirə yola düşmüşdülər. O isə gözəl bir qamışa vurulduğundan ləngimişdi. Qaranquş ona baharın əvvəlində iri, sarı kəpənəyin arxasınca çayaşağı uçanda rast gəlmişdi. Qamışın incə beli onu elə cəlb etmişdi ki, onunla söhbət üçün dayanmışdı. Uzunçuluqdan xoşu gəlməyən Qaranquş elə o dəqiqə soruşmuşdu:

– Mən səni sevə bilərəmmi?

Qamış isə razılıq əlaməti olaraq başını azca aşağı əymişdi. Bundan sonra Qaranquş qamışın başına dolanmış, qanadlarını suya toxunduraraq xəfif ləpələr yaratmışdı. Qaranquş bununla öz məhəbbətini bildirmişdi. Bütün yayı beləcə davam etmişdi.

– Bu, çox gülməli məhəbbətdir, qamışın heç nəyi yoxdur, amma bolluca qohumları var, – deyərək başqa qaranquşlar istehza ilə civildəşirdilər. Doğrudan da çay başdan-başa qamışla dolu idi.

Yay keçdi, payız gəldi, qaranquşların hamısı uçub getdi. Yoldaşları uçub gedəndən sonra Qaranquş özünü tənha hiss elədi, saatlarla başına fırlansa da, sevgilisindən nəvaziş görmədi. Bu hal onu qorxuya saldı. Öz-özünə söyləndi:

– O mənimlə heç danışmaq da istəmir. Görürəm, həmişə küləklə eşqbazlıq edir.

Əlbəttə, külək əsəndə qamış xışıldayıb incə-incə rəqs edirdi. Qaranquş sözünə davam etdi.

– Deyəsən, bizimki tutmayacaq. O, xanənişindir, lakin mən səyahəti sevirəm, mənim həyat yoldaşım da özüm kimi səyahəti sevməlidir.

Nəhayət, Qaranquş ondan soruşdu:

– Sən mənimlə gedərsənmi?

Lakin qamış öz evinə çox bağlı olduğundan, başını tərpedərək rədd cavabı verdi. Qaranquş hirsələndi:

– Sən məni ələ salırsan! Daha dözə bilmirəm. Mən ehramlar diyarına uçuram. Sağ ol! – dedi və uçub getdi.

Qaranquş bütün günü uçdu və şər qarışanda bir şəhərə çatdı.

– Mən harda daldalanacağam? – deyərək özündən soruşdu və birdən hündür sütun üzərindəki heykəli gördü, sevincindən qışqırdı: – Mən orada daldalanaram. Ora gözəl yerdir, havası tərtemizdir.

Beləliklə Qaranquş Xoşbəxt Şahzadənin ayaqları arasına qondu. Ətrafına göz gəzdirib, yavaşca dedi:

– Mənim yatağım qızıldandır.

Qaranquş yatmağa hazırlaşdı. Başını yenicə qanadının altına qoymuşdu ki, iri bir su damlası onun üstünə düşdü. Qaranquş diksindi:

– Bu nə qərribə şeydir. Göyün üzündə bir parça bulud yoxdur, ulduzlar sayrışır, amma yağış yağır. Şimali Avropanın iqlimi doğrudan da dəhşətlidir.

Sonra bir damla da düşdü. Qaranquş:

– Əgər bu boyda heykəl adamı yağışdan qorumursa, onun xeyri nədir? Yaxşısı budur özümə başqa daldalanacaq tapım, – dedi və uçub getməyi qərara aldı. Lakin qanadlarını açmamış üçüncü damla düşdü. Qaranquş yuxarı baxdı. Siz bilən o nə gördü?

Xoşbəxt Şahzadənin gözləri yaşla dolmuşdu və göz yaşları onun qızıl yanaqlarından axırdı. Ay işığında onun gözəl üzü o qədər məhzun görünürdü ki, Qaranquş kövrəldi:

– Sən kimsən?

– Mən Xoşbəxt Şahzadəyəm.

– Sən nə üçün ağlayırsan? Məni tamam islatmısan.

Heykəl cavab verdi:

– Mən sağlığında, canlı ürəyim olanda göz yaşının nə olduğunu bilməmişəm, çünki mən qəm-qüssənin yaxın durmadığı San-Susi sarayında yaşamışam. Gündüzlər yoldaşlarımla bağda oynamışam, axşamlarsa Böyük zalda rəqs etmişəm. Bağın ətrafı boyunca hündür hasar uzanırdı. Mənim üçün hər şey gözəl olduğundan, hasarın o tayında nələr baş verdiyi məni narahat etməmişdi. Saray adamları mənə Xoşbəxt Şahzadə deyirdilər. Əgər kefi xoşbəxtlik adlandırmaq olarsa, demək, mən o zaman doğrudan da xoşbəxt imişəm. Mən eləcə yaşayıb, eləcə də öldüm. Öləndən sonra onlar məni bax bura, elə hündür yerə qoyublar ki, buradan şəhərimin bütün eybəcərliyini, çirkinliyini indi aydın görürəm. Bu səbəbdən, ürəyim qurğuşundan olsa da, ağlamaya bilmirəm.

Qaranquş öz-özünə pıçıldadı:

– Nə? Demək, o tamam qızıldan deyil?

Ancaq nəzakətli olduğundan bunu üzə vurmadı.

Heykəl asta, məlahətli səslə sözünə davam etdi:

– Uzaqda, lap uzaqda, kiçik bir küçədə yoxsul bir ev var. Pəncərələrdən biri açıqdır və mən stol arxasında oturmuş bir qadın görürəm. Dərzidir. Onun artıq üzü, paltar tikməkdən kobudlaşmış, iynədən deşilmiş qırmızı əlləri var. O, kraliçanın ən sevimli saray xanımlarının atlas paltarlarına növbəti saray rəqs axşamı üçün naxışlı çiçək tikir. Otağın küncündəki çarpayıda qadının xəstələnmiş kiçik oğlu uzanıb. Anasınınsa uşağa qaynanmış sudan başqa verməyə heç nəyi yoxdur. Buna görə də uşaq ağlayır. Balaca Qaranquş, sən mənim qılıncımın dəstəyindəki yaqutu onlara verə bilərsənmi? Mənim ayaqlarım kürsüyə bərkidildiyindən, yerim-dən tərپənə bilmirəm.

Qaranquş:

– Məni Misirdə gözləyirlər, – dedi, – Yoldaşlarım Nil boyu aşağı-yuxarı uçur və şanagüllərlə söhbət edirlər. Tezliklə onlar böyük şahın sərdabəsinə yatmağa gedəcəklər. Şahın özü orada rənglənmiş tabutundadır. O, sarı kətana bükülmüş və ədviyyatla mumiyalanmışdır. Boynunda solğun yaşıl nefrit zəncir var, əlləri isə solmuş yarpaqlara bənzəyir.

Şahzadə xahişini təkrar elədi:

– Qaranquş, balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə qalıb mənim müjdəçim ol, sözümü yerə salma. Oğlan susayıb, anası da çox qəmgindir.

Qaranquş cavab verdi:

– Mənim oğlanlardan o qədər də xoşum gəlmir. Keçən yay, çay sahilində olanda, orada dəyirmançının iki dəcəl oğlu həmişə mənə daş atırdı. Əlbəttə, onlar heç vaxt məni vura bilmirdilər, biz qaranquşlar çox yaxşı uçuruq, bundan başqa, mən öz çevikliyi ilə məşhur olan bir ailədənəm, lakin onların bu hərəkəti mənə qarşı hörmətsizlik idi.

Xoşbəxt Şahzadə kədərləndi. O qədər qəmgin göründü ki, Qaranquş məyus oldu.

– Bura çox soyuqdur, lakin mən səninlə bir gecə qalıb, müjdəçin olaram.

Şahzadə sevindi:

– Çox sağ ol, balaca Qaranquş!

Qaranquş iri yaqutu Şahzadənin qılıncından çıxarıb dimdiyinə aldı və şəhərin damları üstündən uçdu.

O, ağ mərmər mələk heykəlləri qoyulmuş kilsə qülləsinin yanından ötüb keçdi. Sarayın yanından uçanda rəqs musiqisi eşitdi. Gözəl bir qız öz sevgilisi ilə eyvana çıxdı. Oğlan qıza dedi:

– Bax, gör ulduzlar necə də sayrışır? Məhəbbət gözəl şeydir, əzizim.

Qız cavab verdi:

– Mən ümidvaram ki, paltarım vaxtında, rəqs gecəsi üçün hazır olacaq. Əmr etmişəm paltarıma naxışlı çiçəklər tiksinslər, lakin dərzilər çox tənbel olurlar.

Qaranquş çayın üstündən uçub keçəndə gəminin dor ağacından asılmış fənərləri gördü. Cuhud məhəlləsindən ötüb keçəndə qoca Cuhudu bir başqası ilə alver edən və pulları mis tərəzidə çəkən gördü. Nəhayət o, yoxsul komaya çatdı və içəri baxdı. Ana yorulduğundan yuxuya getmişdi. Oğlan isə qızdırma içində çarpayıda çırpınırdı. Qaranquş içəri hoppandı, iri yaqutu stolun üstünə, qadının oymağının yanına qoydu. Sonra yavaşca çarpayının ətrafında uçdu və oğlanın alnını qanadları ilə yellədi.

Oğlan:

– Mən sağalacağam, – dedi və yuxuya getdi.

Sonra Qaranquş uçub geri, Xoşbəxt Şahzadənin yanına qayıtdı və əhvalatı ona nəql etdi. Dedi:

– Çox qəribədir, soyuq olsa da, mən üşümürəm.

Şahzadə gülümsündü:

– Buna görədir ki, sən xeyirxah iş görmüsən.

Bu sözlər balaca Qaranquşu düşündürdü və o, yuxuya getdi, çünki düşünəndə onu həmişə yuxu aparırdı. Səhər açılanda Qaranquş çaya çimməyə uçdu. Körpüdən keçən ornitologiya professoru quşu görcək təəccübləndi:

– Necə də qeyri-adi haldı! Qış vaxtı qaranquş?

Professor yerli qəzetə bu barədə uzun bir məktub yazdı. Məktub o qədər qəlizdi ki, onu heç kim başa düşmədi.

Qaranquş öz-özünə dedi:

– Bu gün mən Misirə uçuram.

O çox xoşhal görünürdü. Qaranquş bütün görməli yerləri görmüş və kilsənin başındakı uzun milin üstündə bir xeyli oturmuşdu. Hara uçurdusa, sərçələr pıçıldasır və bir-birlərinə deyirdilər:

– Bu naməlum şəxs necə də yaraşıqlıdır!

Bu sözlər Qaranquşun çox xoşuna gəlirdi.

Ay doğanda o, Xoşbəxt Şahzadənin yanına gəlirdi.

– Mən indicə uçub gedirəm. Misirə bir tapşırığın varmı?

– Qaranquş, Balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə də qala bilərsənmi?

– Məni Misirdə gözləyirlər. Sabah yoldaşlarım ikinci şəlaləyə uçacaqlar. Hippopotamlar orda qamışların arasında gizlənirlər, böyük qranit taxtda isə Memnon Allah oturur. Bütün gecə o, ulduzlara tamaşa edir, Dan ulduzu doğanda isə bircə dəfə sevinclə qışqırır, sonra susur. Günorta çağı sarı aslanlar çay qırağına su içməyə gəlirlər. Onların gözləri parıldayanda güclüdür.

Şahzadənin səsi yenidən eşidildi:

– Qaranquş, Qaranquş, balaca Qaranquş, xeyli uzaqda, şəhərin o tayında mən çardaqda bir cavan oğlan görürəm. O, üstü kağızla dolu partaya söykənib. Qarşısındakı nazik stəkanda bir dəstə solmuş bənövşə var. Onun qəhvəyi, kövrək saçları, nar kimi qırmızı dodaqları və iri, ağıllı gözləri var. O, teatrın direktoru üçün əsəri yazıb qurtarmağa çalışır, lakin soyuq olduğundan heç nə yaza bilmir. Buxarıda od yoxdur, aclıq isə onu lap əldən salıb.

Ürəyiyumşaq və mərhəmətli Qaranquş:

– Mən sənənlə bir gecə də qalaram, – dedi. – Onun üçün başqa bir yaqut götürə bilərəmmi?

Şahzadə cavab verdi:

– Heyhat! İndi mənim yaqutum yoxdur. Veriləsi şey varsa, o da gözlərimdir. Onlar min il bundan qabaq Hindistandan gətirilmiş nadir saffirlərdən düzəldilmişdir. Birini çıxart və ona apar. Cavan oğlan saffiri zərgərə satar, odun alar və əsəri yazıb qurtarar.

Qaranquş:

– Əzizim Şahzadə, mən bunu edə bilmərəm, – dedi və ağlamağa başladı.

Şahzadə onu sakitləşdirdi:

– Qaranquş, Qaranquş, balaca Qaranquş, mənim dediyim kimi elə.

Beləliklə, Qaranquş Şahzadənin gözünü çıxartdı və tələbəninin çardağına tərəf uçdu. Damda dəşik olduğundan, içəri girmək çox asan idi. O, burdan içəri cumdu və otağa keçdi. Gənc başını əlləri arasında gizlətdiyindən, quşun qanadlarının pırıltısını eşitmədi. Gözlərini yuxarı qaldıranda gözəl saffiri solmuş bənövşələr üzərində gördü:

– Məni qiymətləndirməyə başlayırlar. Bu, böyük bir pərəstişkardandır. İndi əsəri yazıb qurtara bilərəm.

O biri gün Qaranquş limana uçdu. O, böyük bir gəminin dor ağacına qondu və dənizçilərin kəndirlə böyük sandıqları gəminin anbarından sürüyüb çıxarmasına tamaşa etdi. Hər sandığı çıxarılanda onlar: “Götürdük” – deyə qışqırırdılar.

Qaranquş qışqırdı:

– Mən Misirə gedirəm.

Lakin heç kəs ona əhəmiyyət vermədi. Ay doğanda o, Xoşbəxt Şahzadənin yanına uçdu. Qışqırdı:

– Mən səninlə vidalaşmağa gəlmişəm.

Şahzadə dedi:

– Qaranquş, balaca Qaranquş, mənimlə bir gecə də qala bilərsənmi?

Qaranquş cavab verdi:

– İndi qışdır. Şaxta-qar tezliklə burada olacaq. Misirdə isə günəş yaşıl palma ağaclarını qızdırır, timsahlarsa bataqlıqda uzanıb tənbel-tənbel onlara baxırlar. Mənim yoldaşlarım Baalbek məbəbində yuva tikir, çəhrayı, ağ göyərçinlərsə onlara baxır və bir-birilə quruldaşırlar. Əziz Şahzadə, mən getməliyəm, lakin səni heç vaxt unutmayacağam. Gələn bahar mən sənə verdiklərinin əvəzinə iki qiymətli daş gətirərəm. Yaqut qırmızı qızılgüldən də qırmızı, saffirsə böyük göy dəniztək göy olacaq.

Xoşbəxt Şahzadə dedi:

– Aşağıda, meydanda kibrit satan balaca qız dayanıb. Qız kibritləri arxa salıb isladıb. Evə az da olsa pul gətirməsə, atası onu döyəcək, buna görə də o ağlayır. Qızın nə ayaqqabısı, nə də corabları var, başı da açıqdır. Mənim o biri gözümü də çıxart, apar ona ver ki, atası onu döyməsin.

Qaranquş dedi:

– Mən səninlə bir gecə də qalaram, lakin gözünü çıxara bilmərəm. Bunu etsəm, tamam kor olarsan.

Şahzadə dedi:

– Qaranquş, Balaca Qaranquş, mənim dediyim kimi elə.

Beləliklə o, Şahzadənin o biri gözünü də çıxartdı və aşağı şığırdı. Qaranquş qızın yanından uçdu və safiri onun ovcuna saldı. Qız:

– Necə də gözəl şüşə parçasıdır, – deyə qışqırdı və gülə-gülə evə qaçdı.

Sonra Qaranquş Şahzadənin yanına qayıtdı və:

– Sən indi korsan, – dedi, – demək, mən həmişəlik səninlə qalacağam.

Yazıq Şahzadə etiraz etdi:

– Yox, Balaca Qaranquş, sən Misirə getməlisən.

Qaranquş:

– Mən səninlə həmişəlik qalacağam, – dedi və Şahzadənin ayaqlarında yuxuya getdi.

Səhəri Qaranquş bütün günü Şahzadənin çiyində oturub, özgə ölkələrdə gördüyündən ona danışdı. O, Nil sahilində qatarlaşıb, dimdikləri ilə qızıl balıq tutan qaraleyləklərdən, dünyanın özü qəddər qoca, hər şeyi bilən və səhrada yaşayan Sfinksdən, qətran ağacıtək qara, iri büllur parçasına sitayiş edən Aylı dağlar kralından, palma ağacında yatan iyirmi kahinin şirin qoğal yedizdirdiyi nəhəng yaşıl ilandan, böyük göldə yastı, enli yarpaqların üstündə üzən və həmişə kəpənəklərlə döyüşən cırdan adamlardan danışdı.

Ona diqqətlə qulaq asan Şahzadə dilləndi:

– Əziz Balaca Qaranquş, sən mənə qərribə şeylər haqqında maraqlı söhbətlər etdin, amma dünyada ən qərribə şey insanların çəkdiyi iztirablardır. Bədbəxtliyin o qədər sirri var ki! Əziz quş-cuğaz, şəhərimi göz-dolaş və gördüklərini mənə danış.

Qaranquş şəhərin üzərindən uçarkən varlıları gözəl evlərdə kef çəkən, dilənçiləri isə qapı ağzında oturub sədəqə diləyən gördü. Qaranlıq dalanlara uçdu, bənizi qaçmış, sifəti solmuş uşaqları qaranlıq küçələrə biganəliklə baxan gördü. Körpünün tağı altında iki balaca oğlan bir-birinin qoynuna girib qızınmağa çalışırdı. Onların səsi gəldi:

– Yaman acmışıq.

Gözətçi qışqırdı:

– Burada uzanmaq olmaz!

Uşaqlar yenidən yağışın altına çıxdılar.

Qaranquş geri qayıtdı və gördüklərini Şahzadəyə danışdı. Şahzadəyə danışdı. Şahzadə dedi:

– Mənim üstüm əla qızılla örtülmüşdür. Sən onları bir-bir, yarpaqbayarpaq götürməli və yoxsullara paylamalısən. İnsanlar belə düşünürlər ki, qızıl xoşbəxtlik gətirir.

Qaranquş qızılı yarpaqbayarpaq, Xoşbəxt Şahzadə tamamilə çirkin və boz görünənədək çıxartdı və yoxsullara payladı. Uşaqların yanaqları qızardı. Onlar gülməyə, küçədə oynamağa başladılar. Uşaqlar qışqırırdılar:

– İndi bizim çörəyimiz var.

Qar yağmağa başladı. Şaxta düşdü. Küçələr çox işıqlı və şəffaf olduğundan, gümüşdən düzəldilmiş kimi görünürdü. Evlərin damından sallanan sırsıralar isə almaz xəncərlərə bənzəyirdi. Hamı isti paltar geymişdi. Qırmızı papaq qoymuş balaca oğlanlar buz üstündə sürüşürdülər.

Yazıq Balaca Qaranquş üşüməyə başladı, lakin Xoşbəxt Şahzadəni istədiyindən, onu atıb getmədi. Çörəkçi görməyəndə o, dükanın qabağından çörək qırıntıları tapıb yeyir, qızışmaq üçün qanadlarını bir-birinə çırırdı. Nəhayət o, başa düşdü ki, ölür. Onun Şahzadənin çiyinə uçub qonmağa bir dəfə də qüvvəsi çatdı. Pıçıldadı:

– Əlvida, əziz Şahzadə! İcazə verərsənmi əlini öpüm?

Şahzadə dedi:

– Sənin, nəhayət, Misirə getməyinə çox şadam, Balaca Qaranquş. Burada çox ləngidin. Mən səni sevirəm, ona görə də sən mənim dodaqlarımdan öpməlisən.

Qaranquş Xoşbəxt Şahzadənin dodaqlarından öpdü və yuvarlanıb onun ayaqları altına düşdü.

Elə o dəqiqə heykəlin içindən qəribə şaqqıltı gəldi. Şahzadənin qurğuşun ürəyi bu dərdə dözməyib partlamışdı. Əlbəttə. Dəhşətli şaxta idi.

Səhər tezdən şəhərin meri bir dəstə səhər müşaviri ilə aşağıdakı meydandan keçirdi. Sütunun yanından ötəndə yuxarı, heykələ baxdı və heyrətləndi:

– Aman Allah! Xoşbəxt Şahzadə gör nə günə düşüb?!

Merlə həmişə razılaşan səhər müşavirləri:

– Gör nə günə düşüb, gözləri yoxdur. Üstündəki qızıl yarpaqlar da tökülüb. Doğrusu, indi o, dilənçidən heç fərqlənmir.

Mer heykəli nəzərdən keçirdi:

– Yaqut qılıncından düşüb, gözləri yoxdur. Üstündəki qızıl yarpaqlar da tökülüb. Doğrusu, indi o, dilənçidən heç fərqlənmir.

Şəhər müşavirləri də təkrar etdilər:

– Bəli, dilənçidən heç fərqlənmir.

Mer sözünə davam etdi:

– Onun ayaqları altında ölü quş da var. Biz quşların burada ölməsinə icazə verilməməsi haqqında mütləq bəyannamə buraxmalıyıq.

Şəhər müşavirləri təklifi o saat qeydə aldılar.

İncəsənət professoru universitetdə dedi:

– Qısa müddət qəşəng olduğu kimi, qısa müddət də gərəkli oldu.

Sonra onlar heykəli sobada əritdilər. Mer əridilmiş metaldan nə düzəltməyə qərar vermək üçün cəmiyyətin iclasını çağırdı və sözə başladı:

– Biz bu metaldan başqa heykəl düzəltməliyik. Əlbəttə, bu, mənim heykəlim olmalıdır.

Müşavirlərin əks-sədası eşidildi:

– Mənim heykəlim olmalıdır.

Onlar bir-birlərindən küsdülər və uzun müddət də barışmadılar.

Metaləridən sexdəki fəhlələrin nəzarətçisi dedi:

– Bu nə qəribə şeydir! Bu qırılmış qurğuşun ürək sobada ərimir. Onu tullamaq lazımdır.

Elə də etdilər. Ürəyi Qaranquşun ölüsü atılan zibil qalağına tulladılar.

Allah öz mələklərindən birini yanına çağırır:

– Mənə şəhərdən ən qiymətli iki şey gətir, – dedi.

Mələk ona parçalanmış qurğuşun ürək və ölü quş gətirdi.

Allah razı qaldı:

– Sən düz seçmişən. Bu quş mənim cənnətdəki bağımda həmişə oxuyacaq. Xoşbəxt Şahzadə isə mənim qızıl şəhərimdə məni tərif edəcək.

GÜL VƏ BÜLBÜL

Qız məndən gül istədi. Qırmızı qızılgül. Əgər tapsam, mənimlə rəqs edəcək, tapmasam... – Gənc tələbənin səsi titrədi. – Mənimlə bağımda bir dənə də olsun alqızılgül yoxdur.

Bülbül dinləyir, palıd ağacındakı yuvasından – yarpaqların arasından tələbəyə baxır və təəccüblənirdi.

– Mənim bağımda bircə dənə də qırmızı qızılgül yoxdur, – deyib tələbə dönə-dönə ah çəkir, qəşəng gözləri yaşla dolurdu. – Gör xoşbəxtlik necə xırda şeylərdən asılıdır! Filosofların bütün əsərlərini oxumuşam, fəlsəfənin bütün sirlərinə bələdəm, amma nə olsun, yenə də bircə dənə qırmızı qızılgül məni bədbəxt edir.

Bülbül öz-özünə dedi:

– Bu, əsl aşiqdir. Mən onu tanımasam da, hər gecə onun haqqında nəğmə oxuyurdum, eşqini, dərdini ulduzlara nəql edirdim. İndi onun özünü görürəm. Saçları şəvə kimi qara, dodaqları qızıl-gültək yaraşlıq, tərəvətlidir. Lakin o biri tərəfdən eşq yanğısı onun çöhrəsini soldurub, fil sümüyütək ağardıb, dərd-qəm alnında kədər doğuran izlər qoyub.

Gənc sözünə davam edirdi:

– Sabah axşam sarayda rəqs gecəsidir. Sevdiyim qız da orada, qonaqların arasında olacaq. Əgər mən ona qırmızı qızılgül versəm, o mənimlə yorulanadək rəqs edəcək. Onu qollarım arasına alacağam, başını çiynimə qoyacaq, mən bütün rəqs boyu əllərini əllərimdən buraxmayacağam. Lakin nə edim, bağımda qırmızı qızılgül yoxdur və demək, mən yalnız qalacağam. O məni saymayacaq, mənim də ürəyim parçalanacaq.

Bülbül yenidən dilləndi:

– Bəli, bu əsl aşiqdir. Gənci qəm dəryasına qərq edən, mənimse nəğmələrimdə vəsf etdiyim, təriflədiyim məhəbbətdir. Heyhat, məni sevindirən şey onu kədərləndirir. Məhəbbət doğrudan da gözəldir. O, zümrüddən qiymətli, daş-qaşdan bahalıdır. Məhəbbəti alıb-satmaq mümkün deyil. Onu nə qızıla dəyişmək, nə də tacirlərə satmaq olar.

– Çalğıcılar öz yerlərində oturacaq, simli musiqi alətlərini dilləndirəcəklər, mənim gözəlim isə skripka və arfa sədalari altında rəqs edəcək. O elə süzəcək ki, ayaqları heç döşəməyə toxunmayacaq, bərbəzəkli saray adamları da dövrəsində hərənəcəklər. Lakin mənimlə bir dəfə də rəqs etməyəcək, çünki ona veriləsi qızılgülüm yoxdur! – gənc tələbə əllərilə üzünü örtüdü və hönkürtüylə otların üstünə yıxıldı.

Quyruğunu yuxarı qaldırıb, tələbənin yanından keçən balaca, yaşıl kərtənkələ soruşdu:

– O niyə ağlayır?

Günəş şüasının arxasınca uçan kəpənək də soruşdu:

– Axı nə üçün ağlayır?

– Doğrudan da, görəsən niyə ağlayır? – deyər qızçıçəyi də xəfif, zərif pıçıltı ilə öz qonşusundan soruşdu.

Bülbül cavab verdi:

– O, qırmızı qızılıgdən ötrü ağlayır.

Onlar təəccübləndilər:

– Qırmızı qızılıgdən üçün? Neçə də gülməlidir!

Hər şeydə eybəcərlik axtaran balaca kərtənkələ qəhqəhə çəkdi. Lakin bülbül tələbənin dərini başa düşür və palıd ağacındakı yuvasında oturub məhəbbətin sirri haqqında düşünürdü.

Birdən o, qanadlarını açıb göyə qalxdı, uçdu, kölgə kimi meşəlikdən və bağın üzərindən ötüb keçdi.

Çəmənliyin ortasında gözəl bir qızılıgdən kolu vardı. Bülbül onu görəndə kimi aşağı endi və budaqlardan birinə qondu.

– Mənə bir qırmızı qızılıgdən ver, sənə ən həzin nəğməni oxuyaram.

Kol başını buladı:

– Mənim qızılğüllərim ağdır. Onlar dəniz köpüyü kimi ağdır, hətta dağ başındakı qardan da ağdır. Yaxşısı budur, sən günəş saatının ətrafında olan qardaşımın yanına get, bəlkə o sənə istədiyini verdi.

Bülbül günəş saatının ətrafında bitən qızılgül kolunun yanına uçdu.

– Mənə bir qırmızı qızılgül ver, sənə ən həzin nəğməmi oxuyaram. Bu kol da başını buladı:

– Mənim güllərim sarıdır. Onlar kəhrəba taxtda oturan su pərisinin saçlarıtək sarı, əli dəryazlı biçinçilərin gəlişindən əvvəl çəmənləkdə bitən nərgiz gülündən də sarıdır. Yaxşısı budur, sən tələbənin pəncərəsi altında bitən qardaşımın yanına get, bəlkə o sənə istədiyini verə.

Bülbül tələbənin pəncərəsi altında bitən qızılgül kolunun yanına uçdu.

– Mənə bir qırmızı qızılgül ver, sənə ən həzin nəğməmi oxuyaram. Bu kol da başını buladı:

– Düzdür, mənim güllərim qırmızıdır, – dedi. – Onlar göyərçinin ayaqları kimi qırmızı, okeanın dibindəki mağaralarda olan mərcanlardan da qırmızıdır. Lakin qış və şaxta damarlarımı dondurmuş, qönçələrimi məhv etmişdir. Tufansa budaqlarımı sındırmışdır. Bu il mənim bircə dənə də gülüm olmayacaq.

Bülbül qışqırdı:

– Mənim istədiyim bircə dənə qırmızı qızılgüldür, yalnız bircə dənə. Görəsən onu əldə etmək üçün başqa bir yol varmı?

Kol cavab verdi:

– Yol var, amma o elə dəhşətlidir ki, onu sənə deməyə dilim gəlmir.

Bülbül dilləndi:

– De, mən qorxmuram.

– Əgər qırmızı qızılgül istəyirsənsə, onu sən ay işığında öz nəğmələrinlə yaratmalı və ürəyinin qanı ilə qızartmalısan, – deyərək kol izah eləməyə başladı. – Sən köksünü tikana söykəyib mənim üçün oxumalısan, tikan sənin ürəyinə yeriməli, sənin qanın damarlarıma axmalı və mənim olmalıdır.

Bülbül qışqırdı:

– Ölüm bir qırmızı qızılgül üçün çox baha qiymətdir. Həyat hamıya əzizdir. Yaşıl meşədə oturub Günəşi qızıl, Ayı mirvari arabasında görmək necə də gözəldir! Yemişan ətri, dərələrdə gizlənən qarçıqəyi və dağlarda ətir saçan süpürgə çiçəyi gözəldir. Lakin məhəbbət həyatdan da gözəldir. Həm də balaca bir quşun ürəyi ilə müqayisədə nədir ki?

Bülbül boz qanadlarını açıb havaya qalxdı. O, kölgə kimi bağın və meşənin üstündən ötüb keçdi.

Bülbül gənc tələbəni necə qoyub getmişdisə, o, eləcə də, qəşəng gözləri yaşlı halda, otların üstündə uzanmışdı.

Bülbül qışqırdı:

– Sevin! Sevin! Sən öz qızılgülünü alacaqsan. Mən onu Ay ışığında nəğmələrimlə yaradacaq və ürəyimin qanı ilə allaşdıracam. Bütün bunların müqabilində mən səndən bircə şey xahiş edirəm. Axıra qədər öz məhəbbətinə sadıq qal və bil ki, fəlsəfə müdrikdir. Kobud qüvvə nə qədər güclü olsa da, məhəbbət ondan güclüdür. Onun bədəni və qanadları alov rəngindədir. Onun dodaqları bal kimi şirin, nəfəsi isə müşk-ənbər qoxuludur.

Tələbə otların arasından bülbülə baxdı, onu dinlədi, lakin nə dediyini başa düşmədi.

Palıd ağacı isə hər şeyi başa düşdü və budaqlarında yuva salmış bülbülü çox sevdiyi üçün kədərləndi. Onun pıçıltısı eşidildi:

– Mənim üçün axırıncı dəfə oxu. Sən gedəndən sonra özümü yalqız hiss edəcəyəm.

Bülbül palıdın sözünü yerə salmadı. Son dəfə oxudu. Onun səsi dərədən axıb gedən suyun şırıltısından da gözəl və təsirli idi.

Bülbül nəğməsini qurtaran kimi tələbə ayağa qalxdı və dəftər-qələmini cibindən çıxartdı. Meşənin içi ilə evinə gedə-gedə öz-özünə danışmağa başladı:

– Doğrudur, onun gözəl səsi var, bunu inkar etmək olmaz. Lakin görəsən onun hissiyyatı varmı? Qorxuram olmasın. Yəqin o da artistlərin çoxu kimidir. Onun nəğmələrində səmimiyyət yoxdur. O öz həyatını başqasının yolunda qurban verməz. Onu ancaq musiqi maraqlandırır və hamı bilir ki, aktyorlar lovğa olur. Onun səsində məlahət var, əfsus ki, bunlar xeyirsiz və mənasız işlərdir.

Tələbə öz otağına gəldi, köhnə yatağına yığılıb, sevdiyi qız haqqında düşünməyə başladı. Bir azdan onu yuxu apardı.

Ay səmanın ənginliklərində parlayanda, bülbül qızılıgül kolunun yanına uçdu və sinəsini tikana söykəyib, oxumağa başladı. Bütün gecəni beləcə oxudu və buz kimi soyuq Ay aşağı öyilib onun nəğməsinə dinlədi. Bülbül nəğməsinə oxuduqca tikan sinəsinin dərinliklərinə yerişir, onun qanı sızır, azalırdı. Əvvəlcə bülbül oğlan və qızın qəlbində məhəbbətin yaranmasından oxudu və bir azdan qızılıgül kolunun ən hündürdə olan budağında qeyri-adi bir qızılıgül açılmağa başladı. Qızılıgülün ləçəkləri mahnıdan mahnıya paradaqlanırdı. Qızılıgül çay üzərindəki dumanlar kimi rəngsiz, səhərin qanadları tək gümüşü idi. Bəli, kolun ən uca budağında belə bir qızılıgül açılırdı. Lakin bu, kola azlıq edirdi. O, bülbülün üstünə qışqırdı:

– Sinəni tikana daha bərk sıx, balaca bülbül, yoxsa səhər qızılıgüldən tez açılar.

Bülbül sinəsini tikana daha bərk sıxdı, onun cəhcəhi zilə qalxdı və əks-səda verib cingildədi. Bu dəfə o, kişi və qadının qəlbində istəyin yaranmasından oxudu. Qızılıgülün ləçəkləri, oğlan öz nişanlısının dodağından ilk dəfə öpərkən qızardığı tək qızarmağa başladı. Lakin tikan hələ bülbülün ürəyinə çatmamışdı, gülün ürəyi ağ qalmışdı. Onun ürəyini al-qırmızı rəngə ancaq bülbül ürəyinin qanı boyaya bilərdi. Kol bir də qışqırdı:

– Sinəni tikana daha bərk sıx, balaca bülbül, yoxsa səhər qızılıgüldən tez açılar.

Bülbül köksünü tikana daha bərk sıxdı, tikan ürəyinə yeridi və müdhiş, dəhşətli bir ağrı onu sarsıtdı. Ağrı anbaan şiddətlənir, bülbülün nəğməsi isə daha hiddətlə, şaqraq səslənirdi. O, ölümə bitən, lakin məzarda da sönməyən məhəbbət haqqında oxuyurdu.

Qəribə qızılıgül şər qəmasının qızartılaritək al-qırmızı rəngə boyandı. Bülbülün səsi isə zəifləyirdi. Onun kiçik qanadları titrəməyə başlayır, gözləri dumanlanırdı. Nəğməsi çox zəif eşidilirdi və ona elə gəlirdi ki, nəsə boğazını sıxır. O, sonuncu dəfə cəh-cəh vurdu. Ay bunu eşitcək batmağı untdu və səmada ləngidi. Bülbülün səsinə qızılıgül də eşitdi, var qüvvəsilə çırpınıb,

ayazlı səhər çağı öz ləçəklərini açdı. Əks-səda bu xəbəri dağlardakı mağaralara çatdırdı və yatmış çobanları yuxudan oyatdı. Əks-səda çaydakı qamışların arasından ötüb keçdi və bu xəbəri dənizə çatdırdı.

– Bax! Bax! – deyə qızılgül kolu qışqırdı, – artıq qızılgül hazırdır.

Lakin bülbül cavab vermirdi, o, üreyində tikan, yaşıl otlar arasında əbədi susmuşdu.

Tələbə pəncərəni açdı, bayıra baxdı və gözlərinə inanmadı. Ona xoşbəxtlik üz vermişdi. Pəncərənin altındakı kolda qırmızı qızılgül açılmışdı. Çox qəribə, qeyri-adi bir qızılgül: o, ömründə belə gül görməmişdi.

Tələbə əyildi. Gülü dərdi. Şlyapasını başına qoydu və əlində qızılgül, professorun evinə qaçdı.

Professorun qızı qapının ağzında oturub, mavi ipək parçanı iri tağalağa dolayırdı. Balaca iti ayaqları altında uzanmışdı.

– Siz demişdiniz ki, qırmızı qızılgül gətirsəm, mənimlə rəqs edəcəksiniz. Bu da dünyada olan qırmızı güllərin ən qırmızısı. Siz onu bu axşam sinənin üstündə gəzdirəcəksiniz və biz birlikdə rəqs edəndə o, mənim sizi necə sevdiyimə sübut olacaq.

Lakin qız sir-sifətini turşutdu:

– Qorxuram onun rəngi paltarıma düşməyə. Həm də kamergerin qardaşı oğlu mənə qiymətli daş-qaş göndərmişdir. Hamı bilir ki, daş-qaş güldən bahadır.

Tələbə qəzəblə:

– Siz necə də nankorsunuz! – dedi və qızılgülü küçəyə tulladı. Gül yola düşdü, araba təkəri onu əzdi.

Qız hirsləndi:

– Nankor? Çox kobudsunuz və bir də ki, siz kimsiniz? Sadəcə bir tələbə. Yəqin ki, sizin ayaqqabınızda kamergerin qardaşı oğlununki kimi adicə gümüş toqqacıq da yoxdur.

O, ayağa qalxdı və evə getdi:

Tələbə geri qayıdarkən:

– Məhəbbət necə axmaq şeydir, – deyə öz-özünə düşünürdü. – Onun məntiq elminin yarısı qədər də xeyri yoxdur. O heç nəyi

təsdiq etmir. Həmişə baş verməyəcək şeylər haqqında düşündürür və yalan röyalara inanmağa çağırır. Doğrudan da məhəbbət çox mənfəətsiz şeydi. Əsrimizdə isə hər şeydə mənfəət güdürlər. Yaxşısı budur, mən fəlsəfəyə qayıdım və metafizikanı öyrənim...

Tələbə evinə gəldi. Toz basmış iri bir kitabı götürüb vərəqləməyə başladı.

LOVĞA NƏHƏNG

Uşaqlar hər gün günorta məktəbdən qayıdan kimi Nəhəngin bağına oynamağa gedirdilər. Bağ yamyaşıl, geniş və qəşəng idi. Bu bağda yazda çəhrayı və al-qırmızı incə çiçəklərdən don geyən, payızda isə bol bəhrə verən on iki şaftalı ağacı vardı. Quşlar ağaclarda elə şirin oxuyurdular ki, uşaqlar oyunlarını yarımcıq qoyub onlara qulaq asır və bir-birlərinə:

– Biz necə də xoşbəxtik, – deyirdilər.

Günlərin bir günü Nəhəng geri qayıtdı. O, dostu Kornuelli adamyeyən nəhəngin yanına getmiş və yeddi il orada qalmışdı. Yeddi il başa çatandan sonra öz qəsrinə qayıtmağı qərara almışdı. Nəhəng qayıdıb uşaqları bağında oynayan gördü və:

– Siz burada nə edirsiniz? – deyə nərildədi.

Uşaqlar qaçdılar. Nəhəng onların arxasınca qışqırdı:

– Bu bağ ancaq mənim bağımdır. Başa düşməlisiniz ki, özümdən başqa heç kəsi burada oynamağa qoymaram.

O, bağın ətrafına hündür hasar çəkdi və bir taxta parçasına: “Bağa girənlər cəzalanacaq” sözlərini yazıb divardan asdı.

Yazıq uşaqların oynamağa yeri yox idi, ancaq oynamaqdan ötrü burunlarının ucu göynəyirdi. Əlacları kəsildi, daşlı-kəsəkli yolda oynayasılı oldular. Bu yer uşaqların xoşuna gəlmirdi. Dərs-lər qurtaran kimi hündür hasarın ətrafında dolaşır, həsrətlə bağa boylanır və köks ötürürdülər:

– Biz orada necə də xoşbəxt idik!

Bahar gəldi. Hər yerdə zərif güllər açıldı. Balaca quşlar oxumağa başladı. Bircə lovğa Nəhəngin bağında qış hökm sürürdü. Quşlar bağda nəğmə oxumaq istəmirdilər. Ağaclar da çiçəkləmə-

mişdi. Axı, uşaqlar bağda yox idilər! Bir dəfə qəşəng gül başını otların arasından qaldırdı, lakin Nəhəngin yazdığı sözləri görüb, uşaqlar üçün heyfsiləndi, yenidən torpağın altında gizləndi və yatdı. Bütün bunlardan razı qalan təkçə Qar və Şaxta idi. Onlar:

– Bahar bu bağ unudub, demək, biz bütün il boyu burada yaşayacağıq, – deyə sevinirdilər. Qar otları öz qalın, ağ örpəyinə bürümüş, Şaxta isə bütün ağacları gümüşü rəngə boyamışdı. Onlar bununla kifayətlənməyib Şimal küləyini də çağırdılar, o da gəldi. Şimal küləyi xəzlərə bürünüb bütün günü bağda və sobanın içində viyıldı.

– Bura çox gözəl yerdir, – dedi. – Biz hələ Dolunu da bura çağırmalıyıq.

Dolu da gəldi. O, hər gün üç saat kirəmitləri sındıranadək qəsrin damını döyəcləyir, sonra isə yorulanadək bağın ətrafında sürətlə hərlənirdi. Donu tamam buz idi. Nəfəsi də buz kimi idi.

Nəhəng pəncərədən başdan-başa ağ örpəyə bürünmüş qarlı bağına baxır və öz-özünə deyirdi:

– Anlaya bilmirəm bahar niyə belə gecikir? Ümidvaram ki, hava dəyişəcək.

Lakin lovğa Nəhəngin bağına nə bahar gəldi, nə də yay. Bağlara qızıl meyvələr verən payız da ondan uzaq gəzdi:

– O çox lovğadır, – dedi və Nəhəngin bağına gəlmədi.

Bağda həmişəlik qış oldu. Orada Şimal Küləyi, Dolu, Şaxta və Qar məskən saldı, ağacların arasında dolaşır gəzdi.

Bir səhər Nəhəng yuxudan ayılıb yerində uzanmışdı. Bu vaxt o, gözəl musiqi eşitdi. Musiqi çox şirin olduğuna görə Nəhəngə elə gəldi ki, çalan kralın musiqiçilərindədir. Əslində isə oxuyan kiçik bir quşdu. Nəhəng çoxdan idi ki, bağında quşların nəğməsini eşitmirdi, elə buna görə də kiçik quşcuğazın nəğməsi onun qulaqlarında dünyanın ən gözəl musiqisi kimi səslənirdi. Sonra Dolu Nəhəngin başı üstündə rəqsini dayandırdı. Şimal Küləyinin də viyılması kəsildi. Pəncərədən gələn ətir onu bihuş etdi.

– Nəhayət, bahar gəlib çıxdı, – deyə Nəhəng çarpayından sıçradı və bayıra boylandı. O, qərribə bir səhnənin şahidi oldu. Uşaqlar hasardakı kiçik deşikdən bağa girmiş, ağacların budaq-

larında oturmuşdular. Nəhəng bağa göz gəzdirdi və hər ağacda balaca bir uşaq gördü. Ağaclar da uşaqların gəlişinə sevinirdilər. Onların hamısı çiçəkləmişdi. Ağacların budaqları uşaqların başı üstündə ehmalca yellənirdi. Quşlar ətrafda uçur, sevinclə civildəşir, güllər yaşıl otların arasından boylanır və gülüşürdülər. Bu, çox gözəl idi, lakin bağın bir küncündə hələ də qış hökmranlıq edirdi. Bura bağın ən ucqar bucağı idi. Orada kiçik bir oğlan dayanmışdı. O qədər balaca idi ki, ağacın budağına qalxa bilmirdi. Oğlan ağacın ətrafında hərlənir, acı-acı ağlayırdı. Yazıq ağac hələ də qar və buzla örtülü idi. Şimal küləyi də onun üzərində vıyıldayırdı. Ağac:

– Yuxarı qalx, balaca oğlan, – dedi və budaqlarını bacardığı qədər aşağı əydi, lakin uşaq həddən artıq kiçik idi.

Bunu gören Nəhəngin ürəyi kövrəldi. O:

– Mən nə qədər insafsız imişəm. Mən indi baharın gəlməməyinin səbəbini anladım. Mən o yazıq balacanı ağacın zirvəsinə qoyacağam, sonra hasarı uçurtacağam. Bundan sonra mənim bağım həmişəlik uşaqların olacaq, – dedi.

Bəli, Nəhəng doğrudan da tutduğu işdən yaman pəşman olmuşdu. O, aşağı düşdü, ehmalca qapını açdı və bağa çıxdı. Lakin uşaqlar onu görcək qorxub qaçdılar və bağda yenidən qış hökmran oldu. Bircə balaca oğlan qaçmadı. Onun gözləri yaşla dolduğundan Nəhəngi görmədi. Nəhəng ehtiyatla arxadan balaca oğlana yaxınlaşdı, onu ehmalca əlləri ilə yuxarı qaldırdı, quşlar oxumağa başladılar. Balaca oğlan qollarını uzadıb Nəhəngin boynuna sarıldı və onu öpdü. Uşaqlar bunu görüb qaça-qaça geri qayıtdılar. Bahar da onlarla birlikdə yenidən Nəhəngin bağına qayıtdı. Nəhəng:

– Uşaqlar, bu bağ indi sizindir, – deyərək baltanı götürdü və hasarı uçurdu. Camaat günorta bazara gedəndə Nəhəngi uşaqlarla birlikdə misli görünməmiş gözəl bağda oynayan gördü.

Onlar bütün günü oynadılar. Axşamsa vidalaşanda Nəhəng soruşdu:

– Bəs mənim ağaca qaldırdığım oğlan, sizin balaca dostunuz hardadır?

Nəhəng onu hamıdan çox istəyirdi, çünki balaca onu öpmüşdü. Uşaqlar cavab verdilər:

– Biz bilmirik. O, çıxıb gedib.

Nəhəng kövrəldi:

– Ona deyin ki, sabah mütləq gəlsin.

Lakin onun harada yaşadığını uşaqlar bilmirdilər. Onlar balacanı indiyədək heç görməmişdilər də. Bunu eşidən Nəhəng çox pərişan oldu.

Hər gün dərslər qurtardıqdan sonra uşaqlar Nəhəngin yanına oynamağa gəlirdilər. Nəhəngin sevdiyi balaca oğlan isə bir daha bağa gəlmədi. Nəhəng bütün uşaqlarla mehriban idi, lakin o, balaca oğlan üçün çox darıxırdı və tez-tez onun haqqında söhbət açırdı. Həmişə deyirdi:

– Mən onu necə də görmək istərdim.

İllər ötür, Nəhəng qocalır və zəifləyirdi. O, daha oynaya bilmirdi. Kürsüdə oturub uşaqların oyunlarına baxır və bağdan həzz alırdı:

– Mənim qəşəng güllərim çoxdur, amma onların ən gözəli uşaqlardır.

Bir qış səhəri Nəhəng paltarını geyərkən pəncərədən bayıra baxdı. İndi onun qışdan zəhləsi getmirdi. O bilirdi ki, bahar yatır, güllərsə dincəlirlər.

Birdən o, gözlərini sildi və heyrət içində bağa baxdı. Bu, doğrudan da heyrətamiz bir şey idi. Bağın ən uzaq küncündə tamam ağ çiçəyə bürünmüş bir ağac var idi. Ağacın qızıl budaqlarından gümüş meyvələr sallanırdı, onun altında isə Nəhəngin sevdiyi balaca oğlan dayanmışdı.

Nəhəng böyük sevinc içində pillələrlə aşağı endi və bağa çıxdı. Otların içindən tələsik keçib uşağa yaxınlaşdı. Balacanı görən kimi qəzəbindən üzü qızardı:

– Kim cürət edib səni yaralayıb?

Uşağın ovuclarında və kiçik ayaqlarında iki mismar izi vardı. Nəhəng yenə qışqırdı:

– De görüm, kim cürət edib səni yaralayıb, mən onu öz böyük qılıncımla öldürərəm?!

Uşaq dilləndi:

– Yox. Bunlar məhəbbət yaralarıdır.

Nəhəng soruşdu:

– De, sən kimsən?

Nəsə anlaşılmaz bir qorxu hissi Nəhəngin qəlbini bürüdü və o, uşağın qarşısında diz çökdü.

Uşaq gülümsündü:

– Sən bir dəfə mənə öz bağında oynamağa izi verdin, bu gün isə sən mənim bağım, cənnətə gedəcəksən.

Həmin gün günortaçağı uşaqlar bağa gələndə Nəhəngi ağacın altında uzanmış gördülər. Nəhəng tamam ağ çiçəklərin içində idi. O ölmüşdü.

SADIQ DOST

Bir səhər qoca su siçovulu başını yuvasından çıxarıb ətrafa boylandı. Onun muncuq kimi parıldayan gözləri və ağarmış, cod bıqları vardı. Uzun quyruğu isə elə bir qara qaytandandı. Axmazda o yan-bu yana, sarıbüllələrə bənzəyən çoxlu ördək balası üzüşürdü. Anaları qırmızıayaq, ağappaq ördəksə onlara suda başıaşağı dayanmağı öyrətməyə çalışırdı.

Ana ördək balalarına:

– Kübar cəmiyyətin üzvü olmaq üçün başıaşağı dayanmağı öyrənməlisiniz, – deyərək nəsihət verir və vaxtaşırı bunu necə etmək lazım olduğunu göstərirdi. Amma balaca ördəklər ona məhəl qoymurdular. Onlar hələ körpə idilər və kübar cəmiyyətin üzvü olmağın üstünlükləri barədə heç nə bilmirdilər.

Qoca su siçovulu dedi:

– Bunları görürsən! – Heç sözə baxmırlar. Belə uşaqları suda boğmaq lazımdır.

Ördək onun cavabında:

– Heç elə şey olar?! – dedi. – Axı hər uşağın bir xasiyyəti var. Valideyn balasının nazını çəkməyi bacarmalıdır.

Su siçovulu:

– Ailəm olmadığından, valideynlərin keçirdiyi hisslər mənə yaddır. Mən heç vaxt evli olmamışam. İndiyədək heç evlənmək

fikrinə də düşməmişəm. Məhəbbət öz-özlüyündə nə qədər yaxşı şey olsa da, dostluğa çata bilməz. Dostluq ondan qat-qat üstündür. Sözün düzü, mən dünyada sadıq dostluqdan gözəl və ülvi bir şey tanımıram.

– Elə isə, de görək, səncə sadıq dost necə olmalıdır? – deyə yanındakı söyüd ağacında oturan yaşıl kətan quşu söhbətə qarışdı. O təsadüfən su siçovulunun dediklərini eşitmişdi.

Ördək:

– Elə mən də bunu bilmək istərdim, – deyib axmazın o biri başına tərəf üzdü və uşaqlarına ibrət dərsi vermək üçün suya baş vurdu.

Su siçovulu:

– Axmaq sualdır, – dedi. – Mənim dostum, heç şübhəsiz, mənə sadıq olmalıdır.

– Bəs bunun müqabilində sən nə etməlisən? – deyən quşcuğaz toz kimi havaya qalxan gümüşü su damlalarının üzərində qanad çalaraq, dayandı.

Su siçovulu:

– Mən səni anlamıram, – dedi.

Kətan quşu:

– Gəl onda sənə bu barədə bir əhvalat danışım.

– Bu əhvalat mənim haqqımdadır? – deyə su siçovulu soruşdu. – Belə isə, mən ona qulaq asaram. Maraqlı əhvalatlardan yaman xoşum gəlir.

Kətan quşu:

– Söyləyəcəyim əhvalat sənə kimilərinin haqqımdadır, – deyib aşağı endi və sahilə qonub, bir sadıq dostun başına gələn barədə danışdı.

O, söhbətinə belə başladı:

– Biri varmış, biri yoxmuş, yer üzündə Hans adlı namuslu bir insan varmış.

Su siçovulu xəbər aldı:

– O, məşhur adam idi?

– Yox, lap adicə bir insan idi. Mərhəmətli qəlbi vardı. Onun sən, yumru və gülər sifəti çoxlarına tanışdı. O, balaca daxmasında tək-tənha yaşayır və hər gün səhərdən axşamacan bağçasında

əlləşirdi. Bütün ətrafda onunku kimi gözəl bağça tapılmazdı. Orada türk qərənfilləri, şəbbü çiçəkləri, çobanyastığı, qaymaq-çiçəyi ilə bərabər, tünd-qırmızı və sarı qızılgüllər, yasəmən və qızılı krokuslar, ağ və çəhrayı bənövşələr, sırğagülü, çoltərəsi, mərzə, yabanı reyhan, süsən, sarımtıl nərgizlər və qırmızı qərənfillər vardı. Günlər, aylar ötdükcə gül-çiçəklər də bir-birini əvəz edir, biri açanda o birisi solurdu. Xülasə, bağçaya gələnlər bu gözəlliyə tamaşa etməkdən doymur, güllərin təravətindən, ətrindən az qala bihuş olurdular.

Balaca Hansın dostları çox idi. Ancaq onların içində ən sadıqı dəyirmançı Böyük Hyuq idi. Doğrudan da varlı dəyirmançı Balaca Hansa o qədər bağlanmışdı ki, bağçasının yanından keçərkən, çəpərdən əyilib böyük bir gül dəstəsi, yaxud qucaq dolusu ətirli çiçəklərdən dərməmiş, meyvələrin dəyən vaxtı isə ciblərini gavalı, ya da albalı ilə doldurmamış ötüb getməzdi.

Dəyirmançı hər dəfə adəti üzrə:

– Dost dostu tən gərək, – deyəndə Balaca Hans gülümsəyər, başını tərpedərək onun sözlərini təsdiqləyər və özlüyündə dostunun belə nəcib niyyətli olması ilə fəxr edərdi.

Düzdür, dövlətli dəyirmançının bütün bunların müqabilində Balaca Hansa bir çöp də verməməsi bəzən qonşulara qəribə gələrdi. Axı, onun dəyirməndə ehtiyat üçün gizlədilmiş yüz kisə unu, bundan başqa altı sağmal inəyi, yaxşı yunu olan böyük qoyun sürüsü vardı. Lakin Balaca Hans bütün bunlar barədə fikirləşib başını ağrıtmazdı. Onun ən çox xoşuna gələn şey dəyirmançının əsl dostluğun xudbinlikdən nə qədər uzaq olması haqqında həmişə dediyi gözəl sözlərə qulaq asmaqdı.

Bu minvalla Balaca Hans öz bağçasında işləyər və gördüyü işdən həzz alardı. Yaz, yay, bir də payız aylarında o özünü xoşbəxt sanardı. Qışda isə, bazarda satılmağa nə meyvəsi, nə də gül-çiçəyi olmayanda, Hans soyuqdan, aclıqdan yaman əziyyət çəkərdi. Tez-tez elə olurdu ki, bütün günü dilinə armud qurusu, ya da daşa dönmüş qozdan başqa heç nə dəymir və o ac-yalavac yatağına girib yatırdı. Qışda Hans həm də tək-tənha qalırdı. İlin bu vaxtı dəyirmançı onu heç yada salmırdı.

Dəyirmançı Balaca Hansdan xəbər tutmamağını arvadına adətən belə izah edirdi:

– Qar əriməyincə Hansın yanına getməyin onsuz da heç bir xeyri yoxdur. Axı, onun belə çətin vəziyyətində öz dərdi özünə bəsdir. Belə hallarda adamı tək buraxmaq lazımdır. Hər halda əsl dost bu cür hərəkət etməlidir. Zənnimcə, mən onun yanına getməməkdə haqlıyam. Balaca Hansın yanına yaz girəndən sonra gedəcəyəm ki, o mənə bir iri səbət novruzgülü verə bilsin. Bu, onu dünyalar qədər sevindirəcək.

Dəyirmançının rahat, qoltuqlu kürsüdə, çatırtı ilə yanan ocağın istisində oturan arvadı isə cavabında deyirdi:

– Başqalarının qeydinə yaman qalırsan. Dostluq haqqında dediyin sözlər də adama ləzzət verir. Mən inandırırım ki, heç keşşimizin özü də, üçmərtəbəli evdə yaşamasına və çeçələ barmağında qızıl üzük gəzdirməsinə baxmayaraq, sənin dediyin sözlər qədər gözəl ifadələr işlədə bilməz.

Dəyirmançının kiçik oğlu söhbətə qarışdı:

– Bəs biz Balaca Hansı evimizə çağıra bilmərik? Əgər onun vəziyyəti ağırdırsa, yeməyə bir şeyi yoxdursa, mən sıyığımın yarısını ona verərəm. Hələ üstəlik, ağ dovşanlarımı da ona göstərəm.

Dəyirmançı:

– Nə axmaq uşaqsan! – deyə qışqırdı. – Sənin məktəbə getməyinin nə xeyri olduğunu heç cür başa düşə bilmirəm. Deyəsən, orada heç nə öyrənmirsən. Balaca Hans bizə gəlib isti ocağımızı, dadlı yeməklərimizi və bir böyük çəllək qırmızı çaxırmızı görsə, bizə paxıllığı tutar. Paxıllıqdan da ki, pis şey yoxdur. O, adamları korlayır. Mənsə Hansın paxıl olmasına heç cür yol verə bilmərəm. Onun ən yaxın dostu olduğumdan, həmişə ona nəzarət etməli və yolunu azmağa qoymamalıyam. Bundan başqa, Hans gəlib məndən borc un istəsə, ona heç nə vermərəm. Un başqa şeydir, dostluq isə tamam başqa. Onları bir-birilə qarışdırmaq olmaz. Elə sözlərin özünü götürək. “Un” – “Dostluq”. Görürsənmi, onların nə tələffüzü, nə də mənası bir-birinə uyğun gəlir. Bu ki, allaha şükür, hamıya məlumdur.

Dəyirmançının özü üçün böyük stəkana ilıq ev pivəsi süzən arvadı dilləndi:

– Gözəl danışıdın. Məni yuxu basdı. Elə bil lap kilsədəyəm.

Dəyirmançı sözünə davam etdi:

– Camaatın çoxu yaxşı işlər görür, amma yaxşı danışmağı bacaran çox azdır. Bu da bir daha onu sübut edir ki, danışmağı bacarmaq hər adamın işi deyil. Həm də iş görməkdənsə, danışmaq yaxşıdır.

Bunu deyən dəyirmançı stolun o başında oturan kiçik oğluna acıqlı-acıqlı baxdı. Uşaq utandığından başını aşağı salıb, qıpqırmızı qızardı. Göz yaşları damcı-damcı axıb qabağındakı çayın içinə töküldü. Hər halda, cavan olduğu üçün onu bağışlamalı olacaqsınız.

Su siçovulu soruşdu:

– Əhvalat bununla bitir?

– Əlbəttə yox, – deyə kətan quşu ona cavab verdi. – Bu hələ başlanğıcdır.

Su siçovulu:

– Onda sən zəmanədən geri qalmısan, – dedi. – İndiki zamanda əməlli-başlı rəvayətçilərin hamısı əhvalatın sonundan başlayıb əvvəlinə keçir və söhbətinə danışdığı əhvalatın ortasında yekun vurur. Bu, yeni üsuldür. Mən bunları dünən axmazın ətrafında bir gəncə gəzişən tənqidçinin söhbətindən eşitmişəm. O bu barədə xeyli danışıdı. Əminəm ki, tənqidçi haqlıdır. Axı, onun göy şüşəli eynəyi vardı. Başı da dazdı. Hər dəfə gənc bir söz deyəndə, o qəti narazılığını bildirir və heç nə ilə razılaşmırdı. Dəyirmançı yaman xoşuma gəlir. Mənim xasiyyətimdə də gözəl cəhətlər çoxdur. Ümumiyyətlə, bizim aramızda xeyli oxşarlıq var.

Kətan quşu bir ayağının üstündən o biri ayağının üstünə hoppanıb, söhbətinə davam etdi:

– Beləliklə, qış qurtarandan və novruzgüllərinin ulduza bənzər sarımtıl ləçəkləri açılmağa başlayandan sonra dəyirmançı, arvadına Balaca Hansın yanına gedəcəyini bildirdi.

Arvadı:

– Gör sənin nə gözəl qəlbin var! – dedi. – Həmişə başqalarının qeydinə qalırsan. Bura bax, gül gətirmək üçün böyük səbəti özünə aparmağı unutma.

Xülasə, dəyirmançı yel dəyirmanının qanadlarını zəncirlə bir-birinə möhkəm bağlayıb, tərədən üzüaşağı, qoltuğunda da səbət, yoluna düzəltdi.

– Sabahın xeyir, Balaca Hans!

– Sabahın xeyir! – deyər dəyirmançının salamını alan Hans, əlindəki belə söykənib, mehribancasına gülümsədi.

– Qışı necə keçinmisən?

Hans:

– Halımı xəbər aldığın üçün sənə minnətdaram. Şikayətlənmək istəmirəm, amma sözün düzü, bu qış yaman əziyyət çəkdim. İndi isə, şükür, artıq bahardır. Mən də özümü tamamilə xoşbəxt hiss edirəm. Güllərim də öz qaydasındadır.

Dəyirmançı:

– Hans, bu qışda tez-tez səni xatırlayır və vəziyyətin barədə düşünürdük.

– Çox məmnunam. Qorxurdum məni unudasınız.

– Hans, sən məni təəccübləndirirsən. Heç dostu da unutmaq olar? Dostluqdan gözəl şey yoxdur. Deyəsən, sən həyatın incəliklərini başa düşürsən. Yeri gəlmişkən deyim: gör sənə nə qəşəng novruzgüllərin var!

Hans:

– Onlar doğrudan da qəşəngdir. Bəxtim gətirib ki, çoxdurlar. Onları bazara aparıb burqomistrin qızına satacağam. Sonra da həmin pula öz əl arabamı geri alacağam.

– Öz əl arabanı geri alacaqsan? Yəni sən onu satmışsan? Gör bir nə axmaq iş tutmusan!

– Hə, iş elə gətirdi ki, onu satmalı oldum. Bilirsən ki, qışda olmazın əziyyət çəkmişəm. Çörək almağa pulum olmayıb. Əvvəl bayram paltarımın gümüş düymələrini, sonra gümüş zəncirimi, böyük qəlyanımı və axırda da əl arabamı satdım. Amma mən onların hamısını bir azdan geri alacağam.

Dəyirmançı:

– Hans, – dedi. – Mən sənə öz əl arabamı verərəm. Düzdür, o bir balaca korlanıb. Bir tərəfi sınıb, təkərinin milləri də xarəbdir. Buna baxmayaraq, mən onu sənə verə bilərəm. Camaatın çoxu əl

arabamı sənə verməyimin üstündə mənə axmaq hesab edəcək, ancaq mən hamı kimi ola bilmərəm. Zənnimcə, dostluğun mahiyyəti alicənablıqdır. Bir də ki, mənim təptəzə ikinci əl arabam da var. Ürəyini sıxma, köhnə əl arabamı sənə verəcəyəm.

Balaca Hansın məzəli, yumru sifəti sevincdən alışıb yandı:

– Bəli, sən doğrudan da çox alicənabsan. Mən onu asanlıqla təmir edə bilərəm. Evdə yaxşı taxtam var.

Bunu eşidən dəyirmançı dedi:

– Yaxşı taxtan var? Anbarımın damı üçün mənə elə taxta lazımdır. Damda böyük bir deşik açılib. Onu tutmasam, taxılın hamısı islanacaq. Yaxşı ki, yadıma saldın! Düz deyiblər: “Əl əli yuyar, əl də qayıdıb üzü”. Yaxşılıq yaxşılıq doğurar. Mən sənə əl arabamı vermişəm, sən də qayıdıb mənə taxta verirsen. Əlbəttə, əl arabası taxtadan xeyli bahadır, ancaq əsl dost xırdaçı olmaz. Sən Allah, taxtanı mənə tez ver ki, elə günü bu gün anbarın təmirinə başlayım.

Balaca Hans:

– Bu saat! – deyib çardağa qaçdı və taxtanı sürüyüb gətirdi.

Dəyirmançı taxtaya baxıb dedi:

– Bu o qədər də böyük deyil. Qorxuram anbarımın damını təmir edəndən sonra əl arabasının təmiri üçün bir şey qalmasın. Amma neyləmək olar?! Burada mənim günahım yoxdur. İndi isə, əl arabamı sənə verdikdən sonra əminəm ki, onun əvəzində mənə bir qədər gül verəcəksən. Özümlə səbət də gətirmişəm. Elə bilirəm ki, onu ağzınacan dolduracaqsan.

– Ağzınacan?

Balaca Hansın kefi pozuldu. Səbət yaman iri idi. Onu ağzınacan doldursa, satmağa gülü qalmayacaqdı. Belə olduqda isə həs-rətini çəkdiyi gümüş düymələrini geri ala bilməyəcəkdi.

Dəyirmançı:

– Doğrusu, elə bilirdim ki, əl arabasının əvəzində səndən bir qədər gül istəmək o qədər də çox deyil. Bəlkə də səhv edirəm, ancaq, zənnimcə, dostluq, əsl dostluq, əlbəttə, hər cür xudbinlikdən uzaq olmalıdır.

Balaca Hans həyəcanlandı:

– Mənim əziz dostum, mənim ən yaxın dostum! Bağçamdakı bütün güllər sənə qurbandır. Sənin gözündən düşməkdənsə, o gümüş düymələri heç görməmək yaxşıdır, – deyib bağçasına girdi və qəşəng novruzgüllərinin hamısını dərib, dəyirmançının səbətini doldurdu.

Dəyirmançı:

– Sağ ol, Balaca Hans, – deyib, çiynində taxta, qoltuğunda iri səbət, təpəyə doğru üzüyuxarı yollandı.

Balaca Hans da:

– Sağ ol, – deyərək, razı halda yeri belləməyə başladı. Dəyirmançının əl arabasını ona verməsi ürəyincə olmuşdu.

Ertəsi gün doqquzdon kolunun budaqlarını artırmanın dirəklərinə bərkidəndə. Balaca Hans dəyirmançının yol ağzından onu harayladığını eşitdi. Hans nərdivandan aşağı tullanıb, bağçanın içi ilə hasara doğru qaçdı və bayıra boylandı.

Dəyirmançı, çiynində iri bir un kisəsi dayanıb onu gözləyirdi:

– Əziz Balaca Hans, bu bir kisə unu bazara aparıb mənimçin satmazsan ki?

– Görək məni bağışlayasan. Bu gün çox işim var. Sarmaşıqlarımı talvara mıxlamalı, gülləri suvarmalı, otlardan taya vurmaliyam.

– Doğrusu, əl arabamı sənə verəcəyimi nəzərə alsaq, sözümlü yerə salmağın heç dostluqdan deyil.

– Sən Allah, elə demə! Mən heç kimin sözünü yerə sala bilmərəm, – deyən Balaca Hans papağını götürmək üçün içəri keçdi və böyük kisəni çiyninə alıb, ağır-ağır addımlamağa başladı.

Həmin gün çox isti olduğundan, yol da yaman tozlu idi. Buna görə də Balaca Hans altı mil yol getməmiş, bərk yorulduğundan, oturub dincini almalı oldu. Hər halda o, fədakarlıqla yoluna davam edərək, nəhayət, gəlib bazara çatdı. Bir qədər gözlədikdən sonra unu yaxşı qiymətə satıb, o saat da geri döndü ki, axşama düşməsin. Yolda quldurlar qabağını kəsə bilərdilər.

Axşam yatağına girən Balaca Hans öz-özünə:

– Doğrudan da çətin gün idi, – dedi. – Amma yaxşı ki, dəyirmançının sözünü yerə salmadım, axı o mənim ən yaxın dostumdur. Bir də ki, o öz əl arabasını mənə verəcək.

Ertəsi gün sübh tezdən dəyirmançı pullarının dalınca gələndə, Balaca Hans həddindən artıq yorğun olduğu üçün hələ də yatağından qalxmamışdı.

Dəyirmançı ona:

– Sözü düz, yaman tənbəlsən. Mən sənə əl arabamı verəcəyəm. Buna görə də gərək möhkəm çalışasan. Tənbellik böyük günahdır. Təbii ki, dostlarımdan heç birinin tənbel, yaxud astagəl olmasını istəmirəm. Gərək səninlə belə açıq danışdığım üçün məndən inciməyəsən. Ürəyim yanmasaydı, ağzımı açıb sənə bir kəlmə belə deməzdim. Dost dostun üzünə onun haqqında fikirləşdiklərini deyə bilmirsə, daha nə dostluqdur?! Birisinə tərifi sözlər deyib onun qılığına girməyi və yaltaqlıq etməyi hamı bacarar. Təkcə əsl dost müsahibinin inciyəcəyindən çəkinməyərək, acı, lakin düzgün sözlər deyə bilər. Əlbəttə, əgər o doğrudan da əsl dostdursa, həqiqəti deməyi üstün tutacaq. Çünki onun bu sözləri axırda dönüb dostunun xeyrinə olacaq.

– Məni bağışla, – deyə Balaca Hans gözlərini ovdu və gecə papağını başından çıxartdı. – Elə yorulmuşdum ki, yerimin içində bir az da uzanıb, quşların nəğməsinə qulaq asmaq istədim. Bilir-sənmi, quşların nəğməsini dinlədikdən sonra həmişə əla işləyirəm.

– Lap yaxşı, – deyə dəyirmançı əlini Balaca Hansın kürəyinə vurdu. – İstəyirəm ki, geyinən kimi dəyirmanə gəlib, anbarımın damını təmir edəsən.

Zavallı Hans başına gedib yaman işləmək istəyirdi. Güllərinə iki gün idi ki, su verilməmişdi. Amma dəyirmançı ən yaxın dostu olduğundan, onun sözünü yerə salmaq istəmirdi.

O:

– Səncə, çox məşğulam desəm, sözünü yerə salmış olacağam, hə? – deyə utana-utana məzlum bir səslə xəbər aldı.

Dəyirmançı cavabında:

– Əlbəttə, – dedi. – Əl arabamı sənə verəcəyimi nəzərə alsaq, mən o qədər də çox şey istəmirəm. Ancaq istəmirsənsə, damı gedib özüm də düzəldə bilərəm.

– Yox! Yox! Heç elə də şey olar! – deyə Balaca Hans yerindən sıçrayıb geyindi və dəyirmançının anbarına getdi.

Hans bütün günü, günbatanacan işlədi. Axşam dəyirmançı gəlib onun nə etdiyini yoxladı və şən səslə ucadan dedi:

– Damdakı deşiyin ağzını tutdunmu, Balaca Hans?

Balaca Hans nərdivandan aşağı enərək:

– Hər şey öz qaydasındadır, – deyə cavab verdi.

Dəyirmançı:

– Ah, görəsən özgəsinə yaxşılıq etməkdən də gözəl şey varmı?

Balaca Hans yerə oturub, alınının tərini sildi:

– Səndən belə sözlər eşitmək böyük şərəfdir. Doğrudan da böyük şərəfdir. Qorxuram ki, mənim ağılıma heç vaxt belə gözəl fikirlər gəlməyər.

Dəyirmançı:

– Gələcək, gələcək, – dedi, – amma bundan ötrü hələ çox əziyyət çəkməlisən. Sən hələ dostluğun əməli tərəflərini öyrənirsən. Vaxt gələcək dostluğun nəzəriyyəsinə də biləcəksən.

– Doğrudanmı mənim buna qadir olduğuma inanırsan?

– Buna heç bir şübhəm yoxdur, – deyə dəyirmançı Balaca Hansın sualına cavab verdi. – İndi işə damı təmir edib qurtarandan sonra evə gedib dincəlməyin məsləhətdir. İstəyirəm sabah qoyunlarımı dağa otarmağa aparasan.

Zavallı Balaca Hans ağzını açıb bir kəlmə söz deməkdən belə çəkindi. Ertəsi gün sübh tezdən dəyirmançı artıq qoyunlarını gətirib onun daxmasının ətrafına buraxmışdı. Hans onları qabağına qatıb dağa getdi. Dağa gedib–gəlmək onun bütün gününü əlindən aldı. Evə qayıdanda o qədər yorulmuşdu ki, elə oturduğu yerdəcə yuxuya getdi və bir də gün günortanı aşanda ayıldı.

Hans:

– Gör indi bağırda nə ləzzətlə işləyəcəyəm, – deyib o dəqiqə işə girişdi.

Sözün düzü, son vaxtlar onun güllərə baxmağa heç imkanı olmamışdı. Dostu dəyirmançı həmişə gəlib onu ya uzaq yerə iş dalınca göndərər, ya da dəyirməndə işlədər. Fikirləşəndə ki, güllər ürəklərinə Hansın onları unutduğunu gətirə bilərlər, kefi yaman pozulurdu. Bircə dəyirmançının ən yaxın dostu olması fikri ona toxtaqlıq verirdi. Hans həm də tez-tez özünə deyirdi:

– Bir də axı, o mənə öz əl arabasını verəcək. Bu isə onun əliaçıq olmasına sübutdur.

Beləliklə, Balaca Hans bütün günü dəyirmançı üçün işləyir və onun dostluq haqqında dediyi dərin mənalı kəlamlarını dəf-tərçəyə qeyd edirdi. Axşamlarsa, çox çalışqan olduğundan, yazdıqlarını oxuyurdu.

Bir axşam Balaca Hans buxarının yanında oturmuşdu. Birdən qapı bərkədən döyüldü. Həmin gecə hava yaman pis idi. Külək elə şiddətlə əsir, evin divarlarına çırpılaraq uğuldayırdı ki, Hans əvvəlcə bu havada kiminsə qapını döyməsinə inanmadı. Lakin qapını ikinci və üçüncü dəfə də möhkəm döyəclədilər.

Balaca Hans öz-özünə:

– Görünür, kimsə qərib adamdır, – deyib tez qapıya yaxınlaşdı.

Qapının kandarında dəyirmançı, bir əlində lampə, o birində isə böyük bir əsa, dayanmışdı:

O, hövlnək dilləndi:

– Əziz Balaca Hans, mənə böyük bədbəxtlik üz verib. Kiçik oğlum pilləkəndən yıxılıb möhkəm əzilib. İndi həkim dalınca gedirəm. Ancaq o, yaman uzaqda yaşayır, hava da çox pisdır. Buna görə ağıma belə bir fikir gəldi ki, həkimin dalınca sən gət-sən daha yaxşı olar. Bilirsən ki, əl arabamı sənə verəcəyəm. Ona görə də təbii ki, bunun əvəzində mənə bir şey etməlisən.

Balaca Hans cavabında:

– Əlbəttə, – dedi. – Evimə gəlməyin mənə üçün böyük şə-rəfdir. Elə bu dəqiqə həkimin dalınca gedərəm. Ancaq lampəni mənə verməli olacaqsən. Gecə çox qaranlıq olduğundan, bayırda göz-gözü görmür. Qorxuram xəndəyə düşüm.

Dəyirmançı:

– Məni bağışla, – dedi, – amma bu mənə təzə lampədir. Ona bir şey olmasından ehtiyat edirəm.

Balaca Hans:

– Yaxşı, eybi yoxdur. Lampəsiz gedərəm, – deyib böyük xəz paltosunu əyninə geydi, isti qırmızı papağını başına taxdı, şərfini boğazına doladı və yola düzəldi.

Bayırda dəhşətli tufan qopmuşdu. Gecə elə qaranlıqdı ki, Balaca Hans ayağının altını güclə seçirdi. Şiddətli küləksə onu sanki göyə qaldırıb yerə çırpmaq istəyirdi. Uzun sözüün qıyası, Hans cəsur adam idi. Üç saat yol getdikdən sonra həkimin evinə çatıb, qapını döydü.

Həkim başını yataq otağının pəncərəsində bayıra çıxarıb soruşdu:

– Kimdir?

– Mənəm, Balaca Hans.

– Nə istəyirsən, Balaca Hans?

– Dəyirmançının oğlu pilləkəndən yıxılıb möhkəm əzilib. Təcili köməyiniz lazımdır.

– Yaxşı, – deyən həkim atını, iri çəkmələrini və lampasını hazır etməyi tapşırırdı. Hər şey hazır olandan sonra aşağı endi və dəyirmançının evinə tərəf üz qoydu. Balaca Hans da onun dalınca düşdü.

Tufan getdikcə şiddətlənir, yağış da göydən sel kimi axırdı. Balaca Hans nə getdiyi yolu seçir, nə də atla ayaqlaşma bilirdi. Axırda o, yolu azıb torf bataqlığına düşdü. Çoxlu dərin çalalar olduğundan, bura yaman qorxulu yer idi. Zavallı Balaca Hans onların birinin içinə düşüb batdı. Ertəsi gün onun cəsədini bir çoban böyük su gölməçəsinin içindən tapıb, Hansın öz daxmasına gətirdi.

Balaca Hansın dəfninə, onu çox istədiklərindən, hamı gəlmişdi. Dəyirmançı isə hamıdan çox canfəşanlıq edirdi.

O:

– Onun ən yaxın dostu olduğum üçün ən yaxşı yer də mənim olmalıdır, – deyərək dəfnə gedən camaatın qabağınca, əynində uzun, qara əba, addımlamağa başladı. Hyuq dəqiqədə bir gözlərini iri cib yaylığı ilə silirdi.

Dəfn mərasimindən sonra hamı meyخانada rahatca oturub ədviyyatlı çaxırla şirin qoğal yeyəndə dəmirçi dedi:

– Balaca Hansın ölümü doğrudan da hamı üçün ağır itkidir.

Bu yerdə dəyirmançı sözə qarışdı:

– Hər halda mənimçün böyük itkidir. Mən ona, demək olar ki, öz əl arabamı vermişdim. İndi onu neyləyəcəyimi bilmirəm. Müəyyən səbəblərə görə əl arabası mənim evimdədir, amma elə

bərbad vəziyyətdədir ki, onu məndən heç alan da olmaz. Əlbəttə, bundan sonra çalışacağam ki, heç kimə heç nə verməyim. Birinə yaxşılıq edəndə, sonra həmişə altını çəkirsən.

Uzun sürən sükutdan sonra su siçovulu dilləndi:

– Yaxşı, bəs sonra?

– Sonrası yoxdur. Əhvalat bitdi, – deyə kətan quşu ona cavab verdi.

Su siçovulu:

– Bəs dəyirmançının axırı nə oldu? – deyə maraqlandı.

Kətan quşu:

– Eh, mən nə bilim. O məni heç maraqlandırmır da.

– Sözlərindən belə çıxır ki, sən heç kimin halına acımırsan.

– Deyəsən, sən əhvalatın əxlaqi nəticəsini başa düşməmişən.

Su siçovulu çıxırdı:

– Nəyi başa düşməmişəm?

– Əhvalatın əxlaqi nəticəsini.

– Demək istəyirsən ki, danışdığının əxlaqi nəticəsi də var?

Kətan quşu:

– Əlbəttə, – deyə cavab verdi.

Su siçovulu acıqlı-acıqlı dedi:

– Zənnimcə, sən bunu söhbətə başlamazdan əvvəl deməli idin. Belə etsəydin, sənə heç qulaq da asmazdım. Sözü düzü, mən də tənqidçi kimi öz narazılığımı bildirərdim. Hər halda mən bunu indi də edə bilərəm.

Bunu deyən su siçovulu hirsə yerə tüpürdü və quyruğunu hərləyib, yuvasında gözdən itdi.

Bir az sonra üzə-üzə gəlib çıxan ördək dedi:

– Sən bir buna bax! Ancaq hər halda onun yaxşı cəhətləri də çoxdur. Özümə gəldikdə isə onu deməliyəm ki, subay görəndə gözlərim yaşarır, çünki mən anayam, məndə analıq hissiyyatı var.

Kətan quşu cavab verdi:

– Deyəsən, söhbətimlə onu dilxor etdim. İş orasındadır ki, mən ona mənası olan əhvalat söylədim.

Ördək:

– Belə şeylər danışmaq həmişə təhlükəlidir!

Ördəyin bu fikri ilə mən də şərəkəm.

QEYRİ-ADİ FİŞƏNG

Böyük şənlik idi. Padşahın oğlu evlənirdi. Düz bir il nişanlısının yolunu gözlədikdən sonra, nəhayət, qız gəlib çıxmışdı. Nişanlısı rus şahzadəsi idi. Özü də Finlandiyadan sonrakı yolu altı şimal maralı qoşulmuş kirşədə gəlmişdi. Kirşə qızıldan qu quşu şəklində düzəldilmişdi. Balaca şahzadə qız bu böyük qu quşunun qanadları arasında əyləşmişdi. Çiyində otəyi yer süpürən, bahalı sincab dərisindən tikilmiş bürüncək, başında nazik gümüşdən dəzəldilmiş kiçicik papaq vardı. Yanaqları isə indiyədək həmişə divarları arasında yaşadığı Qar Sarayı kimi dümağ idi. Ona görə də küçələrdən keçən şahzadə qızın ağ çöhrəsini görən camaat: “Bu ki lap ağ qızılıgüldür”, – deyə təəccüblənir və onun üstünə eyvanlardan çiçək səpirdilər.

Sarayın darvazaları ağzında qızı şahzadə oğlan gözləyirdi. Onun xumar baxışlı bənövşəyi gözləri və qızılı rəngdə qəşəng saçları vardı. Nişanlısını görən şahzadə oğlan dizinin birini yerə qoyub, onun əlindən öpdü. Balaca şahzadə qız nişanlısının:

– Sənin şəklin gözəldi, amma özün şəkildəkindən daha gözəl-sən, – sözlərini eşitcək utandığından qıpqırmızı oldu.

Zadəgan nəslindən olub sarayda qulluq edən bir oğlan uşağı – balaca paj bunu görüb, yanında dayanan saray əyanına dedi:

– Ağ qızılıgül dönüb qırmızı oldu!

Bu hadisəyə bütün saray adamları heyran qalmışdı.

Sonrakı üç gün ərzində bütün saray əyanlarının ağzından “ağ qızılıgül, qırmızı qızılıgül, qırmızı qızılıgül, ağ qızılıgül” sözləri yerə düşmədi. Padşah bundan xoşlanıb, gənc saray qulluqçusunun maaşının ikiqat artırılmasını əmr etdi. Ömründə maaş almağın nə demək olduğunu bilməyən padşah üçün belə bir əmr vermək adi şeydi. Lakin hamı onun hərəkətini alicənablığına daha bir sübut kimi yozdu. Elə həmin gün saray qəzeti öz səhifələrində bu alicənab hərəkət barədə lazımi şəkildə məlumat verdi.

Üç gündən sonra toy məclisi başlandı. Hər şey olduqca təm-təraqılı və gözəl idi. Bəy ilə gəlin əl-ələ tutub, xırda mirvarilərlə bəzədilmiş al-qırmızı mahud çətirin altında addımlayırdılar. Bun-

dan sonra düz beş saat davam edən saray ziyafəti başlandı. Şahzadələr ziyafət zamanı böyük saray otağının baş tərəfində oturub, xalis büllur qabdan şərab içirdilər. Bu qabdan yalnız əsl sevgililər içə bilərdilər. Qaba xain dodağı toxunsa, o bozalar, şəffaflığını itirər, üstü qara ləkələrlə örtülərdi.

Gənc saray qulluqçusu deməyə bu dəfə də söz tapdı:

– Şahzadələrin bir-birini sevməsi tamamilə aydındır. Onların məhəbbəti büllur kimi safdır.

Padşah onun maaşını yenə də ikiqat artırdı.

Bundan sonra bütün saray adamları bir ağızdan:

– Bu, böyük alicənablıqdır! – deyə padşaha tərif yağdırdılar.

Ziyafətdən sonra rəqs gecəsi olmalı idi. Bəy ilə gəlin birgə “Qızılgül rəqsi” adlanan rəqsi ifa etməli idilər. Padşah da ney çalacağına söz vermişdi. Çox pis çalğıçı olmasına baxmayaraq, padşah olduğu üçün heç kim indiyədək cürət edib həqiqəti ona deməmişdi. Sözü doğru, o vur-tut ikicə hava bilirdi. Özü də heç vaxt iki havadan hansını çaldığını dəqiq bilmirdi. Amma bunun bir o qədər də əhəmiyyəti yoxdu. Çünki o nə edirdisə, hamı bir ağızdan:

– Əladır! Gözəldir! – deyə qışqırırdı.

Toy şənliklərinin sonunda düz gecə yarısı böyük atəşfəşanlıq olacaqdı. Balaca şahzadə qız ömründə bircə dəfə də atəşfəşanlıq görmədiyindən, padşah baş saray pirotexnikinə toy günü mütləq sarayda olmasını əmr etmişdi.

Bir səhər külafirəngidə gəzişərkən şahzadə qız nişanlısından soruşmuşdu:

– Atəşfəşanlıq nəyə bənzəyir?

– Şimal şəfəqinə, – hamının əvəzinə cavab verməyə alışan padşah dillənmişdi, – ancaq atəşfəşanlıq ondan daha təbiidir. Məncə, fişənglər ulduzlardan da gözəldir. Axı, atəşfəşanlığın nə vaxt olacağını əvvəlcədən bilirsən. Fişəngləri gözəllikdə ancaq mənim ney çalmağımla müqayisə etmək olar. Siz atəşfəşanlığı mütləq görəcəksiniz.

Saray bağının uzaq bir guşəsində böyük taxta meydança qurulmuşdu. Baş saray pirotexniki atəşfəşanlıq üçün lazımı hazırlıq

görüb hər şeyi yerbəyər etdikdən sonra növbənöv fişənglər bir-birilə söhbətə gərişdi.

– Dünya doğrudan da gözəldir, – deyə balaca Partlanğıc söhbətə birinci başladı. – Bir o sarı zanbaqlara baxın! Onlar əsl taraqqə olsaydılar belə, bundan qəşəng ola bilməzdilər. Səyahət edə bildiyimə görə çox sevinirəm. Səyahətlər hər cür xurafatı zehnimizdən sıxışdırıb çıxarır.

Roma Şamı onun cavabında dedi:

– Sarsaq Partlanğıc, padşahın bağı hələ bütün dünya demək deyil. Dünya dediyin nəhəng bir ərəzidir. Onu tam görmək üçün sənə üç gün də kifayət etməz.

– Sevdinin hər yer sənin üçün dünya ola bilər, – deyə kədərli Alov Çarxı söhbətə qarışdı. Gəncliyində o, şam ağacından düzəldilmiş bir qutuya vurulubmuş. Alov Çarxı hələ də məhəbbət həsrətindən sızıldayan ürəyinin olması ilə fəxr edirdi. – Lakin məhəbbət indiki zamanda artıq dəbdən düşüb. Onu şairlər məhəv etdilər. Onlar məhəbbət haqqında o qədər yazıblar ki, daha heç kim heç nəyə inanmır. Bu, artıq heç məni də təəccübləndirmir. Əsl məhəbbət dinməzcə əzab çəkmək deməkdir. Yadıma gəlir, bir dəfə mən özüm... Nə isə... İndi bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Ülvə məhəbbət dövrü keçmişdə qalıb.

Roma Şamı:

– Boş sözdür! – dedi. – Məhəbbət ölə bilməz. O, göylərdəki Ay kimidir. O, ölməzdir. Elə bizim bəylə gəlini götürək. Onlar bir-birini dərin məhəbbətlə sevirilər. Şahzadələr haqqında məlum xəbərləri bu gün səhər mənimlə bir qutuda olan kobud sarğı kağızından düzəldilmiş patrondan eşitmişəm. O, bütün saray yeniliklərindən xəbərdardır.

Lakin Alov Çarxı başını buladı:

– Ülvə məhəbbət ölmüşdür, ülvə məhəbbət ölmüşdür, ülvə məhəbbət ölmüşdür!

O, eyni şeyi dəfələrlə təkrar etməklə onun axırda həqiqətə çevriləcəyinə inananlardandı.

Birdən kəskin, quru öskürək səsi eşidildi. Hamı yan-yörəsi-nə baxdı.

Öskürən, uzun bir ağacın ucuna sarınmış hündürboy, ətrafındakıları təkəbbürlə süzən Fişəng idi. O, həmişə bir söz deməzdən əvvəl diqqəti özünə cəlb etmək üçün öskürərdi:

– Öhö! Öhö!

Öz-özünə hələ də başını bulayaraq: “Ülvi məhəbbət ölmüşdür”, – deyə mızıldayan bədbəxt Alov Çarxından başqa hamının diqqəti Fişəngdə idi.

Taraqqa səsini ucaldıb dedi:

– Sakit olun! Sakit olun!

O özü də bir növ siyasətçi idi. Yerli seçkilərdə fəal iştirak etdiyindən, siyasi məclislərdə işlədilən ifadələri yaxşı bilirdi.

Alov Çarxı pıçiltı ilə:

– Tamamilə ölmüşdür, – deyib yuxuya getdi.

Tam sakitlik yaranandan sonra Fişəng üçüncü dəfə də öskürüb, sözə başladı. O, müraciət etdiyi adamın başı üzərindən harasa bir nöqtəyə baxaraq alçaqdan, aydın səsle, xatirələrini kiməsə diktə edirmiş kimi danışdı. Doğrudan da, onun davranış tərzi başqalarınınkindən seçilərək, diqqəti özünə cəlb edirdi.

Fişəng:

– Padşahın oğlunun bəxti yaman gətirib, – dedi, – onun toyu mənim göyə buraxılacağı günə təsadüf edib. Əlbəttə, hər şey əvvəlcədən danışılmasaydı, onun işləri bu cür düz gətirməzdi. Nə deyəsən, şahzadələrin bəxti həmişə gətirir.

Balaca Partlanğıc:

– Yox a! – dedi. _ Bəs mən elə bilirdim hər şey tərsinədir və biz göyə şahzadənin şərəfinə buraxılacağıq?

Fişəng ona cavab verdi:

– Ola bilsin ki, sən elə bu səbəbdən göyə buraxılacağısan. Doğrudan da, indi mənim buna şübhəm yoxdur. Lakin mən sənə eyni vəziyyətdə ola bilmərəm. Mən qeyri-adi bir fişəngəm, valideynlərim də qeyri-adi olub. Anam öz dövrünün ən məşhur alov çarxı idi. Hamı onun incə, gözəl rəqs etməsinə heyrandı. O, camaat qarşısında məşhur çıxışı zamanı tamam sönənədək havada on doqquz dəfə fırlanmış, hər dəfə də göyə yeddi çəhrayı ulduz buraxmışdı. Anam ən yaxşı barıtdan düzəldilmişdi. Onun diametrdə uzunluğu

üç fut yarım idi. Atamsa mənşə etibarilə Fransadan olan mənim kimi fişəng idi. O elə hündürə uçurdu ki, camaat onun bir də yerə düşməyəcəyindən ehtiyat edirdi. Lakin atam mərhəmətli olduğundan, yerə enmişdi. Özü də necə?! Yerə qızıl yağış seli yağdıra–yağdıra. Qəzetlərdə onun çıxışı barədə çoxlu tərifli sözlər yazılmışdı. Saray qəzeti onu “pirotexnika” sənətinin zirvəsi adlandırmışdı.

Bu yerdə Benqal Alovu sözə qarışdı:

– Pirotexnika, Siz yəqin pirotexnika demək istəyirsiniz. Heç şübhəsiz ki, bu, pirotexnikadır. Bu sözü, içində olduğum qutunun üstündə özüm oxumuşam.

Fişəng ona sərt bir tərzdə cavab verdi:

– Xeyr, mən məhz “pirotexnika” demək istəyirdim.

Belə cavabdan mənliyinin tapdalandığını hiss edən Benqal Alovu özünün hələ də vacib bir şəxs olduğunu göstərmək üçün ətrafa kiçik qıgılcımlar yağdırmağa başladı.

Fişəng sözünə davam etdi:

– Mən deyirdim ki... Mən deyirdim ki... Mən nə deyirdim, axı?

– Siz özünüz haqqında danışdınız, – deyə Roma Şamı onun sualının cavabında dilləndi.

– Əlbəttə. Bilirəm ki, nəsə maraqlı bir şey barədə danışdığım zaman sözümü kəsən kobudluqdan və tərbiyəsizlikdən zəndeyizəhləm gedir. Əminəm ki, bütün yer üzündə mənim qədər həssas olan ikinci birisi tapılmaz.

– Həssas şəxs nə deməkdir? – deyə Taraqqqa Roma Şamından soruşdu.

Roma Şamı pıçıldadı:

– Həssas şəxs yəqin ki, öz ayaqlarında döyənəklər olan, lakin həmişə özgələrinin ayaqlarını tapdalayan bir şəxsdir.

Belə bir izahat alan Taraqqqa şaqqanaq çəkdi.

Fişəng ondan xəbər aldı:

– Niyə gülürsən? Mən ki, hələ gülmürəm.

Taraqqqa:

– Xoşbəxt olduğum üçün gülürəm.

– Sən özündən başqa heç kimi sevmirsən, – Fişəng qəzəblə dilləndi. – Sənin xoşbəxt olmağa nə haqqın var? Başqalarını da düşün-

mək lazımdır. Əslində, sən mənim haqqımda düşünməlisən. Mən həmişə öz barəmdə düşünürəm, başqalarının da məni düşünməsini istəyirəm. Bu, başqa birisinə rəğbət bəsləmək deməkdir. Çox gözəl xüsusiyyətdir. Nə yaxşı ki, bu xüsusiyyət məndə özünü çox qabarıq şəkildə bürüzə verir. Məsələn, bir anlığa təsəvvürünüzə gətirin ki, gecə mənim başıma bir iş gəlib. Buna görə hamı özünü bədbəxt hiss edəcək. Şahzadə oğlan və şahzadə qız bir daha xoşbəxt olmayacaq, onların ailə həyatı dağılacaq. Padşaha gəldikdə isə, əminəm ki, o belə dərdə dözə bilməyəcək. Sözü düzü, nə qədər mühüm mövqə tutduğumu fikirləşməyə başlayanda, göz yaşları məni boğur.

Roma Şamı ona söz atdı:

– Başqalarının da səndən zövq almasın istəyirsənsə, özünü islatma...

Kefi durulan Benqal Alovu da dedi:

– Əlbəttə. Bunu bilməyə nə var? Bu ki adi bir şeydir.

Fişəng özündən çıxdı:

– Heç şübhəsiz ki, adi bir şeydir! Lakin unutma ki, mən qeyri-adi və fəvqəladə bir şəxsəm. Sağlam düşüncəsi olanlar çoxdur, fəhmi olanlarsa az. Məndə fəhm var. Mən əşyaları onların zahiri görkəminə əsasən ayırmıram, əksinə, onları xəyalımda tamam başqa cur canlandırırım. İslanmağıma qaldıqda isə, açıq-aşkar görünür ki, aranızda həssas təbiətli şəxsi anlayacaq bir kəs belə yoxdur. Xoşbəxtliyimdən, bu, məni narahat etmir. Ömür boyu adama toxtaqlıq verən bir şey varsa, o da başqalarının küt olmasını anlamaqdır. Mən bu xüsusiyyəti həmişə özümdə saxlayıram. Sizinse hamınız daşqəlblisiniz. Şahzadələrin evlənməsi-nə baxmayaraq, hey deyib-gülür, şənlənirsiniz.

– Axı niyə də şənlənməyək? – deyə kiçik Odlu Balon təəcübləndi, – Bu, çox fərəhli bir hadisədir. Mən göyün ənginliklərinə qalxanda hər şeyi ulduzlara danışmaq fikrindəyəm. Gözəl-göyçək gəlini onlara təsvir edəndə isə siz ulduzların necə sayrıdığına görəcəksiniz.

Fişəng:

– Eh! Gör bir həyata necə sadələvh münasibət bəsləyirlər! Mən bundan artıq bir şey də gözləməirdim. Sənin içində heç nə

yoxdur, çünki içiboşsan. Bəlkə şahzadələr elə yerə yaşamağa gedəcəklər ki, orada dərin bir çay olacaq və onların yeganə, balaca, şahzadə oğlanın gözləri kimi bənövşəyi gözlü, sarışın oğlanları günlərin bir günü öz dayəsi ilə gəzməyə çıxacaq, dayə gəndalaş kolunun altında yığılıb yatacaq, uşaq da çaya düşüb boğulacaq. Belə də bədbəxtçilik olar?! Yazıqlar! Bircə balanı itirmək! Bu, doğrudan da ağlasığmaz dərəcədə dəhşətlidir! Yox, mən buna tab gətirə bilmərəm!

Roma Şamı:

– İş orasındadır ki, onlar öz yeganə oğlanlarını itirməyiblər, – dedi. – Ümumiyyətlə, onlara heç bir bədbəxtlik üz verməyib.

Fişəng ona cavab verdi:

– Mən onların uşaqlarını itirdiklərini deməmişəm. Deməmişəm ki, belə hadisə baş verə bilər. Onlar öz yeganə oğlanlarını itir-səydilər, bu barədə heç danışmağa da dəyməzdi. Olub-keçənləri çözləməkdən zəhləm gedir. Lakin onların yeganə övladlarını itirə biləcəklərini düşünəndə yaman mütəəssir oluram.

– Sən olarsan! – deyə Benqal Alovu qışqırdı. – Mən hələ ömrümdə sənə kimi riyakar görməmişəm!

Fişəng:

– Sənsə mənə rast gələnlərin içində ən kobudusan. Bir də ki, sən mənim şahzadəyə bəslədiyim dostluq hisslərini anlaya bilməzsən.

Roma Şamı dözməyib, az qaldı ki, mır-mır mırıldasın:

– Axı sən şahzadə ilə heç tanış da deyilsən!

– Mən heç vaxt onunla tanış olduğumu deməmişəm. Cürət edib deyirəm ki, şahzadə ilə tanış olsaydım, onunla dostluq etməzdim. Dostunun kim olduğunu bilmək çox təhlükəli şeydir.

Odlu Balon dedi:

– Özünü quru saxlasan yaxşıdır. Bu, çox vacibdir.

Fişəng onun cavabında:

– Sənə üçün çox vacibdir. Buna heç şübhə etmirəm. Mənsə istəsəm, ağlaya da bilərəm, – deyib, doğrudan da hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Onun göz yaşları yağış kimi özünün sarınmış olduğu ağac boyu axıb, az qala yenicə ailə yaratmaq istəyən və yuva qurmaq üçün quru bir yer axtaran iki böcəyi batırırdı.

Fişəngin hönkürdüyünü görə Alov Çarxı:

– Görünür, o doğrudan da həssas təbiətli şəxsdir. Çünki ağlamalı bir şey olmadığı halda, o hönkürür, – deyə dərinədən ah çəkdi. Yadına sevgilisi taxta yeşik düşmüşdü.

Roma Şamı və Benqal Alovu özlərindən yaman çıxmışdılar. Boğazlarının yoğun yerinə salıb, elə hey:

– Yalançı! Riyakar! – deyə çığırdılar.

Sadələvh olduqlarından, bir şey xoşlarına gəlməyən kimi onu yalan adlandırirdılar.

Misilsiz gümüş qalxana bənzəyən Ay doğdu, göydə ulduzlar parladı. Saraydan gələn musiqi sədaları ətrafı bürüdü. Şahzadə oğlanla şahzadə qız rəqs edirdilər. Onlar elə gözəl rəqs edirdilər ki, hündürboy, ağ zanbaqlar pəncərədən içəri boylanıb gözəl rəqsə tamaşa edir, iri, qırmızı lalələrsə yerlərində musiqiyə uyğun dingildəyirdilər.

Saat on oldu, sonra on bir. Saat on ikini vurub qurtardıqdan sonra isə düz gecə yarısı hamı külafirəngiyə çıxdı və padşah baş saray pirotexniki yanına çağırtdırıb dedi:

– Atəşfəşanlığı başlayın!

Saray pirotexniki baş əyib, bağın aşağı tərəfinə yollandı. Onun yanında əllərində uzun qulplu məşəllər olan köməkçisi vardı.

Doğrudan da gözəl mənzərə idi.

Alov Çarxı vıyıltı ilə fırlanmağa başladı. Roma Şamı böyük hay-küylə alışıdı. Daha sonra partlanğıclar ətrafa səpələnib rəqs etdilər, benqal alovları isə qığılımlarla hər yanı al-qırmızı işıqlandırdılar. Odlu Balon “Sağ olun!” – deyib ətrafa xırda, mavi qığılımlar səpələyərək havada gözdən itdi. Taraqqalar: “Taraq! Taraq!” – deyə sevincək ona cavab verdilər. Onlar qopartdıqları səs-küydən həzz alırdılar. Qeyri-adi Fişəngdən başqa hamının işi öz qaydasında idi. Göz yaşları onu elə islatmışdı ki, heç alışıb yana da bilmirdi. Ondan olan ən əla şey barıtdı, o da möhkəm nəmləndiyindən, tamamilə yararsızlaşmışdı. Fişəngin dindirmək belə istəmədiyi, danışanda da istehza etdiyi bütün yazıq qohumları alov ləçəkli qızılı güllər kimi göyə uçdu. Bütün saray adam-

ları sevinir: “Ura! Ura!” – deyə qışqırırdılar. Balaca şahzadə qız isə atəşfəşanlıqdan ləzzət alaraq gülürdü.

Fişəng:

– Güman edirəm ki, onlar məni daha münasib bir hadisə üçün qoruyub saxlayırlar. Heç şübhəsiz elə belə də olacaq. İndi onların mənə toxunmamasının səbəbi aydın oldu. – deyib ətrafına əvvəlkindən də təkəbbürlü nəzərlərlə baxdı.

Ertəsi gün qulluqçular atəşfəşanlıqdan qalan zir-zibili yığışdırdılar. Onları görəndə Fişəng öz-özünə:

– Şübhəsiz, gələnlər mənim dalımca göndərilmiş nümayəndələrdir. Mən onları lazımınca, ləyaqətlə qarşılayacağam, – deyib özünü çəkdi, üz-gözünü oynatdı və qaşlarını çatıb, vacib şey haqqında düşünən bir adamın görkəmini aldı. Ancaq qulluqçular ona heç məhəl də qoymadılar. Nəhayət, onlardan biri yandan ötüb keçərkən təsadüfən Fişəngi gördü və:

– Paho! Bu nə əcaib fişəngdir! – deyə onu hasarın üstündən qanova vızıldatdı.

Havada fırlana-fırlana uçan Fişəng öz-özünə:

– Əcaib fişəng? Əcaib fişəng? Ola bilməz! Kişi, heç şübhəsiz, əla fişəng dedi. Əlbəttə, əlbəttə. Əcaib və əla sözlərinin tələffüzü də oxşardır. Elə əslinə qalsa, onlar çox vaxt eyni fikri ifadə edir, – dedi və şappıltı ilə düz palçıqın içinə düşdü.

– Buranın şəraiti heç xoşuma gəlmir, amma, şübhəsiz, bura mədən suları ilə məşhur olan istirahət ocağıdır. Onlar məni müalicəyə göndəriblər. Doğrudan da əsəblərim yaman korlanıb. Mənə mütləq istirahət lazımdır.

Bir az sonra gözləri qiymətli daş-qaş kimi parıldayan, əyninə xalılı paltar geymiş balaca qurbağa üzə-üzə gəlib, Fişəngə yaxınlaşdı.

– Təzə gələnlər var, görürəm! Sözü düz, palçıqdan gözəl şey ola bilməz. Xoşbəxtlik üçün mənə yağışlı havadan və qanovdan başqa heç nə lazım deyil. Səncə günorta hava yağmurlumu olacaq? Yağış yağacağından hələ də ümidimi kəsmirəm, ancaq göyün üzünü gömgöy və tərtemizdir. Çox heyf!

– Öhö! Öhö! – Fişəng öskürməyə başladı.

Qurbağa:

– Sənin nə əntiqə səsin var! – dedi. – Lap qurbağa qurultusuna oxşayır. Dünyada qurultu qədər həzin və musiqili səs yoxdur. Bu axşam şən mahnılarımıza qulaq asa bilərsən. Biz fermerin evinin yanındakı qurbağa gölünə yığışırıq. Ay doğan kimi başlayırıq oxumağa. Özü də elə gözəl oxuyuruq ki, hamı oyanıb nəğməmizə qulaq asır. Elə dünən fermerin arvadının, anasına bizə görə bütün gecəni gözünü belə qırpmadığını dediyini eşitmişəm. Hər kim olsa, özünün belə məşhurluğuna sevinər.

Fişəng hirsli-hirsli öskürdü:

– Öhö! Öhö!

Qurbağanın ona ağzını açmağa macal verməməsindən yaman əsəbiləşmişdi.

– Doğrudan da gözəl səsin var, – deyə Qurbağa sözünə davam etdi. – Ümidvaram ki, qurbağa gölünə gələcəksən. Qızlarımı axtarmağa çıxmışam. Axı mənim altı dənə gözəl-göyçək qızım var. Durna balığının onlara rast gəlməsindən yaman qorxuram. O, çox əzazildir. Balalarım ilə rastlaşsa, onları o dəqiqə hop eləyib udar. Di yaxşı, sağ ol. Söhbətimiz maraqlı oldu. Buna əmin ola bilərsən.

Fişəng dedi:

– Söhbətə bir bax! Özün deyib özün də eşitdin. Mənə ağzımı açmağa heç imkan da vermədin. Belə də söhbət olar?!

Qurbağa:

– Kimi danışmalı, kimi də dinləməlidir, – deyə cavab verdi. – Mənim sə danışmaqdan çox xoşum gəlir. Bu, həm adamın vaxtına qənaət etməsinə imkan verir, həm də yarana biləcək mübahisələrin qarşısını alır.

– Mənim mübahisə etməkdən xoşum gəlir.

– Mənim sə yox, – deyə Qurbağa təmkinlə cavab verdi.

– Mübahisə etmək tərbiyəsizlikdir. Hörmətli adamların hamısı eyni cür düşünür. Bir də sağ ol. Odur bax, qızlarım da gəlib çıxdı.

Bunu deyən kimi balaca Qurbağa üzüb getdi.

Fişəng deyinməyə başladı:

– Mənim yerimdə kim olsa, özündən çıxar. Tərbiyəsiz. Camaata meydan oxuduğum yerdə, bu mənə özündən dəm vurur.

Zəhləm belələrindən. Bu, əsl xudbinlikdir. Xudbinlikdən də ki, murdar şey yoxdur. Xüsusilə mənim kimi həssas bir adamın təbiətinə bu, tamamilə yaddır. Bunu çox adam bilir. Məndən ibrət götürməyib, kimdən götürəcəksən? Nə qədər ki, gec deyil, mən hələ saraya qayıtmamış, at xudbinliyin daşını ətəyindən. Heç bilirsən mən sarayda necə məşhuram?! Dünən şahzadə qızla şahzadə oğlan mənim şərəfimə öz toylarını elədilər. Şübhəsiz, sən bu hadisələrdən heç xəbərin yoxdur. Axı sən kəndçisən.

Enli, qəhvəyi qamışın lap başında oturan cırcırma susmayıb, dilləndi:

– Onunla danışmağın heç bir mənası yoxdur. Axı o çoxdan çıxıb gedib.

Fişəng:

– Mənə nə, qoy özündən küssün, – dedi. – Elə məni saymadığına görə danışacağam. Öz danışığımdan xoşum gəlir. Ən çox xoşladığım şeylərdən biri özümü dinləməkdir. O qədər ağıllıyam ki, hərdən dediklərimi heç özüm də anlamıram.

– Elə isə, sən fəlsəfədən mühazirələr oxumalısan, – deyən cırcırma hava kimi şəffaf, qəşəng qoşa qanadlarını açıb havaya qalxdı və gözdən itdi.

Fişəng:

– Burdan uçub getməyi ilə çox şey itirdi. Əminəm ki, onun dünyagörüşünü artırmaq üçün belə imkanları çox az olur. Hər halda bu məni o qədər də narahat etmir. Mənim kimi istedad onsuz da əvvəl–axır özünü bir yerdə göstərəcək, – deyib bir az da pəlçığın içinə batdı.

Bir azdan böyük, ağ ördək üzə–üzə ona yaxınlaşdı. Ördəyin sarı baldırları və arası pərdəli barmaqları vardı. Sanbana–sanbana yeridiyinə görə onu qəşəng hesab edirdilər.

– Sənin nə qəribə görkəmin var! – deyər Ördək qaçılırdı. – Soruşmaq ayıb olmasın, sən elə anadangəlmə beləsən, yoxsa bədbəxt bir hadisədən sonra bu kökə düşmüşsən?

Fişəng onun cavabında:

– O saat bilinir ki, bütün ömrün boyu kənddə yaşamısan, – dedi, – yoxsa mənim kim olduğumu bilərdin. Hər halda bu dəfə avamlı-

ğını nəzərə alıb günahından keçirəm. Hamının mənim kimi ağıllı olmasını düşünmək səhv olardı. Heç şübhəsiz ki, mənim göyə uçub qızıl yağış selində yerə enmək qabiliyyətim səni təəccübləndirəcək.

– Bu məni o qədər də maraqlandırmır, çünki sənin nəyə lazım olduğunu və nə kimi xeyir verdiyini başa düşmürəm. Axı, sən nə öküz kimi yer şumlamağı, nə at kimi araba çəkməyi, nə də qoyun iti kimi sürünü güdməyi bacarırsan.

Fişəng lovğa-lovğa dedi:

– Aman Allah, sən ki lap qara camaatdanmışsan! Mənim tutduğum mövqedə olanların heç biri cəmiyyətə xeyir vermir. Müəyyən üstün cəhətlərimiz bizə işləməməyə haqq verir. Təsərrüfatın heç bir növü məni özünə cəlb etmir. Xüsusilə sənin mənə məsləhət gördüklərin. Bir də, mən həmişə bu fikirdə olmuşam ki, bütün avalar ağır zəhmət çəkmək adı ilə özlərini təmizə çıxarırlar.

Sakit təbiətli olan və heç vaxt heç kimlə mübahisə etməyən ördək:

– Yaxşı, yaxşı, – dedi, – hərənin bir zövqü var. Hər halda ümid edirəm ki, sən burada qalıb yaşayacaqsan.

– Bircə bu çatışmırdı! – deyə Fişəng qışqırdı. – Mən sadəcə olaraq qonağam, adlı-sanlı qonaq. İş orasındadır ki, bura çox darıxdırıcı yerdir. Nə adam içinə çıxmaq olur, nə də tək qalmaq. Adamı sakit oturmağa qoymurlar. Sözün düzü, lap xarəbadır. Yəqin saraya qayıdacağam. Mən hamını heyran edəcək qeyri-adi işlər görmək üçün yaranmışam.

Ördək dedi:

– Mən də bir dəfə ictimai həyata müdaxilə etmək istədim. Dünyada dəyişdiriləsi o qədər şey var ki! Nə isə, yığıncaqların birində mən də iştirak etdim. Xoşumuza gəlməyən bütün şeyləri tənqid etdik. İndi başımı aşağı salıb öz ailə işlərimlə məşğulam.

– Mənsə ictimai işlər üçün yaranmışam. Hətta mənim ən yazıq qohumlarım belə ictimai məsələlərlə məşğuldurlar. Zara düşməyimizdən asılı olmayaraq, həmişə diqqət mərkəzində oluruq. Mən hələ özümü göstərməmişəm. Göstərsəm, hamının ağzı açıq qalar. Ailə isə adamı tez qocaldır və dünya işlərindən uzaqlaşdırır.

Ördək:

– Ah! Dünya işləri! Dünyanın doğrudan da qəribə işləri var. Dünyanı düşünəndə özümün də ac olduğum yadıma düşür, – deyib qağıldaya–qağıldaya suyun axarı ilə üzüb getdi.

Fişəng:

– Geri qayıt! Qayıt geri! – deyə qışqırdı. – Mənim sənə hələ o qədər deyiləsi sözüüm var ki!

Lakin ördək ona məhəl qoymadı. İşi belə görən Fişəng öz-özünə:

– Yaxşı ki, çıxıb getdi. Yaman dar təfəkkürlüdür, – deyib bir az da palçıqın içinə batdı və əsl istedadın tənhalığı barədə düşünməyə başladı. Elə bu vaxt əllərində qazan, bir də çırpı, ağ geyimli iki balaca oğlan uşağı qanovun qırağı ilə qaça–qaça aşağı endi.

– Onları yəqin ki, mənim dalımca göndəriblər, – deyə Fişəng özünü çəkdi.

Uşaqlardan biri:

– Bir bu qırıq ağaca bax! Görəsən o bura necə düşüb? – deyə qışqıraraq, Fişəngi qanovun içindən çıxartdı.

– Qırıq ağac! – deyə Fişəng heyrətləndi. – Ola bilməz! Uşaq, heç şübhəsiz, qızıl ağac dedi. Qızıl ağac olmaq böyük şərəfdir. Görünür, o məni məşhur saray əyanlarından biri ilə səhv salıb.

O biri oğlan dedi:

– Gəl onu ocağa ataq! Onda qazanın içindəkilər tez qaynayar.

Beləliklə, onlar çırpıları bir yerə yığıb ocaq qaladılar. Fişəngi də oda atdılar.

– Bu lap əla oldu, – deyə Fişəng sevindi. – Onlar məni günün günortada çağı göyə buraxırlar ki, hamı görsün.

Uşaqlar:

– İndi yatmaq olar. Biz oyanınca qazan da qaynayar, – deyib, otun üstündə yığılıb yatdılar.

Fişəng çox yaş olduğundan uzun müddət alışı bilmədi. Nəhayət, o da alışıb yandı.

Fişəng:

– Mən indi uçacağam! – deyə qışqırdı və özünü dikəldib dümdüz dayandı. – Bilirəm, mən ulduzlardan da yüksəyə qalacağam, aydan da, gündən də. Elə yüksəyə uçacağam ki...

Fişəngin sözü ağzında qaldı. O, fişilti ilə düz göyə qalxdı. Sonra:

– Əladır! – deyə səsləndi. – Mən həmişə belə uçacağam. Mənə uğur olsun!

Lakin onu heç kim görmədi.

Sonra o bütün bədəninə sanki yüzlərlə iynənin batırıldığını hiss etdi və qışqırdı:

– İndi partlayacağam. Mən bütün dünyanı işığa qərq edib elə gurultu qoparacağam ki, düz bir il hamı məndən danışacaq.

O doğrudan da partladı. İçindəki barıt, axır ki, alışıb partıltı ilə bayıra çıxdı. Buna inanmamaq olmazdı.

Ancaq bunu heç kim eşitmədi. Hətta iki balaca oğlan uşağı da. Onları heç topla da oyatmaq olmazdı.

Axırda Fişəngdən bircə ağac qaldı. O da gəlib, qanovun qırağı ilə gəzən qazın düz belinə düşdü.

Qaz:

– Aman Allah! Göydən ağac yağır, – deyə özünü suya atdı.

Fişəng isə son nəfəsində dedi:

– Hamını heyran etdiyimə tamamilə əminəm.

GƏNC PADŞAH

Tacqoyma mərasimi səhərə təyin olunmuşdu. Qəşəng istirahət otağında əyləşən gənc padşah tək idi. Bir az əvvəl bütün əyanlar onun qarşısında baş əyib, Böyük Saray Otağına getmişdilər. Orda onlara davranış qaydalarını son dəfə izah edəcəkdilər. Əyanların bəziləri padşahın hüzurunda hələ də özlərini lazımcına apara bilmirdilər. Mən deməsəm də, özünüz yaxşı bilirsiniz ki, saray adamı üçün bu çox böyük qüsurdur.

Oğlan tək qaldığına heyfəsilənmirdi. Hökmdar olmasına baxmayaraq, o hələ də uşaqdı: cəmi on altı yaşı vardı. Hamı çıxıb gedəndən sonra, rahat nəfəs alıb, arxası üstə bəzəkli çarpayısına uzandı. Hökmdarın dodaqları səyriyir, gözlərindən narahatlıq yağırdı. Bu vəziyyətdə onu ya qarayanız meşə allahı Favna, ya da ovçu toruna düşmüş cavan şikara bənzətmək olardı.

Əslinə qalanda onu elə ovçular tapmışdı. Oğlan ayaqyalın, başaçıq, əlində tütək, yoxsul çobanın qoyunlarını qabağına qatıb otardığı vaxt təsadüfən onlarla rastlaşmışdı. Onu böyüdüb boya-başa çatdıran çobanı özünə ata bilirdi. Ancaq bu belə deyildi. O, qoca padşahın yeganə qızının yeganə oğlu idi. Anası əsli-nəcabəti olmayan birisi ilə gizli kəbin kəsdiribmiş. Bəziləri onun atasının yerli camaatdan olmadığı və gözəl ney çalmağı ilə gənc şahzadə qızın məhəbbətini qazandığını, bəziləri isə bu naməlum adamın Rimini şəhərindən gəlmiş rəssam olduğunu söyləyirdi. Deyilənlərə görə, şahzadə qız həmin rəssamla həddindən artıq maraqlanmış. Günlərin birində rəssam gözlənilmədən kilsədəki işini yarımçıq qoyub yoxa çıxır. Onu bir daha şəhərdə görənlər olmur. Oğlanı isə bir həftəlik olanda, anasını yuxuya verib oğurlamış və aparıb şəhərdən bir günlük məsafədəki meşədə yaşayan sonsuz, yoxsul bir kəndliyə vermişdilər. Ana ayılıb körpəsini yanında görməyəndə, bir saatın içində, saray həkiminin dediyinə görə, ya vəbadan, ya da dərddən ölür. Bəziləri isə hətta onun ədviyyatlı çaxıra qatılmış güclü italyan zəhəri ilə öldürüldüyünü güman edirdilər. Uşağı isə qoca padşahın yaxın adamlarından biri yəhərin qaşına qoyub aparıbmiş. Həmin adam atının belindən əyilib çobanın yoxsul komasının qarısını döyəndə, şahzadə qızın meyitini şəhər darvazalarından xeyli aralıdakı köhnə kilsənin həyətinə qazılmış qəbrə sallayırlarmış. Deyilənə görə, həmin qəbirdə başqa bir meyit də varmış. Bu, cavan bir oğlanın meyiti imiş. Onun əlləri arxadan kəndirlə sarınıbmış, sinəsində isə çoxlu qanlı yaralar var imiş.

Yalan-doğru, bu əhvalatı camaat arasında belə söyləyirdilər. Bircə onu dəqiq demək olar ki, qoca padşah ölüm ayağında ikən günahını yumaq üçün mü, ya sadəcə olaraq taxt-tacının yad əllərə keçməməsi üçün mü, qərəz, nədənsə, uşağın dalınca adam göndərtmiş və baş əyanların yanında onu öz varisi elan etmişdi.

Varis elan edildiyi elə ilk andan məlum oldu ki, oğlan gözəllik vuruğudur. Lakin bu, adi vuruğunluq deyildi. Həmin vuruğunluqda bir hərəslilik vardı. Oğlanın gözünə ləl-cavahirat, qızıl-gümüşdən başqa heç nə görünmürdü. O, ehtirasının əsirinə çevrilmişdi. Gənc

hökmdar gözəl paltarlarını, qiymətli daş-qaşları ilk dəfə görəndə sevincindən qışqırmış və əynindəki qoyun dərisindən olan geyimini çıxarıb qəzəblə kənara tullamışdı.

Arabir asudə meşə həyatı üçün heylsilənməsinə və hər gün keyli vaxt aparan darıxdırıcı saray təntənələrində güclə oturmalarına baxmayaraq, hamının “Xoşbəxt saray” adlandırdığı gözəl sarayın ağası olmasına çox seviniirdi. O, burada zövqünü oxşayan yeni, cazibədar bir dünya tapmışdı. Yaxasını yığıncaqlardan, müxtəlif iclas və qəbullardan qurtaran kimi, kənarları tunc aslanlarla bəzədilmiş ağ mərmər pillələrlə aşağı enib, sarayı otaqbaotaq, dəhlizbədəhliz, bu gözəllik içində dərdinə çarə, xəstəliyinə bir əlac axtarırmış kimi, gəzib dolaşırdı.

Bu gəzintilər onun üçün sanki əsrarəngiz bir ölkəyə səyahət idi. Belə səyahətlərdə, arabir, əyinlərində hava kimi yüngül, əlvan lentli bürüncəklər olan sarışın, zərif saray pajları iştirak etsə də, o, əsasən tənha gəzməyi hansı naməlum bir hiss isə ona incəsənətin sirlərini təkbaşına öyrənməyi tövsiyə edirdi.

Onun haqqında qəribə şeylər danışıldılar. Deyilənə görə, şəhər sakinləri adından hazırlanmış təmtəraqlı məktubu oxumaq üçün saraya gələn şişman bələdiyyə rəisi gənc hökmdarın Venetsiyadan yenicə gətirilmiş iri bir şəklin qarşısında diz çöküb, ona Allaha səcdə edirmiş kimi, baxdığını görmüşdü. Bir dəfə də varis bir neçə saatlığa yoxa çıxıbmiş. Uzun axtarışlardan sonra onu sarayın şimal hissəsində, qüllələrin birindəki kiçik otaqda tapmışdılar – o, məst olmuş adam kimi Yunanıstandan gətirilmiş qiymətli daşa nəqş edilən Adonis surətinə baxırmış. Sonra bir yol da onu daş körpünün soyuq, mərmər üzündən öpən görmüşdülər. Həmin heykəli Roma imperatoru Adrianın vifiniyalı köləsi yonmuşdu. Nəhayət, bir axşam da gənc hökmdar bütün gecəni oturub, ay işığının Endimionun gümüş əksində necə oynadığına tamaşa eləyibmiş.

Bütün nadir və qiymətli şeylər onun zövqünü oxşayırdı. Buna görə də tacirlərini dünyanın müxtəlif yerlərinə: bir qismini kəhrəbə üçün şimal dənizlərinin balıqçıları ilə alverə, bir qismini fironların məqbərələrindən tapılan qeyri-adi yaşıl firuzələri

gətirmək üçün Misirə göndərirdi. Tacirlərdən İrana ipək xalçalar və naxışlı gil qablar üçün, Hindistana şəffaf və gözəl fil sümüyü, ləl, yundan toxunmuş şallar üçün də gedənləri vardı.

Lakin onu hər şeydən çox maraqlandıran tacqoyma mərasimində geyinəcəyi şeylərdi: döymə qızıldan hazırlanmış bürüncək, üstü yaqut daşlı tac və mirvari ilə işlənmiş əsa idi. Həmin gecə o, bəzəkli çarpayısında uzanıb, buxarıda korun–korun yanan şam kötüyünə baxaraq, məhz bunları düşünürdü.

O vaxtın ən görkəmli rəssamları tərəfindən hazırlanmış eskizlər artıq bir neçə ay idi ki, ona verilmişdi. Gənc hökmdar onları bəyəndikdən sonra ustalara gecə–gündüz tişləyib deyilənləri hazırlamağı əmr etmişdi. Başqa bir əmrə görə isə, onlara lazım olan daş–qaşları gətirməkçin dünyanın hər yerinə adamlar göndərilmişdi. O, artıq xəyalən özünü padşahlara məxsus misilsiz geyimdə kilsənin uca mehrabı qarşısında dayanan görürdü. Bu fikirlərdən oğlanın dodaqlarında təbəssüm oynayır, kömür kimi qara gözləri alışıb–yanırdı.

O, bir azdan qalxıb, buxarının oyma divarına söykəndi və ala qaralıq otağı gözdən keçirdi. Divarlardan gözəlliyi ilə adamı heyran edən xalçalar asılmışdı. Otağın küncündə iri bir şkafla, pəncərə ilə üz bəzəkli isə ustalıqla düzəldilmiş, üstü cürbəcür qızıl naxışlı bəzəklərlə örtülüdür yazı masası vardı. Üstündə Venetsiya şüşəsindən bir neçə qədəh və bir piyalə dururdu. Çarpayının ipək örtüyünün üstündəki solğun, çəkili lalələr sanki ora “yuxunun yorğun barmaqları arasından sürüşüb düşmüşdü”. Yatağın mahud çətirinin yanlarından qamış şəklində yonulmuş nazik fil sümüyü sallanır, üst tərəfində isə ağ, köpüyə oxşayan bir neçə çəngə dəvəquşu lələyi gümüşü tavanın oyma naxışlarına tərəf uzanırdı. Gülümsəyən Nərgizin zaman keçdikcə yaşllaşmış tunc heykəlinin başı üzərinə qaldırılmış əllərində par–par parıldayan güzgü, stolun üstündə isə yastı ametist qab diqqəti cəlb edirdi.

Gənc padşah pəncərədən bayıra baxdı. Kilsənin əzəmətli günbəzi qaralıq evlərin damları üstündə ucalır, yorğun gözətçilər çaydan qalxan dumanın içində səki ilə o yan–bu yana addımlayırdılar. Xeyli uzaqda, meyvə bağında bülbül cəh–cəh vururdu. Yasəmən

çiçəyinin məstedici ətri açıq pəncərədən içəri dolurdu. Hökmdar gözünün üstünə düşən şabalıdı saçlarını alından geri itələyib udu əlinə aldı və barmaqlarını simlərə vurdu. Onun kirpikləri ağırlaşdı, bütün vücudunu qəribə yorğunluq basdı, gözləri yumuldu. O, hələ heç vaxt ətrafındakı gözəlliklərdən belə dərin zövq almamışdı.

Saat on ikini vuranda, zəngi çalıb qulluqçularını çağırırdı. Onlar içəri girib onu böyük təmtəraqla soyundurdular, əlinə güləb tökdülər. Sonra da balışına gül-çiçək səpib getdilər. Qulluqçular otaqdan çıxar-cıxmaz onu yuxu apardı.

Yuxuda uzun, alçaq çardaqda toxucu dəzgahlarının taqqıltısı və gurultusu içində dayandığını gördü. Zəif gün işığı pəncərələrə vurulmuş barmaqlıqların arasından güclə içəri süzülür və dəzgahlarda işləyən əldən düşmüş toxucuları işıqlandırır. Rəngruyları qaçmış çəlimsiz uşaqlar köndələnində duran iri kərənlərin yanında çöməlib işləyirdilər. Mənik ilmələrin arasından şütüyüb keçən kimi, onlar ağır həvələri qaldırır, mənik dayananda isə onları aşağı salıb, ipləri bir-birinə möhkəm sıxırdılar. Yazıqlar acından güclə ayaq üstə dururdular. Arıq əlləri əsim-əsim əsir, üz-gözlərindən məzlumluq yağırı. Ağır işdən üzülmüş bir neçə qadın stol arxasında oturub tikiş tikirdi. İçəridə üfunətdən baş çatlayırdı. Hava boğanaq və ağır idi. Nəmişlikdən çat-çat olmuş divarlardan su süzülürdü.

Gənc padşah toxuculardan birinə yanaşdı, onun işinə tamaşa etməyə başladı.

Toxucu qəzəblə ona baxıb dedi:

– Başımın üstünü kəsdirib nəyə baxırsan? Olmaya ağamız səni bura bizi güdmək üçün qoyub?

Padşah ondan:

– Kimdir sizin ağamız? – deyə soruşdu.

Toxucu təbəssümlə cavab verdi:

– Bizim ağamız! O da mənim kimi bir insandır. Ancaq bizim aramızda bir fərq var. O, gözəl paltarlar geydiyi halda, mən cırcındır içində gəzirəm. Mən acından əldən düşmüşəm, o, toxluqdan şikayətlənir.

Padşah:

– Dünya böyükdür, – dedi. – Sən də heç kimin qulu deyilsən.

– Mühəribə vaxtı güclülər zəifləri tutub qul etdiyi kimi, əmin-amanlıq vaxtı da varlılar yoxsulları qul edir. Biz dolanmaq üçün işləməliyik, onlarsa bizə elə cüzi əmək haqqı verirlər ki, acından ölürük. Biz onlar üçün səhərdən axşamacan əlləşirik, onlar da sandıqlarını qızılla doldururlar. Uşaqlarımız vaxtından əvvəl şam kimi əriyib gedir, sevdiyimiz insanların üzündən təbəsüm silinir və onlar günü-gündən eybəcərləşirlər. Biz böyük əziyyətlə üzümü ayaqlarımızla əzib suyunu çıxarıyıq, şərabi isə başqaları içir. Taxılı biz əkirik, amma süfrələrimiz boş, çörəksiz qalır. Adımız azad insan olsa da, özümüz quluq. Qollarımızda gözə görünməyən zəncirlər var.

Padşah:

– Hamınızınmı vəziyyəti belədir?

– Hamımızın! – deyər toxucu cavab verdi. – Cavanların da, yaşlıların da. Qadınların da, kişilərin də, körpə uşaqların da, saç-saqqalı ağarmış qocaların da. Tacirlər bizi möhkəm sıxışdırırlar, biz də onların şərtlərini qəbul etməli oluruq. Müqəddəs ata, atının belində, təsbəhini çevirərək dua oxuya-oxuya yanımızdan ötüb keçir. Günümüzə ağlayan bir adam da yoxdur. Qara günlərimizin şahidi acgöz “yoxsulluq” və onunla birgə gələn mürdar “günahdır”. Səhərlər üzümüzə “bədbəxtçiliklə” açılır, gecələrsə “rüsveyçilik” qonağımız olur. Soruşmaq ayıb olmasın, bunlar sənə nəyinə lazımdır? Sən ki bizlərdən deyilsən. Üz-gözündən xoşbəxt adama oxşayırsan.

Bunu deyib toxucu hirsə arxasını ona çevirdi və məkiyi dəzgahın bu başından o başına keçirdi. Bu vaxt padşah məkiyin qızıl iplə saplandığını gördü.

O, bərk həyəcanlandı və toxucudan soruşdu:

– Tikdiyiniz nə paltardır?

– Gənc padşahın tacqoyma mərasimində geyinəcəyi paltar dır. Bir də ki... Qoysana işimizi görək.

Bu yerdə gənc padşah bərkdən qışqırdı və yuxudan ayıldı. Heyhat! O öz otağında idi. Pəncərədən gecənin ala-toranlığında bal kimi sarı, iri ay görünürdü.

O yenidən yatıb, yuxuda özünü böyük bir hərbi gəminin göyörtəsində uzanan gördü. Gəmidə yüzdən artıq kölə avar çəkirdi. Padşahın yanındakı xalçanın üstündə gəminin sahibi oturmuşdu. Rəngi qatran kimi qapqara idi. Başında çəhrayı ipəkdən çalma vardı. Ətli qulaqlarından iri, gümüş sırgalar sallanırdı. Əlində isə fil sümüyündən yonulmuş tərəzi tutmuşdu.

Zəncirlə bir-birinə bağlanmış qullar demək olar cılpaq idilər. Əyinlərində cır-cındırdan başqa heç nə yoxdu. Qızmar günəş onların başına döyür, göyörtədə o yan-bu yana hərhlənən qara qaravaşların dəri qamçıları isə yazıqların kürəklərinə çırpılırdı. Qullar arıq qollarını qaldırıb ağır avarları zorla hərhləyir, duzlu su damcıları ətrafa səpələnirdi.

Nəhayət, onlar kiçik bir körfəzə çatdılar. Dənizçilər suyun dərinliyini ölçəndə, sahilədən əsən xəfif küləyin qaldırdığı qırımlıq toz gəminin göyörtəsini və böyük üçkünc yelkənləri basdı. Bu zaman sahilədə vəhşi eşşəklərin belində üç ərəb göründü. Onlar gəmidəkiləri nizəyə tutdular. Gəminin sahibi yayını əlinə alıb, oxla ərəblərdən birini düz boğazından vurdu. Ərəb ağır-ağır sürüşüb sahilədeki qayaların üstünə düşdü. Onun yoldaşları işi belə görəndə eşşəklərinin başını çevirib, sahilədən ilim-ilim itdilər. Dəvinin belində oturan, sarı çadraya bürünmüş qadın da gah çevrilib arxasına, gah da meyitə baxa-baxa yox oldu.

Gəmidəkilər lövbər atıb yelkənləri yığışdıran kimi, qara qaravaşlar gəminin zirzəmisinə enib, ucuna ağır qurğuşun bağlanmış uzun bir kəndir nərdivan gətirdilər. Sahibkar nərdivanın bir tərəfini polad qarmaqlara bərkidib suya salladı. Sonra qara qaravaşlar qulların ən cavanını seçib gətirdilər. Qollarındakı zəncirləri açıb, burnunu və qulaqlarını mumla doldurdular. Belinə də ağır bir daş bağlayıb, nərdivana tərəf itələdilər. O ağır-ağır aşağı enib, suda gözədən itdi. Gəminin burun hissəsində oturan birisi yeknəsəq zərbələrlə təbil vurur və köpək balıqlarını hürküdüb qovmağa çalışırdı.

Bir azdan qulun başı suyun üzərində göründü. O, nərdivan-dan yapışıb, ağır-ağır tövşüyürdü. Sağ əlində mirvari parıldayırdı. Qara qaravaşlar mirvarini alıb, qulu yenidən suya itələdilər. O biri kölələrsə avarlara söykənib yatmışdılar.

Qul oğlan dalbadal suya baş vurur və hər dəfə də dənizin dibindən gözəl bir mirvari çıxarırdı. Gəmi sahibi onları tərəzidə çəkir və yaşıl rəngli kiçik dəri torbaya yığırdı.

Gənc padşah dillənmək istədi, amma bacarmadı. Sanki dili damağına yapışmış, dişləri kilidlənmişdi. Qara qaravaşlar birbirilə söhbət etdikləri yerdə bir sap muncuğun üstündə savaşıdılar. Havada isə iki durna gəminin başına hərlənirdi.

Qul son dəfə suya baş vurub çıxdı. Onun bu dəfə gətirdiyi mirvari Hörmüzdəki bütün mirvarilərdən gözəl və qəşəng idi: bədirlənmiş ay kimi yumru və dan ulduzu kimi parlaqdı. Lakin qulun rəngi kağız kimi ağarmışdı. Birdən o, ayaq üstə dayana bilməyib yerə yığıldı. Burnundan və qulaqlarından qan fışkırdı. Bir qədər çapaladıqdan sonra yazıq hərəkətsiz qaldı. Bunu görən qara qaravaşlar, çiyinlərini çəkib meyiti qaldırdılar və suya atdılar.

Sahibkar qəhqəhə çəkib güldü. Sonra əlini uzadıb mirvarini götürdü. Onu öpüb gözünün üstünə qoydu və baş əydi:

– Bu mirvari gənc padşahın əsasını ayrı cür bəzəyəcək.

Bundan sonra o, qara qaravaşlara işarə ilə lövbəri qaldırıb dənizə çıxmağı əmr etdi.

Sahibkarın dediklərini eşidən gənc padşah dəhşət içində qışqıraraq yuxudan ayıldı. Pəncərədən bayıra baxdı. Açılmaqda olan səhər artıq öz “boz barmaqlarını sönməkdə olan ulduzlara tərəf uzatmışdı”.

Padşah üçüncü dəfə yuxuya gedib, özünü qaranlıq meşədə gördü. Meşədəki ağacların çox qəribə meyvələri və gözəl, zəhərli çiçəkləri vardı. O, yeridikcə ayaqlarının altında gürzələr fışıldayıb, başı üzərində rəngbərəng tutuquşular hay-küylə uçaraq, budaqdan-budağa qonurdular. Nəhəng tısağalar isti palçıqın içində uzanıb yatır, ağaclarda meymunlar və tovuz quşları qaynaşırdı.

Nəhayət, bir xeyli yol getdikdən sonra meşə qurtardı və o, saysız-hesabsız insanın qurumuş bir çayın yatağında işlədiyini gördü. Adamlar daşların üstündə qarışqa kimi qaynaşır, torpaqda dərin quyular qazıb, içinə girirdilər. Bir qismi iri baltalarla qayaları yarıb, bir qismi qumun içində dizin-dizin sürünürdü. Kimi də kaktusları kökündən çıxarıb, onların çəhrayı çiçəklərini tapdala-

yırdı. Onlar o yan–bu yana vurnuxur, bir–birilərinə nəşə deyirdilər. Bir sözlə, işsiz duran yox idi.

Mağaranın qaranlığında oturan Əzrayıl və Acgözlük isə onlara tamaşa edirdi. Əzrayıl dilləndi:

– Mən lap əldən düşmüşəm. Onlardan üçünə mənə ver, çıxıb gedim.

Lakin Acgözlük razı olmayıb, cavab verdi:

– Onlar mənim nöqərlərimdir.

Əzrayıl:

– Əlindəki nədir? – deyə soruşdu.

– Üç dənə buğdadır. Nədir ki?

Əzrayıl yalvardı:

– Onlardan birini mənə ver, çıxıb gedim. Aparım bağında əkim.

– Mən sənə heç nə verməyəcəyəm, – deyə Acgözlük buğda dənələrini əbasının ətəyində gizlətdi.

Əzrayıl qəhqəhə çəkib güldü və bir qab götürüb onu gölməçyə saldı. Qabın içindən Qızdırma qalxıb camaatın içinə girdi və adamların üçünə öldürdü. Qızdırma yeridikcə, onun arxasınca soyuq duman qalxır, yanında isə su ilanları sürünündü.

Acgözlük adamlardan üçünün öldüyünü görüb dizinə döydü və ağladı. O, üz-gözünü cırır və hönkürürdü:

– Sən mənim nöqərlərimin üçünə öldürdün. Çıx get burdan. Tatarıstan dağlarında böyük müharibə gedir və döyüşən tərəflərin padşahları səni çağırırlar. Əfqanlar qara öküzü öldürüb, nizələrini qalxanlarına çırpı–çırpı döyüşə gedirlər. Başlarında da dəmir dəbilqələr var. Axı, mənim dərəm sənə nəyinə lazımdır ki, buradan çıxıb getmirsən? Çıx get, bir də buralara gəlmə.

– Yox, – deyə Əzrayıl cavab verdi. – Mənə buğda verməyincə, getməyəcəyəm.

Lakin Acgözlük buğdanı ovcunda daha da möhkəm sıxıb, dişlərini qıcadı və boğuş səslə dedi:

– Mən sənə heç nə verməyəcəyəm.

Əzrayıl gülərək, yerdən qara bir daş götürdü və onu meşənin içinə atdı. Vəhşi cəngəlliklərdən, əyninə alovlu əba geyinmiş Qara Qızdırma çıxdı. O özünü camaatın içinə vurdu. Kimə toxundusa, yerindəcə məhv etdi. Yeridikcə, ayağının altındakı otlar yanıb kül oldu.

Açgözlüyün canına üşütmə düşdü və o, əlləri ilə yerdən kül götürüb başına tökdü. Üzünü Əzrayıla tutub ağladı:

– Sən əzazilsən! Sən qansızsan! Hindistanın qala divarları ilə hasara alınmış şəhərlərində aclıqdır, Səmərqənddəki quyuların suyu soğulub. Misir şəhərlərində də aclıqdır. Səhradan gələn çəyirtkələr hər yanı basıb. Nilin suyu azalıb. Buna görə də keşişlər İside və Osirisə dua oxuyurlar. Çıx, sənə ehtiyacı olanların yanına get, mənim nökrələrimdən əl çək.

– Yox, – deyə Əzrayıl cavab verdi. – Mənə buğda verməyincə, gedən deyiləm.

Açgözlük yenə də:

– Mən sənə heç nə verməyəcəyəm, – dedi.

Əzrayıl bu dəfə də güldü. Sonra barmaqlarını ağzına salıb fit çaldı. Həmin an göylə uça-uça bir qadın gəldi. Onun alnında “vəba” sözü yazılmışdı. Başının üstündə isə quzğunlar hərlənirdi. Vəba qanadlarını açıb dərənin üstünü örtüdü. Camaatın hamısı qırıldı.

Açgözlük qışqıra-qışqıra özünü meşəyə saldı. Əzrayıl da yelqanadlı kürən atının belinə sıçrayıb, çaparaq getdi.

Bu vaxt dərənin dibindəki bataqlıqdan əjdahalar və başqa əcaib məxluqlar sürünüb çıxmağa başladı. Çaqqallar da burunları ilə iy çəkə-çəkə qumluqlarla dərəyə tərəf axışdı.

Gənc padşah ağlayaraq dedi:

– Axı bu adamlar kim idi? Onlar nə axtarırdılar?

Arxadan bir səs gəldi:

– Onlar padşahın tacı üçün yaqut axtarırdılar.

Gənc padşah qanrılıb geriyə baxdı və əlində gümüş güzgülü tutmuş, geyimindən səyyaha oxşayan bir adam gördü.

Padşahın rəngi qaçdı:

– Hansı padşah üçün? – deyə soruşdu.

Səyyah cavab verdi:

– Bu güzgülüyə baxsan, onu görə bilərsən.

Gənc padşah güzgüdə özünü görüb dəhşətlə bağırdı və yuxudan hövlnak ayılıb yan-yörəsinə baxdı. Otağın içi gün işığına qərç olmuşdu. Saray bağçasındakı quşlar səs-səsə verib oxuyurdular.

Kamerger və hökumətin yüksək rütbəli zabitləri hörmət əlaməti olaraq gəlib gənc padşahın pişvazına çıxdılar. Qulluqçular qızıl bürüncəyini, sonra tacını və əsasını onu hüzuruna gətirdilər.

Gənc padşah gətirilmiş şeylərə baxdı: ilahi, necə də gözəl idilər. O, hələ ömründə belə gözəl şeylər görməmişdi. Ancaq padşah gördüyü yuxuları da unutmamışdı. O, əyanlarına müraciətlə dedi:

– Bu şeyləri götürüb aparın. Mən onları geyməyəcəyəm.

Saray əyanlarının hamısı çaşıb qaldı. Bəziləri hətta padşahın zarafat etdiyini güman edib güldü də.

Lakin hökmdar üzünü bir də onlara tutub, çox ciddi tərzdə:

– Bu şeyləri götürüb aparın, – dedi, – elə yerdə gizlədin ki, gözüm onları bir də görməsin. Bu gün mənim tacqoyma mərasimim olsa da, mən onları geyməyəcəyəm. Bu bürüncək “bədbəxtçilik” dəzgahında əzab-əziyyətin dümağ əlləri ilə toxunub. Yaqutların içi qanla doludur. Mirvarilərsə ölüm bahasına başa gəlib.

Padşah bunu deyib, yuxularının üçünü də onlara danışdı.

Əyanlar ona qulaq asdıqdan sonra bir-birinin üzünə baxıb pıçıldeşməyə başladılar.

"O, dəlidir, buna şübhə yoxdur. Yuxu yuxudur. Yuxuda min cür şey görmək olar. Hər gördüyünə fikir versən, gərək dəli olasan. Bir də axı, qara camaatdan bizə nə? Onun sözündən belə çıxır ki, biz gərək toxucu görəndən sonra çörək yeməyə, üzümçü ilə də bir-iki kəlmə danışandan sonra şərab içməyək..."

Bundan sonra kamerger gənc padşaha üz tutdu:

– Qibleyi-ələm, yalvarıram Sizə, bu qara fikirləri bir qırağa atın, gözəl bürüncəyinizi geyin, tacınızı da başınıza qoyun. Axı, sahlıq paltarları əyninizdə olmasa, camaat Sizi necə tanıyar?

Gənc padşah ona baxıb soruşdu:

– Yəni deyirsən məni tanıyan olmayacaq? Şah libasını geyməsəm, camaat məni padşah hesab etməyəcək?

– Bəli, onlar Sizi padşah hesab etməyəcək, qibleyi-ələm, – deyər kamerger cavab verdi.

– Mənsə elə bildirdim adamın padşahlığı onun üz-gözündən görünür. Deyəsən, sən haqlısan. Ancaq mən nə bürüncəyi əyni-

mə alacağam, nə də bu tacı başıma qoyacağam. Saraya necə gəlmişəmsə, eləcə də gedəcəyəm.

Sonra o, əmr etdi ki, hamı çıxıb getsin. Yanında ancaq özündən bir yaş kiçik olan pəji saxladı ki, yoldaşlı olsun. Təmiz su ilə yuyunandan sonra padşah böyük, naxışlı sandığı açıb, onun içindən qoyun dərisindən tikilmiş paltarını və kürkünü çıxarıb geydi, əlinə də çomaq aldı.

Şahı bu libasda görən balaca pəjin mavi gözləri heyrdəndən genişləndi və o, gülümsəyib dedi:

– Qibleyi–aləm, Sizin bürüncəyinizi və əsanızı görürəm. Bəs tacınız hanı?

Gənc padşah vəhşi böyürtkənin eyvana sarmaşan budaqlarından bir neçəsini qoparıb çələng hördü və başına qoydu:

– Bu çələng mənim tacım olacaq, – deyib çoban libasında Böyük Saray Otağına getdi. Bütün zadəganlar ora yığışib onu gözləyirdi. Padşahı görən zadəganların arasına gülüsmə düşdü. Onlardan hətta...

– Qibleyi–aləm, camaat padşahının yolunu gözləyir, sənə ona yolçu göstərirsən! – deyə qışqıranı da oldu.

Zadəganların bir qismi isə bərk qəzəbləndi:

– O bizi biabır edəcək. Belə adam bizim şahımız ola bilməz!

Lakin gənc padşah onlara məhəl qoymayıb yoluna davam etdi. Geniş, ağ mərmər pillələrlə aşağı endi, tunc darvazadan keçib atına mindi və kilsəyə yollandı. Balaca pəj da onun yanınca qaça-qaça gedirdi.

Onu görən adamlarsa gülür və:

– Ona bax, ona bax, padşahın təlxəyidir, – deyirdilər.

Bir sözlə, camaat padşahı hoydu–hoyduya götürmüşdü.

Nəhayət, o, atının cilovunu çəkib üzünü camaata tutdu və dedi:

– Mən təlxək deyiləm, padşaham!

Sonra də yuxuda gördüklərini onlara danışdı.

Camaatın içindən bir kişi çıxıb ona yanaşdı və yanıqlı–yanıqlı dedi:

– Məgər Siz yoxsulların varlıların var–dövləti hesabına yaşadığını bilmirsiniz? Biz Sizin cah–cəlalla dolarıq. Əyanlarınızı bizə çörək verir. Sahibkar üçün işləmək ağır olsa da, heç işləmə-

mək daha ağırdır. Yoxsa özümüz qarğa–quzğuna yem olarıq. Bir də ki, Siz bu işlərə onsuz da əncam çəkə bilməyəcəksiniz. Alıcıya “bu qiymətə almısan”, yaxud satıcıya “bu qiymətə satmısan” deyə bilərsinizmi? Əsla yox. Odur ki, qayıdın sarayınıza, gözəl libasınızı da geyin əyninizə. Biz nə haydayıq. Siz nə hayda!

Gənc padşah soruşdu:

– Məgər varlılarla yoxsullar qardaş deyil?

– Elədir, – deyə kişi cavab verdi. – Özü də varlı qardaşın adı Qabildir.

Bu sözlərdən sonra gənc padşahın gözləri yaşla doldu və o, camaatın narazılığı, hay–küyü altında yerindən tərpendi. Balaca paj qorxub qaçdı. O, padşahını tək qoydu.

Gənc padşah kilsənin böyük darvazalarına çatanda, əsgərlər nizələrini ona tuşlayıb, yolu kəsdilər:

– Çəkil, hara soxulursan? Bu qapıdan ancaq padşah keçə bilər!

Padşah qəzəblənib onların üstünə:

– Mənəm padşah! – deyə qışqırdı və sinəsinə tuşlanmış nizələri kənara itələyib, içəri keçdi.

Qoca keşiş gənc padşahın çoban libasında gəldiyini görüb heyrət içində taxtından qalxdı və onun qabağına çıxıb dedi:

– Oğlum, şahlıq libasın budurmu? Başına qoyacağım tac, əlində tutacağın əsa hanı? Bu gün sənin üçün ən xoşbəxt gün olmalıdır, sənə özünü rüsvay etmək istəyirsən.

– Məgər Xoşbəxtlik Bədbəxtçiliyin hazırladığı libası geyməlidir? – deyə gənc padşah keşişdən soruşdu və sonra yuxuda gördüklərini ona da söylədi.

Müqəddəs atanın qaşları çatıldı:

– Oğlum, mən artıq qocalmışam. Ömrümün son günlərini yaşayıram. Dünyada çox haqsızlıqlar var. Mən bunları bilirəm. Qəddar quldurlar dağlardan enib körpə uşaqları oğurlayıb və onları qul kimi satırlar. Vəhşi aslanlar pusquda durub karvanları güdür və sonra dəvələrin üstünə atılıb, onları parçalayırlar. Vəhşi donuzlar taxılları kökündən eşib, məhsulu məhv edir, tülkülər dağların ətəyindəki üzümlükləri gəmirib yeyirlər. Dəniz quldurları sahilləri viran qoyur, balıqçıların gəmilərinə od vurur, torlarını əllərində alırlar. Duzlu

göllərin ətrafında cüzam xəstəliyinə tutulmuş adamlar qamışdan hörülmüş daxmalarda yaşayırlar. Onlara bir adam da yaxın durmur. Dilənçilər şəhərlərdə dolaşır, itlərlə birgə yal içirlər. Sən bütün bunları dəyişdirə bilərsənmi? Cüzam xəstəliyinə tutulmuş adamlar bir yatıb, dilənçi ilə bir süfrədə oturub çörək yeyərsənmi? Aslanlar əmrinə tabe olacaqmı? Qabanlar sözünə qulaq asacaqmı? Olmaya bu dünyanı düzəltmək istəyirsən? Mən səni bundan ötrü tərifiyləyib göylərə ucaltmamışam. Elə bu dəqiqə saraya qayıt, özünü abıra sal və padşah adına layiq libas gey. Ondan sonra mən sənə başına qızıl tac qoyacaq, üstü mirvarili şahlıq əsasını sənə verəcəyəm. O ki qaldı yuxularına, onları unut. Heç bir ürək təklikdə bu boyda əzab-əziyyətə tab gətirməz.

Gənc padşah:

– Bu sözləri allahın evindəmi deyirsiniz? – deyə keşişin yanından ötüb keçdi və mehrabın pillələri ilə yuxarı qalxıb, İsa peyğəmbərin surəti önündə dayandı.

O, peyğəmbərin surəti qarşısında hər iki əlində gözəl qızıl qab – sağ əlində içində ağ çaxır olan güyüm, sol əlində isə müqəddəs su tökülmüş piyalə tutub durmuşdu. Gənc padşah diz çökən kimi, daş-qaşla bəzədilmiş məqbərənin yanındakı böyük şamlar alışıb yandı. Buxurun zəif, göyümtül tüstüsü burularaq kilsənin günbəzinə tərəf qalxdı. O, başını aşağı dikib, ibadət etməyə başlayanda, kobud əba geymiş keşişlər yerlərindən qalxıb mehrabdan uzaqlaşdılar.

Birdən küçədə bərk hay-küy qopdu. İçəri yar-yaraqlı, əllərində qılınc və par-par parıldayan polad qalxan tutmuş, başlarına böyük lələkli dəbilqə qoymuş zadəganlar daxil oldular. Onlar:

– O yatıb yuxular görənlər oğlan hanı? Yoxsul paltar geymiş padşah, bizi rüsvay edən o südəmə hardadır? O dəlidir, çünki padşahlıq etməyə layiq deyil! – deyə çığır-bağır saldılar.

Gənc padşah başını yenidən aşağı dikib, ibadətini davam etdirdi. Duasını oxuyub qurtarandan sonra ayağa qalxdı və üzünü onlara tutub, qəmli-qəmli baxdı.

Birdən heyrətəməz hadisə baş verdi. Gün işığı pəncərənin rəngbərəng naxışlı şüşələrindən içəri süzülüb, onun üstünə düş-

dü və şualardan misli görünməmiş bir bürüncək toxudu. Həmin bürüncək padşahın öz zövqünə uyğun tikilmiş əvvəlki bürüncəkdən qat-qat gözəl idi. Sonra padşahın əlindəki çomağın üstündə mirvaridən də ağ zanbaqlar açıldı. Quru tikanlar tumurcuqlayıb qırmızı qızılgüllərə çevrildi. Mirvaridən də ağ zanbaqların sapı parlaq gümüşdən, tünd qırmızı yaqutdan da qırmızı qızılgüllərin yarpaqları isə döymə qızıldan idi.

İndi o artıq padşah libasında idi. Bu vaxt daş-qaşla bəzədilmiş məqbərənin qapısı açıldı, içəridən ətrafa gözəl, sehrli bir parıltı yayıldı. Padşah susub durmuşdu. Hamı ilahi qüvvənin əzəmətini hiss edib, donub qalmışdı. Müqəddəslərin divarlarda çapılmış oyuqlardakı heykəlləri də elə bil hərəkətə gəlmişdi. Orqan sədaları ətrafa yayılır, şeypurçular şeypur çalır, balaca oğlanlar dini mahnılar oxuyurdular.

Camaat onun qarşısında dəhşət içində diz çökdü, zadəganlar qılınclarını qınlarına qoyub, ona sadıq olacaqlarına and içdilər, rəng-ruyu qaçmış, əlləri titrəyən keşiş isə:

– Sənin başına tac qoyan məndən qat-qat qüdrətlidir! – deyib üzüqoylu yerə sərildi.

Gənc padşah mehrabdan aşağı enərək, camaatın içindən ötüb keçdi. Heç kim cürət edib onun üzünə baxa bilmədi, çünki onun üzündən nur yağırdı.

BALIQÇI VƏ QƏLBİ

Hər axşam balıqçı oğlan dənizə çıxıb tor atırdı. Külək sahildən əsəndə o heç nə tuta bilmirdi, tutanda da tutduğu xırda-mırda balıq olurdu. İş orasında idi ki, həmin külək çox sərt və tozanaqlı idi. O, əsəndə dəniz təlatümə gəlir, iri dalğalar qabarırdı. Külək dənizdən əsəndə isə balıqlar suyun dibindən üzə çıxır və gəlib düz balıqçının toruna düşürdü. O da tutduğunu bazara aparıb satırdı.

Günlərin bir günü balıqçı yenə də ova çıxmışdı. O, axşam-üstü atdığı toru çəkməyə başladı. Bu dəfə toru elə ağır idi ki, onu güclə qayığına tərəf dartırdı. İş belə görünən balıqçı öz-özünə gülüb dedi:

– Yəqin dənizdəki bütün balıqlar toruma düşüb. Bəlkə də hamını heyrtləndirəcək əcaib bir məxluq tutmuşam? Birdən tutduğum şey elə bədheybət oldu ki, əlahəzrət şahın özü də ona baxmaq istədi?

Balıqçı bunu deyib cod kəndirləri var qüvvəsilə dartmağa başladı. O qədər güc elədi ki, axırda qollarındakı iri damarlar az qaldı şişib partlasın. Onlar lap bürünc kuzələrin qırağına vurulan göy mina haşiyələrə oxşayırdı. Balıqçı nazik kəndirləri çəkdikcə torun qarovulları tədricən yaxınlaşırdı. Nəhayət, tor suyun üzünə çıxdı.

Ancaq torda nə balıq vardı, nə əcaib məxluq, nə də bədheybət bir şey. Orada balaca bir Su Pərisi uzanıb yatmışdı.

Onun ipək kimi yumşaq sarı saçları suyun üzünə səpələnmişdi, incə telləri suda qızıl saplar tək bərq vururdu. Ağ bədəni elə bil fil sümüyündən yonulmuşdu. Gümüş və mirvaridən olan quyruğuna yaşıl dəniz yosunları sarmaşığı kimi dolanmışdı. Qulaqları balıqulağına, dodaqları isə dəniz mərcanlarına bənzəyirdi. Bumbuz dalğalar soyuq döşlərini yalayaraq sinəsinin üstündən aşıb gedir, göz qapaqlarında duz dənələri parıldayırdı.

Su Pərisi o qədər qəşəng idi ki, balıqçı oğlan onun gözəlliyinə heyran qalmışdı. Əlini uzadıb toru bir az da özünə sarı çəkdi və qayıqdan əyilib Pərisini qucağına aldı. Balıqçı ona toxunan kimi Su Pərisi hürkmüş qağayı tək qışqıraraq, yuxudan ayılıb, canını qurtarmaq üçün çırpınmağa başladı. Onun gah mavi, gah də bənövşəyi rəngə çalan gözlərindən dəhşət yağırdı. Ancaq oğlan onu bərk-bərk tutub, sinəsisə sıxmışdı. Su Pərisini buraxmaq fikri yoxdu.

Canını Balıqçıdan heç cür qurtara bilməyəcəyini gören Su Pərisi ağladı:

– Yalvarıram sənə, burax məni. Mən padşahın yeganə qızıyam. Məni buraxmasan, yazıq atam qoca yaşında tək qalacaq.

Balıqçı oğlan onun cavabında:

– Səni ancaq bir şərtlə buraxaram, – dedi, – gərək söz verəsən ki, nə vaxt çağırısam, gəlib mənim üçün nəğmə oxuyacaqsan. Balıqlar Dəniz sakinlərinin nəğmələrini yaman xoşlayırlar. Sənin də səsini eşidən kimi onlar suyun üzünə qalxacaq və düz mənim toruma düşəcəklər.

Su Pərisi soruşdu:

– Söz versəm, məni doğrudanmı buraxacaqsan?

– Əlbəttə buraxacağam, – deyə Balıqçı cavab verdi.

Su Pərisi dəniz sakinlərinin canına and içib, Balıqçıya o çağır-
ran kimi yanına gələcəyinə söz verdi. Balıqçı qollarını boşaltdı
və Su Pərisi sürüşüb suya düşdü. Qərribə idi. Azad olsa da, qor-
xudan canına düşən üşütmə keçmirdi.

Hər axşam oğlan balıq ovuna çıxıb Su Pərisini çağırırdı. O da
suyun üzünə qalxıb oxuyurdu. Delfinlər Pərinin ətrafında üzür,
vəhşi qağayılar başı üzərində süzürdü. O, dəniz sakinlərinin dəstə-
dəstə olub, balalarını da çiyinlərinə mindirib, bir mağaradan o
birisinə köçmələrindən; uzun, yaşıl saqqallı, sinəsi tüklü, Padşah
səfərə çıxanda buyuzvarı balıqqulağını şeypur kimi çalan əfsanəvi
yarıbalıq insanlardan; padşahın zümrüd damlı, səkilərinə iri mirvari
döşənmiş kəhrəba sarayından gözəl nəğmələr oxuyurdu. Oxuduqca
adamın gözləri qarşısında bütün günü dəniz bağlarında yellənən
incə, mərcan yelpiklər, gümüş quşlar kimi ətrafda üzüşən balıqlar,
qayalara yapışmış çiçəyə bənzər anemonlar və qırçınlanmış sarı
qumdakı çəhrayı qərəfillər canlanırdı. Su Pərisinin nəğməsində
şimal dənizlərindən üzüb gələn, üzgəclərindən sırsıralar sallanan
balinalardan: dəniz pərilərinin şirin söhbətlərindən başlarını itirə-
rək, suya atılıb, batmamaq üçün qulaqlarına mum tıxayan tacir-
lərdən: dənizdə batmış iri dor ağaclı böyük hərbi gəmilərdən və
onların iplərindən yapışmış qalan donmuş dənizçilərdən, gəminin
açıq illüminatorlarından o yan–bu yana üzüşən skumbriya balıq-
larından və gəminin altına yapışmış bütün dünyanı gəzən balaca
səyyah molyuskulardan; sualtı mağaraların yaxınlığında yaşayan
və istədiyi vaxt ətrafı qaranlığa qərq edən uzun, qaraqollu mürək-
kəbbəcəyindən danışılırdı. Mahniyə qulaq asdıqca adam dəniz
ilbizi ilə birgə onun ipək yelkənli opal¹ qayığında üzür, qorxunc
Krakenin² xoşbəxt Mermenin³ çaldığı arfanın sədaları altında məst
olub yuxuya getdiyini, su pəridəlinin ağ köpüklü dalğaların

¹ Qiymətli daş

² Norveç əsətlərində qorxunc dəniz məxluqu

³ Əfsanəvi dəniz məxluqu

qoynunda uzanıb, əllərini dənizçilərə doğru uzatmasını, əyri dişli dəniz aslanlarını və yalları suda dalğalanan dəniz atlarını görür, balaca uşaqlara qoşulub, mürgüləyən delfinlərin belinə sıçrayır və gülə-gülə onları sağa-sola səyirdirdi.

Su Pərisi oxuduqca tunes balıqları onun nəğməsinə qulaq asmaq üçün dənizin dərinliklərindən üzə qalxır, Balıqçı da onları toruna salırdı. Tora düşməyənləri isə nizəsi ilə vurub tuturdu. Qayıq əməlli-başlı dolanda balaca Pəri gülümsəyib suyun altındı gözdən itirdi.

Ancaq Balıqçı bircə dəfə də olsun əlini ona toxundura bilməmişdi. Pəri heç vəchlə qayığa yaxın durmurdu. Nə qədər yalvarıb-yaxarırdısa da, Dəniz Padşahının qızı yola gəlmirdi: Balıqçı onu tutmaq istəyəndə isə suiti kimi dalğalara baş vurub yoxa çıxır və həmin gün bir də görünmürdü. Onun səsi Balıqçının qulağına getdikcə daha məlahətli, daha şirin gəlirdi. Gözəl Su Pərisinin səsi o qədər şirindi ki, oğlan süstləşir, torlarını kənara atıb, qayığını başlı-başına buraxırdı. Al-qırmızı üzgəcli, domba gözləri qızılı rəngə çalan tunes balıqları sürülərlə qayığın yanından ötüb keçirdi, lakin Balıqçı onlara heç məhəl qoymurdu. Nizəsi lazımsız bir əşyaya çevrilmişdi, söyüd çubuqlarından hörülmüş səbətləri də bomboş qalırdı. O, ağzını ayırıb, gözləri dumanlı halda, qayıqda boş-boş oturub, nəğməyə qulaq asırdı. Dənizdən qalxan çiskin onu bürüyür, ay onun tunc kimi tünd əl-ayağını gümüşü rəngə boyayırdı. O isə elə hey Su Pərisini dinləyirdi.

Bir axşam Balıqçı Su Pərisini səsləyib dedi;

– Balaca Pəri, Su Pərisi, mən səni sevirəm. Mənim nişanlım olmağa razı ol, daha sənsiz dura bilmirəm.

Balaca Su Pərisi başını bulayıb:

– Sənin bütün insanlar kimi qəlbin var, – deyə cavab verdi.
– Qəlbini bədəninə ayırsan, onda səni sevə bilərəm.

Balıqçı fikrə getdi:

– Qəlbim nəyimə lazımdır axı? Onsuz da onu görmürəm. Ona heç toxuna da bilmirəm. Bir də axı, o nə olan şeydir? Yaxamı ondan qurtara bilsəm, qiyamət olar.

Bu qərara gələn Balıqçı sevinclə qışqırdı və qayıqda ayağa durub, əllərini Su Pərisinə doğru uzatdı:

– Mən qəlbimi özümdən lap uzaqlara göndərüb, sənəni nişanlım olacağam. Sən də mənim nişanlım olacaqsan. Biz dənizin dibinə enib, orada yaşayacağıq, sən də mahnıda oxuduqlarının hamısını mənə göstərəcəksən. Bizi bir-birimizdən heç kim ayıra bilməyəcək.

Balaca Su Pərisi sevindiyindən gülüb, əllərini üzünə tutdu.
Balıqçı:

– Yaxşı, bəs mən qəlbimi özümdən necə ayıracağam? – dedi.
– Onun yolunu mənə göstər! Hər nə lazım olsa, edərəm.

Su Pərisi:

– Əfsuslar olsun ki, bilmirəm. Dəniz sakinlərinin qəlbi olmur,
– deyə məyus halda suya baş vurdu.

Ertəsi gün səhər tezdən, hələ günəş təpələrin arxasından çıxmamış, Balıqçı özünü keşişin evinə yetirdi. Qapını üç dəfə taq-qıldadıb, geri durdu.

Rahib qapının gözlüyündən baxıb, gələnin kim olduğunu görəndə kimi, cəftəni açdı.

– Keç içəri.

Balıqçı içəri keçdi. Otağı yerə döşənmiş həsirin şirintəhər qoxusu basmışdı. O, müqəddəs kitab oxuyan keşişin qarşısında diz çöküb dedi:

– Müqəddəs ata, mən Dəniz sakinlərindən birini sevirəm, ancaq qəlbimin varlığı muradıma çatmağa mane olur. Qəlbim mənə gərəkdir deyil. De, canımı ondan necə qurtarım? Bilmirəm o mənə nə üçün lazımdır? Ona heç əl vurmaq da olmaz... Qəlb... Bu, nə olan şeydir, axı?

Keşiş dizinə döyüb haray saldı:

– Allah, sən özün saxla! Allah, sən özün saxla! Dəli olmusan nədir? Yoxsa başına at təpib?! Allahın insana verdiyi ən qiymətli şey onun qəlbidir. Onun qədrini bilmək, hər şeydən üstün tutmaq lazımdır. İnsan qəlbindən qiymətli şey yoxdur. Onunda heç nəyi müqayisə etmək olmaz. İnsan qəlbi yer üzündəki qızıllardan bahalı, hətta şahın yaqut daşlarından da qiymətlidir. Buna görə də, oğlum, bu fikri başından at ki, günah iş tutmayasan. Yoxsa günahını heç cür yuya bilməzsən. Dəniz sakinləri isə məhv olmuş məxluqlardır. Onlara qoşulanları da xilas etmək mümkün deyil.

Həmin məxluqların şeytandan başqa allahları yoxdur. Heç İsa Peyğəmbəri də tanımaq istəmirlər!

Keşişin acı sözlərini eşidən Balıqçının gözləri doldu və o, ayağa durub dedi:

– Müqəddəs ata, favnlar¹ meşədə şad-xürrəm dolanırlar, qayaların üstündə oturub qırmızı qızıl arfa çalan Mermenlər də xoşbəxtdirlər, lap gül-çiçək kimi yaşayırlar. Yalvarıram sənə, qoy mən də onlar kimi ömür sürüm. Qəlbiminsə mənə heç bir xeyri yoxdur. Məhəbbətimə mane olan şey mənə lazım deyil.

Keşişin qaşları çatıldı:

– Sənin məhəbbətin şəhvətdən başqa bir şey deyil. Şəhvətlə şər isə əkiz qardaşdır. Allah adamı onlardan uzaq olmalıdır. Meşədə yaşayan favnlara da, dəniz sakinlərinə də Allah lənət oxuyub! Mən gecələr onların səslərini eşitmişəm. Lənətə gəlmişlər məni təsbəh çevirib dua oxuduğum yerdə çaşdırmaq istəyirdilər. Pəncərəni döyüb hırıldayır, qulağıma eyş-işrət barədə murdar əhvalatlar pıçıldaıyır, yoldan çıxarmağa çalışırdılar. Allaha dua edəndə isə mənimçün ağız-burunlarımı əyirdilər. Sənə deyirəm ki, onlar məhv olmuş məxluqlardır, heç vəchlə də düzələn deyillər. Axirət dünyasında hara düşəcəklərindən də qorxmurlar. Cənnətimi, cəhənnəməmi! Allahın adını heç dillərinə də gətirmirlər!

– Müqəddəs ata, – deyə Balıqçı yalvardı, – sən nə dediyini anlamırsan. Günlərin bir günü toruma şah qızı düşmüşdü. O elə gözəldi ki, aya, ulduza deyirdi sən çıxma, mən çıxım. O mənim olsun deyə, qəlbimi verməyə, sevsin deyə, Allahdan da üz döndərməyə hazırım. İstədiyimi de, qoy öz yolumla sakitcə çıxıb gedim.

Keşiş:

– Çıx get! İtil! Sənin kitabın bağlanıb! O qız səni məhv edəcək! – deyə çığır-bağır saldı və Balıqçıya xeyir-dua verməyib, qovdu.

Balıqçı oğlan başını aşağı salıb, kor-peşman, asta-asta bazar meydanına endi.

Onu görənlərin arasına pıçıpıç düşdü. Nəhayət onlardan biri Balıqçını adı ilə çağıraraq soruşdu:

¹ Meşə allahları

– Satmağa nəyin var?

– Qəlbimi satıram. Sən Allah, al onu məndən. Yoxsa lap zəhləmi töküb. Axı o nəyimə gərəkdir? Görmürəm, tanımıram, heç qolundan da tuta bilmirəm.

Alverçilər onu doladılar:

– Qəlbin bizim nəyimizə lazımdır? O heç qara qəpiyə də dəyməz. Sən özünü, bədənini bizə sat. Onda səni heç olmasa qul kimi bir başqasına satmaq olar. Səni başdan-başa mirvari ilə bəzəyər, barmağına da üzük taxıb böyük kraliçanın sevimlisi edərik. Qəlbini isə unut, bizim üçün o heç nədir. Ondan pul çıxarmaq olmaz.

Cavan Balıqçı öz-özünə:

– Qəribədir! – dedi. – Keşif deyir ki, qızıl, var-dövlət boş şeydir, yer üzündə ən qiymətli şey insan qəlbidir. Alverçilərsə, əksinə, deyirlər ki, o heç qara qəpiyə də dəyməz.

Bu fikirlərlə o, bazardan çıxıb sahilə endi və nə edəcəyini götür-qoy etməyə başladı.

* * *

Xeyli fikirləşəndən sonra, günorta çağı yadına yaqut yığan bir tanışının söhbəti düşdü. O, həmin adamdan körfəzin baş tərəfindəki mağarada yaşayan məşhur cadugər ifritə haqqında eşitmişdi. Balıqçı daha orada durmayıb yola düzəldi. Qəlbindən yaxa qurtarmağa elə tələsirdi ki, qumlu sahil boyu qaçdıqca arxasınca toz-duman qalxırdı. Cavan İfritə ovcunun qaşınmasından bildi ki, Balıqçı yanına gəlir. O, gülüb kürən saçlarını çiyinə tökdü və əlinə təzə çiçəklənmiş vəhşi baldırğan budağı alıb, mağaranın ağzına çıxdı. Balıqçı tövşüyə-tövşüyə yoxuşu qalxıb onun qarşısında diz çökəndə isə soruşdu:

– Sənə nə lazımdır? Nəyin çatmır? Bəlkə pis, küləkli havada da torlarının balıqla dolu olmasını istəyirsən? Mənim balaca qamış tütəyim var. Onu çalanda bütün kefal balıqları üzə-üzə gəlib körfəzə dolur. Ancaq bunun xərci var, qəşəng oğlan, xərci var. Hə, lazımdı? Bəlkə qasırğanın gəmiləri batırmasını istəyirsən? Onda içi pul və qızılla dolu sandıqları dalğalar vurub sahilə atacaq. Bunumu istəyirsən? Məndə o qədər qasırğa və tufan var ki,

o qədər heç küləyin özündə də yoxdur. Bir əlimdə ələk, o birisində də vedrə, elə qiyamət qopararam ki, hətta iri hərbi gəmilər də dənizdə qərq olar. Ancaq hər şeyin xərci var, qəşəng oğlan, əlin cibində olsun. İstədiyini nədir? Nəyin çatmır? Mən bir çiçək tanıyıram. O, vadidə bitir. Həmin çiçəyi məndən başqa tanıyan yoxdur. Al-qırmızı yarpaqları və süd kimi dümağ şirəsi var. Özəyi isə elə bil ulduzdur. Çiçəyi məğrur kraliçanın dodaqlarına toxundursan, arxanca dünyanın o başına gedər. Kralın ağuşunda olsa belə, durub dalınca düşər. Ancaq hər şeyin xərci var, əzizim, hər şeyin. Daha nə lazımdır? Hə, de görüm. Mən qurbağanı həvəngdəstədə əzib, ondan şorba bişirə bilərəm. Həmin şorbaya ölü əli də qatıb, yatan yerdə düşmənin üstünə çiləsən, o dərhal qara gürzəyə dönəcək. Elə öz anası da vurub onu öldürəcək. Araba təkərini fırlayıb Ayı da göydən yerə sala bilərəm. İstəsən sənə bir parça büllurda Əzrayılın özünü də göstərərəm. Necədi, istəyirsən? Ürəyindəkini mənə de! Hər nə istəsən, sənə verərəm. Ancaq bunun əvəzini çıxmalı olacaqsan, qəşəng oğlan. Əl əli yuyar, əl də qayıdıb üzü. İndi xoruz da elə-belə banlamır.

Nəhayət, Balıqçı dilləndi:

– İstədiyim xırda bir şeydir. Buna baxmayaraq, keşiş qəzəblənib məni qovdu, alverçilər də məni lağa qoyub güldülər. Hamı sənə şeytanlarla oturub-durduğunu deyir. Ona görə də yanına gəlmişəm. Hər nə desən edərəm. Hər şey!

İfritə ona yaxınlaşıb soruşdu:

– Nədir istədiyini?

– Qəlbimi özümdən ayırmaq istəyirəm, – deyə Balıqçı cavab verdi.

Bunu eşidən İfritənin rəngi qaçdı, bədənini üşütmə bürüdü. Üzünü göy əbası ilə tutub, pıçıldadı:

– Qəşəng oğlan, qəşəng oğlan, istədiyini etmək çox qorxuludur.

Cavabında oğlan alnına düşən şabalıdı tellərini əli ilə geri itələyib, güldü:

– Qəlbim mənim üçün heç nədir. O, nə ələ gəlir, nə də gözə görünür. Ümumiyyətlə, nə canlı-cinli olduğu da məlum deyil.

İfritə qəşəng gözlərini Balıqçıya dikib, soruşdu:

– İstədiyini eləsəm, nə verərsən?

– Beş qızılı, torlarımı, yaşadığım komanı, içində dənizə çıxdığım rəngbərəng qayığımı. Təki ondan yaxa qurtarmağın yolunu deyəsən. Nəyim var, hamısını sənə verərəm.

İfritə əlindəki baldırğanla onu vurub, istehza ilə güldü:

– Mən istəsəm xəzəli qızıla döndərərəm, zəif ay şüalarında isə gümüşü iplər toxuyaram. Mənim ağam yer üzündəki bütün padşahlardan zəngindir. Malı–dövləti başından aşır.

– Əgər qızıl–gümüş sənin üçün heç nədirsə, mən yazıq sənə nə verim?

İfritə ağ, arıq əli ilə onun saçlarını tumarlayıb, dodaqlarında təbəssüm, astadan dedi:

– Sən mənimlə rəqs etməlisən, qəşəng oğlan.

Balıqçı:

– Elə bu? – deyə təəccüblə ayağa qalxdı.

– Elə bu, – deyə İfritə bir də gülümsündü.

– Onda, gün batan kimi sənənlə xəlvət bir yerdə rəqs edərik.

Rəqs edib qurtardıqdan sonra istədiyimi elərsən.

İfritə başını buladı:

– Yox, ancaq bədirlənmiş ay doğanda, on dörd gecəlik ay.

Bunu deyən İfritə qulaqlarını şəkləyib yan–yörəsini diqqətlə nəzərdən keçirdi. Qıy vurub yuvasından havaya qalxan göy quş təpələrin üstündə hərlənir, gün altında yanıb saralmış quru otların arasından pırıltı ilə uçub çıxan üç ala–bözək quş da cükküldəşirdi. Aşağıda sahilə çırpılıb köpüklənən dalğaların səsindən başqa sakitliyi heç nə pozmurdu. İfritə əlini uzadıb Balıqçını özünə tərəf çəkdi və qurumuş dodaqlarını onun qulağına yapışdırıb, pıçıldadı:

– Bu gecə dağın başına gələrsən. Bu gecə “şənbə”dir. Onun özü də gələcək.

Gənc Balıqçı diksinib İfritəyə baxdı. O, dişlərini ağardıb gü-lürdü. Balıqçı soruşdu:

– Sən kimin haqqında danışırısan?

– Bunun heç bir əhəmiyyəti yoxdur, – deyə cadugər cavab verdi. – Bu gecə vələs ağacının altında durub məni gözləyərsən.

Üstünə qara it cumsa, onu söyüd çubuğu ilə vurub qovarsan. Bayquş dil açıb sənənlə danışsa, cavab vermə. Ay doğan kimi gələcəyəm və biz çəmənlikdə rəqs edəcəyik.

– And iç ki, qəlbimi cismimdən ayırmağın yolunu mənə öyrə-dəcəksən!

İfritə gün işığına çıxdı. Külək əsdikcə kürən saçları dalğalanırdı:

– Keçi dırnaqlarına and içirəm!

– Sən dünyada ən yaxşı ifritəsən, – deyə Balıqçı qışqırdı, – Bu gecə mütləq sənənlə dağ başında rəqs edəcəyəm. Əmin idim ki, məndən ya qızıl, ya da gümüş istəyəcəksən. Sənsə məndən adi bir şey istəyirsən. Çox asan və xırda bir şey.

Bunu deyən Balıqçı papağını çıxarıb İfritəyə baş əydi və şəhərə tərəf götürüldü. Onun sevincinin həddi-hüdudu yoxdu.

Balıqçı gözdən itənədək İfritə onun arxasınca baxdı. Sonra mağaraya girib, sidr ağacından yonulmuş qutudan bir güzgü çıxartdı. Onu çərçivəyə saldı və közərən kömürlərin üstünə mina-çiçəyi atıb yandırdı. Ətrafi tüstü bürüdü. İfritə güzgüyə baxırdı. Bir azdan o, qəzəblə əllərini bir-birinə sıxıb, öz-özünə dedi:

– Oğlan mənim olmalıdır. O balıqquyruqdan nəyim əskikdir axı?

Həmin axşam ay doğan kimi, Balıqçı oğlan dağın başına çıxıb, vələs ağacının budaqları altına girdi. Nəfəsini dərib ətrafa göz gəzdirdi. Dəniz onun ayaqları altında nəhəng qalxan kimi par-par parıldayırdı. Kiçik körfəzdə o yan-bu yana üzən balıqçı qayıqlarının kölgəsi görünürdü. Bu vaxt sarıyaçalan, yaşıl gözlü yekə bir bayquş onun adını çağırırdı, ancaq o, dinmədi. Sonra qara it mırıltı ilə üstünə cumdu. Balıqçı onu söyüd çubuğu ilə vurandan sonra zingildəyib qaçdı.

Gecəyarı ifritələr yarasa tək göylə uça-uça gəlib dağın başına yığışmağa başladılar. Yerə enən kimi onlar:

– Paho! Burada kimsə yad bir adam var! – deyə qışqırırdılar. İfritələr it kimi havanı burunlarına çəkib ətrafı iyləyir, öz aralarında him-cimlə pıçıladaşırdılar. Hamıdan axırda kürən saçları havada yellənə-yellənə Cavan İfritə gəldi. O, əyninə, üstü tovuz quşu gözləri ilə işlənmiş qızılı parçadan don geymiş, başına yaşıl mahuddan kiçik papaq qoymuşdu. İfritələr onu görəndə kimi:

– O, haradadır? O, haradadır? – deyə çığır-bağır saldılar. Cavan İfritə heç nə deməyib, gülərək vələs ağacına tərəf getdi və Balıqçının qolundan tutub ay işığına çıxartdı. Elə o dəqiqə də onunla rəqs etməyə başladı.

Onlar getdikcə qızıxır, fir-fir fırlanırdılar. İfritə elə hündürə hoppanırdı ki, Balıqçı hətta onun çəkmələrinin qırmızı dabanlarını da görürdü. Birdən oynayanların düz arasından çaparaq gələn at ayaqlarının tappılısı eşidildi. Balıqçı ha baxdısa, at-zad görmədi. Canına qorxu düşdü.

– Tez-tez! Bir az da tez! – deyə İfritə səsləndi və qollarını Balıqçının boynuna saldı. Cadugərin isti nəfəsi oğlanın üzünü yandırdı. İfritə isə elə hey:

– Tez-tez! Bir az da tez! – deyə onu tələsdirirdi. Balıqçının başı hərlənir, yer ayağının altından qaçırdı. Elə bil kimsə qorxunc baxışları ilə onun əl-ayağını güməşdirirdi, canına vahimə salırdı. Nəhayət o, qayanın kölgəsində kiminsə durduğunu hiss etdi. Həmin adamın nə vaxt gəldiyini Balıqçı heç görməmişdi də.

Kişi ispan dəbi ilə biçilmiş qara mahud geyimdə idi. Sifəti dümağ, dodaqları isə qıpqırmızı idi. Sanki çırtma vursan, qan damacaqdı. Yorgun görünürdü. Yəqin ona görə də kürəyini qayaya söykəyib, etinasız halda qılncının dəstəyini oynadırdı. İri lələkli şlyapasını çıxarıb, qıraqlarına qızılı sapla şəbəkələr tikilmiş, üstü isə dənəbir mirvarilərlə qəribə emblem şəklində işlənmiş bir cüt əlcəyinin yanına, otluğa tullamışdı. Samur xəzindən olan gödək-cəsini çiyinə atmışdı, nazik, ağ barmaqlarındakı üzüklər bərq vururdu. Ağır göz qapaqları yarıyacan örtülmüşdü.

Balıqçı tilsimlənmiş kimi ona baxırdı. Nəhayət, onların baxışları toqquşdu. Bundan sonra rəqs boyu oğlan İfritə ilə hara fırlanıb getdisə, kişi gözünü ondan çəkmədi. Balıqçı İfritənin güldüyünü görüb onun belini qucdu və onu dəli kimi fırlatmağa başladı.

Qəflətən meşədə it hürdü. Oynayanlar dayandı. Onlar iki-iki kişiyə doğru gedir və diz çöküb onun əlindən öpürdülər. Əlini öpdükcə kişinin məğrur dodaqlarında xəfif bir təbəssüm oynayırdı, sanki kiçik bir quşcuğaz qanadı ilə suya toxunub onu dal-

ğalandırırdı. Ancaq onun təbəssümündə nifrət sezilirdi, gözləri də elə Balıqçıya zillənmişdi.

– Gedək ona səcdə edək! – deyə İfritə pıçıltı ilə dil-ağız elədi və oğlanı arxasınca dartdı. Hansı bir qüvvəsə onu irəli itələyirdi. Ancaq kişiyə bir neçə addım qalmış, özü də bilmədən, allahı köməyə çağırıb xaç çevirdi.

İfritələr elə o dəqiqə qırğı kimi qıy vurub oradan uçdular. Bayaqdan gözlərini Balıqçıdan çəkməyən kişinin dümağ sifəti isə ağrıdan əyildi və o, meşəliyə tərəf gedib fit çaldı. Fit səsinə gümüş yüyənli, tösmərək ispan atı hazır oldu. Kişi onu minib, təəssüflə Balıqçıya baxdı.

Kürən İfritə də uçub getmək istədi, ancaq Balıqçı bərk-bərk onun biləklərindən tutub, özündən qırağa buraxmadı. İfritə qışqırdı:

– Burax məni çıxıb gedim! Sən çağırдыңın adı dilinə də gətirməməliydin? Hələ xaç çevirməyini demirəm!

– Yox, – deyə Balıqçı cavab verdi, – sirri mənə açmamış səni buraxan deyiləm.

– Nə sirr? – deyə İfritə vəhşi pişiktək cırmaqlaşaraq soruşdu. Onun dişdək-dişdək elədiyi dodaqlarından köpük damırdı.

– Nə dediyimi yaxşı bilirsən! – Balıqçı inadından dönmədi.

Küpəgirən qızın çəmən otları kimi yaşıl gözləri yaşla doldu və o Balıqçıya:

– Məndən başqa şey istə! – dedi.

Oğlansa gülüb onun biləyini bir az da sıxdı.

Canını qurtara bilməyəcəyini görə İfritə:

– Mən dəniz qızından heç də çirkin deyiləm. Axı o mavi sulara yaşayandan mənim nəyim əskikdir? – deyə pıçıldaıyıb Balıqçını tumarladı və onun qoynuna qısıldı. Ancaq oğlan onu qəzəblə geriyə itələyib dedi:

– Əgər sözünün üstündə durmasan, səni öldürəcəyəm.

İfritə üşürgələndi, rəng-ruyu qaçıb payız yarpağı tək saraldı:

– Qoy sən deyən olsun. Özün bilərsən, qəlb yiyəsi sən sən, mən yox. Nə istəyirsən elə, – deyib toqqasından dəstəsi yaşıl güzə dərisindən olan kiçik bir bıçaq çıxarıb Balıqçıya verdi.

– Bu mənim nəyimə gərəkdir? – deyə Balıqçı təəccübləndi.

İfritə dinmədi. Yaman xoflanmışdı. Nəhayət o, gözüne düşən saçlarını alnından geri eləyib qəribə tərzdə gülümsündü və dedi:

– Kölgən əslində sənin qəlbindir. Sənin bədənin olduğu kimi, qəlbinin də bədəni var. Sənin kölgən sənin qəlbindir. Dəniz sahilinə çıx və arxanı Aya çevirib dur. Sonra aşağı öyilib ayaqların altındakı kölgəni, yəni qəlbini bu bıçaqla kəsib özündən arala və ömr elə ki, çıxıb getsin. Qəlbin sözündən çıxmayacaq.

Balıqçı titrək səslə soruşdu:

– Bu doğrudurmu?

İfritə:

– Doğrudur, – deyib hönkürtü ilə onun ayaqlarına düşdü.
– Kaş bunu dediyim yerdə dilim quruyaydı!

Balıqçı hündür otların üstünə yığılıb ağlayan İfritədən aralandı və bıçağı belinə bağlayıb, dağdan aşağı enməyə başladı. Bu vaxt hələ onunla olan qəlbi dilləndi:

– Bura bax, bütün ömrün boyu mən səninlə yaşamışam. Sadiq nökrin olmuşam. Məni özündən ayırma. Axı mən sənə nə pislik eləmişəm?

Balıqçı oğlan onun cavabında güldü:

– Sən mənə heç bir pislik etməmişən. Sadəcə olaraq mənə lazım deyilsən. Dünya böyükdür. Onda cənnət də var, cəhənnəm də. Onların arasında isə fəni dünya yerləşir. Hara istəyirsən get. Bircə əl-ayağıma dolaşma. Sevgilim yolumu gözləyir.

Qəlbi nə qədər yalvar-yaxar elədisə, Balıqçı ona fikir verməyib yoluna davam etdi. O, dağ keçisi kimi qayadan-qayaya sıçrayaraq lap aşağı endi və nəhayət, sarı qumlu sahilə çatdı. Onun tunc kimi möhkəm əl-ayağı, qəşəng, biçimli bədəni vardı, sanki Yunanıstanda yonulmuş əntiq heykəldi. Arxasını Aya çevirib durmuşdu. Ağ köpüklü sulardan qalxan əllər ona doğru uzanır, dalğaların arasından çıxan zəif kölgələr başına fırlanırdı. Qəlbinin cismi olan kölgəsi düz ayaqları altına düşmüşdü. Bal kimi sarı Ay göyləri də öz rənginə boyamışdı.

Qəlbi dilləndi:

– İndi ki məni qovursan, qoy ürəyin də mənimlə getsin. Dünya çox amansızdır, məni ürəksiz qoyma. Onu mənə ver.

Balıqçı başını bulayıb gülümsündü və hündürdən:
 – Ürəyimi sənə versəm, istəklimi necə sevəcəyəm? – dedi.
 Qəlbi yalvardı:
 – Mərhəmətli ol, ürəyini mənə ver. Bu qəddar dünyada mənə
 ürəksiz qoyma. Axı mən qorxuram.
 – Ürəyim məhəbbətimindir, – deyə Balıqçı cavab verdi.
 – Sənsə gəl yubanma, çıx get.
 Qəlbi etiraz etdi:
 – Axı mən də sevmək istəyirəm!
 Balıqçı özündən çıxıb:
 – Çıx get, sən mənə lazım deyilsən, – deyə qışqırdı və dəstəsi yaşıl
 gürzə dərisindən olan balaca bıçağı çıxararaq, ayaqları altındakı köl-
 gəsini kəsib özündən araladı. Kölgə qalxıb onunla üzbəüz durdu. Elə
 bil bir almanı iki yerə bölmüşdülər. Bir-birlərinə yaman oxşayırdılar.
 Balıqçı diksinib geri durdu və bıçağı toqqasına keçirdi. Dəh-
 şət onu bürüdü:
 – Çıx get, – deyə mızıldandı, – və elə et ki, sənün üzünü bir
 də görməyim.
 Qəlb:
 – Yox, – dedi, – biz bir də görüşməliyik.
 Astadan danışırdı. Elə bil tütək çalınırdı. Danışdıqca dodaq-
 ları heç tərpenmirdi.
 Balıqçı çığırdı:
 – Biz necə görüşəcəyik axı? Olmaya dalımca düşüb dənizin
 dibinə enəcəksən?
 Qəlb cavab verdi:
 – İldə bir dəfə bura gəlib səni çağıracağam. Bilmək olmaz,
 bəlkə sənə lazım oldum.
 Balıqçı:
 – Sən mənim nəyimə lazım ola bilərsən, axı? – dedi və sonra
 əlavə etdi: – Yaxşı, qoy sən deyən olsun.
 Bunu deyib Balıqçı özünü suya atdı. Elə o dəqiqə Tritonların
 seypurları səsləndi. Balaca Su Pərisi onu qarşılamaq üçün dəniz-
 in üzünə qalxdı və qollarını sevgilisinin boynuna dolayıb, dodaq-
 larından öpdü.

Qəlb tək-tənha sahilə durub onlara baxırdı. Sevgililər dənizin dibinə enəndən sonra isə ağlaya-ağlaya bataqlığa tərəf üz qoydu.

* * *

Düz bir il keçəndən sonra Qəlb dəniz sahilinə enib Balıqçını səslədi. O da suyun üzünə çıxıb soruşdu:

– Məndən nə istəyirsən?

Qəlb:

– Yaxın gəl, – dedi, – başıma gələnləri sənə danışım. Yer üzündə o qədər möcüzələr var ki...

Balıqçı yaxın gəlib suyun dayaz yerində uzandı və çənəsini əlinə söykəyib, qulaq asmağa başladı.

* * *

Qəlb söhbətə başladı:

– Səndən ayrıldıqdan sonra gündoğana tərəf üz tutub getməyə başladım. Bilirsən ki, bütün müdriklər şərqdən çıxıb. Altı gün yol gedib yeddinci günün səhəri tatarların ölkəsinə çatdım. Qarşımdakı təpəyə çıxıb, özümü yulğun kolunun kölgəsinə verdim. Torpaq istidən qupquru quruyub yanmışdı. Adamlar par-par parıldayan mis qazançanın üstündə gəzişən milçəklər kimi düzəngahda o yan-bu yana hər-lənirdilər. Günorta çağı lap uzaqdan, göz işlədikcə uzanan düzənliyin kənarından göyə bulud kimi qırmızı toz qalxdı. Bunu gören tatarlar ala-bəzək oxlarını yaya qoyub, tösmərək atlarının belinə sıçradılar və toz qalxan səmtə üz qoydular. Arvadlar çığırbağır salıb arabalara doluşdular və pərdələri çəkib gizləndilər.

Tatarlar ancaq şər qarışanda geri döndülər. Onların beşi qayıtmamışdı. Geri qayıdanların da çoxu yaralı idi. Onlar atlarını arabalara qoşub tələsik çıxıb getdilər. Mağaradan çıxan üç çaqqal onların ardınca baxırdı. Sonra çaqqallar burunlarını göyə tutub havanı iylədilər və arabaların getdiyi səmtin əksinə cumdular.

Ay doğanda düzənlikdə kiminsə ocaq qaladığını görüb həmin tərəfə getdim. Ocağın ətrafında yerə sərilmiş kilimlərin üstündə bir dəstə tacir oturmuşdu. Onlar dəvələrini arxada payalara bağlamışdılar. Qara qaravaşlar elə qumun üstündəcə aşılannmış dəridən çadırlar qurur və ətrafa tikanlı kaktuslardan çəpər çəkirdilər.

Onlara yaxınlaşan kimi tacirbaşı ayağa durub qılıncını siyirdi və məndən kim olduğumu xəbər aldı.

Mən də cavab verdim ki, vaxtilə yaşadığım ölkənin şahzadəsi olmuşam və indi məni qul etmək istəyən tatarların əlindən qaçıb qurtarmışam. O, gülümsəyərək mənə uzun qarğılara taxılmış beş kəllə göstərdi.

Sonra o məndən kimin peyğəmbər olduğunu soruşdu. Məcbur olub, Məhəmməd dedim.

Peyğəmbərlərinin adını eşitcək baş əydi və əlimdən tutub məni öz yanında oturtdu. Qara qaravaş o saat qabağıma taxta qabda at südü və bir tikə qızarmış qoyun əti qoydu.

Sabah açılan kimi yola çıxdıq. Mən boynu kürən dəvənin belində tacirbaşı ilə yanaşı gedirdim. Qabaqda, əlində nizə, sarban addımlayırdı. Bizim bərabərimizdə yar-yaraqlı əsgərlər, dallarınca da mal yüklənmiş qatırlar gəlirdi. Karvanda qırx dəvə, ondan iki dəfə də çox qatır vardı.

Tatarların ölkəsindən çıxıb, Aya lənət oxuyanların məmləkətinə düşdük. Orada ağ qayaların üstündəki qızıllarını qoruyan serberləri və mağaralarda yatan üstü pul-pul əjdahaları gördük. Gözlərimizi şəffaf rübəndlə bağlayıb dağlardan aşanda isə, üstümüzə qar tökülməsin deyə, nəfəsimizi də dərməyə qorxurduq. Dərələrdən keçəndə ağac oyuqlarında gizlənən cırtadan adamlar bizi oxa tutdular. Gecələr vəhşi insanların təbil çaldıqlarını eşidirdik. Meymunlar qalasına çatanda ora çoxlu meyvə qoyduq, meymunlar da bizə dəyib-dolaşmadılar. İlanlar Qəsrinin qabağına isə bürünc qablarda isti süd düzdük. Beləliklə, ilanlar da yolumuzu kəsmədilər. Səyahətimiz zamanı Amu-Dərya çayını üç dəfə adlamalı olduq. Ağacları və içinə hava doldurduğumuz yekə gön tuluqları bir-birinə bağlayıb sal düzəldir, sonra da üzüb çayın o üzünə keçirdik. Hippopotamlar bizi görəndə özlərindən çıxır, üstümüzə cumub öldürmək istəyirdilər. Yazıq dəvələr onları görəndə əsim-əsim əsirdilər.

Hər şəhərin hökmdarı bizdən bac-xərac alır, lakin şəhərlərinə ayaq basmağa qoymurdu. Onlar hasarın üstündən bizə çörək, balda bişirilmiş balaca qarğıdalı kökələri və əla undan yoğrulmuş içi

xurmali qoğallar atırdılar. Hər yüz zənbil azuqənin əvəzinə bir kəhrəba boyunbağı verirdik. Kəndçilərsə bizim gəldiyimizi görəndə kənddəki quyuların suyunu zəhərləyib, yaxınlıqdakı dərə-təpədə gizləndilər. Biz qoca doğulan, sonra isə getdikcə cavanlaşan və nəhayət, uşaq olub ölən maqadilərlə; bədənlərini Sarıqara rənglərlə boyayan və özlərini pələnglərin övladı sayan “laktroylarla”; ölümlərini ağacların başına sarıyib basdıran və Allahları Günəş onları öldürməsin deyər qaranlıq mağaralarda yaşayan “avrantlarla”; timsaha səcdə edən, ona yaşıl otlardan sırğa düzəldən və onu yağ, bir də təzə toyuq-cücə ilə yemləyən “krimnialarla”; itsifət “aqazonbelərlə”; qaçmaqda atları da ötən atayaqlı “sibanlarla” döyüşməli olduq. Adamlarımızın bir qismi döyüşlərdə qırıldı, bir qismi də acından-susuzluqdan tələf oldu. Qalanları mənim qarama söyür, deyirdilər ki, ayağım yaman ağırdır, onlara düşmür. Axırı dedi-qodudan bezib, daşın altından buynuzlu bir gürzə çıxartdım və elə elədim ki, məni çalsın. Bunun halıma təfəvüt etmədiyini görəndə yaman xoflandılar.

Səyahətimizin dördüncü ayı İlləl şəhərinə yetişdik. Qala divarlarının yaxınlığındakı meşəliyə çatanda artıq gecə düşmüşdü. Ay incəlməkdə olduğundan, hava yaman bürkü idi. Biz ağaclardakı dəymiş narlardan dərib kəsir, onların şirin suyunu içirdik. Sonra xalçaların üstünə uzanıb, səhəri gözləməyə başladıq.

Gün doğan kimi qalxıb, şəhər darvazalarını döydük. Darvaza qırmızı bürüncdən tökülmüşdü. Üstündə də dəniz əjdahaları və qanadlı əjdahalar yonulmuşdu. Gözətçilər qala bacasından baxıb, kim olduğumuzu soruşdular. Karvanın dilmancı bizim Suriya adasından gəldiyimizi və çoxlu qiymətli mal gətirdiyimizi söylədi. Onlar bizdən girov alıb, darvazaları ancaq günorta çağı açacaqlarını dedilər və ömr etdilər ki, o vaxtacan gözləyək.

Günorta çağı darvazalar açıldı. Biz içəri girər-girməz carçılar şəhərin hər tərəfinə car çəkib gəldiyimizi elan etdilər. Camaat evlərdən axışib tamaşamıza çıxdı. Bazar meydanına çatıb dayandıq. Qara qaravaşlar ağız kəndirlə bağlı bəzəkli heybələri və üstü oyma naxışlı, tut ağacından düzəldilmiş sandıqları açdılar. Onlar işlərini qurtaran kimi tacirlər öz qəribə mallarını çıxarıb ortalığa

tökdülər. Burada Misirdən gətirilmiş mumlu, Həbəşistandan gətirilmiş alabəzək kətan, Tirdən gəlmə al-qırmızı süngərlər, Sidondan gəlmə göy pərdələr, soyuq kəhrəba piyalələr, qəşəng şüşə və gil qablar vardı. Bir dəstə qadın evin damına çıxıb bizə baxırdı. Onlardan biri üzünə qızıl zərli maska taxmışdı.

Birinci gün keşişlər gəlib bizimlə alış-veriş etdilər, ikinci gün zadəganlar, üçüncü gün sənətkarlar, bir də qullar. Sən demə, bu şəhərdə bütün gəlmə tacirlərlə alış-veriş qaydası belə imiş.

Bu minvalla bir aya yaxın həmin şəhərdə qaldıq. Artıq Ay incəlməkdə idi. Axırı hər şeydən bezib, şəhərin küçələrində gəzib-dolaşmağa başladım. Gəzə-gəzə gəlib şəhər allahının bağına çatdım. Əyinlərinə sarı əba geymiş kahinlər yaşıllıqda, ağacların arasında gəzişirdi. Allahın yaşadığı qırmızı evsə qara mərmər döşənmiş xiyabanda idi. Evin qapısı başdan-başa mina ilə işlənmişdi. Minanın üstünə də əla pardaxlanmış qızıldan öküz və tovuzquşuları nəqş edilmişdi. Məli dam isə dəniz suyu kimi yaşılı çindən vurulmuşdu. Damın evin özündən xeyli kənara çıxan qıraqlarından xırda zıncırovlar asılmışdı. Ağ göyərçinlər o yan-bu yana uçuşanda qanadları ilə onlara toxunur və ətrafa xəfif zıncırov səsi yayılırdı.

Məbədin qarşısında damarlı əqiqdən hörülmüş şəffaf sulu çarhovuz vardı. Onun yanında yerə uzanıb qansız barmaqlarımla iri yarpaqlara toxundum. Kahinlərdən biri arxadan mənə yanaşdı. Ayağındakı səndəllərin biri yumşaq ilan dərisindən idi, o, biri tayı isə quş lələyindən. Başına gümüş ayparalarla bəzədilmiş qara keçə papaq qoymuşdu. Əbasına yeddi sarı aypara tikilmiş, qıvrım saçlarına sürmə çəkilmişdi.

O mənə müraciət edib nə istədiyimi soruşdu. Dedim ki, allahı görmək istəyirəm.

Kahin:

– Allah ova çıxıb, – dedi və qəribə tərzdə xırda çəp gözlərilə mənə baxdı.

Mən cavabında:

– Hansı meşədə olduğunu söylə, özümü ona yetirim, – deyəndə kahin uzun, iti dırnaqları ilə əbasının yumşaq saçaqlarını sığallayaraq, mızıldandı:

– Allah yatıb.

– Onda yatdığı yeri mənə nişan ver, gedib keşiyini çəkim.

Kahin dözməyib qışqırdı:

– Allah ziyafətdədir.

Mən ondan əl çəkməyib:

– Apar məni ora. Allah mənə içdiyi şərab yerinə zəhər də versə içəcəyəm, – dedim.

Kahin heyrət içində mənə baş əyib əlimdən tutdu və yerdən durguzub məbədə apardı.

Birinci otağa girib, kənarlarına iri Şərq mirvariləri düzülmüş yəşəm taxtda bir bütün oturduğunu gördüm. Qara abnos ağacından adamboyu yonulmuş bütün alnında yaqut daşı işıldayır, saçlarından daman qatı yağsa ombasına tökülürdü. Ayaqları yenicə qurban kəsilən çəpişin al qanı içində idi. Belindəki mis toqqanın üstündə yeddi beril daşı vardı.

Kahindən soruşdum:

– Allah budurmu?

O da:

– Bəli, bu, allahdır, – deyə cavab verdi.

Mən qəzəblə:

– Allahın yerini göstər, yoxsa səni vurub öldürərəm, – deyə qışqırdım və kahinin əlinə toxundum. Əli o saat qurquru qurudu.

Kahin yalvardı:

– Mənim ağam, bəndənə yazığın gəlsin. Sağalt onu, onda allahın yerini sənə göstərəm.

Nəfəsimi əlinin üstünə verib onu sağaltdım. Kahinin bədənini üşütmə bürüdü. Nəhayət, sakitləşib məni ikinci otağa apardı. Burada zümrüdlərlə bəzədilmiş nefrit¹ şanagüllənin üstündə duran bir büt gördüm. Fil sümüyündən yonulmuş həmin büt iki adam boyu böyüklükdə idi. Altına xrizolit² yapışdırılmış, döşlərinə ətirli qatran və darçın çəkilmişdi. Bir əlində nefritdən əyri şahlıq əsası, o

---

¹ Nefrit – qiymətli daşlar.

² Xrizolit – qiymətli daşlar.

birisində isə bir parça yumru büllur tutmuşdu. Ayağına bürünc kornurlar¹ geydirilmişdi. Boynundan da selenit boyunbağı asılmışdı.

Kahindən yenə soruşdum:

– Budurmu Allah?

O da cavabında:

– Bəli, Allah budur, – dedi.

Bu dəfə də qəzəblənib:

– Allahın yerini düz de, yoxsa səni doğrudan da vurub öldürərəm, – qışqırdım və əlimi onun gözlərinə sürtdüm. Yazığın gözləri o dəqiqə tutuldu.

Kahin yalvarmağa başladı:

– Ağa, qurbanın olum, mənə yazığın gəlsin. Dünya işığına məni həsrət qoyma. Gözlərimi sağalt, allahı sənə göstərim.

Yumşalıb, onu bu dəfə də sağaltdım. Kahin gözlərinin açıldığını görüb, heybətdən əsə-əsə məni üçüncü otağa apardı. Heyhat! Orada səcdə etməyə heç büt də yoxdu. Hər yer bomboşdu. Daş mehrabın üstündəki yumru dəmir güzgüdən başqa gözə heç nə dəymirdi.

Üzümü kahinə tutub dedim:

– Hanı Allah?

O cavab verdi:

– Burada gördüyün güzgüdən başqa Allah yoxdur. Bu güzgü müdriklik güzgüsüdür. Ona baxan özündən savayı göydə və yerdə hər nə varsa görür. Güzgü, ona baxan müdrik olsun deyə, həmin adamın üzünü özünə göstərmir. Burada başqa güzgülər də var, ancaq onlar sadəcə olaraq ətrafdakı əşyaları əks etdirir. Müdriklik güzgüsü isə bircə dənədir. Bu güzgünün yiyəsi kim olsa, o hər şeyi bilir, dünyada heç bir şey onun üçün sirli qalmır, hər şey ona agah olur. Müdriklik güzgüsünə malik olmayanlarsa avam qalırlar. Buna görə də biz bu güzgünü Allah sayır, ona səcdə edirik...

Bundan sonra güzgülüyə baxıb gördüm ki, kahinin dediklərinin hamısı doğrudur.

---

¹ Qədim Yunan və Roma faciə aktyorlarının geydiyi altı qalın başmaqlar.

İşi belə görüb çox qəribə bir şey elədim, ancaq nə elədiyim hal-hazırda o qədər də vacib deyil. Əsas odur ki, güzgünü buradan bir günlük yol məsafəsində olan dərədə gizlətmişəm. İcazə ver, yenidən səninlə birləşib, nökrin olum. Onda sən müdriklər müdriki olarsan, heç kim müdriklərdə sənə çata bilməz. Məni qovma, izn ver, əvvəlki kimi səninlə olum, birlikdə dünyanın bütün sirlərini öyrənərik.

Balıqçı gülüb bərkədən dedi:

– Məhəbbət, istək olan yerdə müdriklər nəyə lazımdır?! Bir də, Balaca Su Pərisi məni sevir.

Qəlb etiraz etdi:

– Yox, yox, dünyada müdriklərdən üstün şey yoxdur.

Balıqçı:

– Məhəbbətdən başqa hər şey yalandır, – deyib suya baş vurdu və dənizin ənginliyində gözdən itdi.

Qəlb isə kor-peşman ağlaya-ağlaya bataqlığa tərəf üz qoydu.

* * *

Bir il də keçəndən sonra Qəlb yenidən dəniz sahilinə enib, Balıqçını səslədi. O da suyun üzünə çıxıb soruşdu:

– Məndən yenə nə istəyirsən?

Qəlb:

– Yaxın gəl, – dedi, – başıma gələnləri sənə danışım. Yer üzündə o qədər möcüzələr var ki...

Balıqçı yaxın gəlib suyun dayaz yerində uzandı və çənəsini əlinə söykəyib qulaq asmağa başladı.

Qəlb dilləndi:

– Səndən ayrıldıqdan sonra cənuba tərəf üz tutub getdim. Cənub öz gözəl və bahalı şeyləri ilə məşhurdur. Düz altı gün zəvvarların getdiyi qırmızı rəngə boyanmış, böyük, enli yolla gedib, yeddinci günün səhəri İştər şəhərinə çatdım. Başımı qaldırıb gözəl bir mənzərənin şahidi oldum. Şəhər düz ayağımın altında, dərənin dibində idi.

Şəhərin doqquz alaqaşısı vardı. Hər birinin də ağzında bürünc at durmuşdu. Bədəvilər dağlardan enib şəhərə gələndə atlar

kişnəyirdi. Qala divarlarının üzünə mis çəkilmiş, keşikçi qüllələrinin damı bürüncdən vurulmuşdu. Hər qüllədə, əlində yay, bir oxatan keşik çəkirdi. Gün doğanda oxlarını sincə vurub, səhərin açıldığını, gün batanda isə şeypur çalaraq, axşamın düşdüyünü xəbər verirdilər.

Sivişib içəri keçmək istəyəndə keşikçilər yolunu kəsib kim olduğumu soruşdular. Dedim ki, dərvişəm, özü də Məkkədə ziyarətə gedirəm. Bir də əlavə etdim ki, Məkkəyə mələklərin əli ilə yaşıl pərdənin üstünə gümüş hərflərlə yazılmış Quran saxlanılır. Dediklərimdən heyretə gələn keşikçilər mənə yalvardılar ki, şəhərə girim.

Şəhər lap bazara oxşayırdı. Heyif ki, mənimlə deyildin. Alabəzək kağız fənərlər dar küçələrdə böyük kəpənəklər kimi o yan-bu yana yellənirdi. Külək damların üstündən əsib keçəndə fənərləri rəngbərəng qovucuqlar tək əvvəlcə göyə sovurur, sonra da aşağı salırdı. Dükənlərin qabağında ipək palazların üstündə oturan uzun qara saqqallı, əmmamələrinə qızıldan bəzək vurulmuş tacirlər soyuq əllərində kəhrəba və şaftalı çəyirdəyindən yonulmuş uzun təsbəhlər çevirirdilər. Kimisə ətirli qatran, nar çiçəyi, Hind dənizindəki adalardan gətirilmiş qəribə ətirilər, qatı qırmızı qızılgül yağı, mirra və dırnaq böyüklükdə mixək satır, kimisi də üstü başdan-başa tünd göy rəngli firuzələrlə işlənmiş gümüş qolbaqlar, qadınların ayaqlarına taxdıqları, qıraqlarına xırda mirvarilər düzülmiş nazik, bürünc halqalar, qızıl haşiyəli pələng və bəbir caynaqları, üstündə deşik açılmış zümrüd sırğalar və içi oyulmuş nefrit üzüklərlə alver edirdi. Yanlarında ayaq saxlayıb onlarla danışanda isə manqalda közərən kömürün üstünə tez bir çimdik buxur atırdılar. Ətrafı o saat xoş rayihəli şirin bir ətir bürüyürdü. Mən orada əlində qamış kimi nazik çubuq tutan bir suriyalıya da rast gəlmişdim. Çubuğun ucundan havaya burula-burula boz tüstü qalxırdı. O yandıqca adamın burnuna yaz çağı açan çəhrayı badam çiçəyinin iyi dolurdu. Ətrafdakı çayxanalardan gitara səsi gəlir, rəng-ruyları qaçmış tiryəkçəkənlərsə, üzlərində küt bir ifadə, yoldan ötənlərə baxaraq, öz aləmlərində nəyəsə gülümsəyirdilər. Çox hayıf, gərək sən də mənimlə olaydın. Çiyinlərinə iri, qara tu-

luqlar almış şerabsatanlar, camaatı dirsəkləri ilə yararaq, ortalıqda hərlənir, çaxır satırdılar. Çoxusunun da satdığı bal kimi şirin Şiraz çaxırı idi. Onlar şərabı xırda, dəmir piyalələrə süzür, sonra da üstünə qızılgül ləçəkləri səpirdilər. Bazar meydanında yumşaq, qırmızı içli, dəymiş əncirlərdən tutmuş, müşki-ənbər qoxuyan bal tək sapsarı yemislərə, sitron və “gül almalara”, salxım-salxım kəhrəba üzümlərə, yumru, qızıl-qırmızı portağallara və yaşıl, qızılı uzunsov lumulara qədər hər şey satılırdı. Bir dəfə mən orada hətta fil də gördüm. Onun xortumu al-qırmızı və Sarı rəngə boyanmışdı. Qulaqları ipək iplərdən hörülmüş tünd-qırmızı torla örtülmüşdü. Fil piştaxtaların birinin qabağında dayanıb portağalları yeməyə başladı. Bunu görəndə mal yiyəsi şaqqanaq çəkib ürəkdən güldü. Sən yerli camaatın nə qədər qəribə olduğunu heç təsəvvür də eləyə bilməzsən. Kefləri kök olanda bir az sevinmək üçün gedib quşbazlardan quş alır və qəfəsin ağzını açıb onları azadlığa buraxırlar, kefləri olmayanda isə özlərini tikanlı ağaclarla döydürürlər ki, dər-dərləri azalmasın.

Bir axşam qara qulların bazarın içi ilə bir kəcavə apardıqlarını gördüm. O, qızıl suyuna çəkilmiş bambuklardan düzəldilmişdi. Kəcavənin qırmızı, parıldayan yağlı boya çəkilmiş əl tutan ağaclarına bürünc tovuzquşuları vurulmuş, pəncərələrindən üstü başdan-başa böcək qanadları və xırda mirvarilərlə işlənmiş nazik kisəyi pərdələr asılmışdı. Onlar yanımdan ötəndə solğun bənizli çərkəz qadını bayıra boylanıb gülümsündü. Onların dalınca düşdüm. İşi belə görəndə zəncilərin qaşqabağı tutuldu və onlar addımlarını yeyinlətdilər. Ancaq mən heç nəyə məhəl qoymadım.

Burada nəsə bir sirr olduğunu duymuşdum. Bu sirri öyrənmək həvəsi məni çulğayıb irəli qovurdu.

Nəhayət, kəcavə dördkünc, ağ evin qabağında dayandı. Evin məqbərə qapısına oxşar kiçik qapısından başqa heç bir pəncərə-bacası yoxdu. Zəncilər kəcavəni yerə qoyub, mis çəkiclə üç dəfə qapını döydülər, əyninə yaşıl dəridən kaftan geymiş erməni göz-lükdən baxıb, gələnlərin kim olduğunu görəndə kimi qapını açdı və yerə palaz saldı. Qadın yaylığını xalçanın üstünə qoyub, kəcavədən düşdü. İçəri keçəndə o, çönüb ətrafa göz gəzdirdi və

məni görüb yenə gülümsündü. Hələ ömrümdə bu qədər rəng-rufu qaçmış, ağappaq sifət görməmişdim.

Ay doğandan sonra həmin yerə qayıdib evi axtardım, lakin heç nə tapmadım. Ev yoxa çıxmışdı. Bu yerdə barmağımı dişləyib, qadının kim olduğunu da, üzümə nəyə görə güldüyünü də anladım.

Nə isə, deyirəm ki, gərək sən də mənimlə olaydın. İl təhvil olanda, bayram günü, gənc şahənşah sarayını tərk edib namaz qılmaq üçün məscidə getmişdi. Onun saç-saqqalı qızılgül yarpaqları ilə boyanmış, yanaqlarına təmiz qızıl tozu səpilmişdi. Ayaqlarının altı və ovucları xıxalanmışdı. Səhər gün doğanda o, saraydan, əynində gümüş əba, çıxmış, axşam gün batanda isə saraya qızıl əbada qayıtmışdı. Camaat şahı görcək yerə sərilir və üzünü gizlədirdi. Heç kim başını qaldırıb ona baxmağa cürət etmirdi. Mənsə camaata qoşulmaq əvəzinə xurma satılan piştaxtaya söykənilib sakitcə gözləməyə başladım. Şahənşah məni görəndə boyalı qaşlarını çatıb dayandı. Mən ona heç məhəl də qoymadım. Necə durmuşdumsa, eləcə də sakit durdum. Camaat cürətimə məəttəl qalmışdı. Hamı mənə şəhərdən çıxıb getməyi məsləhət görürdü. Ancaq deyilənləri qulaq ardına verib, yad allahların bütələrini satan alverçilərin yanına getdim. Məşğul olduqları iş heç kimin xoşuna gəlmədiyindən, hamı onlara həqarətlə baxırdı. Elə ki nə etdiyimi söylədim, hərəsi mənə bir Allah verib yalvardı ki, onlardan uzaq olum.

Həmin gecə Narlı küçəsindəki çayxanada mütəkkəyə dir-səklənib yenicə uzanmışdım ki, şahın sərbazları içəri girdilər və məni tutub saraya apardılar. Sarayda otaqlardan keçdikcə arxamca qapıları zəncirləyib bağlayırdılar. İçəridə üstü örtülü, tağlı böyük həyət vardı. Ağ gəcdən hörülmüş divarlara bəzi yerlərdə göy və yaşıl kaşı vurulmuşdu. Sütunları yaşıl mərmərdən yonmuş, yerə isə şaftalı çiçəyinin rənginə oxşar rəngdə mərmər döşəmişdilər. Mən ömrümdə birinci dəfə idi ki, belə şey görürdüm.

Həyətdən keçəndə eyvanda duran iki çadralı qadın mənə qarğış elədi. Sərbazlar bir az da yeyin getdilər. Onlar addımladıqca nizələrinin dəstəkləri par-par parıldayan döşəməyə dəyib taqqıldayırdı. Oyma fil sümüyündən olan darvazaya çatıb onu

açanda yeddi terraslı bir bağa düşdük. Orada zanbaq, payızgülü və gümüş saburlar əkilmişdi. Bağın ortasından vuran fəvvarə büllurdan yonulmuş tək alaqaranlıq havada donub qalmışdı. Sərv ağacları yanıb qurtarmış məşəllərə bənzəyirdi. Onlardan birinin budaqları arasında bülbül cəh-cəh vururdu. Biz bağın qurtaracağındakı kiçik alacığa çatan kimi içəridən qarşımıza iki hərəməğası çıxdı. Yeridikcə piyli bədənləri qoyun quyruğutək titimtitim titrəyirdi. Onlar məni maraqla gözaltı süzdülər. Fikir verdim ki, gözlərinin üstü sapsarıdır. Xacələrdən biri qarovulbaşını kənara çəkib, qulağına nəsə pıçıldadı. O birisi isə əzilib-büzülərək, uzunsov, yasəmən rəngli mina qutudan ədviyyatlı noğul çıxarıb marça-murçla sovururdu. Bir azdan qarovulbaşı əsgərlərini buraxdı. Onlar gəldiyimiz yolla geri qayıtdılar. Xacələr də əsgərlərin dalınca düşüb yellənə-yellənə saraya doğru getdilər. Yolüstü şirin tutlardan da dərib ağızlarına atırdılar.

Qarovulbaşı işarə etdi ki, alaçığa girim. Mən qorxusuz-hürküsüz irəli gedib ağır pərdələri kənara çəkdim və içəri keçdim.

Gənc şahənşah, üstünə boyanmış şir dəriləri salınan taxtda uzanmışdı. Qolunun üstə şahin oturmuşdu. Arxa tərəfində, başında bürünc naxışlı əmmamə, qurşağacan çılpaq nubiyalı durmuşdu. Nökərin qulaqlarından ağır sırğalar sallanırdı. Taxtın yanındakı mizin üstündə poladdan tükülmüş qorxunc bir yatağan vardı.

Şahənşah məni görcək qaşlarını çatıb soruşdu:

– Məgər bilmirsən ki, bu şəhərin şahı mənəm? Adın nədir?

Mən cavab vermədim.

Şah barmağı ilə yatağanı göstərən kimi nökər irəli yeriyib onu götürdü və var qüvvəsi ilə başıma endirdi. Qılıncın tiyəsi vıyıldı ilə havanı yarırmış tək mənim içimdən keçib getdi. Heç burnum da qanamadı. Nökər üzüqoylu yerə sərildi. Sonra isə qorxudan çənəsi əsə-əsə sürünüb taxtın arxasında gizləndi.

Şah ayağa durdu və silah asılmış dayaqdan nizə götürüb mənə atdı. Onu elə göydəcə tutub ortadan ikiye böldüm. Sonra məni oxla vurmaq istədi. Əllərimi qabağa uzatdım. Ox bir anlığa havada asılı qalıb, yerə düşdü. İşi belə görən şahənşah ağ dəri toqqasından xəncər çıxarıb nökərini düz boğazından vurub öldürdü ki, o,

ağasının acizliyi barədə heç kəsə bir söz deməsin. Qul, başı əzilmiş ilan kimi qıvrılıb çapaladı. Yazığın ağzından qanlı köpük daşlandı. O öləndən sonra şahənşah alınının tirini al-qırmızı kiçik ipək yaylıqla silib, üzünü mənə çevirdi və dedi:

– De kimsən? Peyğəmbər övladısanmı? Bəlkə elə peyğəmbərin özüsən? Sənə heç cür batmaq olmur, sənin əlində aciz qalmışam! And verirəm səni o allahın birliyinə, elə bu gecə çıx get şəhərdən. Sən olan yerdə mən ağalığ edə bilmərəm!

Nəhayət mən də dilləndim:

– Xəzinənin yarısını versən, gedərəm. Razısanmı?

Şah əlindən tutub məni bağa apardı. Qarovulbaşı məni sağ-salamat görəndə mat-məəttəl qaldı. Xacələrinsə dizi əsdi və onlar dəhşət içində yerə sərildilər.

Sarayda qırmızı porfirdən¹ səkkiz divarı olan bir otaq vardı. Otağın balıq pulu şəklində işlənmiş bürünc tavanından lampalar asılmışdı. Şah divarlardan birinə toxunan kimi o açıldı və biz məşəllərlə işıqlandırılmış keçidlə aşağı endik. Hər iki tərəfimizdə divarboyu çapılmış oyuqlarda ağzınacan gümüşlə dolu iri çaxır küpləri dururdu. Yolu yarılamişdik ki, şah dilimə gətirə bilmədiyim bir söz dedi. Elə o dəqiqə gizli yay qranit qapını hərəkətə gətirdi. Şahənşah, gözləri qamaşmasın deyə, əlləri ilə üzünü tutdu.

Bura o qədər gözəl idi ki, gözlərimə inanmırdım. Böyük tısa-bağa çanaqları mirvarilərlə doldurulmuş, içi oyulmuş iri çöl şpatlarına² isə qalaq-qalaq qırmızı yaqut yığılmışdı. Qızılları fil dərisindən hazırlanmış farmaşlarda, qızıl tozunu isə kiçik dəri kisələrdə saxlayırdılar. Büllur qablar opal daşı ilə, nefrit qablarsa sapfirlərlə dolu idi. Yumru, yaşıl zümrüdlər, sıra ilə, fil sümüyündən yonulmuş nəlbəkiyə oxşar nazik qablara düzülüşdü. Bir qisminə firuzə, bir qisminə də berill daşları doldurulan ipək kisələr xəzinənin küncələrindən birini tuturdu. Fil dışından olan ov şeypurlarına al-qırmızı ametistlər, bürünc şeypurlara isə xal-sedonlar yığılmışdı. Sidr ağacından yonulmuş dirəklərdən cər-

¹ Vulkanik süxur

² Mineral

gə-cərgə sarı “pişik gözü” daşları sallanırdı. Yastı, uzunsov qalxanlarda çaxır və ot rəngində iki cür karbunkullar vardı. E-eh, o qədər gözəl şeylər vardı ki, orda! Danışmaqla qurtarmaz.

Şahənşah əllərini üzündən çəkən kimi mənə dedi:

– Bura mənim xəzinəmdir. Söz verdim tək, gördüklərinin yarısı sənindir. Mən sənə dəvə də, sarban da verəcəyəm. Onlar, əmrinə müntəzir, xəzinənin sənə aid olan hissəsini dünyanın hansı yerinə istəsən aparacaqlar. Ancaq bir şərtlə. Gərək elə bu gecə yola düzələsən. İstəmirəm ki, atam Günəş öz şəhərimdə qarşısında aciz qaldığım, öldürə bilmədiyim bir adamın olduğunu görsün.

Ona belə cavab verdim:

– Burada olan qızılı da, gümüşü də, ləl-cavahiratı da, bir sözlə, bütün qiymətli şeyləri özünə saxla. Onların heç biri mənə lazım deyil. Götürmək istədiyim bir şey varsa, o da barmağındakı balaca üzükdür.

Şahın qaşqabağı tutuldu:

– Axı bu üzük qurğuşundandır, – deyə qışqırdı, – o heç qara qəpiyə də dəyməz. Götür xəzinənin yarısını, get şəhərimdən.

– Yox, – deyə etiraz etdim, – bu qurğuşun üzükdən başqa heç nə götürməyəcəyəm, çünki onun üstünə nə yazıldığını və nə üçün yazıldığını bilirəm.

Şahənşahın əl-ayağı əsdi. O mənə yalvardı:

– Xəzinədəkilərin hamısını götür, əl çək məndən. Çıx şəhərdən get. Öz payımı da sənə verirəm. Qoy hamısı sənə olsun.

Bu yerdə mən qərribə bir şey etdim, ancaq nə etdiyim hal-hazırda o qədər də vacib deyil. Vacib odur ki, “var-dövlət üzüyü”nü buradan bir günlük yol məsafəsində olan mağarada gizlətmişəm. Cəmi bircə gün yol getmək lazımdır. Üzük sənə yolunu gözləyir. Onun sahibi kim olsa, yer üzündəki bütün padşahlardan varlı olar. Ona görə, gəl, üzüyün dalınca gedək. Dünyanın bütün var-dövləti sənə olacaq.

Balıqçı gülüb, bərkdən dedi:

– Məhəbbət var-dövlətdən artıqdır, Balaca Su Pərisi də mənə sevir.

Qəlb cavabında:

– Yox, var-dövlətdən başqa hər şey yalandır, – dedi.

Balıqçı:

– Dünyada sevib-sevilməkdən gözəl şey yoxdur, – deyib suya baş vurdu və dənizin ənginliklərində gözdən itdi.

Qəlb yenə də baş-gözünə döyə-döyə, hönkürək özünü bataqlığa tərəf verdi.

* * *

Üçüncü il də keçəndən sonra Qəlb dənizin sahilinə gəlib Balıqçını səslədi. O da suyun üzünə qalxıb soruşdu:

– Hə, bəs indi məndən nə istəyirsən?

Qəlb cavabında:

– Yaxın gəl, – dedi, – başıma gələnləri sənə danışım. Yer üzündə o qədər möcüzələr var ki...

Beləliklə, Balıqçı yaxın gəlib suyun dayaz yerində uzandı və əlini çənəsinə söykəyib qulaq asmağa hazırlaşdı.

Qəlb söhbətə belə başladı:

– Olduğum şəhərin birində çay sahilində karvansara var. Günlərin bir günü orada dənizçilərlə oturub arpa çörəyilə dəfnə yarpağına bükülü sirkə vurulmuş xırda duzlu balıq yeyir, üstündən də müxtəlif rəngli iki növ çaxır içirdik. Məclisin arəstə vaxtı içəri bir qoca girdi. Qoltuğunda kiçik dəri kilim, əlində isə üstündə iki kəhrəba buynuzcuq olan ud vardı. Qoca kilimi yerə salıb, quş lələyini udun məftil simlərinə toxunduraraq kimi üzü rübəndli bir qız yüyürüb ortalığa çıxdı və oynamağa başladı. Qızın üzü şəffaf rübəndlə örtülü olsa da, ayaqları çılpaq idi. O, kilimin üstə rəqs etdikcə, balaca çılpaq ayaqları o yan-bu yana uçuşan bir cüt ağ göyərçini xatırladırdı. Ömrümdə belə gözəl şey görməmişdim. Bilirsən, həmin şəhərəcən burdan cəmi bir-cə günlük yol var.

Balıqçı Qəlbinin bu sözlərini eşidəndə öz-özünə fikirləşdi ki, Balaca Su Pərisi rəqs edə bilmir. Heç ayaqsız da oynamaq olar? Rəqqasəni görmək həvəsi onun qəlbində baş qaldırdı: “Cəmi bir-cə günlük yoldur. Gedib, tez-cə də sevgilimin yanına qayıdaram”. Özlüyündə bu qərara gələn Balıqçı bərkdən güldü və ayağa durub sahilə doğru addımladı.

O, quruya çatıb yenə də qəhqəhə çəkdi və qollarını açıb Qəlbini səslədi. Qəlbi sevindiyyindən qışqıraraq Balıqçıya tərəf qaçdı və onunla qovuşdu. Balıqçı oğlan Qəlbinin, cismi olan kölgəsinin düz qarşısında qumun üstünə düşdüyünü gördü.

Qəlbi ona dedi:

– Tələsməliyik. Yubanmadan çıxıb getmək lazımdır. Dəniz allahları çox qısqandır. Özü də elə dəhşətli əjdahaları var ki, ağalarının bir sözünü iki eləmirlər. Həmişə əmrə müntəzir dayanırlar.

Beləliklə, onlar tələsik yola düşdülər. Durmadan bütün gecəni ay işığında, bütün günü də qızmar istidə yol gedib, axşamçağı bir şəhərə çatdılar.

Balıqçı Qəlbindən soruşdu:

– Bu, dediyin şəhərdimi? Həmin qız burdamı rəqs edirdi?

Qəlbi ona cavab verdi:

– Yox, bu başqa şəhərdir. Ancaq hər halda gəl görək burda nə var.

Bir sözlə, onlar şəhərə girib küçələri dolaşmağa başladılar. Zərgərlər küçəsindən keçəndə Balıqçı oğlan bayırda piştaxtanın üstündə qəşəng gümüş qab gördü. Qəlbi ona:

– Gümüş qabı götür gizlət, – dedi.

Balıqçı qabı götürüb, paltarının arasında gizlətdi və tələsik şəhərdən çıxdı.

Şəhərdən xeyli aralanandan sonra gümüş qabı qəzəblə kənara tullayıb, Qəlbinə dedi:

– Sən mənə niyə dedin ki, bu qabı götürüb gizlədim? Məni pis əmələ vadar etdin?

Qəlbi:

– Ürəyini sıxma, sakit ol, – dedi.

Ertəsi günün axşamı onlar başqa bir şəhərə çatdılar. Balıqçı Qəlbindən xəbər aldı:

– Bu necə, dediyin şəhərdirmi? Həmin qız burdamı rəqs edir?

Qəlbi cavabında:

– Yox, bu o şəhər deyil, amma buranı da gəzmək pis olmaz.

Onlar şəhərə girib yenə küçələri dolanmağa başladılar. Səndəl satılan küçədən keçəndə. Balıqçı su küpünün yanında bir uşağın durduğunu gördü. Qəlbi ona:

– Vur bu uşağı, – dedi.

Nə isə, Balıqçı uşağı vurub ağlatdı. Uşaq ağlayan kimi onlar tələsik aradan çıxdılar.

Şəhərdən xeyli aralanandan sonra Balıqçı qəzəblə Qəlbinin üstünə qışqırdı:

– Sən niyə uşağı mənə döydürdün? Yenə də məni pis yola çəkdin?!

Qəlbi bu dəfə də onu sakitləşdirib:

– Darıxma, özünü ələ al, – dedi.

Üçüncü gün axşam onlar bir şəhərə də çatdılar. Balıqçı yenə də Qəlbindən soruşdu:

– Çatdıqımı dediyin şəhərə? Qız burdamı rəqs edir?

Qəlbi cavab verdi ki:

– Bəlkə də elə həmin dediyim şəhərdir. Gəl bir baxaq görək odurmu?

Beləliklə, onlar şəhərin küçələrində gəzməyə başladılar. Ancaq Balıqçı oğlan nə çayı tapa bildi, nə də çay sahilində olan karvansaranı. Şəhər camaatı ona maraqla baxırdı. Balıqçı qorxuya düşüb Qəlbinə dedi:

– Gəl elə bu dəqiqə çıxıb gedək. O şümşadbaldır rəqqasə burada da yoxdur.

Qəlbi razı olmadı:

– Yox, gəl burada qalaq. Gecə yaman qaranlıqdır. Yolda quldurlar ola bilər.

Balıqçı dincini almaq üçün bazarın bir küncündə daldalanıb oturdu. Bir az sonra başı qalpaqlı, əyninə tatar əbası geymiş bir tacir onun yanında ayaq saxladı. Kişi əlində qamışın ucuna taxılmış, divarları dəşikli buynuzdan düzəldilmiş lampa tutmuşdu.

– Bu vaxt bazarda nə edirsən? Görmürsənmi ki, mallar yığışdırılıb, dükanlar da bağlanıb?

Balıqçı:

– Bu şəhərdə bir dənə də olsun karvansara tapa bilmədim. Burada qohumum da yoxdur ki, evində gecələyim, – deyər şikayətləndi.

– Məgər biz hamımız qohum deyilik? Hamının allahı birdir! Dur gedək, qonaq üçün həmişə gözümüz üstə yerimiz var.

Balıqçı yerindən qalxıb tacirin dalınca düşdü. Nar bağından keçib evə girən kimi tacir onun əlinə mis qabdan gülab tökdü, yanğısını söndürsün deyə, dəymiş yemişi iç eləyib verdi. Sonra da qarşısına bir boşqab düyü və bir tikə qızardılmış keçi əti qoyub getdi.

Balıqçı yeyib qurtarandan sonra tacir onu qonaq otağına ötürdü və xahiş etdi ki, yatıb dincini alsın. O da təşəkkür edib, ev yiyəsinin əlindəki üzükdən öpdü və boyanmış keçi dərisindən toxunan xalçaların üstə uzandı. Qara qoyun yunundan sırımış yorğanı üstünə çəkən kimi də yuxuya getdi.

Səhərin açılmasına üç saat qalmış, hələ hava qaranlıq ikən Qəlbi onu oyadıb dedi:

– Dur ayağa tacirin otağına keç və onu yatdığı yerdəcə öldür. Sonra da qızılarını götür. Bizə pul lazımdır.

Balıqçı sinə-sinə, barmaqları ucunda tacirin otağına girdi. Kişinin əlinin altında əyri qılınc vardı. Məcməyinin içindəki doqquz kisə qızılı götürmək üçünse onun üstündən aşmaq lazımdı. Balıqçı əlini qızıla tərəf uzadanda qılınca toxundu. Tacir diksinib yuxudan ayıldı və əlində siyirmə qılınc, ayağa sıçrayaraq qışqırdı:

– Yaxşılığa yamanlıqlamı cavab verirsən? Etdiyim hörmətin əvəzində məni öldürməkmə istəyirsən?

Bu yerdə Qəlbi Balıqçıya:

– Vur onu, – dedi.

Balıqçı da taciri elə vurdu ki, yazıq huşunu itirdi. Sonra doqquz kisə qızılı götürüb tələsik nar bağının içindən keçdi və üzünü dan ulduzuna tərəf çevirib, götürüldü.

Balıqçı şəhərdən bir xeyli aralanıb, ayaq saxladı və başgözünə döyərək, Qəlbinə dedi:

– Murdarın biri murdar, niyə məni taciri öldürüb qızılarını götürməyə məcbur etdin?

Qəlbi onu sakitləşdirməyə çalışdı:

– Özündən çıxma, sakit ol!

– Yox, sakit olmayacağam, – deyə Balıqçı qışqırdı, – çünki məni törətməyə vadar etdiyin bütün işlərdən zəhləm gedir! Elə səndən də zəhləm gedir, nifrət eləyirəm sənə! De görüm, niyə mənim başıma bu oyunu açdın? Məni niyə günaha batırdın?

Qəlbi belə cavab verdi:

– Məni qovub çöllərə salanda ürəyini istədim, vermədin. Mən də bu yolla yaşamağa öyrəndim. İndi törətdiyim işlərdən həzz alıram.

Balıqçı astadan dilləndi:

– Nədir dediyin?

– Nə dediyimi yaxşı bilirsən. Yoxsa ürəyini mənə vermədiyini unutmusan? İnanmıram yadından çıxsın. Buna görə də gəl nə öz başını ağrı, nə də mənim, sakit ol. Sağalmaz yara olmur. Bir də, heç bir insan kefindən qalmır. Sən də hamı kimisən.

Bu sözləri eşidən Balıqçının əl-ayağı əsdi:

– Sən doğrudan da murdarmışsan! Məni o qədər çaşdırmısan ki, istəklimi də unutmuşam. Keflə, eyş-işrətlə başımı aldadıb məni günaha batırmısan.

Qəlbi ona:

– Unutma ki, məni qovub çöllərə salanda ürəyini verməmişdin, məni ürəksiz qoymuşdun. Gəl başqa bir şəhərə gedib kef edək. Gör bir nə qədər qızılıımız var – doqquz kisə!

Balıqçı oğlan qızılları götürüb yerə çırpdı və ayaqladı:

– Yox, mənimki səninlə qurtardı, daha heç yerə getməyəcəyəm. Səninlə bircə addım da atmayacağam. Səni indicə, əvvəlki kimi özündən ayırıb qovacağam ki, məni bir də bəd əməllərə vadar etməyəsən.

Bunu deyib Balıqçı arxasını Aya çevirdi və dəstəyi yaşıl gürzə dərisindən olan kiçik bıçaqla ayaqlarının altına düşən Qəlbinin cismini – kölgəsini kəsib özündən ayırmağa çalışdı.

Qəlbi ondan ayrılmadı. Balıqçının sözlərini qulaq ardına verib, özü danışmağa başladı:

– İfritənin cadusu artıq öz təsirini itirib, daha nə mən səni qoyub gedə bilərəm, nə də sən məni qova bilərsən. İnsan ömründə cəmi bircə dəfə qəlbinə özündən ayıra bilər, ancaq Qəlbi onunla yenidən qovuşarsa, bu dəfə həmişəlik qalar. Nə isə, öz cəzandır, özün də onu çəkməlisən.

Balıqçının rəngi qaçdı, yumruqlarını elə sıxdı ki, dırnaqları ovcuna işlədi.

– İfritə də sənin kimi qəddar və yalançıdır. Belə olmasaydı, hər şeyi açıb mənə söyləyərdi, – deyib nalə çəkdi.

Qəlbi razı olmayıb, cavab verdi:

– Yox, İfritə ancaq səcdə etdiyi və həmişəlik qulu olduğu Şəxsə sadıq qalıb.

Balıqçı bu cür pis niyyətli, qara Qəlbdən yaxa qurtara bilmə-yəcəyini və ömrü boyu onunla yaşamalı olacağını anlayanda, yerə sərilib acı göz yaşları axıtdı.

Səhər açılanda Balıqçı Qəlbinə dedi:

– Əmrlərini yerinə yetirməmək üçün qollarımı iplə sarıyaca-ğam, sözlərini təkrar etməmək üçün sə dişlərimi qıcayıb, ağızımı açmayacağam. Elə indicə istəklimin yaşadığı yerlərə qayıdıram. Mən onun yaşadığı dənizə, həmişə nəğmə oxuduğu kiçik körfəzə gedib, törətdiyim bütün çirkin əməllərdən, sənə mənə etdiyən pisləklərdən danışacağam.

Qəlbi onu yenə də yoldan çıxarmaq istədi:

– Sən də dünyanın gözünü töküüb, vurulmağa adam tapmısan. Yer üzündə elə gözəllər var ki, sənə istəklən onların əlinə su tökməyə də layiq deyil. Hələ ayağı xınalı Samariya rəqqasələrini demirəm. Onlar bütün quşların, heyvanların rəqsinə bələddirlər. Oynadıqca əllərindəki xırda mis zınqırovlar astadan səslənir, bulaq suyunun şırıltısına bənzəyən gülüşləri isə adamın ağılı başından çıxarır. Gəl gedək mənəmlə, onları sənə göstərim. Bir də axı, nə günah iş tutmusan ki, sakit ola bilmirsən? Ləziz xörəkləri yemək nə vaxtdan günah olub? Məgər onlar yeyilmək üçün bişirilməyib? Bəs gözəl içkilər niyə içilməsin? Onlar ki zəhərli deyil! Başını belə fikirlərlə doldurub, ağrıtmı. Ondansa, dur başqa bir şəhərə də gedək. Yaxınlıqda kiçik bir şəhər var. Orada zanbaqlar bitən qəşəng bağçada ağ tovuzquşları və sinəsi göy tovuzquşları yaşayır. Quyruqlarını gün işığında açanda lələkləri cilalı fil sümüyünə və nazik tökülmüş qızıla bənzəyir. Quşları yemləyən qız kefindən rəqs edir. O, bəzən əlləri üstə də oynayır. Gözləri həmişə sürməli olur. Qızın qaranquş qanadına oxşar burun pərələrinin birindən mirvaridən yonulmuş gül asılıb. O oynadıqca ayaqlarındakı gümüş halqalar bir-birinə dəyib gü-

müş zınqırovlar kimi səslənir, incə kişmişi gülüşünə qarışır. Odur ki, canına cəfa etmə, gəl həmin şəhərə.

Balıqçı cavab vermədi. Daşdan-divardan səs çıxdı, ondan çıxmadı. Ağzına su alan adamlartək susub, üstəlik, əllərini də iplə möhkəm sarıdı və gəlidiyi yolla da geriye, istəklisinin həmişə nəğmə oxuduğu kiçik körfəzə doğru addımladı. Qəlbi onu nə qədər danışdırsa da, dinmədi, qılığına girib yolundan eləmək istədi, olmadı. Nə qədər çalışdısa da, kələyi baş tutmadı. İstəklisinə olan məhəbbəti o qədər qüvvətli idi ki, Balıqçı bir daha Qəlbinin sözünə aldanıb pis iş görmədi.

Dəniz sahilinə çatanda o, qollarını açdı və yenidən dilə gəlib balaca Su Pərisini səslədi. Lakin Balıqçı bütün günü onu çağırır yalvarsa da, Su Pərisi gözə görünmədi.

Qəlbi Balıqçını dolamağa başladı:

– Görürəm ki, məhəbbətin əzab-əziyyətdən başqa sənə heç nə vermir. İşin lap allaha qalıb. Nəyin vardısı hamısını verib, əliboş qalmısan. Yaxşısı budur, gedək mənəmlə, sənə kef verim. Mən bu dünyada yaşamağın yolunu tapmışam.

Balıqçı Qəlbinə cavab vermədi. Qayanın oyuğunda çubuqlardan və çır-çırıdan özünə koma düzəldib, bir ilə qədər orada yaşadı. Bədbəxt gecə-gündüz istəklisini çağırır, bütün günü adı dilindən düşmürdü. Lakin Su Pərisi bircə dəfə də olsun üzə çıxıb özünü göstərmədi. Balıqçı onu dənizin harasında axtarırsa da, tapa bilmədi. Hər tərəfi ələk-vələk elədi, istəklisini mağaralarda da, yaşıl dağların qoynunda da, dəniz sahiləndən çəkiləndə yerdə qalan gölməçələrdə də, yerin dibinə işləyən dərin quyularda da aradı. Faydası olmadı.

Bütün bu müddət ərzində Qəlbi ona dəhşətli şeylər danışır, elə hey yoldan çıxarmaq istəyirdi. Ancaq Balıqçıya heç nə təsir etmədi, istəklisinə olan məhəbbəti çox güclü idi.

Bir il ötəndən sonra Qəlb öz-özünə fikirləşdi:

– Onu nə vaxtdır aldadıb, pis yola çəkmək istəyirəm, baş tutmur, məhəbbəti məndən güclüdür. İndi ona fəqir-füqərəyə yaxşılıq eləməyin vacibliyini deyəcəyəm. Bəlkə onda mənəmlə getməyə razı oldu.

Qəlb üzünü Balıqçıya tutub dedi:

– Sənə dünyadakı kefdən, eys–işrətdən nə qədər danışıdımsa, özünü eşitməməzliyə vurdun. İndi zəhmət çək, dünyadakı bəd-bəxtliklərdən, dərd–sərdən danışacaqlarımı dinlə. Bəlkə bu, sənin qulağına çatdı. Düzünü desəm, bu dünyanın ağası dərd–qəmdir. Onun tələsinə düşməyən adam yoxdur, hərənin bir dərdi var. Birinin yeməyə çörəyi yoxdur, o birisinin geyməyə paltarı. Dul qadınlar var ki, cah–cəlal içində yaşayır, paltarın birini çıxarıb o birisini geyir, elələri də var ki, cır–cındır içində gəzir. Bir–birini didməyə hazır olan cüzamlı xəstələr bataqlıqlarda gəzib–dolaşır, boğçaları boş dilənçilər yollarda sülənirlər. Aclıq şəhər küçələrində camaata meydan oxuyur, vəba isə şəhər qapılarının ağzını kəsdirib. Gəl gedək, bu dünyanı düzəldək, insanları bütün bələlərdən qurtaraq. Burada nə vaxtacan oturacaqsan? Görmürsənmi istəklın səsinə səs vermir, səni saymır?! Axı nə itirmisən bu sahilə? Məhəbbət nə olan şeydir ki, özünü belə öldürürsən?!

Lakin Balıqçı oğlan ona məhəl qoymadı, çünki məhəbbəti hər şeydən üstün idi. İstəklisini gecə–gündüz hey axtarır, çağırırdı. Yuxuda da qızın adı dilindən düşmürdü. O isə bircə dəfə də olsun görünməmişdi. Balıqçı istəklisini dənizin heç yerində tapa bilmirdi. Balaca Su Pərisi nə sualtı çaylarda, nə dənizin dibindəki dərələrdə idi. O nə axşamçağı, qürub edən günəş dalğaları al–qırmızı rəngə boyayanda, nə də sübh tezdən, ilk günəş şüaları dənizin boz sularını işıqlandıranda gözə görünürdü.

İkinci il də keçəndən sonra, bir axşam Balıqçı qamış komaşında tək–tənha oturduğu vaxt Qəlb ona dedi:

– Nə etmək olar?! Səni nə qədər yolundan çıxarmaq istədim–sə, baş tutmadı. Nə düz yola çəkə bildim, nə də əyri. Məhəbbətin mənə üstün gəldi. Ona görə də daha səninlə işim yoxdur. Bircə xahişim var. Yalvarıram, insafa gəl, qoy ürəyinə girim, əvvəllər olduğu kimi, sənın bir zərrənə çevrilim.

Balıqçı:

– Nə deyirəm ki... sənın buna haqqın var, – dedi. – Yəqin yer üzünü gəzib dolaşanda ürəksiz olmağın sənə çox əziyyət verib.

Bir azdan Qəlbi:

– Heyhat! – deyə qışqırdı. – Ürəyinə yol tapa bilmirəm. Ora-
da məhəbbətindən mənə yer yoxdur.

– Hayıf, istəyirdim sənə kömək edim, – deyə Balıqçı təəs-
süfləndi.

Bu sözlər onun ağzından çıxar-çıxmaz dəniz tərəfdən dəhşətli
bir zarıltı eşidildi. Adətən dəniz sakinlərindən ölənlərdə bu cür
vay-şivən qalxardı. Balıqçı yerindən qopub, komasından bayıra
atıldı və qaça-qaça sahilə endi. Sürətlə quruya yaxınlaşan qara
dalğaların qoynunda nəsə gümüşdən də parlaq bir şey görünürdü.
O, heç ağ köpüklü dalğalardan seçilmir, onların tərkində tər çiçək
kimi titrəyirdi. Nəhayət, qayır-qayır qaynayan ləpə döyən onu
dalğalardan alıb, ağ köpüklərlə sahilə ötürdü. Ləpə geri çəkildə
Balıqçı oğlan Balaca Su Pərisinin ayaqları altına sərildiyini gördü.
İstəkliyi ölmüşdü. Ayaqları altındakı onun meyiti idi.

Balıqçı ilan vurmuş kimi dik atılıb, özünü meyitin üstünə
saldı. O, istəkliyinə nə vaxtsa al-qırmızı, indi isə solğun soyuq
dodaqlarını öpür, sulu, yapıxmış kəhrəba saçını tumarlayırdı.
Meyitin yanında quma sərilib, sevincindən əl-ayağı əsım-əsim
əşən adamlar kimi, hönkürür və onu qolları arasına alıb bağrına
basırdı. Qızın dodaqları bumbuz olsa da, onları öpür, nə vaxtsa
bal kimi şirin, indi isə şor saçlarını acı bir sevinclə qoxulayırdı.
Balıqçı dodaqlarını istəkliyinə artıq sönmüş gözlərinin üstündə
gəzdirir və öz göz yaşlarının meyitin göz çuxurlarında yığılıb
qalmış dəniz suyundan da acı olduğunu hiss etmirdi. Zavallı bütün
günahlarını qızın incə, balıqqulağına bənzər qulaqlarına dirəyib,
acı həqiqəti söyləyirdi. Sonra istəkliyinə balaca qollarını
boynuna dolayıb, barmaqları ilə onu qamış kimi incə, zərif boğə-
zını tumarlayırdı. Sevinc qarışıq acı bir kədər onu çulğamışdı.

Qara dalğalar getdikcə böyüyür, sahilə çırpılıb köpüklənəndə
cüzamlı xəstələr tək zarıyırdı. Dəniz ağ köpüklü caynaqları ilə
qumu cırmaqlayırdı. Birdən Dəniz padşahının sarayından yenə
də vayşivən eşidildi və lap uzaqlardan nəhəng tritonların çaldığı
şeypurların boğuş səsi gəldi.

Qəlbi Balıqçıya:

– Qaç, qaç burdan, – dedi, – dəniz qabarıb, indicə sahili aşacaq, ləngisən, səni də məhv edəcək. Di, qaç, tez elə. Ürəyin məhəbbətinlə dolu olduğundan, ona yol tapa bilmirəm və yaman qorxuram. Yoxsa sən mənim axirət dünyasına ürəksiz getməyimi istəyirsən? Qaçsana, niyə durmusan?

Lakin Balıqçı oğlan Qəlbinə məhəl qoymadan Balaca Su Pərisini çağırır və deyirdi:

– Məhəbbət müdriklikdən üstündür, dünyanın cah-cəlalı da onun yanında heç nədir, insan qızlarının baldırları da gözəllikdə ona çata bilməz. Məhəbbət nə od-alovda yanar, nə də su ilə sö-nər. Mən səni gecə-gündüz çağırır, səsləyirdim. Ah-naləm ərşə çıxırdı. Sənsə məni eşitmək istəmirdin. Axmaqlığının ucbatından sənin qoyub getdim. Kaş o günə daş düşəydi. Ancaq sənin məhəbbətin ürəyimdə yaşayır, getdikcə alovlanırdı. Onun qabağında heç nə tab gətirmirdi. Yaxşı da gördüm, yaman da, gözəllik də, eybəcərlik də, amma bir daha yolunu azmadım, çünki sənin məhəbbətinlə yaşayırdım. İndi isə artıq sən yoxsan, ölmüsən. Sən olmayandan sonra yaşamaq mənə gərək deyil.

Qəlbi yalvar-yaxar etsə də, Balıqçı yerindən tərpənmədi. Onun məhəbbəti hər şeydən üstündü. Dalğalarsa hey böyüyür, onu ağzına alıb aparmağa can artırdı. Ölümünün çatdığını hiss edən Balıqçı Balaca Su Pərisinin soyuq dodaqlarını dəlicəsinə öpməyə başladı. Bu yerdə onun ürəyi tab gətirməyib, hisslərinin çoxluğundan partladı. İşi belə görən Qəlb tez çatlamış yerdən özünü ürəyə saldı və əvvəllər olduğu kimi, Balıqçının bir zərrəsinə çevrildi. Dəniz Balıqçını uddu.

* * *

Ertəsi gün səhər keşiş dua oxuyaraq təlatümə gəlib yeri-göyü lərzəyə salan dənizi sakitləşdirmək fikr ilə sahilə çıxmışdı. Onunla birgə rahiblər, kilsə musiqiçiləri, əllərində şam tutmuş və buxurdan yelləyən kilsə qulluqçuları da gəlmişdi. Sahil adamları dolu idi.

Keşiş sahilə çatıb, batmış Balıqçının ləpədöyəndə yerə səril-diyini gördü. Balıqçı ölüm ayağında da Balaca Su Pərisini qolları

arasından buraxmamış, onu köksünə sıxıb, ölmüşdü. Müqəddəs ata üz-gözünü turşudub geri durdu və xaç çevirib, ucadan dedi:

– Mən nə dənizçin, nə də dənizdə yaşayan bir kəs üçün dua oxuyacağam. Dəniz sakinləri də, onlarla oturub-duranlar da murdardır. Allah onlara lənət oxuyub. Məhəbbəti naminə Allahdan üz döndərən, indi isə allahın qəzəbinə düçar olub öz məşuqəsilə birlikdə cəzasına çatan bu dinsizi isə götürüb, qəbristanlığın kafirlər basdırılan küncündə basdırın. Elə məşuqəsinə də ora atın. Qəbri də yerlə yeksan edin ki, onların harada basdırıldığını heç kəs bilməsin. Qoy lənətə gəlmişlər axirət dünyasında da rahatlıq tapmasınlar.

Keşişin dediyi kimi də etdilər. Qəbiristanlığın uzaq bir küncündə, kol-kos da bitməyən bir yerdə dərin çala qazıb, cənazələri ora atdılar.

Aradan bir il keçdi. Müqəddəs bayram günü keşiş kilsədəki hücrəyə qalxıb, həzrət İsanın yaralarını camaata göstərməli və onlara allahın qəzəbindən danışmalı idi.

O, cübbəsini geyib kilsəyə getdi. İçəri girib mehrabın qarşısında diz çökəndə, onun başdan-başa, ömründə görmədiyi qəribə ağ çiçəklərlə örtülü olduğunu gördü. İlk baxışdan onlar adama qəribə gəlirdi. Gözəllikləri də qeyri-təbii idi. Çiçəklərin gözəlliyi keşişi həyəcanlandırır, şirin ətri burnuna dolub onu məst edirdi. Özü də bilmədən nəyəsə sevinirdi.

Sonra o, ibadətگاهی açıb, oradakı nəzir qutusuna mədhnamə oxudu və camaata ağappaq bir şey göstərib, onu müqəddəs örtüyün altında gizlətdi. Keşiş allahın qəzəbi barədə danışmaq fikrində idi, lakin ağ çiçəklərin gözəlliyi onu çaşdırır, şirin ətri burnuna dolu və demək istədiyi sözlər əvəzinə ağzından başqa sözlər çıxırdı. O, allahın qəzəbi haqqında danışmaqdan başqa bir Allah barədə, Məhəbbət barədə danışdı. Nə üçün belə danışdığını özü də bilmirdi.

Keşişin danışdıqları camaatı kövrəltmişdi. Hamı ağlayırdı. İbadətdən sonra geyimini dəyişməyə gedəndə elə öz gözləri də yaşla dolu idi. Kilsə qulluqçuları onu soyundurmağa başladılar.

Əvvəlcə cübbəsini, sonra toqqasını, qoluna sarıdığı, cübbəsi rəngdə olan xüsusi lenti, axırda da xəz yaxalığını çıxartdılar.

Bundan sonra keşiş üzünü onlara tutub, soruşdu:

– Mehriban üstündəki nə güllərdir? Onlar hardan gəlib ora çıxıb?

Qulluqçular:

– Nə gül olduğunu bilmirik, – deyə cavab verdilər. – Bircə onu bilir ki, onlar qəbristanlığın kafirlər basdırılan küncündə bitib.

Bunu eşidən keşişin canına üşütmə düşdü, o, evinə gedib al-laha dua etdi.

Sabahısı gün səhər tezdən, hələ gün çıxmamış o, başda, rahi-blər, kilsə musiqiçiləri, əllərində şam tutmuş və buxurdan yel-ləyən kilsə qulluqçuları da arxasınca, hamı sahilə çıxmışdı. Əməlli başlı izdiham idi.

Müqəddəs ata dua oxuyub, dənizə və orada yaşayan bütün canlılara xeyir-dua verdi. Favnlara da, meşədə oynayan cırtdan-lara da, yarpaqların arasından adamı güdən parlaq gözlü meşə sakinlərinə də firavan həyat dilədi. Bir sözlə, allahın yaratdığı bütün canlılara yaşamağı halal etdi. Sahilə yığışanların eyni açıl-dı, hamının sevinci aşıb-daşdı. Ancaq bütün bunlara baxmaya-raq, qəbristanlığın kafirlər basdırılan yerində bir daha heç nə bit-mədi. Ora necə bomboz idisə, eləcə də qaldı. Dəniz sakinləri də bir daha həmin sahilə yaxın durmadılar. Onlar çıxıb dənizin baş-qa yerlərinə getmişdilər.

ŞAHZADƏ QIZIN AD GÜNÜ

Şahzadə qızın ad günü idi. Onun on iki yaşı tamam olurdu. Günəşin parlaq şüaları saray bağlarının ən uzaq guşələrini də işı-ğa qər qətmişdi.

Bütün kasıb uşaqları kimi, İspaniyanın balaca şahzadə qızının ad günü ildə cəmi bircə dəfə olurdu. Elə buna görə də ad günü-nün gözəl keçməsi bütün ölkə üçün vacib idi. Doğrudan da, həmin gün çox gözəldi. Saplaqları üzərində şax dayanıb, nizami əsgər kimi sıraya düzülmüş uzun, zolaqlı zanbaqlar otların üstündən bo-yunlarını uzadaraq, qızılgülləri təkəbbürlü nəzərlərlə süzürdülər:

– İndi gözəllikdə biz sizdən heç də geri qalmırıq.

Qanadları qızılı tozcuqla örtülü ala-bəzək kəpənəklər çiçəkdən-çiçəyə qonaraq uçuşur, balaca kərtənkələlər divarın çatlamış yerlərindən sürünüb çıxaraq özlərini günə verir, bağdakı narlar partıltı ilə çartlayır, qan kimi qırmızı suyu axıb süzülürdü. Qaranlıq tağ sırası boyu uçmaq hasarın yan-yörəsindən çıxan sarımtıl lumuların rəngi parlaq günəş işığından tündlənmişdi. Maqnoliya ağacında oyma fil sümüyünə oxşar iri, günbəzvarı çiçəklər açmış, ətrafı xoş rayihəli tünd bir ətir basmışdı.

Balaca şahzadə qız sarayın qarşısındakı meydançada yoldaşları ilə gəzişir, daşdan yonulmuş güldanların və üstünü mami basmış qədim heykəllərin arasında gizlənqaç oynayırdı. Adi günlərdə o, ancaq özünə tay olan uşaqlarla oynaya bilərdi. Buna görə də şahzadə qız həmişə tək qalır və öz-özü ilə oynayırdı. Amma ad günü istisna təşkil edirdi. Kral qızına icazə vermişdi ki, dostlarından ürəyi istəyənləri dəvət etsin və onlarla oynayıb əylənsin. Ad gününə gələn yaraşlıq ispan uşaqlarının bütün hərəkətlərindən və davranışından ağayana bir zəriflik yağırdı. Oğlanlar, başlarında iri lələkli şlyapa, çiyinlərində qısa, enli ətəkli bürüncək, var-gəl edir, qızlarsa, uzun donlarının ətəyi yerlə sürünməsin deyə, onların qaldırıb, üzlərini qara, üstləri gümüşlə işlənmiş iri yelpiklərlə gündən qoruyaraq, gəzinirdilər. Onların içində ən zərifi və incə zövqlə, son dəbdə geyinəni şahzadə qız idi. Əynində boz sətindən bürüncək vardı. Enliqol köynəyi başdan-başa gümüşlə işlənmişdi. Dar döşlüyünün üstünə əla mirvarilər düzülmüşdü. Yeridikcə balaca ayaqlarındakı çəkmələrin iri, çəhrayı qotazları donunun altından görünürdü. Əlində qov kimi yüngül, çəhrayı rəngdə sədəfli yelpik vardı. Gur, bəyaz saçlarındakı ağ qızılgülə onun kiçik, solğun bənizini daha da gözəlləşdirirdi.

Pəncərə qarşısında oturan kral qəmli nəzərlərlə onlara baxırdı. Arxasında, nifrət elədiyi qardaşı Araqonlu Don Pedro dayanmış, yanında isə Qranada inkvizisiyasının¹ başçısı keşiş əyləşmişdi.

¹ Öz düşmənləri ilə vəhşi və amansız üsullarla mübarizə etmək üçün katolik kilsəsinin XIII əsrin əvvəlində təşkil etdiyi məhkəmə polis təşkilatı.

Qızının gah uşaqlara xas əda ilə saray əyanlarına baş əyməsini, gah da yelpiyi üzünə tutub, həmişə onu müşayiət edən qaş-qabaqlı Albukerk hersoginyasına güldüyünü görən kral bir qədər də tutulmuşdu. Onun yadına qızın anası – gənc kraliça düşmüşdü. Sanki hər şey dünən olmuşdu... Kraliçanın səfali, gözəl Fransadan gəlməsi də, uşağı olandan cəmi altı ay sonra, İspan sarayının cansıxıcı təmtərağı içində şam kimi əriyib sönməsi də... Yazıq, nə saray bağçasındaki badamın ikinci dəfə çiçəklənməsini görə bildi, nə də indi tamam ot basmış saray həyətidəki qollubudaqlı qoca əncir ağacının meyvələrinin dadına baxa bildi. Hökmdar xanımını o qədər sevirdi ki, onu basdırmağa belə qoymamış, meyiti mumiyaladırmışdı. Meyiti mumiyalayan mavritaniyalı həkimi kral azadlığa buraxdırmışdı. Deyilənə görə, inkvizisiya həkimi cadugərlikdə və dinsizlikdə günahlandırıb, ölümə məhkum edibmiş.

Kraliçanın meyiti tikmə naxışlı parça ilə örtülü tabutun içində, sarayın qara mərmər hücrəsində, on iki il əvvəl küləkli mart günü keşişlərin gətirib qoyduğu kimi dururdu. Hər ay kral, əynində qara əba, əlində solğun işıqlı çıraq, hücrəyə girib kraliçanın meyiti qarşısında diz çökür və arvadını: “Mənim kraliçam! Mənim kraliçam!” – deyə çağırırdı. Bəzən də o, İspaniyada hökm sürən və hətta kralların belə pozmağa ixtiyarı olmadığı sərt adətləri pozur, qəlbini göynədən dərdəndən yapışıb, onun soyuq, solmuş üzünü dəlicəsinə öpür, elə bil arvadını yenidən həyata qaytarmaq istəyirdi. Kral kraliça ilə Fontenblo qəsridəki ilk görüşünü xatırladı. O vaxt özünün on beş yaşı vardı. Qız isə ondan da kiçikdi. Kəbinlərini Roma papasının xüsusi nümayəndəsi kəsmişdi. Bu münasibətlə verilən rəsmi ziyafətdə Fransa kralı və bütün saray əyanları iştirak etmişdi. Nişanlanıb Eskoriala qayıdanda o özü ilə qızın zərif sarı telini də gətirmişdi. Ayrılkən nişanlısı diz çöküb onun əlindən öpmüşdü. O, uzun müddət qızın uşaq dodaqlarının təmasını unuda bilməmişdi. Tezliklə onların iki ölkənin sərhədində yerləşən kiçik Burqos şəhərində tələsik hazırlanmış toyları oldu. Sonra onlar əsabələrinin müşayiətilə Madridə gəlib, Atoka kilsəsində şərəflərinə düzəldilmiş izdihamlı dini mərasimdə

iştirak etdilər. Mərasim qurtaran kimi inkvizisiya üç yüzə yaxın kafirin (onların arasında çoxlu ingilis də vardı) edam ediləcəyini elan etdi. Onlar tonqalda yandırılacaqdı.

Kral xanımını dəlicəsinə seviridi. Onu gözündən bircə an uzağa qoymurdu. Camaatın fikrincə, kral arvadına görə dövlətin bütün vacib işlərini unutmuşdu. Adamların çoxu ölkənin viran qalmasının və İspaniyanın İngiltərə ilə Yeni Dünya uğrunda müharibə etməsinin səbəbini də bu məhəbbətdə görürdü. Məhəbbət sanki onu kor etmişdi. O, hətta böyük səylə hazırlanan saray təntənələrinin kraliçanın kefini açmaq əvəzinə, halını daha da pozduğunu belə görmürdü. Kraliça öləndə, o bir müddət dəli kimi olmuşdu. Heç şübhəsiz, kral, qızını, əzazilliyi ilə hətta İspaniyada tanınmış qardaşının himayəsində qoyub getməkdən qorxmasaydı, taxtacını buraxıb, başçılıq etdiyi Qranada trappistlər monastrına çəkilərdi. Bir çoxları kralın qardaşını kraliçanın ölümünə bais sayırdı. Deyilənə görə, o, Araqondakı qəsrinə gəlməsi münasibətilə kraliçaya bir cüt zəhərli əlcək bağışlamışdı. Adət ənənə ilə üç il saxlanılan yasdən sonra kral bütün vassallarına və nazirlərinə əmr etmişdi ki, onun hüzurunda yenidən evlənmək haqqında söhbət eləməsinlər. Hətta imperatorun özü ona elçi düşüb, qardaşı qızı, gözəl-göyçək Bohemiya hersoginyası ilə evlənməyi təklif edəndə, o, qasidlərə rədd cavabı verib, ağalarına İspaniya kralının artıq “kədərli” nişanlandığını çatdırmağı tapşırılmışdı. “Kədərli sonsuz bir gəlin olmasına baxmayaraq, kral onu gözəllikdən üstün tuturdu”. Belə cavabdan sonra Hollandiyada imperatorun fitvası ilə Reformator kilsəsinin bir neçə fanatikinə rəhbərliyi altında qiyam qalxmış və kral həmin torpaqları itirmişdi.

Ad günü şahzadə qızın həyətdə oynamasına tamaşa edən kral elə bil odlu-alovlu, çılğın məhəbbətli xoşbəxt ailə həyatını və dəhşətli itkidən başını itirdiyi bələli günləri yenidən yaşadı. Qızın bütün hərəkətləri: naz-qəmzəli oturuşu, duruşu, üzünü hikkə ilə yana çevirməsi, əda ilə qəşəng dodaqlarını büzməsi, gülümsəməsi – bu cür ancaq fransızlar gülümsəyə bilərdi – başını qaldıraraq yuxarı, pəncərəyə tərəf baxması, balaca əlini məğrur ispan zadəganına

öpmək üçün irəli uzatması, bir sözlə, hər şey kraliçanı xatırladırdı. Ancaq uşaqların cingiltili gülüşü onun beyninə düşür, parlaq günəş şüaları onu yandırır-yaxır, dərini təzələyirdi. Mumiyaçıların işlətdiyi qəribə ədviyyat iyinə oxşar zəif qoxu isə sanki səhərin təmiz havasını zəhərləyirdi. Kral əllərini üzünə tutdu. Şahzadə qız başını qaldırır bir də pəncərəyə baxanda heç kəsi görmədi. Kral getmiş, pərdələr çəkilməmişdi.

Qız narazı halda çiyini çəkdi. Atasını heç olmasa bu gün, ad günündə onunla qala bilərdi. Axı bu axmaq saray qayda-qanunları kimə lazımdır? Yoxsa o yenə də həmin qaranlıq, həmişə şamlar yanan hücrəyə gedib? Qız hələ indiyədək orada olmamışdı. Ona hücrəyə girməyə icazə vermirdilər. Heç belə günəşli gündə, hamının deyib-güldüyü bir vaxtda da çıxıb getmək olar? Bu ki lap axmaqlıqdır. Şeypurlar çalınır. İndicə yalançı öküzdöyüşü başlanacaq. Kral isə döyüşü görməyəcək. Hələ kukla teatrı və başqa maraqlı şeylər qalsın bir yana. Deyəsən əmisi və Böyük İnkvizitorun özü belə onun xətrini atasından çox istəyirdilər. Onlar külfirəngiyə çıxıb, ona elə gözəl təriflər demişdilər ki...

Bir sözlə, şahzadə qız başını dik tutub, Don Pedronun qoluna girdi və pillələri ağır-ağır enib, bağı o biri başında al-qırmızı ipəkdən qurulmuş uzun çadıra keçdi. Uşaqlar da qayda-qanuna ciddi riayət edərək, ad-sanlarına uyğun tərzdə sıraya düzülüb çadıra tərəf axışdılar. Onlardan ən uzun, təmtəraqlı adları olanlar sırada birinci gedirdilər.

Misilsiz toreador geyimində olan bir dəstə zadəgan uşağı qızın pişvazına çıxdı. Tyerra-Nuevanın on dörd yaşlı yaraşlıq gənc qrafı, əsil-nəcabətli ispan idalqosu¹ və qrandına² xas ədəb-ərkanla şlyapasını çıxarıb, şahzadə qızı naxışlı kiçik kürsüdə əyləşdirdi. Uşaqlar iki-bir, üç-bir yığışib pıçıldasır, qızlar iri yelpiklərlə özlərini yelləyirdilər. Don Pedro və Böyük İnkvizitor çadırın girəcəyində dayanıb nəyəsə güldürdülər. Hətta arıq, kobud sifətli, boynu

---

¹ Yoxsullaşmış əsilzadə cəngavərlər

² İspan zadəganı

sarı qırçınlı paltar geymiş birinci saray xanımı sayılan hersoginya da həmişəki kimi qaşqabaqlı deyildi. Onun qırışmış üzündə və nazik, solmuş dodaqlarında soyuq təbəssüm oynayırdı.

Öküz döyüşü əla idi. Şahzadə qızın fikrincə, bu yalançı öküz döyüşü onun bir dəfə Seviliyada gördüyü əsl öküz döyüşündən də yaxşı idi. Həmin döyüşü atası Parm Hersoqunun gəlişi şərəfinə düzəltmişdi. Oğlanların bir qismi, ucuna oyuncaq at başı taxılmış qotazlı çubuqları minib o yan–bu yana çapır, başları üzərində ala–bəzək lentli nizələr fırladır, bir qismi isə al–qırmızı bürüncəklərini öküzün gözləri qarşısında hərhləyərək onu hövsələdən çıxarır və öküz hücumu keçəndə meydançanın ətrafına çəkilmiş çəpərin üstündən asanlıqla hoppanıb canlarını qurtarırdılar. Öküzə gəldikdə isə, onu nazik çubuqlardan səbət kimi hörüb, üstünə dəri çəkmişdilər. Elə düzəltmişdilər ki, lap əsl öküzə oxşayırdı. Düzdür, arada bir o, əsl öküzlərin eləyə bilmədiyi şeylər edirdi. Məsələn, dal ayaqları üstə qalxıb qaçırdı. Buna baxmayaraq, onun oyunu o qədər inandırıcı idi ki, döyüşə tamaşa edən uşaqlar qızıxıb skamyaların üstünə çıxmışdılar. Onlar kənarları işləməli yaylıqlarını başları üzərində yelləyərək: “Afərin, toreador! Əhsən, toreador!” – deyə qışqırır, lap elə əsl öküz döyüşünə baxan böyüklər kimi kükrəyib–coşurdular. Döyüş xeyli vaxt idi ki, gedirdi. Artıq bir neçə yalançı atlımı öküz buynuzları ilə vurub yerə sərmişdi. Nəhayət, Tyerra–Nuevanın gənc qrafı öküzün dizlərini yerə gətirdi və həlledici zərbəni vurmaq icazəsini şahzadə qızdan alan kimi heyvanın boynuna qılıncı ilə elə ağır zərbə endirdi ki, baş dığırlandı yerə düşdü. Elə bu an hamı Fransanın Madriddəki səfirinin oğlu, balaca Monsenyor Loranın gülər üzünü gördü.

Hələ gurultulu alqışlar kəsilməmiş, biri sarı, biri də qara geyimli iki zənci oğlan döyüş meydanında atılıb qalmış oyuncaq atların qırıqlarını sürüyüb apardı. Qısa fasilə zamanı fransız oyunbazı kəndirbazlıq etdi. Sonra isə kiçik səhnədə kukla teatrının tamaşası oldu. Onlar antik dövrə aid “Sofonisba” faciəsini göstərildilər. Kuklaların oyunu elə gözəl, hərəkətləri o qədər təbii idi ki, tamaşanın sonunda şahzadə qızın gözləri yaşla dolmuşdu. Uşaqların bəzisi

əməlli-başlı ağlayırdı. Onları ancaq şirni verdikdən sonra sakitləşdirə bildilər. Hətta Böyük İnkvizitor da son dərəcə təsirlənmişdi. O özünü saxlaya bilməyib Don Pedroya demişdi ki, kuklaların taxtadan yonulub, üstlərinin mumla örtülməsini və iplər vasitəsilə hərəkətə gətirilməsini bilir. Amma tamaşada baş verən faciə o qədər təsirlidir ki, adam mütəəssir olmaya bilmir.

Tamaşadan sonra meydana afrikalı gözbağlayıcı çıxdı. O gətirdiyi ağzı qırmızı örtüklü iri, yastı səbəti meydanın mərkəzinə qoydu və başındakı əmmamənin içindən qamışdan kəsilmiş qəribə tütək çıxarıb çalmağa başladı. Bir azdan örtük tərpendi. Tütəyin səsi zilləşdikcə səbətin içindən yaşıl-qırmızı rəngli iki ilan qalxırdı. Onlar asta-asta quyruqları üstə qalxıb, qəribə, uzunsov başlarını, suda yellənən otlar kimi, musiqiyə uyğun o yan-bu yana tərpedirlər. İlanların xalı, şişmiş boğazlarını və bıçaq kimi iti, çevik haça dillərini görəndə uşaqlar, sözün düzü, qorxuya düşdülər. Gözbağlayıcının heç nədən, quru yerdən balaca portağal ağacı yetişdirməsi uşaqlara daha xoş gəldi. Ağac çiçəkləyib, qəşəng ağ çiçəklərini tökdükdən sonra isə onun budaqlarında əsl portağallar yetişdi. Axırda gözbağlayıcı markiz de Las-Torresin kiçik qızının yelpiyini götürüb, onu mavi quşa çevirdi. Quş çadırın içində o yan-bu yana uçur və oxuyurdu. Bunu görəndə uşaqların sevincinin həddi-hüdudu yox idi. El-Pilar kilsəsindən gəlmiş oğlan uşaqlarının mərasim rəqsini ağır-ağır ifa etməsi də hamıya xoş gəldi. Şahzadə qız indiyədək hər il may ayında Müqəddəs Bakirə Qızın uca mehrabı qarşısında müqəddəsin şərəfinə keçirilən təmtəraqlı mərasimin bircə dəfə də şahidi olmamışdı. İş orasında idi ki, ağılı itirmiş keşiş Astoriya şahzadəsinə zəhərli su vermək istədiyi gündən bəri Saraqosa şəhərinin möhtəşəm kilsəsinə İspaniya şahlarının nəslindən olan bir kimsənin də ayağı dəyməmişdi. Çoxları həmin keşişin İngiltərə kraliçası Elizabeth tərəfindən satın alındığından şübhələnirdi. Buna görə də şahzadə qız “Bizim xanımımızın rəqsi” adlanan həmin dini rəqs haqqında ancaq başqalarının danışdığını eşitmişdi. Doğrudan da, rəqsə baxmağa dəyərdi. Oğlanlar ağ məxmərdən köhnə dəbdə

tikilmiş saray paltarları geymiş, başlarına, qıraqları gümüşlə işlənmiş və iri dəvəquşu lələyi sancılmış qəribə üçkünc papaqlar qoymuşdular. Onların üzərinə arabir düşən günəş şüaları dümağ geyimlərini qarayanız üzləri və uzun qara saçları ilə müqayisədə bir qədər də parlaq göstərirdi. Hamı onların rəqsin ən mürəkkəb yerlərini belə inəliklə ifa etməsinə, bütün xırda hərəkətləri böyük ustalılıqla yerinə yetirməsinə heyran qalmışdı. Rəqs qurtarıqdan sonra onlar lələkli papaqlarını çıxarıb, şahzadə qıza təm-təraqla baş əydilər. Qız da öz növbəsində böyük hörmətlə onlara baş əyib, Müqəddəs Pıların türbəsində ona etdiyi yaxşılığın əvəzində böyük bir şam göndərəcəyinə söz verdi.

Meydana bir dəstə yaraşlıq misirli çıxdı. O vaxt qaraçılara misirli deyirdilər. Onlar yerdə bardaş qurub, üzbəüz oturdular və astadan sitraları çalmağa başladılar. Musiqi səsləndikcə qaraçılar yerlərində dingildəyir və dodaqaltı nəsə həzin bir hava zümzümə edirdilər. Don Pedronu görəndə çoxunun qaşqabağı tutuldu, bir neçəsinin üzündənsə dəhşətə gəldiyi açıq-aşkar sezildi. Sən demə, Don Pedro bir neçə həftə əvvəl iki qaraçını Seviliya bazar meydanında cadugərlik üstündə asdırıbmış. Onların gözləri imdad istəyirmiş kimi şahzadə qıza zilləndi. Qız kürəyini kürsünün arxasına söykəyib, yelpiyinin üstündən sakitcə onlara tamaşa edirdi. Onun iri, dəniz kimi mavi gözlərini görəndə qaraçılar toxtadılar. Belə gözəl məxluq heç kimə pislik etməzdi. Sakitləşəndən sonra yenə çaldılar. Uzun dırnaqlı barmaqlarını yüngülcə simlərə toxundurur və başlarını yuxulu kimi o yan-bu yana tərpədirirdilər. Birdən qaraçılar elə bərkdən çıxırıb ayağa sıçradılar ki, uşaqlar diksindilər, Don Pedro isə qeyri-ixtiyari olaraq qılıncının əqiqlə işlənmiş dəstəsindən yapışdı. Onlar meydançanın başına dəli kimi fırlanır və əllərini qavallarına cırparaq, öz qəribə dillərində məhəbbət mahnısı oxuyurdular. Azca sonra qaraçılar ayağa sıçradıqları kimi də, birdən üzüqoylu yerə sərdilər. Araya çökmüş sakitliyi bircə sitraların yeknəsəq səsi pozurdu. Bu hərəkətləri bir neçə dəfə təkrar etdikdən sonra onlar meydançaya, boğazına zəncir bağlanmış qıllı bir ayı sürüyüb gətirdilər.

Qaraçıların bir çoxunun çiyində vəhşi meymun oturmuşdu. Ortağa çıxan kimi ayı əyilib böyük çevikliklə başı üstə durdu. Bu zaman üzləri qırış-qırış olan meymunlar iki qaraçı oğlan uşağı ilə birlikdə hoqqabazlıq edir, cürbəcür oyunlardan çıxırdılar. Meymunlar yiyələrinin sözünə qulaq asır və onların əmrlərini kralın şəxsi mühafizə dəstəsində olan əsgərlər kimi dəqiq yerinə yetirirdilər. Qaraçıların çıxışı hamının xoşuna gəldi.

Ancaq səhər tamaşasının ən məzəli hissəsi balaca Cırtanın oynaması oldu. O, meydançaya çıxanda səndirlədi və az qaldı yıxılsın. Sonra isə sanbana-sanbana ortaya gəldi. Onun əyri ayaqlarını və bədənində böyük, yeridicə o çiyindən-bu çiyinə düşən əcaib başını görən uşaqlar qıy vurub gülüşməyə başladılar. Şahzadə qız da onlara qoşulub o qədər güldü ki, axırda dayəsi onu sakitləşdirməli oldu. Dayə şahzadə qıza İspaniyada kral qızlarının tək-tük hallarda, ancaq özlərinə tay olanların yanında ağladıklarını misal gətirdi və dedi ki, damarlarında kral qanı axan şahzadəyə öz təbələri qarşısında bu cür gülmək yaraşmaz. Cırtan doğrudan da qiyamət idi. Hətta həmişə eybəcər şeylərdən həzz almağı ilə məşhur olan ispan sarayında da indiyədək belə əcaib məxluq görməmişdilər. Bu, Cırtanın ilk çıxışı idi. Onu bir gün əvvəl şəhərin ətrafındakı böyük palıd meşəsinin dərinliklərində ov edən iki zadəgan tapmışdı. Onlar Cırtanı meşədə tutub, şahzadə qızı əyləndirmək üçün saraya aparanda, onun atası yoxsul kömürçü belə əcaib və xeyirsiz uşaqdan yaxasını qurtardığına çox sevinmişdi. Qərribə burası idi ki, Cırtan öz eybəcərliyindən tamam xəbərsizdi, xoşbəxt və şən görünürdü. Həyatından çox razı idi. Uşaqlar gülüşəndə o da onlara qoşulub ürəkdən güldürdü. Hər rəqsin sonunda hamıya bir-bir məzəli tərzdə baş əyərək gülümsünür, göz vurur və özünü heç kimdən əskik saymırdı. Elə bil heç təbiət onu başqalarını əyləndirməkdən ötrü bu cür əcaib hala salmamışdı. Cırtanı isə şahzadə qız valeh etmişdi. O, gözlərini qızdan çəkə bilmirdi, yalnız onun üçün rəqs edirdi. Tamaşanın sonunda şahzadə qız bir tərəfdən özünü xanımlara oxşatmaq və hamının diqqətini cəlb etmək üçün, digər tərəfdənsə dayəsinin acığına, saçına sancılmış qəşəng ağ qızıl-

gülü çıxarıb, incə bir təbəssümlə düz meydançaya, Cırtdana atdı. Qız saray xanımlarının məşhur italyan müğənnisi Kaffarelliye gül-çiçək dəstələrini məhz belə atdıqlarını görmüşdü. Vaxtilə Roma papası Kaffarellini, gözəl, məlahətli səs ilə ispan kralını qəm-qüssədən ayırmaq üçün düz Madridə göndərmişdi. Qızıl-gülü göydə tutan Cırtan şahzadə qızın səmimiyyətinə inandı və gülü qalın, kobud dodaqlarına sıxdı. Əlini köksünə qoyub, bir dizi üstə çökdü və təzim etdi. O, dişlərini ağardıb gülür, gözləri sevincə parlayırdı.

Cırtanın bu hərəkətini gören şahzadə qız özünü saxlaya bilmədi, şaqqanaq çəkib güldü. Cırtan çıxıb gedəndən sonra qız sakitləşib əmisinə dedi ki, həmin rəqsə yenidən baxmaq istəyir. Lakin dayə günəşin qızmarlığını bəhanə edib, qibleyi-ələmə yubanmadan saraya qayıtmalı olduğunu bildirdi. Orada artıq onun şərəfinə böyük ziyafət hazırlanmışdı. Ad günü münasibətilə bişirilmiş tortun üstünə rəngli şəkərlə qızın adı yazılmış, tən ortasına isə qəşəng gümüş bayraq sancılmışdı... Şahzadə qız ədə və təkəbbürlə ayağa qalxıb, əmr etdi ki, istirahətdən sonra Cırtanı tapıb gətirsinlər və o yenidən oynasın. Sonra isə Tyerra-Nuevanın gənc qrafına gözəl qəbul üçün minnətdarlığını bildirib, saraya qayıtdı. Uşaqlar da gəldikləri qayda ilə düzülüb, onun arxasınca getdilər.

Cırtan bir daha Şahzadə qız üçün onun xüsusi əmri ilə rəqs edəcəyini eşidəndə, sevindi-yəndən bağçaya qaçıb ağ qızılgülü dəlicəsinə öpməyə və atılıb-düşməyə başladı. Onun cürət edib güllərin gözəl oylağına soxulması çiçəklərin böyük narazılığına səbəb olmuşdu. O isə cığırqlarla o baş-bu başa qaçır və əllərini başı üzərində yelləyirdi. Cırtanın hərəkətləri o qədər qəribə və gülünc idi ki, güllər özlərini saxlaya bilməyib deyirməyə başladılar.

– Bu eybəcəri bizim yanımıza kim buraxıb? – deyə qızılı zanbaqlar heyrətləndilər.

İri, qırmızı zanbaqlar da coşub-kükrədilər:

– Ona xaş-xaş içirdib minillik yuxuya vermək lazımdır.

– O yaman əcaibdir, – deyə kaktus səsləndi. – Baş bədənin-dən yekə, ayaqları isə gödək və əyridir. Ona baxan kimi tikanlarım biz-biz olur. Mənə yaxınlaşsa, onu dalayacağam.

Nəhayət, ağ qızılgül kolu da dilləndi:

– Mənim ən qəşəng çiçəklərimdən biri ondadır. Səhər həmin çiçəyi özüm Şahzadə qıza ad günü münasibətilə hədiyyə vermişdim. Bu murdarsa onu oğurlayıb.

Bunu deyib qızılgül kolu səsin boğazının yoğun yerinə salıb, çığırmağa başladı:

– Oğru! Oğru! Oğru!

Hətta çoxlu yoxsul qohumları olan və adətən özlərini çəkməyən ətirşahların da Cırtkanı görəndə əti ürpəşdi. Elə buna görə də bənövşələr çəkinə-çəkinə onun eybəcər doğulmasında heç bir günahı olmadığını deyəndə, onlar dözməyib cavab verdilər ki, Cırtkanın ən böyük günahı elə günahsızlığıdır. Ətirşahların fikrincə, hamının halına acımaq olmaz. Elə bənövşələrin bəziləri də Cırtkanın özünü yüngül aparmasından narazı idi. Onun yerinə kim olsaydı, arsız-arsız atılıb-düşmək və özünü axmaq, gülünc vəziyyətə qoymaq əvəzinə qəmgin, ya da heç olmasa qayğılı görkəm alardı.

Qeyri-adi “şəxsiyyət” sayılan və guya əvvəllər vaxtı ən azı İmperator V Çarlzın şəxsən özünə göstərən qədim Günəş Saati isə Cırtkanı görüb o qədər çaşmışdı ki, yazıq düz iki dəqiqə matı-qutu qurumuş, geri qalmışdı. Uzun kölgəli barmağı ilə vaxtı göstərməmişdi. Günəş Saati toxtayan kimi, bəzəkli sürahıda oturub özünü günə verən dümağ Tovuz Quşuna dedi ki, hamı şah oğlunun şah, kömürçü balasınınsa kömürçü olacağını bilir. Bunu inkar etmək mənasızdır. Tovuz Quşu Günəş saatının fikrinə tamamilə şerik çıxdı və elə hündürdən, yoğun səslə: “Əlbəttə, əlbəttə!” – deyib səsləndi ki, sərin fəvvarəli hovuzda yaşayan qızıl balıqlar başlarını sudan çıxarıb, nə hadisə baş verdiyini iri daş Tritonlardan¹ soruşdular.

Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, quşlar onu xoşlayırdı. Onlar Cırtkanı tez-tez meşədə küləyin havaya qaldırıb fırlatdığı yarpaqların dalınca düşüb elf² kimi rəqs edən, ya da qoca palıdın

¹ Əfsanəvi yarımalyq insanlar

² Almaniya və Skandinaviya əsətirində pəri

oyuğuna girib dələlərə findıq yedirdən görmüşdülər. Quşlar onun eybəcərliyinə zərrə qədər də fikir vermirdilər. Hətta gecələr portağal ağaclarının budaqları arasında oxuyan və öz cəh-cəhləri ilə göydəki Ayı belə heyran qoyan bülbül də Cırtanın görkəminə fikir vermirdi. Axı o, quşlara yaxşılıq etmişdi. Ayazlı-şaxtalı qış günlərində, ağac və kollarda bircə dənə də giləmeyvə olmayanda, torpaq da donub daşa dönəndə, ac canavarlar ulaşa-ulaşa şəhərin ətrafında dolaşanda belə, Cırtan onları darda qoymamışdı. Boğazından kəsib onları yemləmiş, əlindəki qara çörəyini ovxalayıb quşlara vermişdi.

Quşlar onu çox sevirdilər, başına fırlanır, yanından ötüb keçəndə qanadları ilə yüngülcə yanaqlarına toxunur və öz aralarında civildəşirdilər. Bundan xoşlanan Cırtan dözməyib qəşəng ağ qızılgülü onlara göstərdi və dedi ki, çiçəyi Şahzadə qız özü ona məhəbbət nişanəsi kimi verib.

Quşlar onun nə dediyini anlamasalar da, başlarını yana əyib ağıllı görkəm alırdılar. Həmsöhbətini başa düşməyəndə belə görkəm almaq həm asandı, həm də elə onu anlamaq kimi bir şeydi.

Cırtan kərtənkələlərin də xoşuma gəlmişdi. Atılıb-düşməkdən yorulub otların üstünə uzananda onlar Cırtanın kürəyinə dırmaşib qaçışmağa və oynamağa başladılar. Kərtənkələlər onun könlünü almağa çalışır və deyirdilər:

– Hamı kərtənkələlər kimi qəşəng ola bilməz. Heç şübhəsiz, bu, həqiqətdir. Hər halda nə qədər qəribə olsa da, deməliyə ki, Cırtan o qədər də eybəcər deyil. Ancaq bir şərtlə. Gözlərini yumub, onu görməyəsən.

Kərtənkələlər fitrətən filosofdurlar. Bir də görürsən bekarçılıqdan, yaxud bərk yağış onları qovub yuvalarına dolduranda oturub saatlarla fikrə gedirlər.

Kərtənkələlərin və quşların hərəkəti güllərin böyük narazılığına səbəb olmuşdu. Onlar:

– Bir yerdə oturmayıb o yan-bu yana vurnuxanların hamısı axırda kələfin ucunu itirdi. Tərbiyə görmüş əməlli-başlı şəxslər bizim kimi bir yerdə oturur. Gör heç bizi cığırla başyuxarı-

başasağı atılıb–düşən, yaxud dəli kimi cırcıramaların dalınca düşüb qaçan görüblər? Havamızı dəyişmək istəyəndə bağbanı çağırırdırırıq, o da bizi götürüb bu ləkdən o ləkə aparır. Bu, bizim hörmətimizi artırır. Başqa cür ola da bilməz. Quşlar və kərtənkələlərse bir yerdə qərar tuta bilmirlər. Quşların hətta daimi yaşayış yerləri də yoxdur. Onlar əsl avaradırlar. Özlərini lap qaraçı kimi aparırlar.

Bunu deyən güllər özlərini çəkib müştəbeh görkəm aldılar. Bir az sonra Cırtan otların üstündən qalxıb saraya tərəf gedəndə isə çox sevindilər. Yenə də onun dalınca danışmağa başladılar:

– Onu ömrünün axırınacan ağzı bağlı otağa salıb, işıq üzünə həsrət qoymaq lazımdır. Sən onun donqar belinə və əyri ayaqlarına bir bax! – deyib hırıldadılar.

Zavallı Cırtanın bu söhbətlərdən xəbəri yoxdu. O, quşları və kərtənkələləri çox sevirdi. Güllərə gəldikdə isə, onun zənnincə, dünyada onlar kimi gözəl şey yoxdu. Əlbəttə, Şahzadə qızı çıxmaq şərtilə. Axı qız ona məhəbbətinin nişanəsi kimi qəşəng bir ağ qızılıgül vermişdi. Bu, bütün işləri dəyişdirirdi. Cırtan Şahzadə qızın onunla çıxıb getməsini yaman istəyirdi. Qız onun qoluna girib gülümsəyəcək, o da qıza ömürlük sadıq dost olub, onu həmişə əyləndirəcək və bildiyi bütün maraqlı oyunları ona öyrədəcəkdi. Heç vaxt sarayda yaşamadığı üçün Cırtan çox şey etməyi bacarırdı. O, çeyirtkələri qamışdan hördüyü xırda qəfəslərə salıb, nəğmələrinə qulaq asır, qamışdan kəsdiyi uzun tütəkdə elə gözəl havalər çalırdı ki, hətta meşə allahı Pan da ona qulaq asmaqdan ləzzət alırdı. Bütün quşların səsini tanıyırdı. İstəyəndə sığırçınları ağacların başından, hacıleyləkləri bataqlıdan yanına çağırırdı. Tanımadığı heyvan izi yoxdu. Xırda ləpirlərinin izi ilə dovşanı, əzib–tökdüyü, tapdaladığı yarpaqların izi ilə qabanı güdüb tapırdı. O, təbiətin bütün rəqslərini – qırmızı əbalı payızın dəli, ayağı mavi səndəlli yayın taxıl zəmilərindəki qızmar, qar dənələrinin qış, baharın meyvə bağlarındakı çiçək rəqsini gözəl tanıyırdı. Çöl göyərçinlərinin harada yuva saldıklarını da bilirdi. Bir dəfə, ovçu böyük göyərçinləri tələ qurub tutandan sonra, onların balalarını Cırtan budaqları kəsilmiş qarağacın oyuğunda

düzəltdiyi yuvada böyütmüşdü. Göyərçinlər lap əl quşu oldular. Quşcuğazlar mütləq Şahzadə qızın xoşuna gələcəkdi. O, hələ ayıdöşəyi kollarının arasında o yan-bu yana qaçısan dovşanları, lələkləri polad rəngli, qaradimdik zığ-zığları, dərisini başına çəkib tikanlı yumağa dönən kirpiləri, asta-asta sürünən və başlarını silkələyərək təzə yarpaqları qoparıb yeyən böyük, müdrik tısbagaları da xoşlayacaq. Qız hökmən meşəyə gəlib onunla oynama-lıdır. O, meşəyə gəlsə, Cırtdan kiçik çarpayısında ona oturub keşik çəkəcəkdi ki, vəhşi heyvanlar səs salıb qızı oyatmasınlar. Daxmanın ətrafında hərlənən ac-yalavac canavarları da yaxın düşməyə qoymayacaqdı. Səhər açılanda isə pəncərəni döyüb Şahzadə qızı oyadacaq və onlar daxmadan çıxıb bütün günü meşədə rəqs edəcəkdilər. Meşədə o qədər maraqlı şeylər olur ki, adamın darıxmağa heç vaxtı qalmır. Bir də görürsən, ağ qatırın belində şəkilli kitab oxuya-oxuya keşik gedir, az sonra isə şahin ovçuları ilə rastlaşırsan. Onlar başlarına yaşıl məxmər papaq taxır, əyinlərinə aşılannmış maral dərisindən qısa kürk geyirlər. Qollarının üstündə isə başı qalpaqlı alıcı quşlar oturur. Üzüm yığımı zamanı şərab çəkənlər gəlib çıxır. Üzüm yığıb əzməkdən əl-ayaqları qıpqırmızı qızarıb, üst-başları isə həmişə yarpaq-sarmaşiq içində olur. İşlərini qurtarandan sonra müştüyündən damcı-damcı şərab sızan içi dolu tuluqları özləri ilə aparırlar. Gecələri kömürçülər iri manqalların ətrafında oturub quru kötöklərin asta-asta yanmasına baxır və közdə şabalıd qızardıb yeyirlər. Bəzən quldurlar da mağaralarından çıxıb onlara qoşu-lurlar. Bir dəfə isə Cırtdan Toledoya doğru uzanan tozlu yolda təmtəraqlı nümayiş görmüşdü. Hamıdan qabaqda həzin-həzin oxuyan, əllərində əlvan bayraqlar və qızıl xaçlar aparan keşiklər, onların arxasınca əyinləri gümüş zirehli, dayandoldurum tufəng və nizələrlə silahlanmış əllərində yanar şamlar, qəşəng naxışlı sarı paltar geymiş üç nəfər addımlayırdı. Meşədə doğrudan da çoxlu maraqlı şeylər olurdu. Qız yorulsa, Cırtdan üstünü yumşaq mamır basmış bir kötük tapıb, onu oturdardı, ya da qucağına alıb aparardı. Boyu uca olmasa da, yaman qüvvətli idi. O, qız üçün

qırmızı giləmeyvələrdən boyunbağı da düzəldəcəkdi. Həmin boyunbağının dənələri Şahzadə qızın paltarını bəzəyəcək ağ giləmeyvələrdən heç də geri qalmayacaqdı. Qız onları gəzdirməkdən bezib tullayanda isə, Cırtan onun üçün başqalarını tapacaqdı. O, qıza pəlid qozaları və səhər şəhində yuyulmuş qaymaqçıçəyi gətirəcək, bəyaz-qızılı saçlarına isə parlaq ulduzlara bənzər xırda işıldaquşlar düzəcəkdi.

Görəsən qız indi hardadır? Ağ qızılgül Cırtanın bu sualını cavabsız qoydu. Elə bil bütün saray yuxuya qərç olmuşdu. Pəncərə qapaqları örtülməmiş yerlərdə də ağır pərdələri çəkib, gur işığın qabağını kəsmişdilər. Cırtan sarayın ətrafında hərlənir, içəri girməyə yol axtarırdı. Nəhayət, kiçik bir qapının açıq olduğunu gördü və sivişib içəri keçdi. O, ömründə görmədiyi misilsiz bir otağa düşüb çaşbaş qalmışdı. Heç meşənin özündə də belə gözəl şeylər ola bilməzdi. Otağın parıltısından adamın gözü qamaşır. Döşəmə həndəsi şəkildə düzülmiş rəngli daşlardan qurulmuşdu. Ancaq balaca Şahzadə qız orada yox idi. Otaqda adama oxşar bir şey vardısı, o da yəşəm daşından yonulmuş kürsiyələrin üstündəki qəşəng ağ heykəllərdir. Onların heç nə ifadə etməyən boş, yazıq baxışları və qeyri-təbii təbəssümlü dodaqları vardı.

Otağın o biri başında kralın zövqünə uyğun qara rəngli, üstü tikmə ulduzlarla işlənmiş, zəngin naxışlı məxmər pərdə asılmışdı. Bəlkə qızçığaz onun arxasında gizlənib? Hər halda yoxlamaq lazımdır.

Cırtan oğrun-oğrun pərdəyə yaxınlaşıb, onu araladı. Yox, burda da heç kim yoxdu. Başqa otağa qapı açılırdı. Bu otaq əvvəlkindən də yaraşlıq idi. Divarlarından əl ilə işlənmiş, naxışlı yaşıl gəbələr asılmışdı. Xalçalarda təsvir edilmiş ov səhnəsini çəkmək üçün bir neçə flamand rəssamı yeddi il onların üstündə işləmişdi. Vaxtilə bu otaq “Çılğın Jan” adı ilə məşhur olan dəli padşahın yatağı olubmuş. Çılğın Jan ov xəstəsi imiş. Dəlililiyi tutanda o hətta, ov şeypurunu çalaraq, divarlarda şəkilləri çəkilən şahə qalxmış iri atları minmək, belinə yekə itlər sıçramış maralı yerə sərmək istəyirmiş. Qanad açıb uçan ağ maralı isə elə hey qılınclaymış.

İndi isə həmin otaqda saray iclasları keçirilirdi. Ortadakı masanın üstündə, üzərinə Habsburqlar sülaləsinə məxsus nişan və emblemlərlə yanaşı. İspaniyanın rəmzi olan qızıl zanbaq həkk edilmiş qırmızı nazir çantaları var idi.

Ətrafindakıları görən balaca Cırtanın gözləri heyrətindən dörd olmuşdu. O, yerindən tərpənməyə ürək etmirdi. Atını səsizcə, böyük sürətlə uzun dərələrdən çaparaq sanki düz Cırtanın üstünə gələn heybətli atlı lap kömürçülərin, haqqında danışdıqları qorxunc kabuslara oxşayırdı. Camaat onları kompraçikos¹ adlandırırdı. Kompraçikoslar ancaq gecələr ova çıxar və insanla rastlaşanda onu şikara çevirib ovlayarlarmış. Bu yerdə gözəl Şahzadə qızın surəti Cırtanın xəyalında canlandı və o özünü ələ aldı. Bircə qızı tapa biləydi! Onda ürəyini açıb, onu sevdiyini deyirdi. Bəlkə Şahzadə qız o biri otaqdadır?

Cırtan yumşaq Şərq xalılarının üstü ilə yüyürərək qonşu otağın qapısını açdı. Yox. O burda da yoxdu. Otaq bomboşdu.

Bu, kral otağı idi. Xarici ölkələrin səfirləri kralı ancaq burada görmək şərəfinə nail ola bilərdilər. Amma son vaxtlar belə qəbullar nadir haldı. Neçə il qabaq həmin otaqda İngiltərədən gələn elçilər İmperatorun sonradan Avropanın katolik hökmdarlarından birinə çevrilən böyük oğlu ilə öz kraliçalarının evlənməsi barədə danışıqlar aparmışdılar. Pəncərələrə qızılla işlənmiş dəri Kordova² pərdələri vurulmuşdu. Ağ-qara rəngli tavandan isə qızıl suyuna çəkilməmiş üç yüz şamlıq, qollu-budaqlı çilçirəq asılmışdı. Kralın taxtı, üzərinə mirvari dənələri ilə Kastiliya qəsrinin qüllələri və aslanlar tikilmiş iri, qızılı parça çətirin altında idi. Üstünə qıraqları başa-baş gümüş və mirvari ilə işlənmiş gümüş zanbaqlı, bahalı qara mahud örtük çəkilməmişdi. Taxtın ayaq tərəfində kiçik kətillər vardı. Şahzadə qız adətən kralın hüzuruna gələndə dizlərini həmin kətilin üstündəki nazik gümüşü parça balışa qoyub baş əyirdi. Ondan da aşağıda, taxtın qurtaracağına Roma papasının nümayəndəsi Nunsinin kürsüsü dururdu. Rəsmi

¹ Uşaq satın alanlar

² İspaniyada şəhər

ziyafətlər zamanı kralın hüzurunda bircə onun oturmağa ixtiyarı vardı. Nunsinin qotazları bir-birinə dolaşmış kardinal papağı kürsünün qarşısındakı al-qırmızı kətilin üstündə idi. Taxtla üzbəüz divardan V Karlı, yanında iri tazı, ov paltarında, adamboyu şəklil asılmışdı. O biri divarı isə Hollandiya feodallarının II Filippə sadıq olacaqlarına and içmələri səhnəsi təsvir edilmiş şəkil bəzəyirdi. İki pəncərənin arasında, üstü fil sümüyündən yonulan lövhələrlə bəzənmiş abnos ağacından qara yazı masası durmuşdu. Həmin lövhələrə Holbaynın “Ölüm rəqsi” adı ilə tanınan bir sıra şəkilləri həkk edilmişdi. Deyilənlərə görə, lövhələri məşhur rəssamın özü işləmişdi.

Ancaq bu gözəl, maraqlı şeylərin heç biri Cırtdanı maraqlandırmırdı. O, qızılgülünü çətirin üstündəki bütün mirvarilərə dəyişməzdi. İstədiyi bir şey vardısı, o da Şahzadə qızı görüb ona rəqsini qurtarandan sonra özü ilə getməyi təklif etməkdə. Burada, sarayda hava boğanaq və ağırdı. Meşədə isə həmişə külək əsir, “günəş şüaları da ətrafda gəzinərək, qızılı barmaqları ilə titrək yarpaqları kənara çəkir və onların arasından süzülüb yerə düşür”. Meşədə də gül-çiçək var. Onlar bəlkə də saray bağçasındakı güllər qədər yaraşlıq deyil, ancaq qəşəngdirlər. Şirin ətirləri var. Yaz girəndə sərinc dərələr və yaşıl yamaclar al-qırmızı sünbülçiçəyi ilə dolu olur. Sarı novruzgülləri palıd ağaclarının düyünlü kötüklərinə sığınıb koma-koma çiçəkləyir. Hələ iri dəmrovotu, mavi dəstərək və yasəmən, qızılı süsənlər bir yana qalsın. Fındıq kollarından boz sırğaçiçəyi sallanır, üskükotu kolları isə budaqlarındakı arı şanlarının ağırlığı altında əyilir. Tikanlı şabalıdın ağ çiçəkləri ulduzlara bənzəyir, yemişanın çiçəkləri isə bədirlənmiş ay kimi gözəl olur. Heç şübhəsiz, Şahzadə qız onunla getməyə razı olacaq. Təki onu tapa biləydi. Qız ona qoşulub gözəl meşələrə gedəcək, o da bütün günü qızı əyləndirmək üçün rəqs edəcək. Bu fikirlərdən Cırtdanın gözləri sevinclə parladı və o qonşu otağa keçdi.

Bu otaq əvvəlkilərdən xeyli böyük və yaraşlıq idi. Divarlara Lukka şəhərində hazırlanmış çəhrayıgüllü, quş naxışlı ipək par-

çalar vurulmuşdu. İncə, gümüş çiçəkləri isə sanki kim isə onların üzərinə səpələmişdi.

Otağın əşyaları gümüşdən tökülmüş, hörük şəkilli qəşəng naxışlar, bir də sallanan Kupidonlarla¹ bəzədilmişdi. Bir cüt iri buxarı ilə üzbəüz duran arakəsmələrin üstünə tutuquşuları nəqş edilmişdi. Dəniz suyu rənginə çalan yaşıl, damarlı əqiqdən olan döşəmə isə göz işlədikcə uzanırdı. Adama elə gəlirdi ki, o ucsuz-bucaqsızdır. Birdən Cırtndan tək olmadığını gördü. Otağın o biri başındakı qapının ağzında balacaboy bir adam durub ona baxırdı. Üstünə kölgə düşdüyündən, üzü görünmürdü: Cırtdanın ürəyi çırpındı və o sevindiyindən qışqırıb irəli cumdu. Günəş şüaları onu işıqlandırdı. Adam da ortalığa çıxmışdı. İndi Cırtndan onu aydınca görürdü.

Aman Allah! Cırtndan hələ ömründə belə əcaib məxluq, bu cür bədheybət şey görməmişdi. Heç adama oxşamırdı. Qozbel, əyri-qol, əyriqıç və yekəbaş. Qara saçları uzun və vız idi, lap at yalına oxşayırdı. Başı da bədəninə ağırlıq edirmiş kimi sallanıb çiyinə düşmüşdü. Cırtndan üz-gözünü turşutdu, əcaib məxluq da. Cırtndan güldü, o da ona qoşuldu, əllərini yanına saldı, idbar da onun kimi etdi. Onu ələ salmaq üçün baş əydi, elə o dəqiqə də cavabını aldı. Nə etdisə, idbar onu yamsıladı. Cırtndan irəliyə bir neçə addım atdı. O da addımbaaddım irəlilədi, Cırtndan dayanan kimi də, ayaq saxladı. İş belə görən Cırtdanın kefi kökəldi. O, qışqıraraq qabağa qaçdı və əlini irəli uzatdı. İdbar da əlini irəli uzatdığından, onların əlləri bir-birinə toxundu. Cırtndan üşürgələnib əlini tez geri çəkdi. Məxluq da o dəqiqə əlini yanına saldı. Onun buz kimi soyuq əlinin təması hələ də ovcunun içində idi. Cırtndan onu itələmək istəyəndə nəsə hamar və möhkəm bir şey qarşısını kəsdi. İndi əcaib məxluqun sifəti lap yaxında idi. Üz-gözündən təşviş yağırı. Cırtndan gözünün üstünə düşən saçlarını alnından geri itələdi. İdbar yenə də onu yamsıladı. Cırtndan dözməyib onu vurdu, elə o dəqiqə də özünə tərəf tuşlanmış yumruq gördü. Cırtdanın

---

¹ Məhəbbət allahı

ondan zəhləsi getdi, elə həmin anda da idbar ağız-burnunu əyməyə başladı. O, geri çəkildi. Əcaib məxluq da uzaqlaşdı.

Bu nə deməkdir? Cırtdan bir anlığa fikrə gedib, ətrafına diqqətlə nəzər saldı. Qərribə idi, sanki otaqdakı bütün əşyalar qarşdakı şəffaf suya bənzəyən gözəgörünməz divarda ikiləşirdi. Elədir ki, var. Hər şey şəkilibəşəkil, nöqtəbənöqtə təkrar olunurdu. Qapının yanındakı taxçada uzanıb yatan favnın elə həmin şəkildə mürgüləyən əkiz qardaşı vardı. Günəş şüaları altında duran Venera isə əllərini özü qədər gözəl bir Veneraya sarı uzatmışdı.

Bəlkə bu, əks-sədadır? Cırtdan bir dəfə dərədə onu çağırmışdı. Əks-səda da hər sözünü təkrar edib ona qaytarmışdı. Bəlkə əks-səda səsləri təkrar etdiyi kimi, gördüklərimizi də təkrar edə bilir? Bəlkə o, real aləmi əks etdirməyi bacarır? Bəlkə əşyaların kölgəsi rəng alır, canlanır və hətta hərəkət edir? Bu, o demək deyilmi ki?..

Cırtdan silkindi. Sinəsində gizlədiyi qəşəng qızılgülü çıxarıb, arxaya çöndü və çiçəyi öpdü. Əcaib məxluqun da əlində qızılgül vardı. Lap Cırtdaninkinə oxşayırdı, hətta ləçəkləri də eyni idi. O da qızılgülü Cırtdan kimi öpür, onu dəlicəsinə, gülünc bir tərzdə sinəsinə sıxırdı...

Birdən acı həqiqəti anlayan Cırtdan yaralı quş kimi qıy vurub, hönkürtü ilə yerə sərildi. Deməli, çirkin, qozbel, əcaib və gülünc olan o özü imiş. Bədheybət məxluq da o imiş, uşaqlar da ona gülürmüş, balaca Şahzadə qız da onu ələ salırmış, çirkinliyinə və əyri ayaqlarına görə dolayırmış. O isə elə bilirdi ki, Şahzadə qız onu sevir. Axı niyə onu sürüyüb bura gətirmişdilər, qoymamışdılar meşədə qalsın? Orada güzgü-zad yoxdu. Öz eybəcərliyini güzgüdə görənədək hər şey necə də yaxşı idi! Atası onu satıb biabır etmək əvəzinə öldürə bilmirdimi? Qəhər onu boğur, yanaqlarından göz yaşları süzülürdü. Cırtdan ağ qızılgülü tikə-tikə edib parçaladı. Yerə yığılan əcaib məxluq da eyni ilə Cırtdanın hərəkətlərini təkrar edib, qızılgülün solmuş ləçəklərini ayaq altına atdı. Cırtdan başını qaldırıb güzgüdə yerdə uzanana baxanda, qarşısında ağırlı-əzabla bir sifət gördü. Onu görməmək üçün

birtəhər iməkləyib güzgüdən uzaqlaşdı və əllərini üzünə tutdu. Sonra yaralı heyvan kimi güclə sürünərək özünü kölgəyə saldı və yerə uzanıb zarıdı.

Bu vaxt Şahzadə qız dostları ilə içəri girdi. Onlar Cırtdanın yerdə uzanıb, dəli kimi, qərribə tərzdə yumruqları ilə döşəməni döyəcəlməsini görəndə qəhqəhə çəkib güldülər və onu dövrəyə alıb, tamaşa etməyə başladılar.

– Onun rəqsi çox məzəli idi, amma indi açdığı oyun lap qiymətdir. Özü də kuklalara yaman oxşayır, ancaq təbiilikdə yenə də onlara çata bilməz, – deyən Şahzadə qız böyük yelpiyi ilə özünü yellədi və əl çaldı.

Lakin Cırtdan bir daha başını qaldırıb yuxarı baxmadı. Onun hiçqırıqları getdikcə zəifləyirdi. Birdən o, boğuq bir səs çıxarıb, böyrünü tutdu. Sonra yenə yerə yığıldı və hərəkətsiz qaldı.

Bir azdan Şahzadə qız:

– Di yaxşı, oyun açdığın bəsdir. İndi mənim üçün rəqs etməlisən, – dedi.

Uşaqlar da hamısı bir ağızdan:

– Düzdür, düzdür, – deyə qışqırışdı. – Dur ayağa, rəqs elə. Axı sən ağıllısan, lap meymun kimi. Sizin bircə fərqliniz var, meymunluqda sən onları ötmüsən.

Ancaq Cırtdan onlara cavab vermirdi.

Qızcığaz ayağını yerə çırpıb, külafirəngidə baş saray əyanı ilə birlikdə gəzişən əmisini çağırırdı. Həmin anda Don Pedro Meksikadan yenicə gəlmiş naməni oxuyurdu. Müqəddəs inkvizisiyanın caynaqları, nəhayət, oraya da çatmışdı.

Şahzadə qız əmisinə:

– Mənim balaca Cırtdanım kürlük edir, – deyə şikayətləndi. – Ona de ki, mənim üçün rəqs etsin.

Don Pedro ilə baş saray əyanı bir-birinə baxıb gülümsündülər. Sonra Don Pedro içəri keçib Cırtdana tərəf əyildi və bərbəzəkli əlcəyi ilə onun yanaqlarını şappıldadıb dedi:

– Dur ayağa, idbar. Rəqs elə! Sən rəqs eləməlisən. İspaniya və Hindistanın Şahzadə qızı darıxır.

Lakin zavallı Cırtan heç qımıldanmadı da.

Don Pedro yorğun səslə:

– Onu şallaqlamaq lazımdır, – deyib külafirəngiyə qayıtdı. Baş saray əyanının üzü isə ciddiləşdi və o aşağı əyilib, əlini yazıq Cırtanın ürəyinin üstünə qoydu. Bir azdan çiyinlərini çəkib, ayağa qalxdı və Şahzadə qızın qarşısında təzim edib dedi:

– Mənim gözəl Şahzadəm sizin məzəli Cırtanınız bir daha rəqs etməyəcək. Heyf, o elə eybəcər idi ki, hətta atanız da özünü saxlaya bilməyib gülümsünmüşdü.

Qız gülərək soruşdu:

– Bəs onda o niyə bir daha rəqs etməyəcək?

– Çünki onun ürəyi partlamışdır.

Qızın qaşları çatıldı, incə, qızılgül ləçəklərinə bənzəyən dodaqları nifrətlə büzüldü. O qəzəblə:

– Elə edin ki, bundan sonra mənimlə oynamağa gələnlərin heç birinin ürəyi olmasın, – deyib başa yüyürdü.

MÜNDƏRİCAT

MARK TVEN

Şahzadə və dilənçi

(Tərcümə edəni: İsgəndər Nəfisi)

<i>Mark Tven və qəhrəmanları</i>	5
Birinci fəsil. Şahzadə ilə dilənçinin doğulması	15
İkinci fəsil. Tomun uşaqlığı	16
Üçüncü fəsil. Tomun şahzadəyə rast gəlməsi	21
Dördüncü fəsil. Şahzadənin uğursuzluğu başlanır	28
Beşinci fəsil. Tom şahzadə rolunda	31
Altıncı fəsil. Tom təlimat alır	39
Yeddinci fəsil. Tomun ilk kral naharı	47
Səkkizinci fəsil. Möhür məsələsi	51
Doqquzuncu fəsil. Çayda rəsmi keçid	53
Onuncu fəsil. Şahzadənin başına gələn sərgüzəşt	56
On birinci fəsil. Bələdiyyə idarəsində	65
On ikinci fəsil. Şahzadə və onun xilaskarı	69
On üçüncü fəsil. Şahzadənin yox olması	81
On dördüncü fəsil. "Le roi est mort – vive le roi!"	85
On beşinci fəsil. Tomun krallığı	97
On altıncı fəsil. Təntənəli nahar	108
On yeddinci fəsil. Kral Birinci Fu-Fu	110
On səkkizinci fəsil. Şahzadə sərsərilər arasında	121
On doqquzuncu fəsil. Kral kəndlilər arasında	128
İyirminci fəsil. Kral və zahid	133
İyirmi birinci fəsil. Gendon kralı qurtarmağa gəlir	139
İyirmi ikinci fəsil. Xəyanət qurbanı	143
İyirmi üçüncü fəsil. Şahzadə həbs olundu	149
İyirmi dördüncü fəsil. Şahzadə xilas olur	152
İyirmi beşinci fəsil. Gendonun qəsri	155

İyirmi altıncı fəsil. Mayls Gendonu tanıdırlar	162
İyirmi yeddinci fəsil. Həbsxanada	166
İyirmi səkkizinci fəsil. Fədakarlıq	175
İyirmi doqquzuncu fəsil. Londona	179
Otuzuncu fəsil. Tomun müvəffəqiyyətləri	181
Otuz birinci fəsil. Tacqoyma mərasimi	183
Otuz ikinci fəsil. Tacqoyma günü	189
Otuz üçüncü fəsil. Kral Eduard	200
Nəticə. Ədalət məhkəməsi və intiqam	207

OSKAR UAYLD

Nağıllar

(Tərcümə edən: Elçin Şıxlı)

<i>Oskar Uayldın nağıl dünyası</i>	211
Xoşbəxt şahzadə	215
Gül və Bülbül	225
Lovğa nəhəng	231
Sadiq dost	235
Qeyri-adi fişəng	248
Gənc padşah	261
Balıqçı və qəlbi	275
Şahzadə qızın ad günü	313

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompüter səhifələyicisi: *Aleksandra Samuylova*
Korrektor: *Bəxtiyar Məmmədzadə*

Yığılmağa verilmişdir 18.11.2004. Çapa imzalanmışdır 31.05.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 21. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 143.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.